

T.C.
İstanbul Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

12 Eylül Döneminde Milli Güvenlik Konseyi'nin
Yasama Faaliyetleri (12 Eylül 1980-18 Ekim 1982)

Bilal NERGİZ

2501091219

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Mehmet Ö. ALKAN

İstanbul, 2012

T.C. İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER
1982 ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN

Adı ve Soyadı : **Bilal NERGİZ** Numarası : **2501091219**
Anabilim/Bilim Dalı : **Uluslararası İlişkiler** Tez Savunma Tarihi: **03.07.2012**
Danışman : **Doç. Dr. Mehmet Ö. ALKAN** Tez Savunma Saati : **15:00**

Tez Başlığı : **12 Eylül Döneminde Milli Güvenlik Konseyi'nin Yasama Faaliyetleri (12 Eylül 1980 - 18 Ekim 1982)**

TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin **15. Maddesi** uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **KABULÜ'NE OYBİRLİĞİ** / ~~YAZARLARININ~~ karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTME)
DOÇ. DR. MEHMET Ö. ALKAN		
DOÇ. DR. ADİL BAKTIAYA		Kabul
YRD. DOÇ. DR. İLKER AKTÜKÜN		KABUL
YRD. DOÇ. DR. ERHAN KELEŞOĞLU		KABUL
YRD. DOÇ. DR. YÜCEL KARLIKLI		Kabul

12 EYLÜL DÖNEMİNDE MİLLİ GÜVENLİK KONSEYİ'NİN YASAMA FAALİYETLERİ (12 Eylül 1980-18 Ekim 1982)

Bilal Nergiz

ÖZ

Bu çalışma 12 Eylül darbesiyle başa geçen ordunun yönetimde bulunduğu süre zarfında çıkartmış olduğu kanunlar ve Anayasa ile toplumu nasıl şekillendirmek istediği sorusuna cevap aramaktadır.

Çalışmanın birinci bölümünde bir ülkede orduyu müdahale için harekete geçiren sebepler çeşitli faktörler altında ve örnek ülkeler eşliğinde incelenmiştir. İkinci bölümde Türkiye tarihinde, Osmanlı döneminden 12 Mart Muhtırası'na kadar olan süreçteki ordu-siyaset ilişkisi ele alınmakta, böylelikle ordunun Türkiye'de ne derece etkili olduğu tarihsel olarak anlatılmıştır. Bu bölümde ikinci el kaynaklar mümkün olduğunca zengin tutulmaya çalışılmıştır. Son bölümde ise 12 Eylül dönemi ile beraber Milli Güvenlik Konseyi'nin kabul ettiği kanunlar çalışmanın amacına yönelik incelenmiştir. Kanunlar incelenirken dönemin resmi gazeteleri birincil kaynağı oluşturmaktadır. Sonuç bölümünde ise incelenen kanunların genel bir değerlendirilmesi yer almaktadır.

ABSTRACT

This study looks for an answer the question that how the military -seized with 1980 coup d'etat- wanted to formalize the society with the laws and the constitution during his time in power.

In the first chapter, the reasons for the military intervention in a country are investigated under for various factors and with the sample countries. In the second chapter, the relationship between military and politics from Ottoman Empire period to memorandum of 12th March is examined in Turkish history, thus how the military is effective in Turkey is explained historically. In this chapter, second hand sources are used as much as possible. In the last chapter, the legislated by National Security Council are researched for the purpose of the study. Official journal is the primary source for analysing the laws. In the conclusion, overall evaluation takes part about the investigated laws.

ÖNSÖZ

Türkiye Cumhuriyeti tarihine baktığımız zaman, önemli olarak gördüğümüz dönemlerin çoğunda ordunun varlığını görmekteyiz. Ordu Türkiye’de her zaman gündemde kalmış, önemli konularda fikri merak edilen bir kuvvet olarak varlığını devam ettirmiştir. Bazen iktidarları değiştiren, bazen yönetimi doğrudan eline alan Türk Silahlı Kuvvetleri’nin etkisi aslında yeni değildir. Osmanlı İmparatorluğu döneminden bu yana bu problem devam etmektedir.

Birinci bölümde kavramsal çerçeve açısından orduyu müdahaleye sevkeden şartları incelemeye çalıştık. Bunu yaparken literatürde özellikle bu konuya eğilmiş yazarların eserlerinden faydalanmaya özen gösterildi. İkinci bölümde ise Türkiye’nin kanayan bir yarası haline gelen ordu-siyaset ilişkisini, III. Selim döneminden başlatmayı uygun gördük. Yakın tarihe ait askeri müdahaleler ise daha etkin anlatılmaya çalışıldı. Çalışılan dönem bu kadar uzun olunca konunun dağılmaması adına tarihsel süreç belli noktalara vurgu yapılarak özet olarak anlatıldı. Fakat kaynaklar açısından da mümkün olduğunca zengin tutulmaya çalışıldı. Son bölümde ise çalışmanın esas konusunu teşkil eden 12 Eylül yönetiminin çıkartmış olduğu kanunların incelenmesine geçildi. Kanunlara bakılırken çalışmanın amacına yönelik olanlar seçilmeye gayret gösterildi.

Son olarak hiçbir yardımını esirgemeyerek, tezimi sabırla ve titiz bir şekilde inceleyip bilimsel bir çalışma yapmamı sağlayan, bilgi birikimi ve tecrübesiyle bana yol gösteren ve çalışmanın bitebilmesi adına son derece hoşgörülü olan değerli hocam Doç. Dr. Mehmet Ö. Alkan’a teşekkürü bir borç bilirim. Yine bu çalışmanın oluşmasında tavsiye ve eleştirileriyle katkıda bulunan Yrd. Doç. Dr. Güven Gürkan Öztan’a, Dr. Y. Doğan Çetinkaya’ya ve araştırma görevlisi C. Burcu Kartal’a teşekkür etmek isterim. Son olarak bu tezi her zaman yanımda olan, çalışmayı bitirebilmem adına her türlü zemini oluşturan eşim Havva Nergiz’e adıyorum.

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	III
ABSTRACT.....	IV
ÖNSÖZ.....	V
KISALTMALAR.....	X
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ASKERİ MÜDAHALE VE ÖRNEK ÜLKELER

1.1. Kavramsal ve Kuramsal Çerçeve.....	4
1.1.1. Devrim ve İhtilal.....	4
1.1.2. Muhtıra.....	6
1.1.3. Cunta.....	7
1.1.4. Darbe.....	7
1.1.5. Pretoryenizm.....	8
1.2. Askeri Müdahalelerin Sebepleri.....	9
1.2.1. İç Faktör.....	10
1.2.2. Dış Faktör.....	14
1.2.3. Ordusal Faktör.....	16
1.3. Örnek Ülkeler.....	19
1.3.1. Portekiz.....	19
1.3.2. Güney Kore.....	24
1.3.3. Yunanistan.....	25
1.3.4. Şili.....	28

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK SİYASİ TARİHİNDE 19. YÜZYILDAN 12 MART'A ORDU VE SİYASET

2.1. Cumhuriyetten Önce Ordu.....	32
2.1.1. III. Selim ve Nizam-ı Cedid, 24 Şubat 1793.....	32
2.1.2. II. Mahmut Dönemi ve Vaka-i Hayriye, 16 Haziran 1826.....	34
2.1.3. Tanzimat Fermanı, 3 Kasım 1839.....	36
2.1.4. Kuleli Vakası, 13 Eylül 1859.....	37
2.1.5. I. Meşrutiyet'in İlanı, 23 Aralık 1876.....	37
2.1.6. II. Meşrutiyet, 23 Temmuz 1908.....	40
2.1.7. 31 Mart İsyanı, 13 Nisan 1909.....	41
2.1.8. Bab-ı Ali Baskını, 23 Ocak 1913.....	43
2.1.9. I. Dünya Savaşı Yılları, 1914-1918.....	44
2.1.10. Milli Mücadele Dönemi, 1918-1923.....	45
2.2. Cumhuriyet Sonrası Ordu ve Siyaset.....	49
2.2.1. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, 17 Kasım 1924.....	49
2.2.2. Milli Şef Dönemi.....	52
2.3. Demokrat Parti Yılları.....	55
2.3.1. Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs.....	55
2.3.2. Milli Birlik Komitesi ve 14'ler Olayı.....	58
2.3.3. Kurucu Meclis ve Anayasa.....	59
2.3.4. Silahlı Kuvvetler Birliği.....	61
2.3.5. Değerlendirme.....	62
2.3.6. 22 Şubat 1962 ve 21 Mayıs 1963 Olayları.....	63
2.3.7. 12 Mart Muhtırası.....	65

2.3.8. Değerlendirme.....	68
2.3.9. Cumhurbaşkanlığı Seçimi.....	69

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

12 EYLÜL DARBESİ, BAZI KANUNLAR VE ANAYASA

3.1. 12 Eylül Darbesi.....	71
3.1.1. 1973 Genel Seçimi.....	71
3.1.2. 1977 Erken Seçimi.....	72
3.1.3. 12 Eylül 1980.....	74
3.1.4. Değerlendirme.....	76
3.1.5. Anayasa ve Seçimler.....	77
3.2. Milli Güvenlik Konseyi.....	79
3.2.1. Milli Güvenlik Konseyi İçtüzüğü.....	79
3.3. Yeni Kanunlar ve Değişiklikler.....	83
3.3.1. 1402 Sayılı Sıkıyönetim Kanunu'nda Yapılan Değişiklikler.....	83
3.3.1.1. Olağanüstü Yetkiler.....	83
3.3.1.2. Parti ve Derneklere Müdahale.....	93
3.3.1.3. Uzayan Gözaltı Süresi.....	94
3.3.1.4. Başbakan'dan Alınan Yetki ve Hukuki Sorumsuzluk.....	95
3.3.1.5. Askeri Mahkemeler.....	95
3.3.1.6. Basına Müdahale.....	96
3.3.1.7. Vakıflara Müdahale.....	96
3.4. Diğer Kanunlar.....	97
3.4.1. Atatürk Kültür Merkezi ve Resmi İdeoloji.....	97
3.4.2. Yerel Yönetimde Asker İktidarı.....	97
3.4.3. Sendika Tasfiyesi.....	99

3.4.4. Değiştirilen Anayasal Düzen.....	99
3.4.5. Siyasi Parti ve Derneklerin Tasfiyesi.....	101
3.4.6. Milli Güvenlik Konseyi'nin Görev Süresi ve Millete Uyarı.....	101
3.4.7. Vatandaşlıktan ıkarma.....	102
3.4.8. Bayram Adı Değiştirme.....	102
3.4.9. Denetlenemeyen Ordu.....	103
3.4.10. Dernek ve Polis.....	104
3.4.11. Sözde Meclis.....	105
3.4.12. Özel Güvenlik.....	106
3.4.13. Parti Düşmanlığı.....	106
3.4.14. Üniversiteye Müdahale.....	107
3.4.15. Askere Zam.....	110
3.4.16. 12 Eylül Memuru.....	111
3.5. 1982 Anayasası ve 12 Eylül.....	112
3.5.1. Sınırlamalar.....	113
3.5.2. Askerin Ağırlığı.....	115
3.5.3. Sendika, Grev ve Lokavt.....	117
3.5.4. Basına Darbe.....	119
3.5.5. Kapatılan Dernekler.....	119
3.5.6. Yasaklanan Yürüyüşler.....	120
3.5.7. Olağanüstü Hal İlanı.....	120
3.6. Anayasadan Sonraki Bazı Kanunlar.....	121
SONUÇ	125
KAYNAKÇA	128
EKLER	153

KISALTMALAR

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

AP: Adalet Partisi

Bkz.: Bakınız

CHP: Cumhuriyet Halk Partisi

CIA: Central Intelligence Agency/Merkezi İstihbarat Teşkilatı

Çev.: Çeviren

DP: Demokrat Parti

Ed.: Editör

IMF: International Monetary Fund/Uluslararası Para Fonu

MC: Milliyetçi Cephe

NATO: North Atlantic Treaty Organization/Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi

GİRİŞ

12 Eylül 1980 darbesinin üzerinden otuz yıldan fazla bir süre geçmesine rağmen hala bütün sıcaklığı ile konuşulmaktadır. Böyle olmasında şüphesiz en büyük etki, son askeri darbe olmasından ziyade birçok açıdan fazlasıyla başarılı olmasından kaynaklanmaktadır. Her yönden planlı bir şekilde hazırlanıp Türkiye Cumhuriyeti tarihinin üçüncü müdahalesini gerçekleştiren askerler, birçok kanun çıkartmışlar ve 1960 askeri darbesinin sonucunda olduğu gibi yeni bir anayasa hazırlatmışlardır.

Türkiye Cumhuriyeti askeri darbeler nedeniyle zihinsel anlamda birbirinden farklı ve birbirine yabancı, aynı zaman diliminde yaşayan fakat birbirinin dilinden ve düşüncesinden anlayamayan kuşaklara sahip olmuştur. Bu kuşaklardan ilki cumhuriyet kuşağıdır ki tek partili dönemde yaşamış kişilerdir. Bu kuşak 1960 darbesiyle kesintiye uğramış ve 1980 yılına kadar oluşacak olan bir başka kuşak yaratılmıştır. Sonuncusu ise günümüz Türkiye'sinde daha çok genç nüfus olarak yaşamakta olan son kuşaktır. Söz konusu bu üç kuşak aynı ülkede, aynı rejimde yaşamakta ve aynı devletin sahip olduğu okullarda eğitim aldıkları halde inandıkları değerler ve sahip oldukları haklar birbirinden çok farklıdır.

Askeri darbeyi gerçekleştirenlerin, darbenin hemen ardından yaptıkları ilk şey niçin buna gerek gördüklerini açıklamaktır. Genel olarak belirtilen, dönemin mevcut iktidarının ülkeyi yönetmede ve güvenlik hususunda yetersiz kaldığı ve bozulan asayişin tekrar düzeltilmesi amacıyla yönetime el koymak zorunda kaldıklarıdır. Bu söylem, silahlı kuvvetlerin halkın gözünde kendi iktidarının meşruiyetini sağlamak için başvurmuş olduğu en temel dayanak noktasıdır.

Çalışmayı düşündüğüm 12 Eylül döneminin hemen öncesinde de Türkiye'de birçok olumsuz olay yaşanmış, ülkede ekonomik istikrarsızlığın yanında, sade vatandaşından bürokratik kurumlarına kadar kamplaşmalar oluşmaya başlamıştı. Bu durum insanların can güvenliğini tehdit eder bir hale gelmişti. Ardından ordu, bu durumu lehine kullanarak iktidarı üzerine alma cesaretini göstermiştir.

12 Eylül darbesi ile parlamento ve üyelerinin dokunulmazlıkları kaldırılmış, siyasal partiler ve çeşitli sendikaların tüm faaliyetleri askıya alınmış, seyahat

özgürlüğü kısıtlanmış, yurtdışına çıkışlar yasaklanmıştı. Süreç içerisinde birçok gazete kapatılmış bunun yanında bütün ülkede tutuklama dalgaları ve işkenceler başlamıştı. Bu tutuklamalar o kadar fazlaydı ki yeni cezaevleri inşa edilmeye gereksinim duyulmuştur. 12 Eylül rejiminde birçok kişi vatandaşlıktan çıkarılmış, ve siyasi suçlu ilan edilmişti. Kanıt olmaksızın üniversitelerde çalışan öğretim üyelerinin bütün hakları ellerinden alınmıştı. Milli Güvenlik Konseyi adı altında ülkeyi yöneten beş askerin ağzından çıkan kanun niteliğine bürünüyordu. Ordunun darbenin başından itibaren ülke üzerinde kalıcı bir iz bırakmak istediği belliydi.

Yeni bir anayasa hazırlanıncaya kadar geçen sürede birçok kanun yayımlanmıştır. Söz konusu kanunlar ülkeyi birçok yönden etkilemekle beraber öncelikle toplumda siyasi katılımı bitirmişti. Bunun yanında ordunun yerini sağlamlaştırmıştı.

Bu çalışmanın temel sorusu 12 Eylül rejiminin nasıl bir Türkiye oluşturmak istediğidir. Çalışmada yeni anayasanın kabul edildiği güne kadar çıkarılan kanunların, neler ve hangi alanlarda olduğu incelenmiştir. Zira Türkiye'nin yakın tarihinde yaşamış olduğu bir darbenin etkileri hayatın her alanında yoğun bir şekilde hala hissedilmektedir. Bu yüzden 12 Eylül darbesinin Türkiye'nin siyasi hayatına etkisini kanunlar yardımıyla gösterilmeye çalışılmıştır. Böylelikle üç yıl boyunca ülkeyi yöneten Milli Güvenlik Konseyi'nin, iktidarda kaldığı süre zarfında yapmış olduğu yasama faaliyetlerinin Türkiye'deki temel hak ve hürriyetleri nasıl kısıtladığı, ordunun devlet içerisinde kendisini nasıl daha etkili ve özerk hale getirdiği vurgulanmıştır.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde askeri müdahaleye ait tanımlarla beraber, bir ordunun hangi iç ve dış şartlar altında müdahale için harekete geçtiği kendi iç dinamiğiyle beraber anlatıldıktan sonra, kuramsal çerçevenin daha somut olarak görülebilmesi için Dünyada yakın zaman içerisinde askeri darbe yaşamış bazı ülkelerin darbe süreçlerinden bahsedilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde Türkiye'deki ordu siyaset ilişkisi tarihsel olarak anlatılmaya çalışılmıştır. İlk olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemindeki modernleşme hareketlerinden ve bununla beraber oluşan elit bir askeriye sınıfından

bahsedilmiştir. Bu başlangıçtan sonra Atatürk ve İnönü dönemlerinde ordu ve siyasetin konumu, ardından Demokrat Parti ile beraber cumhuriyet tarihinin ilk askeri darbesi olan 1960 darbesi ve Talat Aydemir'in darbe girişimleri kısaca anlatılmıştır. Daha sonra darbe olmasa da fazlasıyla etkili ve kanunlarda değişikliğe sebep olan 12 Mart 1971 Muhtırası ele alınacaktır. Böylelikle ordunun Türkiye'de ne ölçüde etkili olduğu tarihsel bir süreç içerisinde gösterilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın son bölümünde 12 Mart Muhtırası'ndan sonra ülkenin içine girdiği siyasi ve ekonomik bunalımlar anlatılmış, ardından 12 Eylül darbesiyle beraber yaşanan üç yıllık askeri dönemin özeti yapılmıştır. Bu anlatımlardan sonra 12 Eylül döneminde ülkeyi yöneten Milli Güvenlik Konseyi'nin içtüzüğünden bahsedilmiş ve darbeden sonra çıkarılmış olan kanunlar incelenmiştir.

Milli Güvenlik Konseyi yönetiminde olduğu süre boyunca bazı kanunları değiştirmiş bazılarını ise ilk defa çıkartmıştır. Araştırmada incelenen kanun değişmiş bir kanunsa, kendisinden önceki kanundan farkının ne olduğu, nasıl bir değişikliğe sahip olduğu, özetle değişmesinin altında yatan sebep gösterilmeye çalışılmıştır. İlk defa çıkarılmış olan bir kanunda ise mevcut düzen üzerine ne getirdiği incelenmiştir.

Çalışmaya 1982 Anayasası ve anayasadan sonra da kabul edilen bazı kanunlar dahil edilmiştir. Bütün bu incelemeler yapılırken odaklanılan temel nokta, ordunun hangi konuda ne kazandığı, özgürlükleri nasıl ve ne ölçüde kısıtladığı, bunun yanında halkın siyasete katılımı konusunda ne gibi kayıplar yaşadığıdır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ASKERİ MÜDAHALE VE ÖRNEK ÜLKELER

1.1. Kavramsal ve Kuramsal Çerçeve

Tezin bu alt bölümünde devrim, ihtilal, muhtıra, cunta, darbe ve pretoryenizm gibi kavramların tanımları, aralarındaki farklar da göz önünde bulundurularak yapılacaktır. Bu sözcüklerin tanımlanması, hem kavramsal bütünlük hem de Türk siyasi tarihinde ordunun müdahil olduğu olayların daha net anlaşılabilmesi açısından önemlidir.

1.1.1. Devrim ve İhtilal

Devrimin hangi koşullar altında gerçekleşebileceği net olarak cevaplanamamakla beraber,¹ süreci ve sonuçları nettir. Devrim sözcüğü, genel olarak siyasi rejimlerde, özellikle kitlesel gösteriler ve ayaklanmalarla iktidara, üst tabakaya, kamu veya özel mülke karşı saldırılarla birlikte gerçekleşen ani değişimlerdir ki, bu değişimler ekonominin yapısına, sosyal hiyerarşiye, dinin rolüne ve hatta ulusal kimliğe ilişkin düşünceleri içerir.² Bir başka tanıma göre devrim, herhangi bir alanda köklü bir değişikliği, tarihsel olarak ise var olan toplumsal düzeni değiştirmeyi, gündelik hayatta ve siyasal durumda hızlı bir şekilde gerçekleştirilen kalıcı değişmeyi ifade eder.³ Devrim, genelde inkılap kavramı ile beraber anılmaktadır. İnkılap, değişme, bir halden başka bir hale dönme anlamlarına gelmektedir.⁴ İnkılap, yenilik, reform sözcükleriyle beraber kullanılmaktadır.

Devrimde var olan düzen zor kullanılarak kaldırılır ve mevcut siyasi otorite ele geçirilir. Zor kullanma esastır. Devrimin sonucunda yönetici sınıflar ve devlet

¹ Türker Alkan, **Gelişen Ülkelerde Aydınlar ve Siyaset**, Ankara, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Yayınları, 1977, s. 109.

² William A. Darity Jr. (Ed.), **International Encyclopedia of the Social Sciences**, Vol. 7, 2nd Edition, Farmington Hills, Macmillan Reference, 2007, s. 228.

³ Bedia Akarsu, **Felsefe Terimleri Sözlüğü**, 7. bs., İstanbul, İnkılap Yayınları, 1998, s. 53.

⁴ Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, 12. bs., Ankara, Aydın Kitabevi Yayınları, 1995, s. 439.

tipleri yerlerini başkalarına bırakır, eski üretim ilişkileri yenileriyle yer değiştirir, düşünceler ve kurumlar köklü bir biçimde dönüşüme uğrarlar.⁵ Kısacası eski düzen tamamen ortadan kalkar. Devrimler tabandan gelen, sınıf temelli ayaklanmalar aracılığıyla başarılıdır. Yani sınıf bilincine sahip, yükselen devrimci sınıfın önderlik ettiği sınıf eylemiyle sonuca ulaşır. Örneğin burjuva devrimlerinde burjuvazinin veya sosyalist devrimlerde proletaryanın ön planda olduğu gibi.⁶

Devrimi darbe ile karıştırmamak gerekir. Darbe, sadece makamların işgalidir. Toplumda ya da devlet yönetiminde herhangi bir değişikliğe sebep olmaz. Darbede devrimin aksine halk desteği yoktur ve iktidar, silah yoluyla fakat hükümet sistemi kökten bir biçimde değiştirilmeden, var olan politik liderlerin yerine geçecek şekilde el değiştirir.⁷ Devrimde ise halkın desteği vardır. Örneğin bir hareketin devrim olarak nitelendirilebilmesi için gereken şartlardan birincisi toplumdaki bireylerin kitlesel olarak hareket etmesi gereğidir. Küçük bir grup iktidarı ele geçirdiğinde bunun adı devrim olmaz. Ayrıca devrim, devrime katılmış olanların bir kısmı tarafından şiddet kullanımı veya tehdit içerir.⁸ Devrimi isteyen kitlenin en büyük özelliği kendi isteklerinin bilincine varmış, ne yaptığını bilen ve sıkı bir şekilde örgütlenmiş olmasıdır.

Devrim sırayla üç aşamada meydana gelir. Birinci aşama yaşanan düzen içerisinde yeni fikirlerin olduğu devredir. Bu devre daha çok yazar ve aydınların yön verdiği bir süreçtir. İkinci aşama eylem safhasını oluşturur ki bu durum da “ihtilali” ifade eder. Son aşama ile beraber yıkılan düzenin yerine yenisi kurulur ve devrim gerçekleşmiş olur.⁹ 1776 Amerikan, 1789 Fransız ve 1917 Rus Devrimleri dünya tarihi açısından bilinen devrimlerdir. İhtilal ise mevcut bir durumun ya da bir toplum düzeninin birdenbire sarsılmasını ifade eder.¹⁰ Eski dilde ihtilal, bozukluk, bozulma, karışıklık ve düzensizlik anlamlarına gelir.¹¹ İhtilal, daha önce

⁵ Server Tanilli, **Dünyayı Değiştiren On Yıl**, 4. bs., İstanbul, Cem Yayınevi, 1993, s. 11.

⁶ Theda Skocpol, **Devletler ve Toplumsal Devrimler: Fransa, Rusya ve Çin'in Karşılaştırmalı Bir Çözümlemesi**, Çev. S. Erdem Türközü, Ankara, İmge Kitabevi, 2004, s. 25,33.

⁷ Anthony Giddens, **Sosyoloji**, Çev. Işıl Bayar, Ankara, Ayraç Yayınları, 2000, s. 616.

⁸ **A.e.**, s. 532-533.

⁹ Murat Sarıca, **100 Soruda Fransız İhtilali**, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1970, s. 5-6.

¹⁰ **A.e.**, s. 5.

¹¹ Devellioğlu, **a.g.e.**, s. 419.

bahsettiğimiz gibi devrim tamamlanmadan önceki safhadır. Toplumda yeni yeşeren fikirler artık kitle halinde insanları etkilemeye, yaşamsal ve düşünsel anlamda alışageldiği tarzı sarsmaya başlamıştır. Eğer ihtilali inkılap izlerse bunun adı devrim olur.¹² Başka bir görüşe göre ise ihtilal, üzerinde anlaşmaya varılmış bir sözcük değildir. Zira siyasal bağlam içinde ayaklanma, isyan, darbe gibi terimleri akla getirmekte, hatta endüstri ihtilali gibi farklı kullanımları içermektedir.¹³ Sonuç olarak devrim ve ihtilal kavramları birbirlerinden kesin çizgilerle ayrılmış değildir.

1.1.2. Muhtıra

Muhtıra, sözlük anlamı olarak herhangi bir şeyi hatırlatma, uyarma amacıyla yazılan yazı veya bir devletin başka bir devlete politik sorunlarla ilgili olarak yolladığı uyarı yazısı, nota anlamlarına gelmektedir. Bunların dışında andıç ve günlük manalarına da gelir.¹⁴ Eski dilde muhtıra, hatırlatmak üzere sunulan ve yazılan tezkere veya hatıra gelen bir şeyin –unutmamak için- içine yazıldığı kağıt defter anlamlarına gelmektedir.¹⁵

Askeri muhtıra türü olarak, İspanya ve Güney Amerika türü askeri bir hükümet darbesidir.¹⁶ Bir ülkenin silahlı kuvvetleri o ülkedeki herhangi bir durumdan hoşnut olmadığı zaman bu hoşnutsuzluğunu yazılı bir biçimde mevcut siyasi iktidara bildirir. Sadece bildirmekle de kalmaz eğer sorunun çözümü için adım atılmaz ise kendisinin müdahalede bulunacağını ima eder. Ortada fiili bir müdahale yoktur fakat ordu, sivil iktidarı kendi istekleri doğrultusunda hareket etmeye zorlar. Örneğin Türkiye’de 12 Mart 1971 tarihinde ordu, hükümete muhtıra vermiştir. Türk Silahlı Kuvvetleri, ülkedeki anarşiden ve ekonomik huzursuzluktan dolayı iktidarı sorumlu tutmuş, bu duruma bir çare bulunması gerektiğini, aksi takdirde kanunun kendisine vermiş olduğu “Türkiye Cumhuriyeti’ni korumak ve kollamak görevini” yerine getireceğini vurgulamıştır. Bunun üzerine hükümet istifasını vermek durumunda kalmıştır.

¹² Toktamış Ateş, **Türk Devrim Tarihi**, İstanbul, Güryay Matbaası, 1980, s. 33.

¹³ Emre Kongar, **Atatürk ve Devrim Kuramları**, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1981, s. 14.

¹⁴ **Büyük Türkçe Sözlük**, (Çevrimiçi), <http://tdkterim.gov.tr/bts/>, 14 Ekim 2011,

¹⁵ Devellioğlu, **a.g.e.**, s. 676.

¹⁶ Edward Luttwak, **Bir Uzmanın Gözüyle Darbe**, Çev. Edip İ. Polat, Ankara, Yaba Yayınları, 1996, s. 23.

1.1.3. Cunta

Cunta sözcüğü kelime anlamı olarak bir ülkede yönetime el koyan kimselerden oluşan kurul anlamında olup, İspanyolca kökenli “junta” kelimesinden gelmektedir.¹⁷ Örneğin Yunanistan’da 1967’de darbe ile iktidarı ele geçiren askerler için albaylar cuntası denilmektedir. Çünkü cunta tamamen askerlerden oluşmaktaydı. Aynı şekilde Türkiye’de de 1960 ve 1980 yıllarında gerçekleşen darbelerden sonra ülkeyi, çeşitli sayılardan oluşan cuntalar yönetmiştir.

1.1.4. Darbe

Darbe, sözlük anlamıyla bir ülkede baskı kurarak, zor kullanarak veya demokratik yollardan yararlanarak hükümeti istifa ettirme veya rejimi değiştirecek biçimde yönetimi devirme işi olarak anlatılmaktadır.¹⁸ Bir başka tanım ise, devletin eli ve emri altındaki resmi kuvvetlerden birisinin (ordu) isyan ederek hükümeti devirmesi, aynı düzeni sürdürmek üzere yerine geçmesidir.¹⁹ Bir başka tanıma göre ise darbe, devlet aygıtının küçük ama kritik bir parçasına sızılmaktan ibarettir. Bu kritik parça sonradan devletin geriye kalan kontrol mekanizmasından hareketle hükümetin yerini almaktadır.²⁰ Eski dilde darbe, “darbe-i hükümet” yani hükümet darbesi olarak geçer.²¹

Darbe teriminin tarihi, Napolyon Bonapart’ın 18. yüzyılda kendisine bağlı askeri güçle, Birinci Fransız Cumhuriyetini yıkarak yerine kendisini imparator ilan etmesine dayanır. Darbeler, bir grubun plan yaparak devlet gücünü ele geçirmesidir. Darbe girişimleri birkaç saatte sonuçlanabileceği gibi birkaç gün de sürebilir. Girişimler genelde başarısız olur fakat başarılı olunarak devlet mekanizması ele geçirilirse bunun adı darbe olur. Başarılı veya başarısız olsun, darbe girişimlerinin kanlı olup olmayacağını bilemeyiz. Tarihsel olarak çoğu darbe, devletlerin kendi askeri veya polis gücünden biri tarafından gerçekleştirilmiştir. Çünkü sahip oldukları silah gücü onları karşı konulmaz bir güç konumuna sokar. Darbe daha önce

¹⁷ **Büyük Türkçe Sözlük**, (Çevrimiçi), <http://tdkterim.gov.tr/bts/>, 15 Ekim 2011.

¹⁸ **A.e.**,

¹⁹ Sarıca, **a.g.e.**, s. 6.

²⁰ Luttwak, **a.g.e.**, 25.

²¹ Devellioğlu, **a.g.e.**, s. 166.

bahsettiğimiz gibi devrimden farklıdır. Devrimlerin gerçekleşmesi aylar hatta yıllar alabilirken, darbeler sadece birkaç saat veya gün sürer. Aynı zamanda devrim kitlesel bir hareket iken, darbeler bir grup darbe yapıcı tarafından gerçekleştirilen bir olaydır. Devrimi gerçekleştirenler temel olarak sosyal, ekonomik ve siyasi değişimi hedeflerken, darbeciler ağırlıklı olarak değişimi engellemek isterler ve tek amaçları iktidarı ele almaktır. Ayrıca devrimler sosyal değişim getirirken, darbeler sadece liderlik değişiminden ibarettir.²² Geçmişten günümüze bir çok kıtada askeri darbe meydana gelmiştir. Örneğin 1967’de Yunanistan’da, 1973’te Şili’de, 1976’da Arjantin’de yaşanan darbeler bunlardan sadece birkaçıdır. Türkiye de bu ülkelerden birisidir. Cumhuriyet tarihinde 1960 ve 1980 yıllarında iki askeri darbe yaşanmıştır.

1.1.5. Pretoryenizm

Askerlerin fiili güç kullanımı veya tehdidi ile toplumda bağımsız bir siyasal güç haline gelmesine pretoryenizm denir.²³ Yani bir ülkede askerlerin ülke yönetiminde başat güç olması, son sözü onların söylemesi, sivil iktidarın orduya hiç karışmaması ya da çok az karışabilmesidir. Pretoryenizm özellikle yeni kurulmuş demokrasilerde ve demokratikleşme çabası içinde olan ülkelerde önemli bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır.²⁴ Askeri vesayet kavramı, pretoryenizm kavramının bir yansımasıdır. İşleyen bir demokraside ordu, sivil iktidarın emri altındadır. Ülke siyaseti yürütmenin elindedir. Fakat askeri vesayette alınan kararlar arka planda askerler tarafından belirlenmekte ya da yönlendirilmektedir.²⁵ Ordu, özerk bir statüye sahiptir ve bu gücü kendinde yasal olarak bulabilmektedir. Örneğin Türkiye’de askeri darbelerden sonra yapılan anayasalarda askerinin devlet içerisindeki yeri güçlendirilmiş, anayasal güvence altına alınmıştır. 12 Eylül askeri darbesinden iki yıl sonra yapılan 1982 Anayasası’nın 122. maddesine göre, sıkıyönetim komutanları

²² Darity, Vol. 2, a.g.e., s. 156.

²³ Eric. A. Nordlinger, **Soldiers in Politics: Military Coups and Governments**, New Jersey, Englewood Cliffs, Prentice-Hall, 1977. s. 3.

²⁴ Birsen Örs, **Türkiye’de Askeri Müdahaleler**, İstanbul, Der Yayınları, 1996, s. 1.

²⁵ Samuel P. Huntington (Ed.), **Changing Patterns of Military Politics**, New York, The Free Press of Glencoe, 1962, s. 72.

doğrudan Genelkurmay Başkanı'na karşı sorumlu kılınarak, Başbakan devreden çıkarılmıştır.²⁶ Bu durum ordunun otoritesini arttıran bir düzenlemedir.

1.2. Askeri Müdahalelerin Sebepleri

Dünyada orduların yönetim üzerindeki etkisi yeni değildir. Fakat bu etki geçmişte sınırlıydı zira toplum ekonomik anlamda hiyerarşik bir statüye sahipti. Herkes silah gücüne sahip değildi. 19. yüzyıldan itibaren orduların teknolojik gücünün artması insan gücüne olan ihtiyacı arttırarak, bireyi öne çıkardı ve orduyu sınıfsal anlamda etkin kıldı. Artık birçok insan milliyetçilik çağı ile beraber ulusu için savaşıyor, devletler de kendilerini koruyan bu sınıfa karşı esnek davranıyordu.²⁷

Dünyada herhangi bir ülke ile ilgili konuşurken, o ülke için her zaman darbe ihtimali vardır veya olması mümkün değildir demek iddialı bir önerme olur. Bir ülkede darbenin olup olamayacağı o ülkenin iç ve dış etkenlerine bağlıdır. Örneğin Kuzey Avrupa ülkelerinden İsveç'i göz önüne aldığımızda, ordunun bu coğrafyada darbe yapma olasılığı zayıftır diyebiliriz. Çünkü İsveç hem demokrasi anlayışını benimsemiş, hem de ordu siyaset geleneği olmayan, gelişmiş ekonomik güce sahip bir ülkedir. Fakat hangi ülke için konuşursak konuşalım, eğer bir ülkede sivil iktidar etkisini yitiriyorsa, o ölçüde ordunun ön plana çıkma ihtimali vardır.²⁸

Bir ülkeyi darbe açısından incelediğimizde eğer o ülkede refah seviyesi yüksek, toplumunda karşılıklı güven sağlanmış ve okuma yazma oranı da yeterli bir seviyeye ulaşmış ise o ülkede darbe ihtimali çok azdır.²⁹ İsveç örneğinden devam edersek, bu ülkeyi dünya ülkeleri ile kıyasladığımızda son derece gelişmiş bir ülke olduğuna ve işleyen bir demokrasinin varlığına şahit oluruz. Devlet ile vatandaşları arasında sağlıklı bir diyalog mevcuttur. Bütün bunlar bir darbenin gerçekleşme olasılığını azaltan faktörlerdir. Tam tersi olarak da kusurlu demokrasiye sahip ya da demokrasi ile yönetilmeyen, refah seviyesi düşük ülkelerde, ordunun politikaya

²⁶ "Türkiye Cumhuriyeti Anayasası", **Resmi Gazete (Mükerrer)**, 9 Kasım 1982, Sayı: 17863, s. 34.

²⁷ Arnold Toynbee, **Militarizmin Kökenleri**, Çev. Mehmet Dünder, İstanbul, A Yayınları, 1989, s. 21.

²⁸ Örs, **a.g.e.**, s. 8.

²⁹ Luttwak, **a.g.e.**, s. 28.

müdahalede bulunma ihtimali yüksektir. Örneğin gerek fakirlikle mücadele eden birçok Afrika ülkesinde gerekse demokrasinin olmadığı bazı Ortadoğu ülkelerinde ordunun ülke yönetimindeki etkisi büyüktür.

Ülkeler üzerinde uygun ortam olduğu zaman darbe meydana gelebilmektedir. Söz konusu uygun ortam birtakım koşulların bir araya gelmesiyle oluşmaktadır. Samuel P. Huntington ordunun siyasete karışmasının askeri değil daha çok siyasi olduğunu vurgulamaktadır.³⁰ Kurumsal anlamda ülkesini savunma amacı olan ordu, siyasi özerkliğe göre sivil egemenliğe karşı koymayı isteyebilir. Ordunun kendine ait konularda birtakım kararlar alması doğarken, bu sınırların dışına çıkıp yönetsel özerklik adıyla iktidarın işine karışması ordunun müdahalesinin başlangıcını oluşturmaktadır.³¹

Darbelerin niçin ve hangi ortamlarda gerçekleştiğini incelerken, her ülkenin kendine has iç ve dış dinamikleri olabilir. Fakat bununla beraber darbe ortamlarının bazı ortak özelliklerinin de olduğunu görebilmekteyiz. Bu ortak paydalar iç faktör, dış faktör ve ordusal faktör olmak üzere üç ana başlık altında kısaca anlatılmaya çalışılacak, ardından bazı ülkelerde gerçekleşen darbeler hakkında özet bilgiler verilecektir.

1.2.1. İç Faktör

Bir ülkede siyasi bilinç ne kadar kuvvetli ise ordunun o ülkede söz sahibi olabilme gücü de o ölçüde zayıf olmaktadır. Siyasi bilinç, mevcut siyasal sistemin benimsenmesini, yönetmekte haklı görülmesini ve dolayısıyla devamlılığını sağlayan bir araçtır.³² Eğer bir ülkede halk, demokrasi kültürünü benimsemiş, sivil toplum kuruluşları ve dernekler aracılığıyla aktif bir konumda ise ve başındaki sivil iktidar ile sağlıklı bir diyalog içerisine girmiş bulunmaktaysa, o ülkede işleyen bir siyasi

³⁰ Samuel P. Huntington, **Political Order in Changing Societies**, New Haven, Yale University Press, 1968, s. 194; ayrıca bkz. Martin C. Needler, "Political Development and Military Intervention in Latin America", **American Political Science Review**, Vol.60. No.3, September, 1966, s. 618.

³¹ Ümit Cizre, **Muktedirlerin Siyaseti: Merkez Sağ-Ordu-İslamcılık**, 2. bs., İstanbul İletişim Yayınları, 2005, s. 58-60.

³² İlter Turan, **Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış**, 3. bs., İstanbul, Der Yayınları, 1986, s. 33.

bilincin var olduğunu söyleyebiliriz.³³ Zayıf siyasi bilince sahip olan ülkelerde ise sivil toplum, örgütlenme açısından yetersiz ve dolayısıyla yöneten yönetilen ilişkisi yok denecek kadar azdır. Halkta henüz bir kamuoyu bilinci oluşmamıştır. Bu durum ise iktidar ile halkın arasında mesafe doğurmakta ve soğukluğa neden olmaktadır.

Siyasi bilince sahip olan ülkelerde, herhangi bir şekilde ordunun ülke yönetimi üzerinde müdahalede bulunma durumu olsa dahi bu hareket, halk nezdinde meşruiyet kazanamayacağı için kısa zamanda tepki çeker ve tutunamaz. Ordu da bu durumda siyaset alanını kendisine uzak görmeye başlar. Fakat siyasi bilinci oluşmamış ülkelerde ise, ordunun müdahalede bulunma ihtimali vardır.³⁴ Bu tip ülkelerde ordunun ülke yönetimi üzerindeki etkisinin meşruiyeti çok fazla sorgulanmaz ve hatta bazı dönemlerde o ülkenin iç koşullarına göre halktan destek dahi görebilir. Dolayısıyla ordu, böyle bir ortamda kendinde siyasete müdahalede bulunma hakkını görebilir. Bu şekildeki bir ülkede genel olarak ordu, sivil iktidar üzerinde etkili bir konuma sahiptir.

Toplumdaki siyasi bilincin az oluşunun yanısıra o toplumda yer alan *siyasi bunalım* ve *ekonomik gerilik* de o ülkedeki ordunun müdahalede bulunma ihtimalini arttıran koşullardan biridir. Bir ülkede sivil yönetimin başarısızlığı, hükümetin meşruiyetini azaltır ve bu durum ordunun etkisini arttırabilir.³⁵ Çünkü kötü durumdan siyasetçileri mesul tutan ordu, iktidar üzerinde kendinde söz hakkı bulmaya başlar.

Askerin bir ülkedeki etkisini, o ülkedeki *milli birlik ve dayanışma* da etkilemektedir. *Milli birlik* duygusundaki bir kırılma orduyu harekete geçirebilir. Ülkeyi yöneten siyasi liderler, *milli birlik* ve dayanışmayı sağlayacak tecrübeden ve otoriteden yoksun ise ordu bunu sağlamak için harekete geçebilir. Böylelikle ordu, halkın gözünde daha çok sözü geçen bir konuma gelir.³⁶ Özellikle bağımsızlığını

³³ S. E. Finer, **The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics**, London, Pinter Publishers, 1988, s. 78.

³⁴ Amos Perlmutter, **The Military and Politics in Modern Times: On Professionals, Praetorians and Revolutionary Soldiers**, New Haven, Yale University Press, 1977, s. 96-97.

³⁵ Nordlinger, **a.g.e.**, s. 64.

³⁶ Amos Perlmutter, "The Pratorian State and the Proterian Army: A Taxonomy of Civilian-Military Relations in Developing Countries", **Comparative Politics**, Vol. 1, April, 1969, s. 385.

yakın tarihte kazanmış olan ülkelerde *milli birlik* konusu çok daha hassastır. Bu yüzden bu tür devletler birlik duygusunu sağlamlaştırma adına sık sık bu kavrama atıfta bulunurlar. Aksi takdirde ülkede bir iç kargaşa doğabilir ve ordu için müsait bir ortam oluşabilir.

Siyasal çatışma, ideolojik farklılıkların kutuplaşıp insanları hizipleştirmesi ve bunun neticesinde halkın ülkede meydana gelen olaylardan dolayı can güvenliğinin kalmaması orduyu müdahaleye cesaretlendiren nedenler arasında harekete geçiren sebeplerdendir. Nordlinger askerleri müdahale için cesaretlendiren nedenlerin arasında sivil iktidarın yasalara aykırı düşmesi, ekonomik çöküş ve şiddet eylemlerinin kontrolden çıkmasını saymaktadır.³⁷ Aynı zamanda Nordlinger, ordunun aslında idare etmek misyonunun olmadığını fakat sivil başarısızlıkların orduyu ister istemez harekete geçirdiğini söylemektedir. Hükümetlerin başarısız olması halk nezdinde meşruiyetlerini azaltmakta ve bu durumun orduya yardımcı olduğunu dile getirmektedir.³⁸ Zaten bir ülkede askeri müdahale gerçekleştiğinde genel olarak darbeyi yapanların gerekçesi veya gerekçelerinden biri de, o ülkedeki mevcut siyasi kargaşaya ve bozulmuş olan milli birlik ve beraberliğe yapılan vurgudur. Ordu toplumsal kargaşanın olduğu bu tür ortamlarda popülaritesini artırma şansını elde etmektedir.

Bir ülkede siyasi kriz veya geçici hükümetler söz konusu ise o ülkenin durumu müdahaleye daha açık bir hale gelmektedir. Çünkü yurt içinde sonlanmayan düzensizlikler orduyu rahatsız etmektedir. Zira askerler genel manada siyasetçilere güvenmedikleri gibi üstüne de aylarca hatta yıllarca süren bir siyasi krizde, ülkenin kendilerine her zamankinden daha fazla muhtaç olduğu inancına kapılabilmektedirler. Bir ülkede genel olarak siyasi partiler zayıf ve etkisiz ise, o ülkede siyasi kurumsallaşma yok demektir. Bu durum askerin siyasete katılımı konusunda hayati bir öneme sahiptir. Çünkü güçlü partiler beraberinde

³⁷ Nordlinger, a.g.e., s. 85.

³⁸ A.e., s. 86.

modernizasyonu ve sanayileşmeyi getirirken aynı zamanda askerin olası müdahalesini azaltırlar.³⁹

Kimi yazarlara göre de askeri müdahaleyi kolaylaştıran etmenler, ekonomik bozulma ve sivil grupların kendi lehlerine ordudan yardım istemeleridir.⁴⁰ Görüldüğü üzere ekonominin kötü oluşu ordunun işini kolaylaştırmaktadır. Kendi iç politikası veya dünya çapında olsun, gelişmekte olan bir ülkede ekonomik kriz başgösterdiyse, bu durum ordunun siyasete müdahalesi için ayrı bir fırsat yaratmaktadır. Çünkü uzun süreli bir ekonomik kriz içinde insanlar sivil yönetimlere karşı güvenini kaybetmekte ve ordu da bu durumu kendi lehine kullanabilme fırsatını bulabilmektedir.⁴¹

Kimi yazarlar politikacıların söylemleriyle orduyu politikaya adeta davet ettiğini ifade etmektedir.⁴² Böyle bir sonuca askerlerin aldıkları askeri nitelikteki kararların, sivil politikacılar tarafından eleştirilmesinin yol açtığı, böylelikle orduyu bir bakıma tahrik ettikleri belirtilmektedir. Çünkü getirilen eleştiriler, orduyu yıpratmakta ve kendisine ister istemez cevap hakkı vermektedir. Dolayısıyla böyle bir durumda ordu, kendisini siyasetin içinde bulabilmektedir.

Toplum içerisinde kargaşanın olduğu dönemlerde sivil yöneticiler ordudan bu durumu ortadan kaldırma adına dönem dönem yardım talep edebilmektedirler. Bu gibi durumlar hükümetleri olağanüstü hal ve sıkıyönetim gibi ordunun yetkisini öne çıkararak hukuki adımları atmak zorunda bırakırken, aynı zamanda halkın gözünde orduyu kurtarıcı konumuna getirebilmektedir. Örneğin Türkiye’de 1980 darbesinden önce ülkede yaşanan kargaşanın son bulması adına hükümet ordunun yetkilerini arttırmıştır. Bu durum ordunun halk nezdindeki yerini sağlamlaştırmış ve ülkenin kendisine daha fazla bağımlı hale gelmesine yol açmıştır.

Ekonomik bozulma, sivil grupların orduya yaklaşması, siyasi krizler ve şiddet eylemleri gibi durumlar sivil yönetimin meşruiyetini azaltırken, halkın yeni arayış

³⁹ Perlmutter, **a.g.m.**, s. 389; ayrıca bkz. Jürgen Kuhlmann (Ed.), **Military Interventions and Democracy Security Policy and Defense in Finland**, München, 1989, s. 20.

⁴⁰ Claude E. Welch ve Arthur K. Smith, **Military Role and Rule: Perspectives on Civil-Military Relations**, North Scituate, Mass.: Duxbury Press, 1974, s. 29.

⁴¹ Needler, **a.g.e.**, s. 624.

⁴² C. Wright Mills, **İktidar Seçkinleri**, Çev. Ünsal Oskay, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1974, s. 277.

içine girmesine ve bu yeni arayışın da ordu tarafından karşılanmasına neden olabilmektedir.⁴³ Ordu aslında normal zamanda da büyük bir güce sahiptir fakat sivil yönetim meşruiyetini yitirdiği vakit harekete geçme rahatlığını kazanmaktadır. Ayrıca gerek yeni kurulmuş devletlerde gerekse modernleşmekte olan devletlerde, ülkedeki birçok bunalım ve kargaşayla beraber meşruiyetin yitirilmesi ordunun hareketini haklı gösterebilir.⁴⁴

1.2.2. Dış Faktör

Bilindiği üzere uluslararası ilişkiler, II. Dünya Savaşı'ndan Sovyetler Birliği'nin yıkılışına dek iki kutuplu bir sistem üzerine kuruluydu. Dünya üzerinde söz sahibi olan iki devlet Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği idi. Askeri güç ve diplomatik otorite tamamen bu iki devlette toplanmıştı. Bu yüzden bu devletler daha küçük diğer güçleri kendi yanlarına çekebilmek için onları ya koruyarak, ya tehdit ederek, ya da yardım ile etraflarında tutmaya çalışıyorlardı.⁴⁵

İki devletin de sahip oldukları ideolojik düşünceler birbirlerinden tamamıyla zıttı. Dolayısıyla her iki ülke de kendi dünya görüşlerini diğer ülkeler üzerinde uygulama çabası içerisinde olmuşlardı. Bu uygulama çabası dönemsel olarak ülkelerin ordularına destek ile gerçekleşmiştir.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bağımsızlığını kazanan devletler ilk aşamada hangi tarafta olmaları gerektiğine tam anlamıyla karar verememiş olması, iki büyük devleti harekete geçirmiştir. Sovyetler Birliği'nin sosyalizm düşüncesinin Latin Amerika'ya kadar uzanması Amerika Birleşik Devletleri'ni oldukça tedirgin etmiş ve kendisini sosyalizme karşı savaşmaya adanmıştı.

Amerika Birleşik Devletleri'nin II. Dünya Savaşı'ndan sonra gerek bağımsızlığını yeni kazanan ülkelerde gerekse diğer ülkelerde olsun, sosyalizmin varlığına tahammülü yoktu. Küba Devrimi gibi örneklerle karşılaşmak istemiyordu.

⁴³ Örs, a.g.e., s. 57.

⁴⁴ A.e., s. 59.

⁴⁵ Mehmet Gönübol, **Uluslararası Politika: İlkeler-Kavramlar-Kurumlar**, 5. bs., Ankara, Siyasal Kitabevi, 2000, s. 53.

Dolayısıyla ABD, özellikle kendi arka bahçesi olarak gördüğü Güney Amerika ordularına destek sağlamaktaydı.⁴⁶

Ordular da kendilerinin ve ülkelerinin içine sosyalizmin sızmasını istemiyorlardı. Amerika Birleşik Devletleri birtakım yöntemlerle özellikle de Latin Amerika ülkelerinde yönetim üzerinde etkili olmak ve istihbarat örgütleriyle sol eğilimli iktidarları devirmek istiyor bunda da başarılı bir durum sergiliyordu. Askeri darbe ile yönetime gelen askerler ise iktidarda buldukları süre içerisinde Amerika Birleşik Devletleri'nin istekleri doğrultusunda bir yönetim içerisinde bulunuyorlardı.⁴⁷

Amerika Birleşik Devletleri, bağımsızlığını yeni kazanan az gelişmiş ülkelerin kapitalist sisteme entegre olmasını istediği için, herhangi bir sol eğilimli iktidar arzu etmemekte, bu yüzden söz konusu bu ülkelerin ordularına yönelmekteydi. Bu şekilde onlara ekonomik anlamda yardım sağlayarak kendi yanına çekme politikası güdüyordu. Bu durum ise orduların kendi ülkelerinde silah ve konum olarak güçlenmesini sağlamış ve sosyalizm karşıtı bir tutum sergilemelerine sebep olmuştu. Türkiye de söz konusu Amerikan yardımlarından faydalanan ülkelerden olmuştur. Özellikle de Demokrat Parti iktidarı ve ardından gelen NATO üyeliği ile beraber Türk ordusundaki Amerika etkisi artmış, yurtdışında eğitim alan subay kadroları oluşmuş ve aynı zamanda ordunun modernizasyonunu Amerika Birleşik Devletleri üstlenmişti.

Genel olarak askeri müdahalelere neden olan en önemli dış faktör, bağımsızlığını kazanan ülkelerin ilk etapta Batı'ya uyum sağlayamayarak toplumsal kriz yaşamaları, bununla beraber alternatif olarak sosyalizme kaymaları ve bunun neticesinde de Amerika Birleşik Devletleri'nin devreye girerek söz konusu ülkelere askeri yardımda bulunmasıdır. Ordular da ülkelerindeki sol hareketleri devletin

⁴⁶ Joachan Kim, **G.Kore ve Türkiye'de Askerlerin Siyasete Müdahalelerinin Karşılaştırılması (1960-1980)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. İlter Turan, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1993, s. 13.

⁴⁷ **A.e.**, s. 14.

varlığı açısından tehlikeli gördükleri için Amerika Birleşik Devletleri'ne yakın davranmışlardır.⁴⁸

Kısacası, soğuk savaş döneminde Amerika Birleşik Devletleri hegemonyasının sürekli olması açısından sosyalizme karşı savaş ilan etmiş, bu savaşın metotlarından biri olarak da sol eğilim içerisinde gördüğü ülkelerin ordularına teçhizat ve eğitim alanlarında yardımda bulunup, o ülkeyi etkisi altına almak istemiştir.

1.2.3. Ordusal Faktör

Silahlı Kuvvetler ülkeleri içinde sahip oldukları birtakım özelliklerinden dolayı diğer kurumlardan ayrılırlar. Bunlar, merkezileşmiş bir komuta gücü, hiyerarşi, disiplin, iç haberleşme, birlik ruhu ve özgüvendir.⁴⁹ Ordu birçok devlet birimine göre bu özelliklerinden dolayı daha profesyoneldir. Bu yüzden kendilerini devlet içerisinde ayrı bir konumda görürler. Ordular kendi halklarına biraz da bu yüzden mesafeli davranmakta, kendi yargı ve düşüncelerine güvenerek yollarını çizmek istemektedirler.⁵⁰

Ordu için en önemli şey ulusun güvenliğidir ve gerektiği zaman siyasete dahil olmasını bu şekilde meşrulaştırabilmektedir.⁵¹ Ordu için vatan, millet gibi kavramlar en ön sıradadırlar. Bu kavramların tehlikede olduğunu hissettikleri anda ömürleri boyunca savaşmayı öğrenen askerler, bu sefer de kendi ülkelerinde var olan yönetimi düşman ilan edebilir. En önemlisi askerler düşman varsaymayı ve yaratmayı aldıkları eğitimin ve varlıklarının bir tezahürü olarak görürler. Bu durum ordunun adeta kaderidir.⁵² Örneğin *ulusal çıkar* bir ülkenin ordusu için en önemli kavramdır. Fakat ulusal çıkarın ne olduğu veya neyi ihtiva ettiği hususunda sabit bir düşünceleri yoktur. Örneğin askeri müdahaleler tarihin bazı dönemlerinde toprağa dayalı veya

⁴⁸ Kim, a.g.e., s. 29.

⁴⁹ Finer, a.g.e., s. 6.

⁵⁰ John J. Johnson (Ed.), *The Role of the Military in Under-Developed Countries*, Princeton, Princeton University Press, 1962, s. 79.

⁵¹ Örs, a.g.e., s. 31.

⁵² Nordlinger, a.g.e., s. 65.

sınai oligarşileri savunmak amacıyla yapıldıkları gibi bazen de bu tür oligarşilere karşı savaşmak amacıyla yapılmıştır.⁵³

Askeriye bazen sırf kurumsal olarak kendi çıkarı için de müdahalede bulunabilir. Bunlardan birincisi askerlerin toplumda kazanmış oldukları hak ve çıkarların devletin izlediği politika ile tehdit edildiği zamandır. Askerler, menfaatlerini sürdürmek amacıyla siyasete karışabilirler. Burada hak ve çıkarlar derken ordunun sahip olduğu lojman, maaş gibi gündelik hayata dair haklar olabildiği gibi kurumsal manada ordunun sivil otoriteye karşı özerk olma durumu da kastedilmektedir. Örneğin Türkiye’de yaşanan 27 Mayıs 1960 darbesi ile ilgili anılarda, Demokrat Parti iktidarı zamanında ekonomik krizin baş göstermesiyle beraber subayların aldıkları maaş az gelmekteydi. Bir rivayete göre halk arasında subay sınıfına, paraları gazinolarda içki yerine sadece gazoz sipariş etmeye yettiği için “gazozcu subaylar” lakabı verilmiş, bu da askeri rahatsız etmiştir.⁵⁴ Bir diğer çıkar meselesi ise genel olarak askeri darbelerin siyasal yaşamda birer döngü haline gelip, iktidar arzusu ile rastgele yapılmasıdır.⁵⁵

Silahlı kuvvetlerin ülkesindeki sorumluluklarının artması ve subaylarının daha fazla profesyonelleşmesi, askerlerin siyasete müdahalesini arttıran bir başka faktördür.⁵⁶ Ordu içindeki bir askerın çeşitli bilim dallarında uzmanlık kazanması onu daha da müdahaleci konuma getirebilir.⁵⁷ Zira ordu içinde yetişen genç bir subay, toplumdaki diğer akranlarına nazaran farklı yetişmekte, teknolojiden yabancı dile kadar kaliteli bir eğitim almaktadır. Bunun yanında bir subay, genç yaşta kendisine verilen ve sorumluluk isteyen görevleri ile toplum içerisinde kendini daha seçkin hissedebilmektedir. Bu vaziyetteki bir asker, karşısında kötü durumda olan bir ülke ile karşılaştığı vakit siyasetçileri suçlar ve kendisini göstermek isteyip iktidara talip olabilir.

⁵³ Nordlinger, **a.g.e.**, s. 33.

⁵⁴ Baskın Oran, 1960-1980 “Dönemin Bilançosu”, Baskın Oran (ed.), **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Cilt I, 7. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2004, s. 666.

⁵⁵ Kim, **a.g.e.**, s. 29.

⁵⁶ Örs, **a.g.e.**, s. 37.

⁵⁷ Morris Janowitz, **The Professional Soldier: A social and Political Portrait**, London, Free Press, 1971, s. 9.

Ordu için muhalefet kavramı sadedir. Muhalefet sadece halk ile iktidar arasında köprü vazifesi görmeli, toplumun isteklerini iktidara yansıtmalıdır. Aksi takdirde ordu, muhalefetin milleti bölmeye çalıştığına inanabilir veya sınıf ve çıkar çatışması yapabilecek muhtemel bir düşman derecesinde tehlikeli görebilir.⁵⁸

Modernleşme konusu da ordunun müdahalesini etkileyen etkenlerden sayılmaktadır. Her ne kadar ülkelerin kendine has sosyal ve ekonomik şartları olsa da, genellikle sıradan halka göre daha üstün eğitim alan ordu mensupları, aldıkları bu eğitimi yaşadıkları ülkelere de uygulamak ve bir an önce kalkınmak isteği ile müdahalede bulunabilmektedirler. Özellikle de az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde askerin aldığı eğitim ile toplumdaki bir kişinin aldığı eğitim arasındaki fark, gelişmiş ülkelere nazaran daha fazladır. Silah ve teknoloji bakımından istisnai bilgilerle donatılan askerler, toplumun ve dolayısıyla devletin de buna ihtiyacı olduğunu düşünebilmektedirler. Örneğin Osmanlı İmparatorluğu'nda da ilk modernleşme hareketlerinin orduda başlaması buna güzel bir örnektir.⁵⁹

Hızlı ve plansız sosyal ve siyasal değişim de askeri harekete geçiren nedenlerden olabilmektedir. Aşırı bir talep artışı ile beraber, bu talepleri yerine getirecek bir kurumsallaşma yok ise söz konusu ülke güç konumunda kalabilmektedir. Bu durum ise siyasal sistemde bozulmaya yol açarak askere müdahale için açık kapı bırakmaktadır.⁶⁰

Toplumdan ayrı bir sınıf olarak yetişen ve askerliği bir meslek olarak değil de hayat tarzı olarak ele alan ordu mensupları, rütbeleri yükseldikçe kendilerini siyaset ile daha fazla ilgili görmeye başlarlar.⁶¹ Ordu mensuplarının sahip oldukları seçkinlik duyguları, siyaset ile uğraşanları küçük görmelerine sebep olabilmektedir. Üstüne o ülkede eğer sivil iktidar iç politikada etkili değil ve başarısız ise, askerler arasında iktidara karşı bir güvensizlik doğar. Bu durum ise askerler arasında ülkeyi yönetsel alanda sahiplenme duygusuna katkıda bulunur.

⁵⁸ Mehmet Ali Birand, **Emret Komutanım**, 7. bs., İstanbul, Milliyet Yayınları, 1986, s. 119.

⁵⁹ Örs, **a.g.e.**, s. 60.

⁶⁰ **A.e.**, s. 68-69.

⁶¹ Birand, **a.g.e.**, s. 196.

Askerler kendi içlerinde bulunan hiyerarşi ve bunun getirdiği hızlı sonuç alma sistemini, sivil hayatta da görmek istemekte ve ülkenin kötüye gidişini kaldıramamaktadırlar. Bu kötüye gidişin sebebinin de, kendi hırs ve menfaatleri uğruna ülkeyi yöneten siyasetçilerden kaynaklandığına inanırlar. Dolayısıyla, ülkenin durumu kötüye gittiği vakit ordunun tahammül etme gücü yoktur. Bunun neticesinde de müdahale hakkını tartışmasız olarak kendinde bulmaktadır.

Her ülkenin kendi tarihi asker-sivil ilişkilerini etkiler. Bu yüzden bir darbenin sebepleri incelenirken bulduğumuz sebepler, başka bir ülke ile uyuşmayabilir. Fakat şimdiye kadar incelemeye çalıştığımız askeri müdahale sebepleri içerisinde birtakım ortak noktalar göze çarpmaktadır. Askeri müdahale sebeplerine genel olarak baktığımızda, askerin sahip olduğu eğitim, disiplin, hiyerarşi, özgüven ve grup bilincinin önemli bir faktör olduğunu görmekteyiz. Bununla beraber ülkeden ülkeye değişen siyasi bilincin esnekliği ve bu bağlamda ülkelerin gelişmiş veya az gelişmiş olması da darbeyi etkileyen faktörlerdendir. Ekonominin kötüye gitmesi, önlenemeyen şiddet, siyasi belirsizlikler, toplumdaki hizipleşme ve dış bir faktör olarak ABD'nin etkisi ortak noktalar arasında sayılabilecek özelliklerdir.

1.3. Örnek Ülkeler

Bu bölümde yakın tarih içerisinde askeri darbe yaşamış olan bazı ülkelerin, yaşadıkları darbeler hakkında kısa bilgiler verilecektir. Böylelikle bir orduyu müdahaleye iten sebepler, daha somut olarak gösterilmeye çalışılacaktır.

1.3.1. Portekiz

Avrupa'nın küçük bir ülkesi olan Portekiz'de 1910 yılının Ekim ayında monarşiye son verilerek cumhuriyet ilan edilmişti. Yeni kurulan cumhuriyet sol eğilimli idi ve etkili adımlar atıyordu. Örneğin kısa süre içerisinde laikliği ilan ederek din derslerini yasakladı. Kiliseler kapatılarak 1911 yılında yeni bir anayasa yapıldı. Fakat yeni anayasa çeşitli gruplar arasındaki ayrışmalara çözüm getiremeyince ülkede sosyal bir kargaşa meydana geldi. Ardı ardına ayaklanmalar gerçekleşiyordu.

Siyasi anlamda tam bir kriz yaşanmaktaydı. Bu karışık dönemde I. Dünya Savaşına giren Portekiz’de karışıklık daha fazla artmıştı. Ekonomisi gittikçe kötüleşiyordu. Bunun neticesinde ordu 1917 yılında bir darbe gerçekleştirdi. Adeta darbeler ülkesi haline gelecek olan Portekiz’de bu yeni askeri yönetim kısa süre içerisinde düşürüldü fakat önceki darbeden sadece üç yıl sonra 1920 yılında yeni bir darbe daha yapılmıştı.⁶²

Portekiz 1926 yılına kadar siyasi krizler yaşamıştı. Bu krizler o ölçüde etkiliydi ki 1910 yılından 1926’ya kadar 10’a yakın cumhurbaşkanı gelmiş ve birçok hükümet kurulmuştu. 1926 yılında General Carmona cumhuriyet rejimini bir darbe ile yıktı. Darbenin hemen ardından siyasi partiler yasaklanarak anayasa kaldırıldı. Ekonomi ise bu kargaşa döneminde oldukça kötüydü. Bu duruma çare olarak ekonomist olan bir kişi maliye bakanı olarak atandı. Bu kişi 1968 yılına kadar Portekiz siyasi tarihine ismini kazıyacak olan “Antonio de Oliveira Salazar” idi. Salazar ekonomiyi daha iyi bir konuma getirmeyi başarmış, 1932 yılında ise başbakanlık koltuğuna oturmuştu. Hemen bir yıl sonrasında ise yeni bir anayasa yapıldı. İlk cumhuriyetin yaptıklarının tersine Salazar döneminde tekrardan din dersleri konuldu ve kiliseler eski durumuna getirildi.⁶³ Bu arada 1958 yılında Cumhurbaşkanlığına “Americo Tomas” geliyordu.

Salazar döneminin sonlarında sansür ve tutuklamalar artmış etrafındaki çıkarıcı kesimden ötürü halk memnuniyetsiz olmaya başlamıştı. Ekonomi de kötüye gitmekteydi. Salazar’a karşı gittikçe artan bir muhalefet vardı. Tek partili bir yönetim, sömürgelerinde süren savaşların da olumsuz etkisiyle, 1968 yılında sona ermişti. Fakat Salazar, kırk yıl boyunca ülke yönetiminde bulunmayı başarmıştı.

Salazar’dan sonra başbakanlık koltuğuna 1968 yılında “Marcelo Caetano” geçti. Göreve geldiğinde eski sıkıntılar aynen devam ediyordu. Sömürgelerdeki karışıklık bitmemişti. Caetano daha demokratik bir anayasa istiyor, muhalefet kavramına sıcak bakıyordu.⁶⁴

⁶² Fuat Doğu, **Kırmızı Karanfiller İhtilali**, İstanbul, Güray Matbaası, 1982, s. 21.

⁶³ **A.e.**, s. 25.

⁶⁴ **A.e.**, s. 33.

İçeride atılmak istenilen bu adımlar tartışılırken sömürgelerdeki karışıklık, alınan önlemlere rağmen giderek artıyordu. Angola, Mozambik ve Gine gibi ülkelerde savaş sürmekteydi. İçeride yapılmak istenen yatırımlar ve ihracat teşvikleri enflasyon sorununu engelleyemiyordu. Dış sömürgeler ülkenin belini ekonomik anlamda oldukça bükmekteydi.⁶⁵

Enflasyon, sömürgeler sorunu derken Portekiz bir patlamanın eşiğindeydi. Ülkede şiddet olayları gün geçtikçe artıyor, halk ise bu kötü gidişattan liderlerini sorumlu tutuyordu. Sömürgelerdeki Portekiz ordusuna karşı olan bağımsızlık savaşları halk nezdinde bıktırma aşamasına gelmişti. Her ailede can kayıpları olmaya başlamış, toplum adeta neden ve kime karşı savaştığını anlamıyordu. Hatta askerden kaçanlar dahi olmaktaydı.⁶⁶ Ordu da bu durumdan doğal olarak yıpranmaktaydı.

Gizli olarak faaliyetlerini sürdüren sol kesim Caetano rejimine karşı mücadele ediyordu. İşçi hareketleri, sabotajlar ve öğrenci hareketleri baş göstermeye başlamıştı. Öğrenciler çıkan olaylarda öldürülüyordu.⁶⁷

1973 yılına gelindiğinde mevcut yönetime karşı kitle hareketleri artmıştı. Üniversiteler bu konuda öncü rol oynuyorlardı. Ülkede faili meçhul cinayetler gerçekleşmeye başlamış, bankalar ve mağazalar ise saldırılara maruz kalıyorlardı. Grevler, mitingler, sabotajlar gerçekleşiyor, işçiler ve öğrenciler protestolar yapıyordu. Çeşitli yürüyüşler gerçekleştiriliyor ve güvenlik güçleriyle çatışmalar oluyordu. Sömürgelerde ise ordunun mağlubiyet haberleri geliyor bu durum halkı daha da kızdırıyordu.⁶⁸

1974 yılında ülke artık içte ve dışta ciddi sıkıntılı bir dönemden geçiyordu. O sırada Portekiz'in sömürgelerinden olan Gine'nin komutanlığını yapan General "Antonio de Spınola" 15 Ocak 1974 yılında Genelkurmay Başkan yardımcısı

⁶⁵ Norrie Macqueen, **The Decolonization of Portuguese Africa: Metropolitan Revolution and the Dissolution of Empire**, London, Longman, 1997, s. 49; ayrıca bkz. J. P. Borges Coelho, "African Troops in the Portuguese Colonial Army 1961-1974: Angola, Guinea-Bissau and Mozambique", **Portuguese Studies Review**, Vol.10, No.1, 2002, s. 138.

⁶⁶ Alvaro, Cunhal, **Portekiz'de Özgürlüğün Şafağı**, Çev. Hale Özışık, Ankara, Bilim Yayınları, 1975, s. 164.

⁶⁷ Doğu, **a.g.e.**, s. 58.

⁶⁸ Cunhal, **a.g.e.**, s. 141-145.

olmuştu.⁶⁹ General Spinola yeni görevindeyken bir kitap kaleme aldı. Sözkonusu kitapta kilise ve ordudan özgürlüklere, sömürgelerden ekonomik duruma, hatta referandumun faydalarından dahi bahsedilmekteydi. Adeta olması gereken bir devlet düzeninin hangi şartları taşıması gerektiğini, içte ve dışta uygulanması gereken politikaları açık açık belirtiyordu. Halk bu kitaba oldukça rağbet gösterdi.⁷⁰ Bu gelişme General Spinola'nın popülaritesini arttırmıştı. Fakat Spinola Caetano tarafından görevinden uzaklaştırıldı. Bu durum onu gözde bir halk kahramanı yapmıştı.⁷¹

25 Nisan 1974 sabahı saat 04.00'da askeri darbe gerçekleşti. Radyodan ülke yönetimini ordunun devraldığı söylenmekteydi. Asker, radyo ve televizyonu ele geçirdi ve sivil kurumları kontrol altına aldı. Darbeye karşı hemen hemen hiçbir direniş gerçekleşmedi. Askerler söylemlerinde milletin geleceği için bu hareketi yaptıklarını dile getiriyordu. Darbenin ardından Başbakan, içişleri ve dışişleri bakanları askeri bir kışlaya götürüldükten sonra Cumhurbaşkanı Americo Tomas ile beraber bir adaya gönderildiler.⁷²

Darbe neredeyse kansız oldu. Birkaç münferit olay dışında herhangi bir durum yaşanmadı. Tıpkı Türkiye'de olduğu gibi Portekiz'de de askeri bir cunta yönetimi ele aldı. Cuntanın başkanı General Spinola idi. Diğer üyeler eski genelkurmay başkanı, iki yüzbaşı, bir albay ve iki tuğgeneralidi. Cuntanın adı Milli Selamet Cuntası idi.⁷³ Cunta, ülkenin idaresini ele aldıktan sonra millet meclisinin lağvedildiğini, valilerin görevlerinden alındığını, basın, radyo, televizyon, sinema ve tiyatroyu kontrol için bir komitenin oluşturulduğunu duyurdu. General Spinola verdiği demeçte ordunun en yakın zamanda hatta dokuz ay içinde serbest seçimlerin gerçekleşerek iktidardan gideceğini vurgulamaktaydı.⁷⁴ Bu sırada kanunlar yayımlanmaya başlamıştı. İlk kanun eski rejimin tamamıyla kaldırıldığını yasama

⁶⁹ Doğu, **a.g.e.**, s. 99.

⁷⁰ Ali A. Mazrui, "Africa Between Nationalism and Nationhood", **Journal of Black Studies**, Vol.13, No.1, September, 1982, s. 33.

⁷¹ Gil Green, **Portekiz Devrimi**, Çev. Yusuf Yoğurtçu, Ankara, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, 1978, s. 14.

⁷² "Portekiz'de Ayaklanma", **Milliyet**, 26 Nisan 1974, s. 11.

⁷³ Doğu, **a.g.e.**, s. 126-127.

⁷⁴ Lyndon H. Larouche, Jr., (Ed.), "Liberal Fascism Takes Over with Coup in Portugal", **Executive Intelligence Review**, Vol.1, No.2, 10th of May, 1974, s. 3.

yetkisinin cuntaya geçtiğini belirtmekteydi. Darbenin ardından General Spinola Cumhurbaşkanı oldu.

17 Mayıs 1974 tarihinde geçici hükümet görevine başladı. Kabinede sadece tek asker vardı. Cunta tarafından geçici bir anayasa hazırlandı. Kurucu Meclise doğru gidilirken silahlı kuvvetlerin birtakım istekleri vardı. Örneğin kurucu meclis seçimlerinden sonra da yönetimde söz sahibi olmak istiyorlar ve bunun için de anayasada kendilerine yer verilmesini söylüyorlardı. Silahlı kuvvetler seçimlerden önce, baştaki yönetimle ve diğer partilerle bir anlaşma imzaladı. Bazı partiler bu anlaşmaya sıcak bakmayarak kurula gelmediler. Pakt, genel olarak silahlı kuvvetlerin geçiş evresinde yönetimde söz sahibi olması ile alakalıydı. Mesela kurucu mecliste hazırlanacak olan anayasa, darbe konseyi tarafından da incelenecekti. Hiyerarşik sıralamada darbe konseyi, cumhurbaşkanından sonra fakat hükümetten önce gelecekti. Konseyin iç ve dış politikanın uygulanışı ve kontrolü hakkında yetkisi vardı. Çıkarılan kanunların anayasaya uygunluğunu denetleme yetkisine de sahipti. Cumhurbaşkanı başbakanı seçerken darbe konseyinden görüş alacaktı.⁷⁵

Portekiz'deki iktidar değişikliği gerçekleşmesi ve bunun askerler eliyle yapılması tam anlamıyla bir darbeydi. Fakat gerçekleşen darbenin, uzun yıllar süren diktatörlük yönetimine son vermesinin yanında, ilk aşamada halk tarafından destek görmesi bir devrim olarak da nitelendirilmektedir. Zira darbeye beraber çalışanların ücretleri arttırılmış, çalışma saatleri düşürülmüştü. Ülkede artık grevler yapılabiliyor, sendikalar rahatça hareket ediyorlardı.⁷⁶ Fakat bu durum çok uzun süremeyecek, ülkedeki çeşitli kesimler özellikle de sermaye sahipleri tarafından tepki alacaktı. Nitekim ülkedeki ekonominin üçte birini denetim altında bulunduran çok-uluslu şirketlerin bir kısmı Amerika Birleşik Devletleri'ne aitti. Örneğin 1971 yılında yabancı yatırımların ülke olarak payına düşen miktarlarda ABD birinci gelmekteydi.⁷⁷ Darbenin ardından Amerikan şirketleri sabotaj eylemlerine başladılar. Ardından CIA orduya sızarak çeşitli söylentiler yaymaya başladı. Diğer yandan Sovyetler

⁷⁵ Doğu, a.g.e., s. 237-239.

⁷⁶ Colin Barker, **Devrim Provaları: Fransa 1968, Şili 1972, Portekiz 1974, Polonya 1981**, Çev. Umud Haskan-İrem Yılmaz, İstanbul, Yordam Kitap, 2008, s. 151-152.

⁷⁷ Nicos Poulantzas, **Portekiz, İspanya ve Yunanistan'da Geçiş Süreci**, Çev. B. Yılmaz, İstanbul, Belge Yayınları, 1981, s. 19.

Birliği, Portekiz Komünist Partisi'ne para yardımı yapmaktaydı. Sonunda ABD harekete geçmiş ve 28 Eylül 1974 tarihinde başarısız olacak olan bir karşı darbe girişiminin düzenlenmesinde yardımda bulunmuştu.⁷⁸ Portekiz'deki devrim havası çok uzun sürmeyecek ve 1975'ten itibaren bu ülke de uluslararası ekonomik sisteme entegre bir hale gelecekti.⁷⁹

1.3.2. Güney Kore

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Japonya'dan bağımsızlığını kazanan Koreliler bu sefer de Sovyetler Birliği ile Amerika Birleşik Devletleri arasında kalmış, kuzey bölgesini Sovyetler, güneyi ise Amerika Birleşik Devletleri kontrolüne almıştı. Doğal olarak her iki devlet de kendi ideolojilerini kontrol altında tuttukları bölgelerinde yayma isteğindediler. Fakat her iki bölge de ideolojik çatışma içerisine girmişti. Güney bölgesinde sosyalist ve karşıt görüşlüler arasında çıkan çatışmalar o kadar şiddetlendi ki 1950 yılındaki Kore Savaşı'nın patlak vermesine sebep oldu. Kore Savaşı'ndan sonraki süreçte Güney Kore topraklarında sosyalizm karşıtı bir hava esmekteydi. Hükümet, polis ve askerler ile beraber solculara karşı baskı uyguluyordu.⁸⁰

1960 yılında mevcut hükümet öğrenci hareketleri sonucu düşürülmüş, iktidara demokrat parti gelmişti. Demokrat Parti zamanında sol hareket ivme kazanmış, düşüncelerini daha fazla dile getirebilmeye başlamıştı. Hatta ülkede Kuzey Kore ile birleşme düşünceleri bile konuşuluyordu.⁸¹ Üniversite öğretim üyeleri arasında sol düşünce yaygınlaşmış, solcu yayınlar artmaya başlamıştı. Sol partiler kuruluyor ve gösteriler düzenliyorlardı.

Ülke içerisinde gün geçtikçe iktidara yönelik istekler dile getiriliyor, grevler, toplu gösteriler ve sendikacılık faaliyetleri artıyordu. En sonunda kanun değişikliği isteği ile çeşitli zamanlarda binlerce göstericinin polis ile çatışması bu özgürlük döneminin sonunu getirdi. Artık sosyal bir patlamanın fitili ateşlenmişti.

⁷⁸ Green, a.g.e., s. 94-96.

⁷⁹ Barker, a.g.e., s. 202.

⁸⁰ Kim, a.g.e., s. 40.

⁸¹ A.e.,

Ülkede bütün bu gelişmeler ve olaylar yaşanırken iktidar partisi olan bitene etkili bir müdahalede bulunamadı. Parti içerisindeki gençler ile eski siyasetçiler arasında görüş ayrılıkları vardı.⁸² Bu gruplaşmalar mevcut hükümeti zayıflatıyordu. Partide ülke meselelerinin sorunlarından ziyade iç çekişmelerden doğan tartışmalar yaşanıyor. Bütün bu yaşananlar, partinin, halkın gözünde küçük düşmesine sebep oluyordu.

Demokrat Parti toplum içerisinde güvenliği sağlayamadığı gibi ekonomiyi de iyi yürütemiyordu. Güney Kore ekonomisi Kore savaşı ve ardından oluşan Kuzey Kore tehdidinden dolayı oldukça kötü durumdaydı. İşsiz sayısı ve enflasyon oranı çok fazlaydı. Para birimi olan Hwan'ın değeri düşmüş vergiler % 50 artmıştı.⁸³

Darbe öncesinde ordunun durumu da etkiliydi. Kore askerlerinin rütbeleri savaş sırasında hızla yükselmiş bu da kendilerine olan güveni arttırmıştı. Ayrıca askerler Amerika Birleşik Devletleri'nde modern bir eğitim almışlar ve kendi ülkeleri ile ABD'nin arasındaki farkı görmüşlerdi. Ayrıca Demokrat Parti zamanında rütbe ve maaş ayarlamaları ihmal edilmekteydi.⁸⁴

Bütün bu olayların neticesinde 16 Mayıs 1961 tarihinde askerler darbeyi gerçekleştirdiler. J. H. Park liderliğindeki yeni seçilmiş bir hükümeti hızlı ve planlı bir şekilde devirdiler. Siyasilerin kötü yönetimi ve birbirleriyle olan çatışmaları, toplumsal kargaşa ve kötü ekonomi darbenin önünü açmıştı.

1.3.3. Yunanistan

Yunanistan'da 1964 yılının Şubat ayında iktidara Yorgo Papandreu geçmişti. Ondan bir ay sonra da Kral II. Konstantin babasının ardından tahta çıkmıştı. Hükümet ülkede ekonomik ve sosyal bazı reform hareketlerine girişti. Papandreu orduyu hükümete karşı sorumlu kılmak istiyordu. Hatta bu anlamda Papandreu Kral'dan Milli Savunma Bakanı'nın görevinden alınmasını isteyerek bu görevin kendisine bağlı olmasını arzuluyordu. Kral bunu kabul etmemiş ve bu olay

⁸² Kim, a.g.e., s. 43.

⁸³ A.e., s. 47.

⁸⁴ A.e., s. 49-51.

aralarının bozulmasına sebep olmuştu.⁸⁵ Hükümet, soğuk savaş ve dış politikada Kıbrıs sorunundan dolayı yaklaşık bir buçuk yıl sonra istifa etmek zorunda kalmıştı. Hükümetin istifasının arkasında ordunun kontrolünün NATO yani CIA'in elinde olduğu da iddia edilmekteydi.⁸⁶ İstifanın ardından ülkede krala karşı gösteriler olmaya başlamıştı. Yunanistan'da siyasi bir bunalım baş gösteriyordu.

Kral, siyasi belirsizliği ortadan kaldırmak adına Liberal Demokratik Merkez Partisi'nin lideri olan Stefanopoulos'u hükümeti kurması için görevlendirdi.⁸⁷ Azınlık hükümeti kurulmuştu. Bu hükümet de uzun sürmemiş ardından bir başka hükümet kurulmuştu. Bu parti de mecliste yaşanan siyasi bir krizden ötürü istifa etmek durumunda kalmıştı.

İstifadan darbeye kadar olan süreçte yani iki yıl boyunca Yunanistan'da istikrarlı bir yönetim gerçekleşemedi. Ülkede koalisyonlardan oluşan bir kargaşa hakimdi. Ekonomide de gidişat kötüydü.⁸⁸ Geçici hükümet 1967 yılının mayıs ayında seçim kararı alırken, 21 Nisan 1967'de ordu darbeyi gerçekleştirerek idareyi ele aldı.⁸⁹

Türkiye'deki 27 Mayıs 1960 darbesi gibi Yunanistan'da yaşanan darbe de albaylardan gelmişti. Hatta darbe gerçekleşikten birkaç gün sonra yeni Yunan hükümetinin resmi sözcüsü Albay Farmasis darbeyi hazırlayan subayların, Türkiye'nin 27 Mayıs darbesinden ilham alarak hazırlandıklarını söylemişti.⁹⁰

Kral Konstantin, darbecilerin tarafındaydı.⁹¹ Darbenin hemen ardından anayasa askıya alınmış, her türlü politik faaliyet yasaklanmış, darbe öncesi mevcut olan siyasi partiler kapatılmıştı. Darbeye karşı herhangi bir direniş gerçekleşmemişti. Kurulan ordu yönetimini Kral onaylamıştı. Darbenin lideri Albay Papadopoulos idi.

⁸⁵ Dimitris Tsarouas, "Explaining an Activist Military: Greece Until 1975", **Southeast European Politics**, Vol.6, No.1, July 2005, s. 9.

⁸⁶ M. Tanju Akad, "Yunanistan'da Cunta Dönemi", **Popüler Tarih**, S. 44, Nisan 2004, s. 58.

⁸⁷ Çiğdem Kılıçoğlu, **Albaylar Cuntası Döneminde Yunanistan'ın Türkiye Politikası (1967-1974)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Temuçin F. Ertan, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2010, s. 59.

⁸⁸ Kılıçoğlu, **a.g.e.**, s. 60.

⁸⁹ Yunanistan'da Darbe", **Cumhuriyet**, 22 Nisan 1967, s. 1.

⁹⁰ "27 Mayıs Bize İlham Verdi", **Milliyet**, 25 Nisan 1967, s. 1.

⁹¹ "Ordu İdareyi Ele Aldı", **Hürriyet**, 22 Nisan 1967, s. 1.

Darbede ABD'nin parmağı olduğu daha sonra anlaşılacaktı. Zira 27 Ocak 1967 tarihinde bir CIA raporunda Papadopoulos'un adı darbe lideri olarak geçiyor, Şubat ayında Beyaz Saray'da yapılan bir toplantıda da yakında Yunanistan'da bir darbenin olacağı fakat buna karşı bir şey yapılmayacağı söyleniyordu. Böylelikle ABD, gerçekleşen darbeyle NATO'nun güneydoğu kanadını güvence altına almış alıyordu.⁹²

Darbenin ardından siyasi liderler tutuklandı. Ülkede sıkıyönetim ilan edilerek, sınır kapıları kapatıldı. Ardından sokağa çıkma yasağı ilan edilmiş, borsa kapatılmış, telefonlar kesilmiş ve okullar tatil edilmişti. Gazete basımı kesilmiş ve bazı gazeteler kapatılmış ve her türlü trafik durdurulmuştu. Sendikalar kapatılırken, basına karşı sansür uygulandı. Birçok kişi vatandaşlıktan çıkarıldı ve işkence gördü. Darbenin ardından siyasi suçlar için işkence ve ölüm cezası yasal hale getirildi. Ordu, toplu bir hareketten o kadar çok çekiniyordu ki, salon toplantıları hatta beşten fazla kişinin yan yana gelmesi dahi yasaklanmıştı. İnsanların yanlarında herhangi bir elektronik alıcı ya da verici bulundurması bile yasaktı.⁹³ Birçok ülkedeki gibi Yunanistan'da da darbe sonrası sayısı belirsiz tutuklamalar gerçekleşmiş, bu yüzden Atina'daki stadyum hapisane gibi kullanılmak zorunda kalınmıştı. Bunun yanında tutukluların yargılanması için bütün şehirlerde askeri mahkemeler kuruluyordu.⁹⁴

Darbenin üzerinden bir ay geçtikten sonra yeni anayasa için hazırlıklara girişilmişti. Bir komisyon kurularak 29 Eylül 1968'de yeni anayasa referanduma sunulurken kabul edildi.⁹⁵ Yeni anayasa % 92 gibi bir oranla kabul edilmişti.⁹⁶ Anayasa beklenildiği üzere birçok darbe anayasası gibi temel hak ve özgürlükleri kısıtlayıcı bir içeriğe sahipti.

Yetmişli yılların başlarından itibaren kötüleşen ekonomi ile beraber orduya karşı yapılan kitle gösterileri cuntayı zor duruma sokmuştur. Papadopoulos 1973 yılında krallığın ortadan kaldırıldığını açıklamış ve halk tarafından sekiz yıllık bir

⁹² Akad, **a.g.m.**, s. 60; ayrıca bkz. Süleyman Genç, **Bıçağın Sırtındaki Türkiye**, İstanbul, Der Yayınları, 1978, s. 118-119.

⁹³ Aktaran: Çiğdem Kılıçoğlu, **a.g.e.**, s. 78-79.

⁹⁴ "Bütün Şehirlerde Askeri Mahkemeler Kuruldu", **Cumhuriyet**, 25 Nisan 1967, s. 1.

⁹⁵ Kılıçoğlu, **a.g.e.**, s. 75.

⁹⁶ Akad, **a.g.m.**, s. 61.

süre için cumhurbaşkanı olacağını belirtmiştir. Kendisi de bazı anayasa değişikliklerinin halkoyuna sunulduğu bir referandum sonucu cumhurbaşkanı adayı olmuş ve seçilmiştir.

Türkiye'nin Kıbrıs'a yaptığı çıkartma cunta yönetiminin sonu olmuş ve yurtdışında bulunan eski başbakanlardan Karamanlis ülkeye getirilerek tekrar başbakan olmuştur.

1.3.4. Şili

1970 yılında Şili'de gerçekleşen seçimlerde, sosyalist bir kimliğe sahip Salvador Allende, iktidara gelmişti. Fakat Amerika Birleşik Devletleri için bu, yaşadığı Küba deneyiminden sonra başka bir sosyalizm tehlikesi demektir. Kendi arka bahçesi olarak gördüğü Latin Amerika'yı Sovyetler Birliği'ne bırakmak istemiyordu. Amerikan başkanı Nixon 25 Şubat 1971 tarihinde Kongrede yaptığı konuşmasında açıkça Allende hükümetine tahammülünün olmadığını söylüyordu.⁹⁷ Amerika Birleşik Devletleri'nin planlarına göre öncelikle muhalefete para yardımı yapılarak medya satın alınacak, aşırı sağcı olan bir partinin elemanları eğitilerek, sokak gösterileri ve grevler örgütlenecekti. Normalde ABD, Allende iktidarını önceden seziyor, daha başlamadan bitirmek istiyordu. Bu bağlamda CIA, bir darbe planlamıştı fakat Şili'nin Genelkurmay Başkanı olan Rene Schneider buna karşı çıkmış, kısa bir süre sonra da öldürülmüştü.⁹⁸

Allende iktidarının ilk yılında toplumsal değişiklikler göze çarpmaktaydı. Ücretler arttırılıyor, yeni iş alanları doğuyor, konutlar yapılıyor, parasız eğitim yapılmaya başlanıyor ve toprak reformu gerçekleştiriliyordu.⁹⁹ Fakat ekonomi kısa bir süre sonra kötüye gitmeye başlamıştı. Türkiye'de 1970'li yılların sonlarına doğru yaşanacak olan büyük ekonomik sıkıntının bir benzeri Şili'de daha önce ortaya çıkmıştı. Enflasyon yüksek ve karaborsa yaygındı. Temel ihtiyaçların bulunmasında bile güçlük çekilmekteydi. Ülkede vergiler artmış, dışa karşı moratoryum ilan edilmişti. Ekonomik sıkıntıda ABD'nin etkisi büyüktü. Amerika bazı malların Şili'ye

⁹⁷ Hans Werner Barsch v.d., **Şili: Kara Darbe**, Çev. Zeyyat Selimoğlu, İstanbul, Cem Yayınevi, 1975, s. 66.

⁹⁸ M. Tanju Akad, "Şili'de Darbe Vakti 11 Eylül 1973", **Popüler Tarih**, S.49, Eylül 2004, s. 72.

⁹⁹ Barsch, **a.g.e.**, s. 22-25.

satılmasını durdurmuş ve bankalar da tüm kredileri kesmişti.¹⁰⁰ Ülkede çeşitli sokak olayları, kundaklamalar ve sabotajlar yaşanmaktaydı. Federasyonlar, küçük ve orta girişimci birlikler ve serbest meslek grupları grev yapıyordu. Doktor, mühendis, avukat ve akademisyen gibi meslek grupları da ideolojik olarak bölünmüştü.¹⁰¹ Allende, olup biten bu durumu görüyor, yeni hükümetler kuruyor, olası bir ordu müdahalesi için orduyu yumuşatmak adına bazı generallere bakanlık dahi veriyordu. Fakat bu durum orduyu daha çok siyasete çekiyordu.¹⁰² Yönetim, ordunun modernleşmesine de önem veriyordu. Fakat bu yardım ABD'den gelmekteydi. Şili ordusuna ABD yardımı iki yılda on kattan fazla artmıştı.¹⁰³ Allende ise yaşanabilecek olumsuzluklara rağmen istediği şekilde hareket ediyor, bir milyar dolarlık Amerikan yatırımlarını devletleştiriyor, Küba lideri Fidel Castro ile yakınlaşıyordu.¹⁰⁴

Allende, ülkedeki kötü duruma rağmen Mart 1973'teki kongre seçimlerinde, üç yıl öncesindeki almış olduğu oy oranının üstünde bir seçmen desteği kazanmıştı. Fakat bu, ülke içindeki kargaşanın daha da büyümesine sebep oldu. Hem sol hem de sağ kanatta yer alan muhalefet partilerine bağlı kişiler arasındaki sokak çatışmaları gün geçtikçe artmaktaydı. Parlamentoda iktidar ile muhalefet arasında adeta savaş yaşanmaktaydı. Hükümetin önerdiği tüm yasa teklifleri tek tek reddediliyordu. Enflasyon oranı hala çok yüksekteydi. Ülkede grevler olmakta, karşıt görüşlüler ile polis savaşmakta, demiryolları ve petrol boru hatlarına sabotajlar yapılmaktaydı.¹⁰⁵

ABD için 1973 seçimleri tam bir hayal kırıklığıydı. Artık ABD elini hızlı tutuyor, Şilili bazı askerler ile anlaşarak bir askeri darbeyi iyice kışkırtıyordu. Bunun yanında orduya hacim ve çeşit bakımından silah yardımları artıyordu. Amaç eylemlerle psikolojik terör havasının yaratılmasıydı.¹⁰⁶

¹⁰⁰ Alain Rouquie, **Latin Amerika'da Askeri Devlet**, Çev. Şirin Tekeli, İstanbul, Alan Yayıncılık, 1986, s. 250.

¹⁰¹ Armando Uribe, **Şili'de Amerikan Darbesi**, Çev. Nabi Dinçer, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1975, s. 177.

¹⁰² Akad, **a.g.m.**, s. 73; ayrıca bkz. John P. Lovell, David E. Albright, **To Sheathe the Sword: Civil Military Relations in the Quest for Democracy**, Westport, Greenwood Press, 1997, s. 151.

¹⁰³ Akad, **Şili'de Darbe Vakti**, s. 74.

¹⁰⁴ Oral Sander, **Siyasi Tarih (1918-1994)**, 9. bs., Ankara, İmge Kitabevi, 2001, s. 440.

¹⁰⁵ Akad, **a.g.m.**, s. 75.

¹⁰⁶ Uribe, **a.g.e.**, s. 186.

11 Eylül 1973 sabahı ordu, General Augusto Pinochet liderliğinde yönetime el koydu. Darbe esnasında devlet başkanı Allende öldürüldü. Kanlı bir darbe gerçekleşmişti. Darbe sonrası insanlar toplama kamplarına götürülerek işkence edilmişti. Bir yıl içerisinde 30.000 kişi öldürüldü.¹⁰⁷ Darbenin hemen ardından Pinochet, ülkenin lideri oldu. Darbeyi gerçekleştiren cunta, bütün gücü eline almıştı. Cunta, General Pinochet dışında kuvvet komutanları ve Jandarma komutanından oluşuyordu.¹⁰⁸

Cuntanın yayınladığı bir numaralı bildiri şu şekildeydi: “Anayasaya uygun olarak Kara, Deniz, Hava ve Jandarma kuvvetlerinden oluşan kamu gücü, devletin maddi ve manevi bütünlüğünü ve tarihi-kültürel şahsiyetini korumak için oluşturduğu organı temsil eder. Artık ordu devletten önce gelmekteydi.”¹⁰⁹

Sivil bir direniş olmasa da darbe çok sert ve kanlıydı. Birçok idam yapılmış, onbinlerce kişi öldürülmüş ve tutuklanmıştı. Siyasal Partiler darbeden dört yıl sonra lağvedildiler. Valiler, belediye başkanları ve diğer idari birimlerin hepsinin başında askerler vardı. Polis ordunun emrine girmişti. Üniversite kadrolarında işten çıkarılan akademisyenlerle beraber, bazı bilim dalları dahi eğitim-öğretim programından çıkarıldı. Tarih ve coğrafya gibi bilim dalları askerin süzgecinden geçerek öğretilmeye başlandı.¹¹⁰ Yeni sistemde her türlü muhalefet kesin olarak yasaktı.

Amerika Birleşik Devletleri'nin Latin Amerika'da gerçekleşmiş birçok askeri darbeye müdahalesi vardır. Bu müdahaleyi de özellikle ülkelerin ordularının silah donanımını elinde tutarak sağlıyordu.¹¹¹ Şili'de yaşanan bu darbeye de ABD'nin etkisi çok büyüktü.

Bir orduyu darbe yapmaya iten sebepleri genel olarak incelediğimizde siyasal şiddet ve ekonomik bozukluğun ön plana çıktığını görmekteyiz. İncelediğimiz örnek ülkelerde de bu yargıyı doğrular nitelikte olaylar gözümüze çarpmaktadır. Tezin ikinci ve üçüncü bölümlerinde, gerek çalışmanın konusunu teşkil eden 12 Eylül

¹⁰⁷ Barker, a.g.e., s. 139.

¹⁰⁸ Rouquie, a.g.e., s. 267.

¹⁰⁹ A.e.,

¹¹⁰ A.e., s. 268.

¹¹¹ Philippe C. Schmitter (Ed.), **Military Rule in Latin America: Function, Consequences and Perspectives**, Beverly Hills, Sage Publication, 1973, s. 42-43.

öncesi, gerekse TSK'nın daha önceki müdahalelerinde olsun, şimdiye kadar anlatmaya çalıştığımız kavramsal ve kuramsal çerçevenin yansımaları Türkiye Cumhuriyeti tarihinde de göstermeye çalışacağız. Aynı zamanda incelemeye çalıştığımız dört ülkenin, darbe süreçlerinde yaşadıkları olayların aslında Türkiye'nin 1961 ve 1980'de yaşayacağı darbe süreçleri ile yakınlık gösterdiğini de göreceğiz. Şüphesiz dünyanın çeşitli yerlerinde darbe yaşamış birçok ülke mevcuttur. Fakat bu çalışma dört ülkeyle sınırlanmıştır. Söz konusu bu dört ülkenin incelenmesindeki temel faktör, hem Türkiye ile yakın yıllarda darbe yaşamış olmaları hem de gelişmekte olan ülkelere sayılmaları ile Türkiye'ye benzer özelliklere sahip olmalarıdır.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK SİYASİ TARİHİNDE 19. YÜZYILDAN 12 MART'A

ORDU VE SİYASET

2.1. Cumhuriyetten Önce Ordu

Tezin bu alt bölümünde III. Selim döneminden Cumhuriyetin ilanına dek olan süreçte, Türkiye’de ordunun siyaset üzerindeki etkisi kısaca anlatılacaktır.

2.1.1. III. Selim ve Nizam-ı Cedid, 24 Şubat 1793

18. yüzyıldan itibaren Osmanlı İmparatorluğu savaş meydanlarında artık eskisi gibi galip gelemiyor, bu yüzden de diplomasiye ağırlık veriyordu. Kendisini artık Batılı devletlere karşı üstün görmüyordu. İmparatorluk, gün geçtikçe Avrupa’yı daha yakından tanımaya çalışıyor, Avrupalı devletlerin güç kazanmalarının altında yatan nedeni de, kendi ordusunun modernleşme açısından çağa ayak uyduramayışına bağlıyordu. Bu yüzyıl başlarından itibaren yeniçeriler bambaşka bir toplumsal grup haline gelmiş, büyük bir kısmı askerlikle hiç alakası olmayan şehirli, orta sınıf mensubu kişilerden oluşurken, geriye kalan ufak bir kısmı ise devşirme olmayan ve şehirli orta sınıfla aile bağlarının yanısıra iktisadi ilişkileri de bulunan kişilerden oluşmaktaydı.¹¹² Dolayısıyla bu durum ordunun yapısını bozuyordu. Bunun neticesinde Osmanlı İmparatorluğu ordusu üzerinde hızlı bir modernleşmeye girişmişti. Fakat yapılmak istenen reformlar kolay olmayacak, başta ordunun kendisi olmak üzere, çeşitli kesimlerin tepkisiyle karşılaşacaktı. Bu durum ise ister istemez orduyu siyasetin içine doğru çekecekti.

III. Selim tahta çıktıktan sonra imparatorluğun kötü gidişinin nedenlerini daha net görebilmek için, devlet ileri gelenlerinden ıslahat raporları hazırlamalarını

¹¹² Ahmet Kuyaş, “Osmanlı Türk Modernleşmesi ve Ordunun Siyasetteki Yeri Üzerine”, *Cogito*, S:19, 1999, s. 263.

istemmişti.¹¹³ Hazırlanan layihalarda genel olarak ordunun yenilenmesi gerektiği vurgulanıyor, askerlerin muntazam olarak talime tabi olmaları gerektiği tavsiye ediliyordu.¹¹⁴ Sonunda 24 Şubat 1793 tarihinde Nizam-ı Cedid adında yeni bir ordu kuruldu.¹¹⁵ Kurulan ordu 12.000 kişilikti ve askerlerinin eğitimi için Levend'de büyük bir askeri kışla inşa edilmişti.¹¹⁶ Bu orduda modern silahlar kullanılıyor ve eğitim için Avrupalı öğretmenler çalıştırılıyordu.¹¹⁷ Ünlü Fransız subayı Baron de Tott bu dönemde Osmanlı ordusunun modernleşmesinde görev yapmıştı.¹¹⁸ Orduya parasal olanak sağlamak için ise İrad-ı Cedid kurulmuştu.¹¹⁹ Bu yeni ordu artık kontrolden çıkmış olan yeniçeri ordusunun aksine, sadık bir askeri güç oluşturmak için düşünülmüştü. III. Selim orduda yenileşmeye büyük önem veriyordu. Örneğin nitelikli subay ihtiyacını karşılamak adına Mühendishane-i Berri-i Hümayun bu dönemde açılmıştı.¹²⁰

Fakat yeniçeri başta olmak üzere, eski düzenden çıkarları bulunan bir kısım ulema da bu yeni gelişmeden memnun değillerdi. Hatta camilerde vaizler “askere setre pantolon giydirip imanına hanel getiren, önlerine muallim diye Frenkleri düşüren padişaha elbette Allah tevfikini çok görür” demektedir.¹²¹ 1807 yılında Batı tarzı üniformayı kabullenmeyen yedek yeniçeri birlikleri isyan etti.¹²² Padişah, isyanın üzerine yeni orduyu kaldırdığını ilan etmişti. Halk ayrıca yeni vergilerin yani İrad-ı Cedid'in de kaldırılmasını talep etmekteydi. Bunun üzerine III. Selim İrad-ı Cedid'i de lağvettiğini açıklamıştı.¹²³ İsyana giderek büyüdü ve III. Selim tahttan indirildi. Yerine IV. Mustafa padişah oldu.

Padişah IV. Mustafa zamanında sular durulmamış, III. Selim taraftarları ve karşıtları arasında iç karışıklıklar devam ediyordu. Bunun üzerine zamanın

¹¹³ Ahmet Cevdet Paşa, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, Cilt I, İstanbul, İlgü Kültür Sanat, 2008, s. 354.

¹¹⁴ **A.e.**, s. 355.

¹¹⁵ Sina Akşin, **Osmanlı Devleti 1600-1908**, İstanbul, Cem Yayınevi, 1990, s. 76.

¹¹⁶ Yılmaz Öztuna, **Türkiye Tarihi**, Cilt XI, Hayat Kitapları, 1967, s. 115.

¹¹⁷ William Hale, **Türkiye'de Ordu ve Siyaset**, İstanbul, Hil Yayınları, 1996, s. 25.

¹¹⁸ Erhan Afyoncu, **1000 Soruda Osmanlı İmparatorluğu**, Cilt IV, İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2010, s. 104.

¹¹⁹ Stanford J. Shaw, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, Cilt I, 3. bs., İstanbul, 2008, s. 319.

¹²⁰ Şaban İba, **Ordu Devlet Siyaset**, İstanbul, Çiviyazıları, 1998, s. 22.

¹²¹ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, Cilt V, 7. bs., Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1999, s. 78.

¹²² Hale, **a.g.e.**, s. 26.

¹²³ Ziya Nur Aksun, **Osmanlı Tarihi**, Cilt III, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 1994, s. 90.

komutanlarından olan Alemdar Mustafa Paşa, reform yanlısı bir tutum sergileyerek kendisine bağlı olan 15 bin kişiyle İstanbul'a yürüdü.¹²⁴ Alemdar saraya geldiğinde III. Selim IV. Mustafa'nın adamları tarafından öldürülmüştü. II. Mahmut ise öldürülmekten Cevri Kalfa adındaki bir harem kadını sayesinde kurtulmuş ve ardından kendisine biat edilmişti.¹²⁵ Olayların ardından Sultan Mahmut, yardımcılarından ötürü Alemdar Mustafa Paşa'yı sadrazamlığa getirdi.¹²⁶

III. Selim'in Nizam-ı Cedid girişimi Osmanlı ordusunun modernleşme ihtiyacıyla beraber, yeniçerinin taht üzerinde ne derece etkili olduğunu da göstermişti. Yeniçeri ocağı ulema ile birlikte imparatorluğun yönetimi üzerinde söz sahibiydi. Ordu-iktidar ilişkisi saltanatın aleyhine idi. Fakat askerın bu ölçüde etkili olması kısa bir süre sonra sona erdirilecekti.

2.1.2. II. Mahmut Dönemi ve Vaka-i Hayriye, 16 Haziran 1826

II. Mahmut başa geçtikten sonra, kaldırılan Nizam-ı Cedid ordusunun yerine Sekban-ı Cedid adında yeni bir ordu kurdu.¹²⁷ II. Mahmut'un amacı, bir yandan ordunun modernizasyonunu devam ettirirken, diğer yandan kendisine bağlı bir ordu kurmaktı. Fakat yeniçeriler daha önce olduğu gibi bu yenileşmeye de fazla sabredemediler. Ayaklanan yeniçeriler 1808 yılında Alemdar Mustafa Paşa'yı öldürdüler.¹²⁸ Bu kargaşa esnasında yeniçeriden tedirgin olan II. Mahmut, alternatif padişah adayı olan IV. Mustafa'yı boğdurtarak kendisinden başka taht adayının kalmamasını sağlamıştı.¹²⁹ Sekban ordusu ise ayaklanma sonucunda ortadan kalkmıştı.

II. Mahmut yeniçeri ocağını kaldırmakta kararlıydı. Fakat Rusya ile olan savaş ve iç isyanlar devam ettiği için uygun koşulların oluşmasını bekledi. Padişah

¹²⁴ Ahmet Turan Alkan, **II. Meşrutiyet Devrinde Ordu ve Siyaset**, İstanbul, Ufuk Kitapları, 2001, s. 19.

¹²⁵ İlber Ortaylı, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, 15. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2003, s. 34.

¹²⁶ Zuhuri Danışman, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, Cilt XI, İstanbul, Zuhuri Danışman Yayınevi, 1966, s. 191.

¹²⁷ Erik Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, Çev. Yasemin Saner Gönen, 12. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s. 49.

¹²⁸ Nicolae Jorga, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, Cilt V, Çev. Nilüfer Epçeli, İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2005, s. 166.

¹²⁹ Hammer, **Büyük Osmanlı Tarihi**, Çev. B. Sıtkı Baykal, Cilt IX, İstanbul, Emir Basın Yayın, 1996, s. 187.

25 Mayıs 1826 tarihinde 51 Yeniçeri Ortası'ndan 150'şer kişi alarak ve onları modern silahlar ile donatarak Eşkinici Ocağını kurdu.¹³⁰ Bu adım üzerine yeniçeriler bir kez daha ayaklandılar fakat bu sefer II. Mahmut hazırlıklıydı. Yeniçeri kışlaları padişaha ait birlikler tarafında topa tutuldu. Olaylar sonucu 6.000 yeniçeri ölmüştü.¹³¹ Daha sonra da bir çok yeniçeri idam edildi. Böylelikle Yeniçeri Ocağı 17 Haziran 1826 tarihinde kaldırılmış oldu. Bu olaya hayırlı olay manasında **Vaka-i Hayriye** denildi. Kaldırılan Yeniçeri Ocağı'nın yerine ise Muhammed'in şanlı askerleri manasında, "Asakir-i Mansure-i Muhammediye" adında yeni bir ordu kuruldu.¹³² Yeniçeri ile beraber ona ait bir çok şey de kaldırılmıştı. Örneğin Mehter-Hane-i Hakaani ve Yeniçeri Ocağı arşivi ortadan kaldırılmış, Bektaşî dergahları kapatılmıştı.¹³³

II. Mahmut askeri alandaki yeniliklerine hız kesmeden devam etti. Askerlerin eğitimi için Avrupa ve Mısır'dan subaylar getirildi.¹³⁴ 14 Mart 1827 tarihinde modern tabib ve operatör yetiştirilmek üzere Şehzadebaşı semtinde Tıbhane ve Cerrahhane açılırken, 1838 yılında ders süresi altı yıla çıkarılarak Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane adıyla Galatasaray'da eğitime başlandı.¹³⁵ 1835 yılında Mekteb-i Harbiye-i Şahane yine II. Mahmut döneminde yapılan askeri reformlardandı.¹³⁶ Bu okullarda gayet modern eğitim veriliyor, yabancı dil kullanılıyordu.

II. Mahmut tahta geçtikten sonra III. Selim'in başına gelenleri iyi bildiği için aceleci davranmamış, imparatorluk için tehlike olarak gördüğü yeniçeriyi kaldırmak için uygun koşulların oluşmasını beklemiştir. İlk olarak Sekban-ı Cedid gibi bir denemede bulunmuş, böylelikle karşıdan gelecek tepkiyi ölçmüştü. Ardından 1826 yılına gelindiğinde yeniçeri ocağı kaldırılmış ve padişaha sadık bir yeni ordu kurulmuştu. Artık asker bir süreliğine kontrol altına alınmıştı.

¹³⁰ Mehmet Maksudoğlu, **Osmanlı Tarihi**, İstanbul, Elif Yayınları, 2007, s. 388.

¹³¹ Ümit Özdağ, **Ordu-Siyaset İlişkisi (Atatürk-İnönü Dönemleri)**, Ankara, Gündoğan Yayınları, 1991, s. 33.

¹³² İsmail Hami Danişmend, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, Cilt IV, İstanbul, Türkiye Yayınevi, 1972, s. 111.

¹³³ Yılmaz Öztuna, **II. Sultan Mahmud**, 3. bs., İstanbul, Babıali Kültür Yayıncılığı, 2011, s. 74.

¹³⁴ Paul Imbert, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Yenileşme Hareketleri**, Çev. Adnan Cemgil, İstanbul, Havass Yayınları, 1981, s. 130.

¹³⁵ Mithat Sertoğlu, **Türkiye'de Yenileşmenin Tarihçesi ve Tanzimat Devrimi**, İstanbul, İstanbul Gazetesi Yayınları, 1973, s. 34.

¹³⁶ Afyoncu, **a.g.e.**, 159.

2.1.3. Tanzimat Fermanı, 3 Kasım 1839

II. Mahmut'tan sonra oğlu Abdülmecit padişah olmuştu. Bu dönemde de reformlar yönündeki eğilim devam etmekteydi. Dönemin en önemli reformu Batının etkisiyle 3 Kasım 1839 Pazar günü Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa tarafından Gülhane'de okunan Tanzimat Fermanı idi.¹³⁷ Fermana okunduğu yerden dolayı "Gülhane Hatt-ı Hümayunu" veya "Tanzimat-ı Hayriye Fermanı" da denilmekteydi.¹³⁸

Tanzimat Fermanı genel olarak imparatorlukta yaşayan Müslüman veya gayrimüslim olsun herkesin kanun önünde eşit olacağını, can, mal ve ırzlarının korunacağını, vergiler konusunda adil davranılacağını vurguluyordu.¹³⁹ Yine fermana memurların yeteri kadar maaş alacakları ve rüşvet çarkının kaldırılması için kanun düzenleneceği belirtilmekteydi.¹⁴⁰

Tanzimat Fermanı askerlik sisteminde de değişiklikler vaat ediyordu. Askerlik süresinin beş veya altı yıla kadar indirileceği söylenmekteydi.¹⁴¹ Zira o zamana kadar bölgelerin nüfus miktarı göz önünde tutulmadan kiminden fazla kiminden eksik asker istenmekte, ayrıca askerlik yapanlar ömürlerinin sonuna kadar bu hizmette kalabiliyorlardı. Ayrıca Osmanlı topraklarının genişliğinden ötürü birinci ordu, ikinci ordu, Rumeli, Anadolu ve Arabistan orduları olarak beş büyük orduya bu dönemde ayrılacaktı.¹⁴²

Tanzimat Fermanı, hukuk devleti olma yolunda atılmış büyük bir adımdı. Bireylere doğrudan haklar vaat ediyordu. Tanzimat döneminde askeri eğitim konusunda da ciddi adımlar atılıyor, ordunun sistemi daha organize bir hale geliyordu.

¹³⁷ Ahmet Cevat Eren, **Tanzimat Fermanı ve Dönemi**, İstanbul, Derin Yayınları, 2007, s. 36.

¹³⁸ **A.e.**,

¹³⁹ Engelhardt, **Tanzimat ve Türkiye**, Çev. Ali Reşad, İstanbul, Kaknüs Yayınları, 1999, s. 44.

¹⁴⁰ Reşat Kaynar, **Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991, s. 179.

¹⁴¹ Bilal Eryılmaz, **Tanzimat ve Yönetimde Modernleşme**, İstanbul, İşaret Yayınları, 1992, s. 104.

¹⁴² Ebubekir Sofuoğlu, **Osmanlı Devletinde Islahatlar ve I. Meşrutiyet**, İstanbul, Gökkuşbu Yayınları, 2004, s. 85.

2.1.4. Kuleli Vakası, 13 Eylül 1859

Tanzimat dönemindeki hızlı modernleşmeyle beraber özellikle eğitilmiş asker ve okumuş aydın kesiminden padişaha karşı tepki oluşuyor, meşruti yönetim yanlısı fikirler destekleniyordu. Bu bağlamda Padişah Abdülmecit zamanında önemli bir olay gerçekleşti. Her ne kadar bu söz konusu olayın ne amaçla gerçekleştiği konusunda ortak bir fikir olmasa da içeriği itibarıyla ordunun yer aldığı bir vaka idi. 1859 yılında vuku bulmuş bu olay tarihte “Kuleli Vakası” olarak bilinmektedir.

Bazı asker, ulema ve memurlar, lideri Bayezid Medresesi müderrislerinden Şeyh Ahmed Efendi olan, Fedailer Cemiyeti adında gizli bir örgüt kurmuştu.¹⁴³ Bu grubun, gelen ihbar üzerine Bab-ı Ali’yi basarak darbe ile Abdülmecit’i tahttan indirme planları yaptığı ortaya çıkarıldı.¹⁴⁴ Ardından eyleme katılanların bir kısmı yurtdışına kaçmış, bir kısmı da yargılanmışlardı. Haklarındaki yargılamalar Kuleli Askeri Kışlası’nda geçtiği için Kuleli Vakası olarak bilinen bu olay, aslında yeni ordunun imparatorluk içerisinde yönetime karşı yavaş yavaş etkisini göstermesi açısından önemli bir örnekti. Ayrıca Kuleli Vakası Yeni Osmanlılar-Jön Türk hareketinin de öncüsü sayılmaktadır.¹⁴⁵

2.1.5. I. Meşrutiyet’in İlanı, 23 Aralık 1876

Abdülmecit’ten sonra imparatorluğun başına II. Mahmut’un bir diğer oğlu olan Abdülaziz geçmişti. Batılılaşma yolundaki adımlar bu dönemde de devam etti. Öyle ki Padişah Abdülaziz, Avrupa ülkelerini bizzat kendi gezerek gözlemlemiştir. Bu anlamda Abdülaziz, Avrupa’yı gezen ilk padişah olmuştur.¹⁴⁶

İmparatorluk içerisinde 1865 yılında “Genç Osmanlılar” adında bir örgüt kuruldu.¹⁴⁷ Bu örgüte mensup kişiler Tanzimat’ın getirmiş olduğu yeniliklerin yetersiz olduğunu düşünüp meşrutiyet yanlısı tutum içerisine girdiler. Örgütü, askerler ve okumuş kesim oluşturmaktaydı. Genç Osmanlılar grubu, demokratik

¹⁴³ Afyoncu, a.g.e., 232.

¹⁴⁴ İba, a.g.e., s. 33.

¹⁴⁵ Ahmet Bedevi Kuran, **İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler**, İstanbul, Tan Matbaası, 1945, s. 12.

¹⁴⁶ Mustafa Armağan, **Osmanlı’nın Mahrem Tarihi**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2008, s. 201.

¹⁴⁷ Osman Metin Öztürk, **Ordu ve Politika**, Ankara, Gündoğan Yayınları, 1993, s. 39.

düşünce içerisinde Tanzimat'ın yeni kurumlarını Osmanlı ve İslam siyasal gelenekleriyle bağdaştırmaya çalışıyor, Avrupa'nın iyi taraflarının kendi potaları içerisinde eritilmesi gerektiğine inanıyorlardı.¹⁴⁸ İbrahim Şinasi ve Namık Kemal bu hareketin önemli üyeleriydiler.¹⁴⁹

1870'lerin başında imparatorluk ekonomik ve siyasal anlamda bir bunalım içerisindeydi. Artık aydınlar tarafından mevcut yönetim anlayışının değişmesi gerektiği düşünülüyordu. 1876 yılına gelindiğinde bu düşünceyi destekler bir olay yaşandı. Batı'nın ve Genç Osmanlılar grubunun etkisiyle Abdülaziz'i tahtından eden bu olay, askerin etkisini açıkça göstermesi açısından önemlidir. Padişah Abdülaziz ile anlaşamayan ve İmparatorluğun gidişatını iyi görmeyen zamanın Seraskeri olan Hüseyin Avni Paşa, Askeri Okulların müdürü Süleyman Hüsnü Paşa ve Mithat Paşa'nın başını çektiği bir darbe yapıldı.¹⁵⁰ Dolmabahçe Sarayı 30 Mayıs 1876 tarihinde kuşatılarak, Abdülaziz'in yerine V. Murat tahta çıkarıldı.¹⁵¹ Fakat V. Murat üç ay gibi kısa bir süre sonra "cünun-u mutbik" yani sürekli delilik sebebiyle 31 Ağustos 1876 günü tahttan indirildi ve yerine Mithat Paşa'ya anayasayı ilan edeceği sözünü veren II. Abdülhamit padişah oldu.¹⁵²

II. Abdülhamit 23 Aralık 1876 tarihinde Kanun-i Esasi'yi ilan ederek Meclis-i Mebusan'ı açtı. Fakat yeni meclis padişahın yetkilerine pek kısıtlama getirmiyordu. Padişah, nazırları atıyor, parlamentoyu toplantıya çağırıp tatil edebiliyor, kanunları veto edebiliyor, devlet için tehlikeli gördüğü kişileri sürgüne gönderebiliyor ve hareketlerinden dolayı sorumlu tutulmuyordu.¹⁵³ Fakat yine de padişahın yetkilerini yazmak bile başlı başına önemli bir olaydı. Çünkü yazmak demek, sınırlamak demektir.

¹⁴⁸ William L. Cleveland, **Modern Ortadoğu Tarihi**, Çev. Mehmet Harmancı, İstanbul, Agora Kitaplığı, 2008, s. 97.

¹⁴⁹ Şerif Mardin, "Yeni Osmanlı Düşüncesi", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mirası Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi**, Cilt I, 8. bs., Ed. Mehmet Ö. Alkan, İstanbul, İletişim Yayınları, 2009, s. 44.

¹⁵⁰ Zürcher, **a.g.e.**, s. 112.

¹⁵¹ Kemal H. Karpat, **Osmanlı'dan Günümüze Asker ve Siyaset**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2010, s. 76.

¹⁵² Fahir Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)**, 4. bs., İstanbul, Alkım Yayınevi, 2007, s. 512.

¹⁵³ Roderic H. Davison, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform**, Cilt II, Çev. Osman Akınhay, İstanbul, Papirüs Yayınevi, 1997, s. 165.

İki yıl sonra meclis II. Abdülhamit tarafından kapatıldı. Zaten II. Abdülhamit, 1909 yılında tahttan indirildikten sonra kaleme aldığı hatıratında Mithat Paşa ve Rüştü Paşa gibi isimlere güvenmediğini fakat tepki çekmemek ve inandırıcı gözükmek için Meclis-i Mebusan'ı açıp Kanun-i Esasi'yi ilan ettiğini ifade edecekti.¹⁵⁴ Meclisin kapatılmasıyla beraber padişaha yönelik muhalif hareket ivme kazanmıştı. II. Abdülhamit zamanında ondan hoşnut olmayan kesim, kendisinin kurduğu veya desteklediği yüksek okullardaki öğrencilerden çıkacaktı. Nitekim 1889 yılında Askeri Tıbbiye'de İshak Sukuti, Mehmet Reşit, Abdullah Cevdet, İbrahim Temo ve Hüseyinzade Ali tarafından "İttihad-ı Osmanî" adında gizli bir örgüt kuruldu.¹⁵⁵ Bu örgüt adını daha sonra "İttihat ve Terakki" olarak değiştirecekti. Giderek büyüyecek olan bu grup, mutlakiyet yönetimine karşıydı. Ağırlığı askerler ve aydınların oluşturduğu cemiyet, meşrutî yönetimin tekrar tesis edilmesini istemekteydi.

Anayasa taraftarı olan bu kişilerin 1896 yılında II. Abdülhamit'e karşı hazırlamış oldukları bir komplo, önceden haber alınarak engellenmiş ve bu kişiler sürgüne gönderilmişlerdi.¹⁵⁶ II. Abdülhamit kendisinden önce gelen padişahların başına gelmiş olanları dikkate alarak bu tip örgütlenmelere karşı teyakkuz halinde idi ve iktidarı boyunca da bu his ile hareket edecekti. Kurulan İttihat ve Terakki Cemiyeti, aydın ve asker kesimden taraftara sahip olarak imparatorluğun kaderinde gün geçtikçe söz sahibi olacaktı.

Padişah Abdülaziz'in askeri bir darbe ile tahtından olması ordunun etkisini göstermesi açısından önemliydi. Ordu yönetime geçemese de istediği bir kişinin padişahlığına onay vermekte ve dolayısıyla imparatorluğun yönetiminde söz sahibi olmaktaydı. Ordu hanedana eskisi kadar sadık değildi.

¹⁵⁴ Sultan Abdülhamit, **Siyasi Hatıratım**, 6. bs., İstanbul, Dergah Yayınları, 1999, s. 51.

¹⁵⁵ Sina Akşin, **100 Soruda Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1980, s. 17.

¹⁵⁶ M. Şükrü Hanioğlu, **Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük (1889-1902)**, Cilt I, İstanbul, İletişim Yayınları, 1985, s. 217.

2.1.6. İkinci Meşrutiyet, 24 Temmuz 1908

II. Abdülhamit'e karşı muhalefet gün geçtikçe büyümüş ve 1908 yılına gelindiğinde İttihat ve Terakki Cemiyeti taraftarları düşüncelerinin ne derece ciddi olduğunu göstermek adına padişaha çalışan komutanlara karşı silahlı eylemlere girişmeye başlamışlardı.¹⁵⁷ Bunun yanında, imparatorluğun Kosova, Selanik, Priştine gibi yerlerinden de Yıldız Sarayı'na Kanun-i Esasi'nin yeniden yürürlüğe konulması için telgraflar çekiliyor, aksi takdirde isyan hareketine girişileceği söyleniyordu.¹⁵⁸ Amaç, padişahı zorlayarak meşrutiyetin tekrar ilan edilmesiydi. Bütün bunlar gerçekleşirken Saray boş durmuyor, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ayaklandığı genç subayları terfi, paye ve hediye verme sözleriyle yatıştırmaya çalışıyordu.¹⁵⁹ Fakat bu girişimlerden sonuç alınamıyordu. Sonunda 24 Temmuz 1908 günü İkinci Meşrutiyet ilan edilerek Anayasa tekrar yürürlüğe konuldu. II. Abdülhamit ister istemez olan biteni kabulleniyordu.

Meşrutiyet'in ardından yapılan genel seçimlerden Ahrar Fırkası'nı yenilgiye uğratan İttihatçılar galip çıktı.¹⁶⁰ Böylelikle Meclis-i Mebusan 30 yıl sonra tekrar açılmış oluyordu. Meclistekiler, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin üyeleri hatta adayları dahi değillerdi fakat Cemiyet'in desteklediği kimselerdi.¹⁶¹ Cemiyet, ülkeyi dışarıdan yönetmekteydi zira tam olarak yurdun temel sorunlarına çözüm getirecek bir programı ve toplumun karşılaştığı problemlere çözüm bulacak bilgi ve anlayıştan yoksundu.¹⁶²

II. Meşrutiyetin ilanında ordunun katkısı büyüktü. Çünkü İttihat ve Terakki Cemiyeti, Meşrutiyet'e giden süreç içerisinde çeşitli kongreler düzenlemiş, örneğin 1902 yılındaki toplantısında orduyu mutlaka yanlarına çekmenin öneminden bahsedilmişti. 1906 yılında da Üçüncü Orduya bağlı bir grup subay harekete

¹⁵⁷ A. L. Macfie, **Osmanlı'nın Son Yılları (1908-1923)**, Çev. Damla Acar ve Funda Soysal, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2003, s. 27-28.

¹⁵⁸ Tarık Zafer Tunaya, **Hürriyet'in İlanı**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2004, s. 3.

¹⁵⁹ Aykut Kansu, **1908 Devrimi**, 3. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s. 129.

¹⁶⁰ **A.e.**, 298.

¹⁶¹ Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler**, Cilt III, İstanbul, Hürriyet Vakfı Yayınları, 1989, s.

168.

¹⁶² Karpaz, **a.g.e.**, s. 112.

katılmıştı.¹⁶³ Yine örgütün 1907’de yapılan diğer kongresinde, askerın devrim lehine hareket etmesi için ordu içinde propaganda yapılması gerektiği kararı alınmıştı.¹⁶⁴ II. Meşrutiyet kimi yazarlarca darbe kimilerine göre ise devrim olarak nitelendirilmektedir. Darbe diyenler ordunun meşrutiyetin ilanındaki etkisinden ötürü kendilerini savunmaktadır. Devrim diyenler ise, meclisin açılmasının, anayasanın yeniden yaşama geçmesinin ve padişahın kullandığı dinsel otoriteye bürokrasinin ortak olmasının çok önemli olduğunu söylemektedirler.¹⁶⁵

İttihat ve Terakki Cemiyeti ordunun yanında bulunmaya çalışmış ve bunda da başarılı olmuştu. Asker, siyasette etkili olarak imparatorluk içerisinde gücüne güç katmıştı. Artık imparatorluk yeni bir yönetim biçimine geçmişti. Fakat bu yeni duruma karşı tepkinin ortaya çıkması gecikmeyecek ve 31 Mart İsyanı patlak verecektir.

2.1.7. 31 Mart İsyanı, 13 Nisan 1909

Osmanlı ordusu içerisinde alaylı-mektepli çatışması vardı. Alaylı kesim, er olarak Osmanlı ordusunda göreve başlayıp yıllar sonra yükselebilen kesimdi ve padişaha sadıktılar. Mektepli kesim ise yeni kurulan askeri okullardan mezun olup kısa bir sürede alaylı kesim ile aynı seviyeye gelen gruptu. Bu iki grup birbirlerine karşıydılar. Alaylı kesim, mekteplilerin hızla yükselmesini ve aynı zamanda II. Meşrutiyet’te aktif rol almış olmasını kaldıramıyordu.¹⁶⁶

Bu ortam içerisinde İttihat ve Terakki Cemiyeti mektepli kesim ile paralel düşüncededeydi. Yeni yönetimi din karşıtı olarak gören İslamcı bir kesim ise meşrutiyet yönetimi karşı duruyor alaylı kesimden de destek görüyordu. 5 Nisan 1909 tarihinde İttihat-ı Muhammedi adında bir cemiyet kurulmuştu.¹⁶⁷ Aslında bu örgüt 28 Kasım 1908 tarihinde yayın hayatına giren *Volkan* gazetesi aracılığıyla halkı galeyana

¹⁶³ Karpas, a.g.e., s. 105.

¹⁶⁴ Ernest Edmondson Ramsaur, JR., *Jön Türkler ve 1908 İhtilali*, Çev. Nuran Ülken, İstanbul, Sander Yayınları, 1972, s. 146.

¹⁶⁵ Kongar, a.g.e., s. 18.

¹⁶⁶ Hale, a.g.e., s. 43.

¹⁶⁷ Feroz Ahmad, *İttihat ve Terakki (1908-1914)*, 3. bs., İstanbul, Kaynak Yayınları, 1984, s. 78.

getirecek yayınlar yaparak çalışmalarını yürütmekteydi.¹⁶⁸ *Volkan* gazetesi Kıbrıs doğumlu Derviş Vahdeti adındaki bir İslamcının çıkarmış olduğu gazeteydi.¹⁶⁹

Toplumdaki bu kutuplaşma 13 Nisan 1909 tarihinde patlak verdi. 12 Nisan'ı 13 Nisan'a bağlayan gece, Taşkışla'da bulunan 4. Avcı taburunun askerleri ayaklanarak birtakım isteklerde bulundular.¹⁷⁰ Sultanahmet Meydanı'nda toplanmış olan askerlere hem başka askerler hem de ulemadan kişiler katılıyordu. İsyan ortamında İttihat ve Terakki Cemiyeti üyeleriyle mektepli subayların can güvenlikleri kalmamıştı.¹⁷¹ Bütün bunlar yaşanırken meydan II. Abdülhamit'e kalmıştı fakat o da ilk aşamada ne yapacağı hususunda net değildi. İmparatorluk içerisinde kimileri bu hareketsizliğin nedeninin, isyanı bizzat padişahın çıkarmış olduğundan kaynaklandığını söylemekteydi.¹⁷² Fakat bu konuda kesin bir delil yoktu. Yıllar sonra II. Abdülhamit de buna paralel bir şekilde, 31 Mart Olayı'nın kendisiyle hiçbir ilişkisinin olmadığını, zaten olsaydı kendisinin Beylerbeyi'nde değil hala Yıldız Sarayı'nda padişah olarak bulunacağını belirtecekti.¹⁷³

Büyüyen isyanı Selanik'ten yola çıkan 3. Ordu Komutanı Mahmut Şevket Paşa liderliğindeki Hareket Ordusu bastırdı. Ardından Mahmut Şevket Paşa, Meclis-i Mebusan'a telgraf çekerek, Abdülhamid'in Selanik'te oturmasının uygun bulunduğunu ve bu tedbirin meclis tarafından da uygun bulunacağına dair inancını ifade etmekteydi.¹⁷⁴

Sonuçta 31 Mart olayı, II. Abdülhamit'in tahttan indirilmesine sebep olmuştu. Hakkında Şer'i kitapları yaktırmak, beytülmalde israf, şer'i neden olmaksızın adam öldürtmek ve büyük fitne ve katliam yapmak suçlarına dair fetva çıkarıldı.¹⁷⁵ Yerine Abdülmecit'in bir diğer oğlu olan V. Mehmet Reşat geçti.

¹⁶⁸ Ecvet Güresin, **31 Mart İsyanı**, İstanbul, Habora Kitabevi, 1969, s. 31.

¹⁶⁹ **A.e.**, s. 28-29.

¹⁷⁰ Akşin, **100 Soruda Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, s. 125.

¹⁷¹ **A.e.**, s. 126.

¹⁷² Sina Akşin, **31 Mart Olayı**, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1970, s. 267.

¹⁷³ İsmet Bozdağ, **Sultan Abdülhamid'in Hatıra Defteri**, İstanbul, Emre Yayınları, 2006. s. 97.

¹⁷⁴ Alkan, **a.g.e.**, s. 136.

¹⁷⁵ Akşin, **31 Mart Olayı**, s. 217.

31 Mart Olayı'nı kimin planladığı hakkında birbirinden farklı düşünceler mevcuttur. Kimisi bahsettiğimiz gibi II. Abdülhamit'i suçlarken, kimisi İttihat ve Terakki'yi işaret etmekte, bir başkası ise o zamanın muhalefetine vurgu yapmaktaydı.¹⁷⁶ Hatta bazıları bu olayın yurtdışı parmağı olduğunu ileri sürerek İngilizleri işaret ediyordu.¹⁷⁷

31 Mart ordu için bir atlama taşıydı. Bundan sonraki dönemde imparatorluk içerisinde askerin siyasi rolü gittikçe artacaktı.¹⁷⁸ 31 Mart Olayı ile ordu popülaritesini arttırırken, kendi içindeki ayrılıkçı görüşleri bastırmıştı. Bir yandan da siyaset ağına çoktan düşmüştü.

2.1.8. Bab-ı Ali Baskını, 23 Ocak 1913

Osmanlı İmparatorluğu 1911 yılında İtalya'ya karşı Trablusgarp Savaşı'ndan mağlup ayrılmış fakat Enver Bey'in bu savaşdaki direnişi bazı yerlerde İtalyanların içerilere doğru ilerlemesini engellemişti. Bu savaşın hemen ardından 1912 yılının sonlarında bu sefer de Balkan ülkelerinden Bulgaristan, Sırbistan, Yunanistan ve Karadağ ile savaşa girilmişti. Savaş, İmparatorluk için iyi gitmiyordu. İmparatorluk iç meselelerde olduğu gibi dışta da zor günler yaşamaktaydı. Balkan Savaşları'nda subaylar arasında ikilik doğmuş, Harbiye Nazırı Nazım Paşa, Mahmut Şevket Paşa ile savaş stratejisi hususunda anlaşamamıştı. Kötü gidişattan ötürü Ahmet Muhtar Paşa hükümeti istifa etmiş ve yerini Kamil Paşa hükümetine bırakmıştı.¹⁷⁹

Ülkenin elden gittiğine inanan İttihatçılar 23 Ocak 1913 günü Enver Paşa liderliğinde Bab-ı Ali'yi basmış ve Kamil Paşa Hükümeti zorla istifa ettirilmiş ve bu arada da Harbiye Nazırı Nazım Paşa oluşan hengamede vurularak öldürülmüştü.¹⁸⁰ Devrilen Kamil Paşa Hükümetinin yerine Mahmut Şevket Paşa Sadrazam olmuş fakat 11 Haziran 1913'te o da öldürülmüştü.¹⁸¹ Baskın tam anlamıyla bir hükümet darbesiydi. Çünkü hükümet zor kullanılarak değişiyor ve İttihatçıların etkisi

¹⁷⁶ Akşin, **31 Mart Olayı**, s. 223.

¹⁷⁷ Doğan Avcioğlu, **31 Mart'ta Yabancı Parmağı**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1969, s. 69.

¹⁷⁸ Ahmad, **a.g.e.**, s. 87.

¹⁷⁹ Ahmet Bedevi Kuran, **Osmanlı İmparatorluğu'nda İnkılap Hareketleri ve Milli Mücadele**, İstanbul, Çeltüt Matbaası, 1959, s. 583.

¹⁸⁰ **A.e.**, s. 587.

¹⁸¹ Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Çev. Metin Kıratlı, 6. bs., Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1996, s. 224.

artıyordu. Hükümet darbesinin ardından Cemal Paşa Bahriye, Talat Paşa Dahiliye Nazırı olmuş, Enver Bey ise kısa süre içerisinde yarbay rütbesinden generalliğe, ardından da harbiye nazırlığına yükselmişti.¹⁸²

Mahmut Şevket Paşa, askerin siyasetle uğraşmasını istemiyor zira bu durumun imparatorluğun batışına sebebiyet vereceğini düşünüyordu.¹⁸³ Bu bağlamda İttihat ve Terakki Cemiyeti ile arası çok iyi değildi. Örneğin kendi yazdığı günlüklerde İttihat ve Terakki'nin savaşa meraklı bir cemiyet olduğunu, aslında kendisinin Trablusgarp Savaşı'nın uzatılmaması, ardından Balkan Savaşı çıkmadan önce de Yunanistan'la ittifak edilmesi gerektiğini savunduğunu ve haklı çıktığını vurguladıktan sonra, bu cemiyetin oyuncuğu olmak istemediğini belirtiyordu.¹⁸⁴ Fakat Mahmut Şevket Paşa'nın ölmesi, imparatorluğu 1918 yılına dek Enver, Talat ve Cemal üçlüsünün elinde fiili bir askeri diktatörlüğe bırakacaktı.¹⁸⁵ Ordu Bab-ı Ali Baskını'ndan sonra, I. Dünya Savaşı'na girecek olan imparatorluğun kaderini elinde tutuyordu.

2.1.9. I. Dünya Savaşı Yılları, 1914-1918

I. Dünya Savaşı başladıktan sonra Enver Paşa, imparatorluğu savaşa dâhil etmek istemiş fakat İtilaf Devletleri Osmanlıyı kendi saflarında görmek istemeyince İttihat ve Terakki Cemiyeti rotasını Almanya tarafına çevirmiş, Trablusgarp ve Balkan Savaşları'ndan yorgun çıkmış bir imparatorluğu I. Dünya Savaşı'na sokmuştu.

Osmanlı'nın savaşa girme hikâyesi ise bilindiği üzere, Osmanlı donanmasına ait Goeben ve Breslau adında iki Alman zırhlısının, Karadeniz'de Odessa ve bazı Rus limanlarını bombalamasıyla başlamış, ardından Rusya ve birkaç gün sonra da İngiltere ve Fransa, Osmanlı İmparatorluğu'na resmen savaş ilan etmişlerdi.¹⁸⁶ Enver Paşa gerçekten imparatorluğu kendi insiyatifiyle savaşa sokmuştu zira Osmanlı gemileri Rus limanlarını bombalarken olan bitenden Sadrazam Sait Halim Paşa'nın

¹⁸² Hale, a.g.e., s. 50.

¹⁸³ Hasan Amca, **Doğmayan Hürriyet Bir Devrin İç Yüzü (1908-1918)**, İstanbul, M. Sıralar Matbaası, 1958, s. 111.

¹⁸⁴ Mahmut Şevket Paşa, **Sadrazam ve Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa'nın Günlüğü**, İstanbul, Arba Yayınları, 1988, s. 29.

¹⁸⁵ Lewis, a.g.e., s. 224.

¹⁸⁶ Oral Sander, **Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü**, 2. bs., Ankara, İmge Kitabevi, 2000, s. 291.

haberi yoktu.¹⁸⁷ Açıkça görülüyor ki ordu, imparatorluğun yönetimini tamamen kendinde görüyordu.

Osmanlı İmparatorluğu I. Dünya Savaşı'na girdiğinde savaş gücü bakımından oldukça zayıftı. Silah ve cephanesinin mühim bir kısmını Balkanlılara kaptırmıştı.¹⁸⁸ Diğer yandan ekonomik anlamda da yetersizlik çok açıktı zira hazinedeki para sadece 14 milyon liraydı.¹⁸⁹ I. Dünya Savaşı imparatorluk için çetin geçmiş, birçok cephede savaşmak zorunda kalınmıştı. Savaşın sonlarına doğru Almanya'nın gittikçe geriye düşmesi ve 2 Nisan 1917'de Amerika Birleşik Devletlerinin itilaf devletleri safında savaşa katılmasıyla ibre tamamen ters dönmüştü.¹⁹⁰ Sonuç olarak Osmanlı İmparatorluğu I. Dünya Savaşı'ndan yenik olarak çıktı. Bu arada savaşın sonlarına doğru son padişah olacak olan VI. Mehmet Vahdettin tahta çıkıyordu.

Osmanlı İmparatorluğu savaştan sonra oldukça ağır maddeler içeren Mondros Mütarekesi'ni 30 Ekim 1918 tarihinde imzalamak durumunda kalmıştı. Osmanlı halkı bu savaşta çok ezilmişti. Bu durumun baş sorumlu olarak da Enver, Cemal ve Talat Paşalar ile İttihat ve Terakki'nin önde gelenleri görülüyordu.¹⁹¹ Savaştan sonra Enver, Talat ve Cemal Paşalar arkadaşlarıyla beraber bir Alman denizaltısıyla ülkeyi terk etmiş, ilk olarak Rusya'ya oradan da Almanya'ya kaçmışlardı.¹⁹²

Mütarekenin ertesinde itilaf devletleri Anadolu'yu işgale başlamışlardı. Artık İttihat ve Terakki yönetiminin süresi tamamlanmıştı. Fakat ittihatçıların etkisi uzun süre devam edecekti. Çünkü gerek daha sonra kurulacak olan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinde yer alan kişiler gerekse Milli Mücadeleyi başlatan Mustafa Kemal olsun, hepsi İttihatçı idi.¹⁹³

2.1.10. Milli Mücadele Dönemi, 1918-1923

30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Mütarekesi, Osmanlı İmparatorluğu içerisinde tepkiye sebep olmuştu. Zira antlaşma her anlamda bir teslim

¹⁸⁷ Sander, **a.g.e.**, s. 291.

¹⁸⁸ Amca, **a.g.e.**, s. 165-166.

¹⁸⁹ Rauf Orbay, **Cehennem Değirmeni Siyasi Hatıralarım 1**, İstanbul, Emre Yayınları, 1993, s. 57.

¹⁹⁰ Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, 16. bs., İstanbul, Alkım Yayınevi, 2007, s. 133.

¹⁹¹ Sabahattin Selek, **Anadolu İhtilali**, İstanbul, Sıralar Matbaası, 1963, s. 18.

¹⁹² Kuran, **Osmanlı İmparatorluğu'nda İnkılap Hareketleri ve Milli Mücadele**, s. 678.

¹⁹³ İba, **a.g.e.**, s. 41.

belgesiydi. Örneğin mütarekenin yedinci maddesine göre, İtilaf Devletleri kendi güvenliklerini tehlikede gördükleri vakit istedikleri yeri işgal etme hakkına sahip oluyorlarken, 24. maddesine göre ise Ermeni illerinde herhangi bir karışıklık çıkması halinde müttefik devletlere bu bölgeyi işgal hakkı tanınıyordu. Diğer bazı maddelerine göre ise Osmanlı askerleri terhis ediliyor, Boğazlar askeri işgale uğruyor, bütün demiryolu ve telgraf hatları itilaf devletlerinin kontrolü altına giriyordu.¹⁹⁴ Kısa süre içerisinde Batılı devletler Anadolu'nun çeşitli yerlerini işgal etmeye başlamışlardı. Fakat bu işgallere karşı halk arasında tepki oluşmaya başlamış, ülkenin çeşitli yerlerinde bölgesel anlamda direniş örgütleri kurulmaya başlanmıştı.¹⁹⁵

Mustafa Kemal 1919 yılının 19 Mayıs'ında Samsun'a giderek önemli bir adım atıyordu. Samsun'a çıktıktan sonra hızla harekete geçmiş, gittiği yerlerde halka ulusal bağımsızlık fikrini aşılama ve bununla beraber ordunun desteğini almak istemişti.¹⁹⁶

Mustafa Kemal ilk olarak Mondros Mütarekesi'ne rağmen birliklerini terhis etmeyen Kazım Karabekir ve Ali Fuat Paşalar ile iletişime geçti.¹⁹⁷ Ardından ilk olarak Havza'ya uğrayan Mustafa Kemal, buradan tüm yurttaki asker ve sivil yöneticilere genelge göndererek, buldukları yerlerde işgallere karşı halkı yanlarına çekmek için mitingler düzenlemelerini istedi.¹⁹⁸ Havza'dan sonraki durak Amasya idi. Birkaç gün sonra da Amasya genelgesi yayınlanmıştı. Söz konusu genelgede, vatanın bütünlüğünün ve ulusun bağımsızlığının tehlike içerisinde olduğu, ulusun bağımsızlığını yine ulusun azim ve kararının kurtaracağı vurgulanıyordu. Belgenin altında altı kişinin imzaları bulunmaktaydı ki bu kişiler Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey (Orbay), Ali Fuat Paşa (Cebesoy), Refet Bey (Bele) ve telgrafla onayları bulunan Kazım Karabekir ve Cemal (Mensinli) Paşa idi.¹⁹⁹ Görüldüğü üzere Milli Mücadelenin ilk adımlarından olan bu genelgede adı olan kişiler, askerlik mesleğini icra eden kimselerdi. Ülkenin kuruluşunda askerler en önde ilerliyorlardı.

¹⁹⁴ Zürcher, **a.g.e.**, s. 194-195.

¹⁹⁵ Sina Akşin, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele**, İstanbul, Cem Yayınevi, 1983, s. 283.

¹⁹⁶ Selek, **a.g.e.**, s. 213.

¹⁹⁷ Öztürk, **a.g.e.**, s. 48.

¹⁹⁸ Kazım Karabekir, **İstiklal Harbimizin Esasları**, İstanbul, Sinan Matbaası, 1951, s. 57.

¹⁹⁹ Doğu Ergil, **Milli Mücadelenin Sosyal Tarihi**, Ankara, Turhan Kitabevi, 1981, 114.

Mustafa Kemal Temmuz 1919'da Erzurum'a geçmişti. Erzurum Kongresi'nden çıkan genelgeyle komutanların İstanbul'dan gelecek emirlere uymaması gerektiği vurgulanıyordu.²⁰⁰ Bu İstanbul'a karşı net bir başkaldırıydı. Erzurum Kongresi'nden sonra Eylül 1919'da Sivas Kongresi toplanmıştı. Kongrede en çok manda konusu tartışılmış fakat bu yönde bir karar çıkmamıştı.²⁰¹ Ayrıca kongrede Doğu Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti haline gelerek kongrenin milli bir hareket olduğu bilinci verilmişti.²⁰² Yine bu kongrede Erzurum Kongresi'nde seçilmiş olan Heyet-i Temsiliye değişikliklere uğratılmış, seçilen azalarla güçlendirilmişti.²⁰³ Heyetin başı Mustafa Kemal idi. 12 Eylül 1919 tarihinde Sadrazam Ferit Paşa'ya Sivas'tan bir telgraf çekilerek İstanbul Hükümeti ile Anadolu'nun ilgisinin tamamen kesildiği vurgulanıyordu.²⁰⁴ 4 Ekim 1919 tarihinde de İstanbul'daki hükümet istifa etmiş yerine Ali Rıza Paşa hükümeti kurulmuştu.²⁰⁵

Yeni hükümet sürecinde 12 Ocak 1920'de²⁰⁶ Meclis-i Mebusan toplanmış ve seçimler yapılarak, Mustafa Kemal Erzurum milletvekili olarak seçilmişti.²⁰⁷ Seçimlerden sonra Heyet-i Temsiliye Ankara'ya yerleşti. Bu arada Meclis-i Mebusan Misak-ı Milli ve ülkenin bütünlüğü yönündeki kararları kabul etmişti.²⁰⁸ Fakat Meclis-i Mebusan'ın ömrü çok fazla sürmemişti zira işgalciler 16 Mart 1920 tarihinde İstanbul'da Harbiye, Bahriye Nezaretlerini ve telgraf merkezlerini işgal ederek idareyi ele almışlardı. İki gün sonrasında da Meclis-i Mebusan padişah tarafından feshedilmişti.²⁰⁹

Meclis-i Mebusan kapatıldıktan sonra 23 Nisan 1920 tarihinde Ankara'da yeni meclis toplanmış ve başkanlığına da Mustafa Kemal seçilmişti. Yeni meclis, İstanbul Hükümeti ile her türlü ilişkinin kesilmesi gerektiği söylüyor ve yine İstanbul

²⁰⁰ Şevket Süreyya Aydemir, **Tek Adam**, Cilt II, 26. bs., İstanbul, Remzi Kitabevi, 2009, s. 87.

²⁰¹ Ergil, **a.g.e.**, s. 150-163.

²⁰² Lewis, **a.g.e.**, s. 249.

²⁰³ Emine Kısıklı, "Sivas Kongresi'nin Milli Mücadelede Kamuoyu Oluşturulması Açısından Önemi", **Atatürk Yolu**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, S:1, 1988, s. 35.

²⁰⁴ Vehbi Cem Aşkun, **Sivas Kongresi**, 2. bs., İstanbul, İnkılap ve Aka Kitabevleri, 1963, s. 191.

²⁰⁵ Akşin, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele**, s. 589.

²⁰⁶ Ergil, **a.g.e.**, s. 177.

²⁰⁷ İba, **a.g.e.**, s. 68.

²⁰⁸ Karabekir, **a.g.e.**, s. 105.

²⁰⁹ Aydemir, **a.g.e.**, s. 200.

hükümetinin aldığı kararların yok hükmünde olduğunu belirtiyordu. Meclis, yasama ve yürütme ve istiklal mahkemeleri aracılığıyla da yargıyı elinde tutarak, meclis hükümeti sistemini uyguluyordu.²¹⁰

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin ordu-politika ilişkisine dair atmış olduğu bazı adımlar önemliydi. 3 Mayıs 1920 tarihinde TBMM, "3 sayılı İcra Vekillerinin Seçilmesine Dair Kanun" ile, Genelkurmay işlerini görmek için Erkan-ı Harbiye-i Umumiye adında ayrı bir idare kuruluyor, bu makamı ise İsmet İnönü temsil ediyordu.²¹¹ Bu şekilde yapılan bir düzenleme ile asker ve meclis birbirinden ayrılmış olup, söz konusu bakanlık doğrudan meclise karşı sorumlu kılınmış oluyordu. Bu anlamda demokratik bir adım sayılabilirdi. Ardından meclis 5 Eylül 1920'de kabul ettiği Nisab-ı Müzakere Kanunu'nun (Görüşme Yeter Sayısı) 4. maddesiyle, normalde TBMM üyeliği ile memurluğun bir arada olmaması gerektiğini fakat ordu ve kolordu komutanlığı görevlerinin meclis üyeliğine engel olmayacağını belirtiyordu.²¹² Bu kanun ile aslında alt rütbedekilere siyaset yapma yasağı getiriliyordu. Her ne kadar askeri siyasetten tam olarak koparmasa da, en azından belli bir rütbeye kadar olanları, askerlik ya da siyaset arasında bir tercih yapmaları konusunda zorluyordu.

Meclis, 20 Ocak 1921 yılında Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nu yani yeni anayasasını kabul ederek, egemenliğin kayıtsız şartsız milletin olduğunu, yasama ve yürütme güçlerinin mecliste toplandığını söylemekteydi.²¹³ Bu gelişmeler yaşanırken bir yandan da Batı cephesinde Yunan ordusuna karşı savaş sürmekteydi. Dolayısıyla savaşın daha seri bir şekilde yönetilmesi adına Mustafa Kemal'e 5 Ağustos 1921 tarihinde Başkomutanlık ünvanı veriliyordu. Bu kanun önemliydi zira Mustafa Kemal'e meclisin tüm yetkileri üç aylık bir süreyle verilmiş bulunuyordu. Fakat meclis tarafından 31 Ekim 1921, 4 Şubat 1922 ve 6 Mayıs 1922 tarihlerinde üçer ay arayla tekrar verilen bu yetki, son olarak 20 Temmuz 1922'de yasama yetkisi çıkartılarak süresiz olarak verilmişti.²¹⁴ Bu şekilde söz konusu yetkiyi Mustafa

²¹⁰ Kemal Çelik, "Milli Mücadele'de İç İsyanlar, Vatana İhanet Kanunu ve İstiklal Mahkemeleri", **Atatürk Yolu**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, S:40, Kasım 2007, s. 583.

²¹¹ Selahattin Tansel, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, Cilt III, İstanbul, M.E.B. Yayınları, 1991, s. 85.

²¹² TBMM Zabıt Ceridesi, **Nisab-ı Müzakere Kanunu**, 5 Eylül 1920, Cilt III, s. 552.

²¹³ Cem Eroğul, **Anatüze'ye Giriş**, 6. bs., Ankara, İmaj Yayıncılık, 2000, s. 240.

²¹⁴ Eroğul, **a.g.e.**, s. 241.

Kemal 1924 Anayasası'na kadar kullanmış olacaktı. Bu kanun ile Mustafa Kemal'e olağanüstü yetkiler verilerek savaş boyunca ülkenin yönetiminde tek adam olması sağlanıyordu.

Sonuçta bütün imkanlar seferber edilerek Yunan ordusu Sakarya Savaşı ile mağlup edilmişti. Bu zafer ile beraber işgalciler yurttan çekilmişler, Türk ordusu 9 Eylül'de İzmir'e girerek savaşı bitirmişti. Ardından 24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Barış Anlaşmasıyla milli mücadele tam anlamıyla başarıya ulaşmış, yeni Türk Devleti uluslararası alanda diğer devletler ile beraber eşit olarak yerini almıştı.²¹⁵ Ardından 29 Ekim 1923 tarihinde cumhuriyet ilan edilerek yeni rejim kabul ediliyor ve Mustafa Kemal ilk cumhurbaşkanı oluyordu.

Yeni devleti subaylar kurmuştu. Asker, siyaset ile uğraşmanın sadece kendine değil, bir ülkeyi nerelere sürükleyeceğini yakın zaman içinde öğrenmişti ve adımlarını buna göre atıyordu. Asker siyasetten uzaklaştırılmaya çalışılıyordu.

2.2. Cumhuriyet Sonrası Ordu ve Siyaset

Tezin bu alt bölümünde Cumhuriyet'in ilanından Demokrat Parti iktidarına kadar olan süreçteki ordu-siyaset ilişkisi anlatılmaya çalışılacaktır.

2.2.1. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, 17 Kasım 1924

3 Mart 1924 tarihinde saltanatın kaldırıldığı gün yapılan bir başka değişiklik ise 249 sayılı kanunla Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Bakanlığının kaldırılarak yerine özerk olan, barışta reisicumhur adına orduyu kumanda eden Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti'nin kurulmasıdır. Riyasetin başındaki kişi başvekilin teklifi ile reisicumhur tarafından atanıyor ve görevi ile ilgili konularda tüm bakanlıklarla doğrudan yazışabiliyordu. Milli Müdafaa Vekâleti ise sadece bütçe ile ilgili konularda çalışacaktı.²¹⁶ Bu şekildeki bir düzenleme ile Erkan-ı Harbiye-i Umumiye kaldırılarak yerine Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti kurulmuş oluyordu. Böylelikle Genelkurmay Başkanlığı, devlet içinde özerk hale geliyordu. Daha önceki

²¹⁵ Sevtap Demirci, **Belgelerle Lozan**, Çev. Mehmet Morali, İstanbul, Alfa Basım Yayım, 2011, s. 198.

²¹⁶ Oya Çitçi, "Ordu Siyaset İlişkileri: 1920-1938", **Amme İdaresi Dergisi**, C.39, S:4, Aralık 2006, s. 28.

düzenlemede Genelkurmay meclise karşı sorumluydu. Artık ordu herhangi bir emir altında olmadan istediği konuda istediği birimle bağlantı haline geçebiliyor ve adım atabiliyordu. Bakanlıklardan daha üstün bir konuma geliyordu. Hükümette yer almayarak idari açıdan da sorumluluktan kurtulmuş oluyordu.

Gün geçtikçe Mustafa Kemal ile silah arkadaşları arasında anlaşmazlıklar ortaya çıkmaya başlamıştı. Aslında bu anlaşmazlıklar cumhuriyetin ilanı ile beraber başlamıştı. Fakat cumhuriyetin ilanı ayrılığın temel sebebi değildi. Asıl neden, Mustafa Kemal'in yakın çevresi şehir dışındayken bu olayın gerçekleşmesiydi. Rauf Orbay, Refet Bele ve Adnan Adıvar İstanbul'da bulunuyorlardı ve kendilerine hiçbir şekilde danışılmamıştı.²¹⁷ Hatta Rauf Orbay, dönemin gazetelerine verdiği röportajlarda cumhuriyete karşı olmadığını fakat bu şekilde aceleci ve diktatörce bir tutuma karşı olduğunu açıklamaktaydı.²¹⁸ Fakat bu tepki hem kendisine hem de partideki diğer isimlere zarar vermişti. Vatan haini sayılmışlar ve Halk Fırkası'ndan ayrılmak durumunda kalmışlardı.²¹⁹

Sonunda Kazım Karabekir, Ali Fuat Cebesoy, Rauf Orbay ve Adnan Adıvar öncülüğünde 17 Kasım 1924 tarihinde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kuruldu.²²⁰ Bu şekilde cumhuriyet tarihinin ilk muhalefet partisi olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, Mustafa Kemal'in yakın çevresindeki kişilerden oluşmaktaydı. Aynı zamanda bu kişiler Adnan Adıvar hariç Kurtuluş Savaşı'nda savaşmış, komutanlık yapmış, yüksek rütbeli askerlerdi. Fakat Mustafa Kemal bu yeni girişime karşı cephe almıştı.²²¹

Kısa bir süre sonra Şeyh Sait isyanı başlamıştı. İsyan üzerine Takrir-i Sükun Kanunu çıkarılmış, istiklal mahkemeleri kurularak isyan sert bir biçimde bastırılmıştı. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın programında "efkar ve itikat-ı diniyeye hürmetkar" ibaresinin yazması dini siyasete alet etmek olarak yorumlanmış,

²¹⁷ Erik Jan Zürcher, **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (1924-1925)**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2010, s. 53.

²¹⁸ Nevin Yurdsever Ateş, **Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşu ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**, İstanbul, Der Yayınları, 1998, s. 71.

²¹⁹ Erik Jan Zürcher, **Milli Mücadelede İttihatçılık**, İstanbul, Bağlam Yayınları, 1987, s. 246.

²²⁰ Özdağ, **a.g.e.**, s. 59.

²²¹ Mete Tunçay, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931)**, 3. bs., İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999, s. 108.

ardından isyana yardım ettiği ve dini siyasete alet ettiği söylenilerek 3 Haziran 1925 tarihinde kapatılmıştı.²²² Bu şekilde tek parti rejimine geçiş yapılıyordu. Bu arada Şeyh Sait isyanı devam ederken meclisten ordunun gücünü arttıran 26 Şubat 1925 tarihli “Ali Askeri Şura Kanunu” çıkıyordu.²²³ Başlıca görevleri, silahlı kuvvetlerin stratejik planlarının uygulanması, ordu ve birliklerin komutası, eğitimi, tayin ve terfisi, milli savunma ve silahlanma stratejisi ve milli savunmaya ait bütçenin hazırlanması ve bütün bunlar için gerekli yasal mevzuat ilkelerinin tayin edilmesiydi. Cumhurbaşkanı başkanlığında 16 kişiden oluşan şuranın sadece ikisi sivil idi. Bu şekilde askeri anlamda tüm yetkiler askeriyenin elinde toplanıyor, ordunun devlet içinde özerk alanı genişliyor ve savaş yönetim modeli, olağan dönem modeli haline geliyordu.²²⁴

Türkiye Cumhuriyeti ilk muhalefet denemesinden sonra yoluna tek parti yönetimiyle devam ediyordu. 1925 yılından itibaren bir dizi reform hareketine girilerek tekke ve zaviyeler kapatılmış, miladi takvim kabul edilmiş, şapka kanunu çıkarılmış ve Medeni Kanun kabul edilmişti. Bütün bunlar gerçekleşirken Mustafa Kemal’e olan muhalefet artmaktaydı. Nitekim 1926 yılının Haziran ayında İzmir’e gidecek olan Mustafa Kemal’e suikast planı yapılmış, planın ortaya çıkarılmasından sonra olay gittikçe büyümüş ve soruşturmanın ucu Kazım Karabekir, Ali Fuat ve Refet Paşa gibi milli mücadelenin önemli kişilerine kadar uzamıştı.²²⁵ İdam istemiyle yargılanan bu kişiler sonunda beraat ettiler. Fakat bundan sonra Mustafa Kemal’e muhalefet yapacak kimse kalmamıştı. Türkiye 1927 seçimlerine tek parti yani Cumhuriyet Halk Fırkası ile giriyordu.²²⁶

Siyaset arenasında bunlar gerçekleşirken meclisten 22 Mayıs 1930 tarihinde “Askeri Muhakeme Usulü Kanunu” geçmekteydi. Bu yasa ile askeri yargı özel olarak düzenleniyor, sivil yargılamadan sıyrılarak özel olarak askeri sınıfına has bir kanun çıkarılmış oluyordu.²²⁷

²²² Tunçay, **a.g.e.**, s. 153-154.

²²³ İba, **a.g.e.**, s. 135.

²²⁴ Ahmet İnel, Ali Bayramoğlu (Der.), “Asker ve Siyaset”, **Bir Zümre, Bir Parti Türkiye’de Ordu**, İstanbul, Birikim Yayınları, 2009, s. 71-73.

²²⁵ Mahmut Goloğlu, **Devrimler ve Tepkileri (1924-1930)**, Ankara, Goloğlu Yayınları, 1972, s. 201.

²²⁶ Goloğlu, **a.g.e.**, s. 227.

²²⁷ “Askeri Muhakeme Usulü Kanunu”, **Resmi Gazete**, 14 Haziran 1930, Sayı: 1519.

12 Ağustos 1930 tarihine gelindiğinde Ali Fethi (Okyar) Bey tarafından Mustafa Kemal'in bilgisi dâhilinde ikinci bir parti denemesi daha yapılmıştı. Bu yeni partinin adı Serbest Cumhuriyet Fırkası idi. Halk, yeni kurulan bu partiye çok büyük ilgi göstermiş, fakat bütün muhalefetin bu yeni partiye kaydığı görülünce çok geçmeden 17 Kasım 1930 tarihinde kapatılmıştı.²²⁸

10 Haziran 1935 tarihine gelindiğinde ise Ordu Dahili Hizmet Kanunu adında bir başka kanun daha kabul ediliyordu. Bu kanunun 34. maddesi “ordunun vazifesi; Türk yurdunu ve Teşkilatı Esasiye Kanun ile tayin edilmiş olan Türk Cumhuriyetini kollamak ve korumaktır” demektedir.²²⁹ Bu kanun daha sonraki yıllarda yapılacak olan her türlü askeri müdahalelerin gerekçesi olarak bizzat ordu tarafından işaret edilen bir düzenleme olacaktı.

Cumhuriyetten sonra ordu kışlasındaydı zira askerlikten gelen, birçok reformun mimarı ve baskın bir lider konumunu üstlenen Mustafa Kemal vardı. Asker ona karşı bağlılık hissetmekteydi. Fakat Genelkurmay Başkanlığı ve Ali Askeri Şura'nın oluşturulması ardından Ordu Dahili Hizmet Kanununun kabul edilmesi, o zaman için problem teşkil etmese de orduyu ileriki zamanlar için Türkiye siyasi tarihinde ön plana çıkaracak gelişmelerdi.

2.2.2. Milli Şef Dönemi

1938 yılında Mustafa Kemal'in ölümünün ardından cumhurbaşkanı makamına İsmet İnönü geçmişti. Ardından 26 Aralık 1938 günü yapılan CHP kurultayında kendisi partinin değişmez genel başkanı olarak seçildi ve Milli Şef unvanını kazandı.²³⁰ Bir yıl sonra başlayan II. Dünya Savaşı süresince savaş dışı kalınsa da, Türkiye halkı ekonomik anlamda kötü etkilenmekteydi. Sanayi ve gıdada çoğu temel ihtiyaç malı %100'e varan fiyat artışlarına ulaşmıştı.²³¹ 1944 yılına

²²⁸ Çetin Yetkin, **Türkiye'de Tek Parti Yönetimi (1930-1945)**, İstanbul, Altın Kitaplar Yayınevi, 1983, s. 43.

²²⁹ “Ordu Dahili Hizmet Kanunu”, **Resmi Gazete**, 18 Haziran 1935, Sayı: 3031, s. 5347

²³⁰ Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam (1938-1950)**, Cilt II, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1967, 39-40.

²³¹ Yetkin, **a.g.e.**, s. 183.

gelindiğinde Mareşal Fevzi Çakmak yaş haddinden 22 yıllık Genelkurmay Başkanlığı görevinden emekli oluyor ve yerine Kazım Orbay geliyordu.²³²

Fevzi Çakmak'ın ardından 5 Haziran 1944 tarihinde ordu-siyaset ilişkisi açısından önemli bir adım atılarak “Genelkurmay Başkanlığı'nın Vazife ve Selahiyetleri Hakkında Kanun” kabul edildi ve Genelkurmay Başkanlığı Başbakan'a bağlanarak özerkliği azaltıldı. Bu kanunu 1. maddesi, Genelkurmay Başkanı'nın Başbakan'a bağlı olduğunu belirtmekte, 2. maddesi ise Genelkurmay Başkanı'nın Başbakan'ın teklifi ile Bakanlar Kurulu tarafından atanacağını ifade etmekteydi.²³³ Daha önce müstakil olan ve Cumhurbaşkanı tarafından atanan Genelkurmay Başkanı, artık Başbakan'a bağlı olacaktı. Şüphesiz bu adım ordu-siyaset ilişkisi içerisinde demokratikleşme yolunda atılacak adımlardan birincisiydi. Beş yıl sonra bu adım daha da ileri götürülecekti.

Bu arada II. Dünya Savaşı'nın sonuna geliniyordu. Almanya, Müttefik Devletler karşısında yenilgiye uğramaktaydı. Türkiye dış politikada Müttefik Devletlere yönelik bir eğilim sergilemeye çalışıyordu. Alman yanlısı olan Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu'nun 1944 yılının Haziran ayında görevinden istifa etmesinin hemen ardından Türkiye'nin Almanya ile ekonomik ve diplomatik ilişkilerini kesmesini isteyen Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere,²³⁴ aynı yılın Aralık ayında Türkiye'den bu sefer de Japonya ile ilişkilerini kesmesini talep etmiş, Batı'ya yakın olmak isteyen Ankara ise 3 Ocak 1945 tarihinde Japonya ile siyasi ve iktisadi ilişkilerini kesmişti.²³⁵ Kısa bir süre sonra 23 Şubat 1945 tarihinde Türkiye, hem Japonya'ya hem de Almanya'ya savaş ilan ederek, Birleşmiş Milletler konferansına kurucu üye olarak katılabilmenin şartını yerine getirmişti.²³⁶

²³² Recep Kahraman, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, Kronolojik Tarih (29 Ekim 1923-31 Aralık 2005)**, İstanbul, Venüs Yayınları, 2006, s. 61.

²³³ “Genelkurmay Başkanlığı'nın Vazife ve Selahiyetleri Hakkında Kanun”, **Resmi Gazete**, 13 Haziran 1944, Sayı: 5729, s. 1.

²³⁴ Cemil Koçak, **Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)**, 2. Cilt, İstanbul, İletişim Yayınları, 1996, s. 258.

²³⁵ **A.e.**, s. 272.

²³⁶ Mustafa Aydın, “1939-1945 İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye”, Baskın Oran (ed.), **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, 1. Cilt, 7. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2004, s. 472.

Türkiye, gerek halkın yıllardır süren tek parti iktidarına olan tepkisinden gerekse Batının bu tip bir yönetim anlayışına olan mesafesinden ötürü, çok partili sisteme geçiş yapmaya karar vermişti. 7 Temmuz 1945 tarihinde Nuri Demirağ'ın kurduğu Milli Kalkınma Partisi çok partili rejim denemesinde ilk muhalefet partisiydi.²³⁷ 7 Ocak 1946 yılında ise CHP'den ayrılan Adnan Menderes, Fuat Köprülü, Refik Koraltan ve Celal Bayar Demokrat Parti'yi kurdular.²³⁸ Demokrat Parti, 1946 yılının Temmuz ayında yapılan ve CHP'nin ezici çoğunlukla kazandığı seçimlerde meclise milletvekili sokmayı başarmıştı. Fakat yapılan seçim şaibeli olarak gözüküyordu zira oy verme işlemi açık fakat sayım gizli yapılmıştı.²³⁹

İsmet İnönü'nün cumhurbaşkanlığının sonlarına doğru 30 Mayıs 1949 tarihinde "Milli Savunma Bakanlığı'nın Kuruluş ve Görevlerine Dair Kanun" kabul edilmişti. Kabul edilen kanunun 1. maddesine göre Genelkurmay Başkanlığı, Milli Savunma Bakanlığı'na bağlı bir daire oluyor, 3. maddesine göre Genelkurmay Başkanı, Milli Savunma Bakanı'nın teklifi üzerine Bakanlar Kurulu tarafından atanıyordu.²⁴⁰ Türkiye'nin demokrasiye geçiş sürecinde askeri otorite artık tamamen sivil otoriteye tabi hale geliyordu. Fakat ordu bu durumdan rahatsızlık duymamaktaydı zira baştaki yönetim CHP idi ve onun da lideri Atatürk'ün yakın arkadaşı olan İsmet İnönü'ydü.

Yine aynı gün kabul edilen Milli Savunma Yüksek Kurulu Kanunu'na göre Milli Savunma Yüksek Kurulu kuruluyor ve bu kurul ayda en az bir defa toplanarak milli savunma politikası ile ilgili kararlar alıyordu.²⁴¹ Bu kurul ileriki yıllarda oluşacak olan Milli Güvenlik Kurulu'nun ilk halini oluşturması açısından önem taşımaktaydı.

²³⁷ Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler (1859-1952)**, İstanbul, Arba Yayınları, 1952, s. 638.

²³⁸ Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, 3. bs., İstanbul, Hil Yayınları, 2007, s. 30.

²³⁹ Aydemir, **a.g.e.**, s. 446.

²⁴⁰ "Milli Savunma Bakanlığı'nın Kuruluş ve Görevlerine Dair Kanun", **Resmi Gazete**, 3 Haziran 1949, Sayı: 7223, s. 16237.

²⁴¹ **A.e.**, Milli Savunma Yüksek Kurulu Kanunu.

2.3. Demokrat Parti Yılları

2.3.1. Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs

Demokrat Parti'nin 1950 yılının Mayıs ayında gerçekleşen seçimlerde iktidara gelişi sıkıntısız oldu. Oyların % 53.5'ini alan Demokrat parti, mecliste büyük çoğunluğu ele geçirerek, dört yüz seksen yedi milletvekilliğinden dört yüz sekizini kazanmış, CHP ise sadece altmış dokuz milletvekilliği elde etmişti.²⁴² Ardından Celal Bayar cumhurbaşkanı, Adnan Menderes ise başbakan olmuştu.

Ordu yeni iktidar karşısında ne yapacağını bilmiyordu. Zira askerler, o zamana kadar Atatürk ve İnönü'ye karşı bir bağlılık hissediyorlardı. Fakat bu süreçten sonra hangi tarafa yakın durmaları gerektiği hususunda belirsizlik oluşmuştu. Fakat genel manada Demokrat Parti iktidarından memnun değillerdi. Nitekim seçimin ertesi ayı 5 Haziran günü bir albay, Adnan Menderes'i ziyaret ederek 8-9 Haziran gecesi bir darbe yapılacağını ihbar etmekteydi.²⁴³

Bunun üzerine Adnan Menderes komuta kademesinde önemli değişikliklere girişti. Başta Genelkurmay Başkanı olmak üzere, Genelkurmay İkinci Başkanı, Deniz Kuvvetleri Komutanı, Hava Kuvvetleri Komutanı, Birinci, İkinci ve Üçüncü Ordu Komutanları değiştirildi ve birçok general ve albay da zaman içerisinde emekliye sevk edildi.²⁴⁴ Menderes bu şekilde yapılan bir değişiklik ile ordu üzerinde hakimiyet kurmak istiyor, kendisine yönelik olabilecek muhtemel girişimlerin önünü baştan engellemek istiyordu.

Demokrat Parti'nin ilk dört yılı oldukça parlaktı. Demiryolu ağı, karayolu ve köprü yapımı artmış, tarım alanları genişlemiş, boş topraklar işletmeye açılmış, tarımda makineleşmeyle beraber yağışların da iyi gitmesi ekonomiye ve köylüye olumlu katkı yapıyordu.²⁴⁵ Ayrıca 18 Şubat 1952 tarihinde de Türkiye NATO'ya

²⁴² Taner Timur, **Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş**, 3. bs., Ankara, İmge Kitabevi, 2003, s. 125.

²⁴³ Cem Eroğul, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, 4. bs., Ankara, İmge Kitabevi, 2003, s. 100.

²⁴⁴ Tekin Erer, **On Yılın Mücadelesi**, İstanbul, Ticaret Postası Matbaası, 1963, s. 33.

²⁴⁵ Gül Tuba Dağcı, **Ordu Siyaset İlişkisi: 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi**, İstanbul, İlgı Yayınları, 2006. s. 33.

resmen katılmış ve bu şekilde Batı'ya dönük politikasını devam ettiriyordu.²⁴⁶ İki yıl sonra 1954 seçimlerinde Demokrat parti, önceki seçimlere göre daha fazla milletvekili çıkarmayı başarmıştı. İşler iktidarın lehine gidiyordu.

Fakat bu parlak durum, 1955 yılından itibaren tersine dönmeye başlamıştı. Tarımsal durgunlukla beraber, dış ticaretin açık vermesi ve dünya piyasalarındaki gelişmeler Demokrat Parti iktidarını zorluyordu.²⁴⁷ Bunların yanında yaşanan 6-7 Eylül Olaylarında Türkiye'deki Rum azınlıkların mallarına karşı halk şiddet uygulamaya başlamıştı. Yaşananlar Demokrat Parti'yi ve Menderes'i zor durumda bırakmıştı. Üç büyük şehirde sıkıyönetim ilan edilmek durumunda kalmış, parti içerisinde ayrılıklar yaşanmış, Menderes neredeyse istifa edecek kadar zor durumda kalmıştı.²⁴⁸

Bütün bunlar gerçekleşirken Türk ordusu her yönden Amerika Birleşik Devletleri tarafından eğitilmekteydi. Ordunun bütün sınıfları NATO standartlarına göre organize ediliyordu. Bununla beraber Kara, Deniz ve Hava komutanlık karargahları kuruldu. Fakat Amerikan askerlerinin rütbe gözetmeksizin Türk subayları ile iletişim halinde olması, Türk Silahlı Kuvvetlerinin kendi içerisinde küçümsendiklerine dair bir izlenim oluşturmakta ve Ordu bu durumdan siyasi iktidarı sorumlu tutmaktaydı.²⁴⁹

Demokrat Parti iç politikada sert bir tutum takınmaktaydı. Hakimlere ve öğretim üyelerine karşı sindirme politikası uygulamakta, basını da baskı altında tutmakta hatta birçok gazeteci de cezaevine girmiş bulunmaktaydı.²⁵⁰ Bu ortam içerisinde iktidar partisi 1958 yılında yapılması beklenen seçimleri bir yıl erkene alarak 1957 yılına çekmiş, fakat parti bu seçimlerden birinci parti olarak çıksa da kan kaybetmişti. Milletvekili sayısı önceki seçime göre azalmıştı.

²⁴⁶ "Kuzey Atlantik Antlaşmasına Türkiye Cumhuriyeti'nin Katılmasına Dair Kanun", **Resmi Gazete**, 19 Şubat 1952, Sayı: 8038, s. 2809.

²⁴⁷ Dağcı, **a.g.e.**, s. 33.

²⁴⁸ Ahmad, **a.g.e.**, s. 82.

²⁴⁹ Ümit Özdağ, **Menderes Döneminde Ordu-Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali**, 2. bs., İstanbul, Boyut Kitapları, 2004, s. 39-40.

²⁵⁰ Tefik Çavdar, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi**, 3. bs., Ankara, İmge Kitabevi, 2004, s. 63.

Ordu içerisinde Demokrat Parti'ye karşı birtakım huzursuzluklar ve bununla beraber örgütlenmeler oluşmaya başlamıştı. 1958 yılının başlarında 9 Subay Olayı olarak bilinen hadise gerçekleşti. General Faruk Güventürk ve Albay Cemal Yıldırım'ın bulunduğu dokuz subay iddiaya göre Demokrat Parti Hükümetini devirip, iktidarı İnönü'ye teslim etmeyi düşünüyorlardı. Komplo, başarısızlığa uğramaktan çekinen Yarbay Samet Kuşçu tarafından ihbar edilmişti. Ardından askeri mahkemede yargılanan bu kişilerden sadece ihbarı gerçekleştiren Yarbay Samet Kuşçu yalan beyandan ötürü on sene hapse mahkum edilmişti.²⁵¹ Bu olay aslında ordunun, iktidardan rahatsızlık duymaya başladığının ve darbe için planlı bir şekilde hazırlandığının göstergesiydi.

Demokrat Parti hükümeti, iktidarının sonlarına doğru muhalefet ve medyaya karşı baskıcı tutumunu arttırmıştı. Örneğin milletvekillerinin bakanlara sorabileceği soruların sayısı azaltıldı ve çerçeveleri daraltıldı. Mecliste açıkça tartışılmış olsa bile saldırı niteliğindeki konular üzerinde basının haber yapması yasaklandı.²⁵² Demokrat Parti CHP için 12 Nisan 1960 tarihinde meclis soruşturması için karar almıştı zira CHP'nin seçim dışı yollarla iktidara gelmek için örgütlenip silahlandığı ve isyan hazırladığı öne sürülerek bir tahkikat komisyonu kurulmuş ve bu komisyonun görev ve yetkileri ile alakalı kanun kabul edilmişti.²⁵³ Kanunun kabul edilmesinden sonra 28 Nisan 1960 tarihinde İstanbul ve Ankara'da öğrenci olayları patlak verdi. Çünkü yeni kanun birçok kısıtlamayı beraberinde getiriyor ve itiraz hakkı tanınmıyordu.²⁵⁴ İki şehirde de sıkıyönetim ilan edildi. Polisle öğrenciler arasında çatışmalar meydana geliyor, çıkan olaylar hakkında yayın yasağı konuluyordu.²⁵⁵ Ordu da çıkan bu kanundan memnun değildi. Örneğin dönemin albaylarından olan Muhsin Batur anılarında, kurulan tahkikat komisyonunu o zaman için ordu tarafından baskıcı olarak görüldüğünü ve İnönü'nün kanunun kabulünün ardından yaptığı “şartlar

²⁵¹ Ali Fuad Başgil, **27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri**, İstanbul, Yağmur Yayınevi, 1966, s. 118.

²⁵² Walter F. Weiker, **Amerikalı, Fransız, Rus Gözüyle 1960 Türk İhtilali**, Çev. Mete Ergin, İstanbul, Cem Yayınevi, 1967, s. 19.

²⁵³ Eroğul, **a.g.e.**, s. 241-243.

²⁵⁴ “Türkiye Büyük Millet Meclisi Tahkikat Encümenlerinin Vazife ve Selahiyetleri Hakkında Kanun”, **Resmi Gazete**, 28 Nisan 1960, Sayı: 10491, s. 1241.

²⁵⁵ Çavdar, **a.g.e.**, s. 79.

tamam olduğu zaman milletler için ihtilal haktır” ifadesini içeren konuşmasının kendileri için bir yeşil ışık olarak görüldüğünü belirtmektedir.²⁵⁶

Ordu artık harekete geçmişti. 3 Mayıs 1960 tarihinde dönemin Kara Kuvvetleri Komutanı olan Cemal Gürsel, Milli Savunma Bakanına bir mektup göndererek, Cumhurbaşkanının istifasını ve hükümetin değişmesini de içeren bir dizi istekte bulunmaktaydı.²⁵⁷ Bu mektup muhtıra niteliği taşıyan bir uyarıydı. Fakat istekler gerçekleşmemişti.

27 Mayıs sabahı saat 04.00’da PTT ve Ankara Radyosu ele geçirilmiş, hükümet üyeleri, Refik Koraltan ve milletvekilleri, ardından Celal Bayar Harp Okulu’na götürülmüşler, şehir dışında olan Adnan Menderes ise Kütahya’da yakalanmıştı.²⁵⁸ Sonunda Türkiye 27 Mayıs 1960 sabahı saat 05.25’te darbe haberini radyodan, Kurmay Albay Alparslan Türkeş’in ağzından duyuyor, ordu darbenin, ülkedeki kardeş kavgasına meydan vermemek için yapıldığını, en kısa zamanda adil ve serbest seçimler yaptırarak idareyi devredeceğini ve darbenin hiçbir şahsa veya zümreye karşı gerçekleşmediğini vurgulamaktaydı.²⁵⁹

2.3.2. Milli Birlik Komitesi ve 14’ler Olayı

Darbeyi gerçekleştiren subaylar Milli Birlik Komitesi olarak adlandırılmaktaydı. Komite, yasama ve yürütme gücünü elinde tutan 38 kişiden oluşuyordu. Rütbe olarak karmaşık bir yapıya sahipti ve komite başkanı Cemal Gürsel idi. Fakat Cemal Gürsel ekibe sonradan alınmıştı zira darbenin sıkıntı yaşamaması için görünürde yüksek rütbeli bir lidere ihtiyaç vardı.²⁶⁰ 27 Mayıs Darbesi gerçekleşikten sonra, gelecekte ne olacağına dair askerlerin kendi içlerinde herhangi bir plan veya net bir ortak görüş yoktu. Bir kısmı iktidarı en kısa zamanda yeni bir sivil yönetime bırakılması gerektiğini düşünürken, bir kısmı da Atatürk devrimlerinin henüz tamamlanmadığını ve bunun ancak askerler tarafından

²⁵⁶ Muhsin Batur, **Anılar ve Görüşler: Üç Dönemin Perde Arkası**, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1985, s. 73.

²⁵⁷ Öztürk, **a.g.e.**, s. 70.

²⁵⁸ Başgil, **a.g.e.**, s. 162-166.

²⁵⁹ Yılmaz Öztuna, Ayvaz Gökdemir, **Türkiye’de Askeri Müdahaleler**, İstanbul, Tercüman Yayınları, 1987, s. 37.

²⁶⁰ Orhan Erkanlı, **Anılar, Sorunlar, Sorumlular**, 2. bs., İstanbul, Baha Matbaası, 1972, s. 21.

yapılabileceğini, o yüzden uzun bir süre iktidarda kendilerinin olmaları gerektiğini savunuyordu. Bunların dışında iktidarı İsmet İnönü'ye devredilmesine sıcak bakanlar da mevcuttu.²⁶¹ Örneğin dokuz subay olayında yer alan Faruk Güventürk, İsmet İnönü taraftarlarındandı.²⁶² Bu tip görüş farklılıkları daha sonra ordu içerisinde çeşitli ayrılıklara sebep olacaktı. Ayrıca Milli Birlik Komitesi ile silahlı kuvvetler arasında da bir çatışma söz konusuydu. Komite dışında olup da üst rütbeli olan bir asker, Milli Birlik Komitesi'nde kendisinden daha düşük rütbeli bir askerin neden daha yetkili olduğunu, komitede yer alan bir asker de siyasi yetkilerle donatıldığı halde niçin askeri görevler bakımından sınırlandırıldığını anlayamamaktaydı.²⁶³

Komite içerisinde iktidarda kalıcı olma taraftarı olan subaylar, daha ılımlılar tarafından yurtdışına gönderilerek komiteden tasfiye edildiler. Çünkü bu kişiler komitenin diğerleri tarafından tehlikeli görülüyordu. Başta Cemal Gürsel bu askerleri, birbirini tutmayan beyanları, aşırı fikirleri olan kişiler olarak ifade ediyor ve kendilerini ne oluyoruz, nereye gidiyoruz gibi endişelere sevk ettiğini söylemekteydi.²⁶⁴ Söz konusu subaylar içerisinde darbe bildirisini okuyan Alparslan Türkeş de bulunmaktaydı. Yurtdışına gönderilen kişiler 14 kişi olduğu için bu harekete 14'ler olayı denilmektedir.²⁶⁵

2.3.3. Kurucu Meclis ve Anayasa

Darbenin ardından çeşitli kesimlerden kurucu meclis oluşturulma çabasına girilmiş ve 6 Ocak 1961 tarihinde toplanmıştı.²⁶⁶ Kurucu meclis ile amaç yeni anayasayı hazırlamak ve akabinde de mümkün olan en kısa zamanda sivil yönetime geçebilmektir. Yeni anayasa için zamanın ODTÜ rektörü Turhan Feyzioğlu başkanlığında bir anayasa komisyonu oluşturulmuştu. Bu arada yeni anayasa için

²⁶¹ Özdağ, **Menderes Döneminde Ordu-Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali**, s. 281-284.

²⁶² Nazlı Ilıcak, **15 Yıl Sonra 27 Mayıs Yargılanıyor**, 1. Cilt, İstanbul, Kervan Yayınları, 1978, s. 193.

²⁶³ Osman Doğru, **27 Mayıs Rejimi**, Ankara, İmge Kitabevi, 1998, s. 83.

²⁶⁴ İsmet Giritli, **27 Mayıs'tan İkinci Cumhuriyet'e**, İstanbul, Gençlik Yayınları, 1961, s. 55.

²⁶⁵ Nevin Yurdsever, **Türkiye'de Askeri Darbe Girişimleri (1960-1964)**, İstanbul, Üçdal Neşriyat, 1983, s. 113.

²⁶⁶ Hale, **a.g.e.**, s. 124.

çalışmalar devam ederken 12 Haziran 1961 tarihinde siyasi parti kurma izni verilmişti.²⁶⁷

Çalışmalar sonucunda iki meclisli bir yasama meclisi gözükiyordu. Zaten komisyon çalışmalarına başlamadan önce bizzat Cemal Gürsel, iki aşamalı bir meclis sistemini istediğini vurgulamıştı.²⁶⁸ Kurucu meclisten geçen anayasa, halk oyuna sunulacaktı. Oylama öncesi aleyhte ve lehte propaganda yapılıyor, örneğin Demokrat Parti'nin devamı olan ve Ragıp Gümüşpala'nın kurucusu olduğu Adalet Partisi, "Hayır demekle Hayır var" kampanyası yürütüyordu.²⁶⁹ Fakat yeni anayasa 9 Temmuz 1961 tarihinde referanduma sunuldu ve % 61.5 evet, % 38.5 hayır oranıyla kabul edildi.²⁷⁰ Ardından yargılamaları sona eren Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan 16 Eylül'de,²⁷¹ Adnan Menderes ise bir gün sonra idam edildi.²⁷² Artık yeni anayasası olan Türkiye, genel seçimlere hazırdu. 15 Ekim 1961'de gerçekleşen genel seçimlere CHP, Adalet Partisi, Yeni Türkiye Partisi ve Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi iştirak etmiş, sonuçlara göre hiçbir parti tek başına iktidara gelemediği için Türkiye ilk defa koalisyon hükümetiyle tanışmak durumunda kalmıştı.²⁷³

1961 Anayasası devlet yönetiminde ordu-siyaset ilişkisi bakımından yeni düzenlemeler getirmişti. 1949'tan beri Milli Savunma Bakanlığı'na bağlı olan Genelkurmay Başkanlığı, yeni anayasa ile beraber 1944 yılındaki gibi tekrar Başbakan'a karşı sorumlu kılınıyor, dolayısıyla askerin gücü arttırılıyordu.²⁷⁴ Bir diğeri ise Milli Güvenli Kurulu'nun oluşturulmasıydı. Kurul, milli güvenlik ile görüşlerini bakanlar kuruluna bildirmekle görevliydi. Bu şekilde ordu yürütmede etkin bir konuma geliyor, milli savunma anlayışından milli güvenlik anlayışına geçiliyordu.²⁷⁵

²⁶⁷ Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye**, s. 219.

²⁶⁸ Weiker, **a.g.e.**, s. 85.

²⁶⁹ General Kenan Esengin, **27 Mayıs ve Ordudaki Kısımlar**, İstanbul, Su Yayınları, 1978, s. 59.

²⁷⁰ A. Şeref Gözübüyük, **Anayasa Hukuku**, 9. bs., Ankara, Turhan Kitabevi, 2000, s. 136.

²⁷¹ "Zorlu ve Polatkan İdam Edildi", **Milliyet**, 17 Eylül 1961, s. 1.

²⁷² "Menderes İdam Edildi", **Milliyet**, 18 Eylül 1961, s. 1.

²⁷³ Mehmet Ö. Alkan, "Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Seçimlerin Kısa Tarihi", **Görüş**, No:30, Mayıs-Haziran 1999, s. 56.

²⁷⁴ "Türkiye Cumhuriyeti Anayasası", **Resmi Gazete**, 20 Temmuz 1961, Sayı: 10859, s. 4649.

²⁷⁵ İnsel/Bayramoğlu, **a.g.e.**, s. 78.

2.3.4. Silahlı Kuvvetler Birliği

Ordu içerisindeki ayrılığın bir başka tezahürü ise Silahlı Kuvvetler Birliği idi. 14'lerin tasfiyesi ve bazı terfilerden rahatsızlık duyan bir grup subay, kendi düşünceleri içerisinde ordunun prestijini geri kazandırmak için 1961 tarihinde Silahlı Kuvvetler Birliği adında bir örgüt kurmuşlardı. Kendilerine has yeminleri ve prensipleri olan bu oluşum, gerektiğinde memleketin ve rejimin selameti için ikaz ve silahlı müdahale yapacağını içeren birtakım ilkeler kabul etmişti.²⁷⁶ Öncülüğünü Faruk Gürler ile Talat Aydemir'in çektiği bu hareket, Milli Birlik Komitesi üzerinde baskın bir rol oynamıştı. Nitekim yaşanan "Tansel Olayı" bunun bir göstergesidir. Haziran 1961 tarihinde Korgeneral İrfan Tansel'in emekliye sevk edilmemesini isteyen ve bir dizi istekte bulunan bu grup, Cemal Gürsel'e bir ultiatom göndermiş, kararından vazgeçmesini sağlamıştı.²⁷⁷ Kabul ettirilen diğer isteklerin içerisinde bazı subayların emekliye sevk edilmesi, Milli Birlik Komitesi'nin bundan sonra tayin, terfi işlemlerine karışamayacak ve komiteden tasfiye yapamayacak olmasıydı.²⁷⁸ Kendilerine bağlı olan birlikleri koz olarak kullanan bu birlik, perde arkasında devlet yönetimi üzerinde bu derece etkiliydi. Ne kadar etkili olduklarını gösteren bir diğer olay ise 21 Ekim 1961'de yaşananlardı. 15 Ekim seçimlerinden altı gün sonra bu gruba ait askerler, yapılan seçimleri saymıyor, sonuçların millet iradesini yansıtmadığını söylüyor ve meclis kurulmadan bir an önce yeni bir askeri müdahale gerektiğine inanıyorlardı.²⁷⁹ Bunun üzerine Cemal Gürsel parti liderlerini Çankaya'da toplayarak onların ikna olmasını sağlamış, ardından askerlerden gelen dört maddelik isteği iletmişti. Bu istekler, Cemal Gürsel'in cumhurbaşkanlığının garanti edilmesini, üniversiteden uzaklaştırılan 147 öğretim üyesinin yeniden üniversiteye alınmamasını, darbenin ardından emekli edilen askerlerin yeniden orduya dönmemesini ve Yassıda'da mahkum edilenlerin affedilmemesini içeriyordu.²⁸⁰ Bu isteklerden sadece Yassıda konusunda İnönü "şimdilik" şartını

²⁷⁶ Örsan Öymen, **Bir İhtilal Daha Var (1908-1980)**, 5. bs., İstanbul, Milliyet Yayınları, 1987, s. 311.

²⁷⁷ Yurdsever, **a.g.e.**, s. 123.

²⁷⁸ Talat Aydemir, **Talat Aydemir'in Hatıraları**, İstanbul, Kitapçılık Ticaret, 1968, s. 91-95.

²⁷⁹ İlicak, **a.g.e.**, s. 63.

²⁸⁰ Öztuna, Gökdemir, **a.g.e.**, s. 147.

koyuyordu.²⁸¹ İstekler, ister istemez kabul edildikten sonra 25 Ekim 1961 tarihinde yeni meclis açılmıştı.²⁸² Ardından İsmet İnönü başbakanlığında CHP ve Adalet Partisi koalisyonu kuruldu.

2.3.5. Değerlendirme

1950’de ezici bir şekilde iktidara gelen Demokrat Parti, tek partili bir yönetimden gelmiş olduğunu zaman zaman hatırlatıcı şekilde bir on yıl geçirmişti. Muhalefete karşı hep sert davrandı. Son dönemde gerçekleşen Tahkikat Komisyonu bardağı taşıran damlaydı. Basına, milletvekillerine olan tutumu esnek değildi. Milletlin iradesini kendinde topladığına inanıyordu. Bunun yanında otoriter ve baskıcı yönetim karşısında her kesimden tepki oluşmuştu. Ülkede devletin kolluk kuvvetleri ile sivil halk karşı karşıya gelmekteydi.

İktidarının ilk yıllarında ekonomide çeşitli etkenlerin bir araya gelmesiyle oluşan olumlu hava, 1954’ten itibaren tersine dönmüştü. Bazı gıdalar ithal edilememeye başlanmıştı. Yapılan büyük yatırımların kısa vadede dönmeyeceği beliydi. Bunun üzerine bütçe açığı gün geçtikçe artıyordu. Yapılacak şey borçlanmaydı. Fakat IMF’nin reçetesi belliydi: “Kamu harcamalarını kıs ve vergileri arttır”. Bunu yapamayacağını anlayan Menderes Hükümeti, seçimleri bir yıl erkene alıp ondan sonra ekonomiye müdahalede bulunacaktı. Türkiye 1958 yılında bir devalüasyon yaşıyordu.²⁸³ Diğer yandan Demokrat Parti’nin dinsel bazı adımları daha doğrusu dini söylemlerinde kullanması, Atatürk ilkelerine sıkı sıkıya bağlı olan ordu için hassas bir noktaydı. İktidarının sonlarına doğru kurduğu “Vatan Cephesi” ocaklarıyla toplumu hizipleştirdi. Toplumsal kargaşa, şiddet eylemleri ve laiklik ilkesinin tehlikede olduğuna inanılması, ordunun maddi durumunun kötüye gitmesi ve toplum içerisinde bunun oluşturduğu olumsuz hava orduyu harekete geçiren sebeplerdendi.

ABD’nin 27 Mayıs’ta herhangi bir müdahalesinin olup olmadığı net değildir. Kimi yazarlar Amerika’nın bir darbe beklediğini fakat gelecek darbenin ne tür bir

²⁸¹ Samet Ağaoğlu, **Demokrat Parti’nin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri Bir Soru**, İstanbul, Baha Matbaası, 1972, s. 113.

²⁸² Bülent Tanör, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)**, 2. bs., İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1998, s. 314.

²⁸³ Korkut Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi**, 10. bs., Ankara, İmge Kitabevi, 2006, s. 110.

eğilimi olacağını tam olarak bilemediği için olayları uzaktan izlediğini söylemektedir.²⁸⁴ Fakat Amerika Birleşik Devletleri, Türkiye'nin Batı'ya olan bağlılığını görünce ses çıkarmamış, hatta orduda yapılan tasfiyeleri de desteklemiştir.²⁸⁵ Aynı zamanda ABD, Demokrat Parti'nin en ihtiyacı olduğu anda kredileri kesmiş, rejimin zayıflamasına sebep olmuştu. Bu durum Menderes'in yüzünü Moskova'ya çevirtmişti. Fakat ABD bu durumu hoş karşılamamıştı.²⁸⁶

Askerler yaptıkları darbe ile hem ordunun konumunu güçlendiriyor hem de topluma ideolojik anlamda Atatürkçülüğü benimsetmeye çalışıyorlardı. 27 Mayıs darbesi, Türkiye Cumhuriyeti tarihinde gerçekleşen ilk darbeydi. Darbe yapımcıların herhangi planı, hatta lideri bile yoktu. Ordunun olmazsa olmaz özelliklerinden olan hiyerarşiye bağlı bir darbe değildi. Subaylar bu ilk darbede hayal ettikleri gibi bir sonuçla karşılaşamadılar. İktidarı sivil bir yönetime teslim edinceye kadar aralarında ortak bir görüş birliği yoktu. Nitekim bu görüş farklılığı ve memnuniyetsizlik kısa bir süre sonra Talat Aydemir sorununu ortaya çıkaracaktı.

2.3.6. 22 Şubat 1962 ve 21 Mayıs 1963 Olayları

Yeni hükümet görevine devam ederken ordu içerisinde sular bir türlü durulmuyordu. 27 Mayıs darbesinde Kore'de bulunduğu için Milli Birlik Komitesi'nde yer almayan Kurmay Albay Talat Aydemir, 8 Ağustos 1960 tarihinde Harp Okulu Komutanlığına tayin edilmişti.²⁸⁷ Ordunun iktidarda kalıcı olmasını isteyenlerdendi. Fakat Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay ve Kuvvet Komutanları herhangi bir yeni girişime karşıydılar.²⁸⁸ Çünkü ordu, 27 Mayıs'tan dersler çıkarmış ve dolayısıyla yeni bir girişim istememekteydi.

1962 yılının Şubat ayına gelindiğinde ordu içerisinde darbe söylentileri dolaşmaya başlamıştı zira 9 Şubat'ta İstanbul'da 59 subay bir toplantı gerçekleştirmiş ve askeri müdahale olması gerektiği sonucuna varmışlardı.²⁸⁹ Bunun üzerine 18 Şubat'ta Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay, üst düzey komutanlarla 9

²⁸⁴ Cüneyt Arcayürek, **Darbeler ve Gizli Servisler**, İstanbul, Bilgi yayınevi, 1989, s. 36.

²⁸⁵ Özdağ, **Menderes Döneminde Ordu-Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali**, s. 345.

²⁸⁶ Oran **a.g.e.**, s. 667.

²⁸⁷ Öztuna/Gökdemir, **a.g.e.**, s. 154.

²⁸⁸ Batur, **a.g.e.**, 103.

²⁸⁹ İba, **a.g.e.**, s. 193.

Şubat olayı ile ilgili bir toplantı gerçekleştirmiş ve herhangi bir müdahaleye karşı olduğunu söyleyerek komutanları ikna etmişti.²⁹⁰ İnönü de bir süredir gittiği yerlerde herhangi bir darbeye karşı olduğunu belirtiyor ve bu konuda teminat veriyordu.²⁹¹ Fakat başta Talat Aydemir olmak üzere bir kısım albay Cevdet Sunay'ın konuşmalarından ikna olmamış, hala darbe yapılması gerektiğini düşünüyorlardı. Aydemir, artık İnönü'nün yetersiz bir lider olduğunu, tükendiğini dile getiriyordu.²⁹² Hatta 5 Şubat 1962 tarihinde, İnönü'nün Harp Okulu'na yaptığı ziyarette kendisine gerekli ihtimam gösterilmemiş, öğrencilere yapacağı konuşma engellenmişti.²⁹³

21 Şubat gecesi Genelkurmay Başkanlığı'nda toplantı yapılarak, ordu içerisinde darbe yanlısı kişiler çeşitli yerlere tayin edilmiş, bunun üzerine Talat Aydemir 22 Şubat'ta Harp Okulu'nu alarma geçirerek, müdahalede bulunma sinyali göndermişti.²⁹⁴ Fakat Hava Kuvvetleri bir süredir karşı alarm durumundaydı ve herhangi bir girişime karşı teyakkuz halindeydi.²⁹⁵ Başarısız olacağını anlayan Aydemir, bazı pazarlıklara girişse de kabul ettirememiş, İnönü ve Sunay kendisine sadece harekattan vazgeçtiği takdirde herhangi bir soruşturma açılmayacağını teminatını vermişti.²⁹⁶ Bunun üzerine Aydemir yargılanmadan emekli edilmişti.²⁹⁷

Fakat Talat Aydemir darbe isteğinden vazgeçmemişti. Aydemir, ordu içerisinde ve yurda dönen 14'ler ile irtibat halindeydi.²⁹⁸ 20 Mayıs 1963'te gece yarısında Harp Okulu öğrencisi birkaç subay ve beraberindeki üç tank Radyoevi'ne doğru harekete geçmiş, ardından radyodan Talat Aydemir'in bildirisi okunarak, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin idareye el koyduğunu, Meclisin feshedilip siyasi partilerin kapatıldığını ve sokağa çıkma yasağı ilan edildiğini duyurmaktaydı.²⁹⁹ Fakat 28. Tümen Komutanı Yarbay Ali Elverdi, Radyoevi'ni basarak az önce yapılan anonsun

²⁹⁰ Yurdsever, **Türkiye'de Askeri Darbe Girişimleri**, s. 131.

²⁹¹ "Başbakan Teminat Verdi", **Milliyet**, 2 Şubat 1962, s. 1.

²⁹² Öymen, **a.g.e.**, s. 364.

²⁹³ Metin Toker, **İsmet Paşayla 10 Yıl**, İstanbul, Akis Yayınları, 1967, s. 44.

²⁹⁴ Yeşim Demir, "Albay Talat Aydemir'in Darbe Girişimleri", **ÇTTAD**, V/12, 2006 Bahar, s. 162.

²⁹⁵ Diren Çakmak, "Türkiye'de Asker-Hükümet İlişkisi: Albay Talat Aydemir Örneği", **Akademik Bakış**, Cilt 1, Sayı 2, Yaz 2008, s. 43.

²⁹⁶ Öztuna/Gökdemir, **a.g.e.**, s. 160.

²⁹⁷ Cengiz Sunay, **Türk Siyasetinde Sivil-Asker İlişkileri 27 Mayıs-12 Mart-12 Eylül ve Sonrası**, Ankara, Orion Kitabevi, 2010, s. 131.

²⁹⁸ Batur, **a.g.e.**, s. 115.

²⁹⁹ Mehmet Ali Birand, Can Dündar, Bülent Çaplı, **12 Mart: İhtilalin Pençesinde Demokrasi**, 6. bs., Ankara, İmge Kitabevi, 2002, s. 97-99.

geçersiz olduğunu belirtiyor, bu yeni anonsun hemen ardından binayı basan Harbiyeliler tekrar darbe bildirisini okuyarak ordunun iktidarı gerçekten ele geçirdiğini söylüyorlardı.³⁰⁰ Darbe var mı yok mu tartışmasına Genelkurmay Başkanı son noktayı koyarak Türk Silahlı Kuvvetleri'nin hükümetin emrinde olduğunu duyuruyordu.³⁰¹ Bu konuşma yapılırken Hava Kuvvetlerine ait uçaklar, Harp Okulu üzerinde uçarak Harp Okulu'nun geri adım atmasını sağlamış ve böylelikle darbe girişimi başarısız olmuştu.³⁰² 21 Mayıs Olayı'nda toplamda 8 kişi ölmüş 26 kişi yaralanmıştı.³⁰³ Hükümet ve silahlı kuvvetler yaşananlara karşı bu sefer müsamahalı değildi. Hızlı bir şekilde yargılamalar başlamış, bazı subaylara idam ve ağır hapis cezaları verilmişti. Beraat eden birçok Harbiyeli de ordudan ihraç edilmişti. İdama mahkum olanların bir kısmının cezaları müebbet hapse çevrildi. Binbaşı Fethi Gürcan ve Talat Aydemir'in ise idamları gerçekleştirilmiş, 27 Haziran 1964'te Fethi Gürcan, 5 Temmuz 1964 günü ise Albay Talat Aydemir idam edilmişti.³⁰⁴

2.3.7. 12 Mart Muhtırası

1965 seçimlerinde Süleyman Demirel'in Adalet Partisi yüzde 52 oy oranıyla tek başına iktidar olmuştu.³⁰⁵ Bir yıl sonra ise Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel sağlık sorunları nedeniyle istifa etmiş, yerine Genelkurmay Başkanı olan Cevdet Sunay sorunsuz bir şekilde meclis tarafından yeni cumhurbaşkanı olarak seçilmişti. Bu durum askerler arasında artık Genelkurmay Başkanı'nın otomatik olarak cumhurbaşkanı olacağı düşüncesini doğurmuştu.³⁰⁶ 1969 seçimlerine gelindiğinde Adalet Partisi tekrar tek başına iktidar olmayı başarmıştı. Fakat orduda yavaş yavaş kıpırdanmalar yaşanmaktaydı.

1971 yılına gelindiğinde ülkede işçi hareketleri hız kazanmış, bunun yanında öğrenci hareketleri sıklaşmıştı.³⁰⁷ Türkiye'nin birçok yerindeki üniversitelerde

³⁰⁰ Birand v.d., **a.g.e.**, s. 101-102.

³⁰¹ Öymen, **a.g.e.**, s. 441.

³⁰² Çakmak, **a.g.e.**, s. 55.

³⁰³ Demir, **a.g.e.**, s. 167.

³⁰⁴ Erdoğan Örtülü, **Üç İhtilalin Hikayesi**, 3. bs., İstanbul, Milli Ülkü Yayınevi, 1974, s. 520.

³⁰⁵ Kurtuluş Kayalı, **Ordu ve Siyaset 27 Mayıs-12Mart**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1994, s. 132.

³⁰⁶ Hale, **a.g.e.**, s. 152.

³⁰⁷ Kayalı, **a.g.e.**, s. 179.

boykotlar oluyor, sağ-sol kavgaları yaşanıyor ve kargaşadan dolayı dersler dahi yapılamayarak, üniversite kapısına kilit vuruluyordu.³⁰⁸ 12 Mart öncesi öğrenci olayları ile beraber sosyo-ekonomik anlamda da ülkede problemler yaşanmaktaydı. 1969'dan itibaren kırsal alanlarda toprak işgalleri yaşanıyordu. Örneğin Güneydoğu Anadolu'da köylü tarafından toprak ağalarının toprakları işgal edilmekte, gerek kolluk kuvvetleri gerekse idari makamlar bir türlü bu sorunu halledememekte, işgali gerçekleştiren köylü, toprağın tasarruf hakkını silahla korumaktaydı.³⁰⁹ Toprak sahibi ağalar, kanun ve nizamın işlemediği bu zamanlarda, jandarmanın köylüye baskı yapmasını isterken, aynı zamanda şehirlerdeki sermaye çevreleri de bu işgallerden rahatsızdı zira “toprak işleyenin” mantığıyla hareket edilirse fabrika da çalışanın olabilirdi.³¹⁰ Bunun yanında ülkede dengesiz bir kalkınma gerçekleşmekte, enflasyon gittikçe artmakta, temel ihtiyaçlardan olan gıdada yüksek fiyatlar göze çarpıyordu. Ülke ekonomisi altyapı eksikliğinden ötürü yabancı sermayeye fazlasıyla bağımlıydı ve iç pazar kendisine dar geliyordu.³¹¹ Ordunun bir müdahale için haklı sebepleri vardı.

Nitekim ordu, ülkede olan biten bu problemlerden dolayı huzursuzluğunu dile getiriyordu fakat yaşanan problemlerin çözümü için cumhurbaşkanı herhangi bir girişimde bulunmuyor, hükümet, yaşananların üstesinden gelineceğini söylüyor, Genelkurmay Başkanı kanun değişikliği fikrine sıcak bakıyor, kuvvet komutanları ise herhangi ortak bir görüş birliğine varamıyorlardı.³¹²

Bütün bunlardan sonra Türk Silahlı Kuvvetleri 12 Mart 1971 tarihinde hükümete bir muhtıra vermişti. Muhtırada genel olarak ülkedeki anarşi, kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluklardan hükümet sorumlu tutulmuş, bu durumun düzeltilmesi için Atatürkçü bir anlayışla reformları uygulayacak bir hükümetin gerekli olduğunu, aksi takdirde Türk Silahlı Kuvvetleri'nin idareyi ele alacağı bildirilmekteydi.³¹³

³⁰⁸ Süleyman Kocabaş, **Bir Kuşağın Dramı (1960-1980)**, İstanbul, Vatan Yayınları, 2004, s. 387.

³⁰⁹ İsmail Cem, **Tarih Açısından 12 Mart**, 2. Cilt, İstanbul, Cem Yayınevi, 1977, s. 84.

³¹⁰ **A.e.**, s. 87.

³¹¹ Ahmad, **Demokrasi Süresinde Türkiye**, s. 349-350.

³¹² Batur, **a.g.e.**, s. 187.

³¹³ Turhan Dilligil, **27 Mayıs'tan 12 Eylül'e**, Ankara, Adalet Yayınları, 1983, s. 79.

Muhtıradan sonra Bakanlar Kurulu toplanmış ve durum değerlendirmesi yapmıştı. Toplantıda muhtıranın Anayasa ve hukuk devleti ilkelerine aykırı olduğu, devlet aleyhine işlenen suç niteliğine girdiği ve komutanların emrinde bulunduğu hükümete karşı çıktığını, bu yüzden derhal emekli olmaları gerektiği konuşuluyordu.³¹⁴ Fakat Demirel hükümeti sonunda boyun eğdi ve istifa etti. Aslında Süleyman Demirel muhtıra henüz ilan edilmeden birkaç saat önce haberini almış, ardından Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'a telefon açarak muhtıranın radyodan okunmasının engellenmesini rica etmiş, böylelikle hemen parlamentoya gidip güvenoyu isteyeceğini, güvensizlik oyu ile de düşeceğini, bu şekilde en azından demokratik rejim içerisinde çekileceğini söylüyor fakat Cumhurbaşkanı Demirel'e, kendisinin de devreden çıkarıldığını belirtiyordu.³¹⁵

CHP genel sekreteri Bülent Ecevit ise muhtırayı duyar duymaz bunu kendisine karşı yani yükselen sola karşı yapılmış bir darbe olarak görmüş, Nihat Erim'in Başbakanlığa getirilmek istenmesine ve aynı zamanda CHP'den bakan talep edilmesine İnönü'nün razı olmasını da hazmedemeyerek genel sekreterlikten istifa etmişti.³¹⁶ Ardından 19 Mart 1971 günü CHP Kocaeli milletvekili Nihat Erim, partisinden istifa ettirilerek Başbakan oldu.³¹⁷ Böylelikle partiler üstü yeni bir hükümet kurulmuş oluyordu.

Erim hükümeti göreve geldikten sonra sıkıyönetim ilan etmek istemiyor, hatta basına bu konuda kararlılığını göstermek adına beyanat bile veriyordu.³¹⁸ Fakat engellenemeyen siyasal şiddet neticesinde 26 Nisan 1971 tarihinde sıkıyönetim ilan edildi.³¹⁹ Ardından 13 Mayıs 1971 tarihinde sıkıyönetimin komutanlarının ve mahkemelerinin görev ve yetkilerini düzenleyen, sıkıyönetime ait suç ve cezaları belirleyen, açıkçası sıkıyönetimin net olarak ne olduğunu açıklayan 1402 sayılı sıkıyönetim kanunu kabul edildi.³²⁰ Ordu artık istediği gibi hareket ediyor birçok

³¹⁴ Celil Gürkan, **12 Mart'a Beş Kala**, İstanbul, Tekin Yayınevi, 1986, s. 152.

³¹⁵ Cüneyt Arcayürek, **Demirel Dönemi 12 Mart Darbesi (1965-1971)**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1985, s. 364.

³¹⁶ Birand/Dündar/Çaplı, **a.g.e.**, s. 247.

³¹⁷ Kurtul Altuğ, **12 Mart ve Nihat Erim Olayı**, Ankara, Yedigün Yayınları, 1973, s. 1.

³¹⁸ Sadi Koçaş, **12 Mart Anıları**, İstanbul, Tomurcuk Matbaası, 1978, s. 175.

³¹⁹ "Kararnameler", **Resmi Gazete**, 27 Nisan 1971, Sayı: 13820, s. 1.

³²⁰ "Sıkıyönetim Kanunu", **Resmi Gazete**, 15 Mayıs 1971, Sayı: 13837, s. 1.

kimseyi gözaltına alıyordu. Siyasi partiler baskı altındaydılar. İşçi Partisi ve Milli Nizam Partisi bu ortamda kapatıldılar.

12 Mart ordunun devlet içindeki etkisini arttırmıştı. Sıkıyönetime geçişler kolaylaştırılmış, askeri yargı sivil yargı aleyhine genişleyerek sivillerin askeri nitelikte olmayan suçlardan dolayı askeri mahkemelerde yargılanmaları mümkün kılınmış ve askerlerin eylem ve işlemlerinin denetimi Danıştay'dan alınarak yeni kurulan Askeri Yüksek İdare Mahkemesi'ne verilmişti.³²¹ Milli Güvenlik Kurulu'nun temsili arttırılarak, kurula "kuvvet temsilcileri katılır" ibaresi kaldırılmış yerine "kuvvet komutanları katılır" ibaresi eklenmişti. Milli Güvenlik Kurulu'nun gerekli temel görüşleri Bakanlar Kurulu'na "bildirmesi" yerine "tavsiye etmesi" ibaresi gelmiş, yapılan başka bir anayasa değişikliğiyle de silahlı kuvvetlerin elinde bulunan devlet mallarının açık bir şekilde denetlenmesi sona erdirilmişti.³²²

Nihat Erim'in iktidarı uzun sürmemiş meclis içindeki anlaşmazlıklardan ötürü istifa etmiş daha sonra ise tekrar görevlendirilmişti. Fakat bu hükümetin de ömrü uzun sürmeyecek ve ardından kısa süreli Ferit Melen ve Naim Talu hükümetleri gelecektir.

2.3.8. Değerlendirme

12 Mart öncesi Türkiye'de sağ-sol ayrımı oluşmaya başlamıştı. 1969 yılında Milliyetçi Hareket Partisi, 1970'de ise Milli Nizam Partisi kurulmuştu. Toplumda birbirinden farklı akımlar siyasal şiddete sebep oluyorlardı. Halihazırda devam eden AP ve CHP karşıtlığına yenileri eklenmişti. Siyasi arenadaki ideolojik farklılıklar ve rekabet topluma yansımaktaydı. Ekonomik anlamda da ülkede özellikle de toprak sahibi çiftçi kesime ait problemler mevcuttu. DİSK'in, 1970 yılında 150.000 kişilik bir protesto yürüyüşü tertip etmesi, sanayi burjuvazisini ürkütmüştü. Ülkede gerçekleşen bu tip gelişmeler ordu için müdahaleyi kolaylaştıracak nitelikte olaylardı.

Aynı zamanda ülkede anti-Amerikancı bir eğilim göze çarpmaktaydı. Örneğin ODTÜ'de 16 Şubat 1969 tarihinde ABD Büyükelçisinin arabası yakılıyor, aynı

³²¹ İnsel/Bayramoğlu, a.g.e., s. 79-80.

³²² "Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi ve Geçici Maddeler Eklenmesi Hakkında Anayasa Değişikliği", **Resmi Gazete**, 22 Eylül 1971, Sayı: 13964, s. 3-4.

tarihlerde Amerikan altıncı filosu İstanbul Taksim’de protesto ediliyordu.³²³ Demirel, Kıbrıs konusunda Arap dünyasının Türkiye’nin yanında yer almasını sağlamak adına, Ortadoğu’ya Amerikan askerlerinin gönderilmesinde Türkiye’deki üslerin kullanılmayacağını açıklıyordu.³²⁴ Olan biten bu olaylar ABD’nin hoşuna gitmiyordu. Son olarak dönemin dışişleri bakanı İhsan Sabri Çağlayangil’in 12 Mart’ta CIA’in etkisi vardır ifadesi, 12 Mart Muhtırası’nda ABD’nin etkisini düşündürmektedir.³²⁵

12 Mart’ta ordu, tarafsız olarak gördüğü bir kişi üzerinden iktidarı yönetmeye çalışmıştı. Fakat 12 Mart, orduyu kanuni açıdan güçlendirmiş, askeri yargı sivil yargıya nazaran daha etkili hale gelmiş ve sıkıyönetim olayı basitleştirilmiştir. Ordu, yürütme üzerinde daha etkili bir konuma gelmişti. 12 Mart Muhtırası aslında askere, 1960 darbesiyle beraber nasıl bir 12 Eylül olması gerektiğini öğretmişti.

2.3.9. Cumhurbaşkanlığı Seçimi

Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay’ın görevi 1973 yılında sona eriyordu. Ordu, Orgeneral Faruk Gürler’in Cumhurbaşkanı olmasını istiyordu. Bu bağlamda üç kuvvet komutanı Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay’a arzu ettikleri cumhurbaşkanının hangi kriterleri taşıması gerektiğine dair bir mektup yazmışlardı.³²⁶ Mektup açıkça Faruk Gürler’i işaret ediyordu. Gürler, aday olabilmek için Genelkurmay Başkanlığı’ndan kısa süre içerisinde istifa ederek Cumhurbaşkanı kontenjanından senatörlüğe atandı.³²⁷ Fakat Demirel ve Ecevit Gürler hususunda karşı bir tutum sergilemekteydiler.

13 Mart 1973 tarihinde yapılan oylamada Adalet Partisi’nin adayı olan Tekin Arıburun ilk turda 282 oy almış, Faruk Gürler ise 175’te kalmıştı.³²⁸ Bu sonuçtan sonra artık Faruk Gürler’in seçilemeyeceği anlaşılmıştı. En sonunda Demirel ve Ecevit daha ılımlı görülen denizciler arasından emekli oramiral olan Fahri Korutürk

³²³ Oran **a.g.e.**, s. 670.

³²⁴ M. Emin Değer, **CIA Kontr-Gerilla ve Türkiye**, Ankara, Nüve Matbaası, 1977, s. 136.

³²⁵ Cem, **a.g.e.**, s. 48.

³²⁶ Batur, **a.g.e.**, s. 405.

³²⁷ Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye**, s. 383.

³²⁸ **Cumhuriyet**, 14 Mart 1973, s. 1.

üzerinde mutabakata varmıştı. Seçilen yine de bir askerdi fakat en azından siyasilerin mutabakata vardığı ve askerin direktmediği bir kimseydi.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

12 EYLÜL DARBESİ, BAZI KANUNLAR VE ANAYASA

3.1. 12 Eylül Darbesi

3.1.1. 1973 Genel Seçimi

Türkiye’de 14 Ekim 1973 yılında yapılan genel seçimlerin sonucunda Cumhuriyet Halk Partisi 186 milletvekili çıkararak birinci parti olmuş, Demirel’in Adalet Partisi ise 149 milletvekilliği ile ikinci gelmişti.³²⁹ Fakat Ecevit tek başına hükümet kuracak kadar sandalye kazanamamıştı. Cumhuriyet Halk Partisi lideri, Cumhurbaşkanı tarafından hükümet kurması için görevlendirildikten sonra Adalet Partisi’nin kapısını çalmış fakat Demirel koalisyon fikrine sıcak bakmamıştı. İkinci olarak Erbakan’a giden Ecevit, bu sefer başarıya ulaşarak 7 Şubat 1974 tarihinde Milli Selamet Partisi ile koalisyon hükümeti kurmuştu.³³⁰ Fakat koalisyon hükümeti fazla uzun soluklu olmamış, genel af yasası ve Kıbrıs Harekatı gibi konularda iki lider anlaşmazlığa düşünce Başbakan Ecevit 1974 yılının Kasım ayında istifa etmişti.³³¹

Ecevit’in istifasıyla beraber bir hükümet krizi ortaya çıkmıştı. Aylar süren hükümet krizinden sonra, Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk bu duruma çare olması için senatör Sadi Irmak’ı hükümet kurması için görevlendirmişti. Irmak’ın kurmak istediği kabine güvenoyu alamadığı halde zorunluluktan ötürü 1975’in Mart ayının sonuna kadar bu şekilde devam etti.³³²

Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk hükümeti kurması için bu sefer Süleyman Demirel’i görevlendirdi. Ardından 12 Nisan 1975’te Adalet Partisi-Milli Selamet Partisi-Milliyetçi Hareket Partisi-Cumhuriyetçi Güven Partisi işbirliğiyle I. Milliyetçi

³²⁹ Kocabaş, **a.g.e.**, s. 464.

³³⁰ Metin Tokar, **Not Defterinden (1973 Seçimlerinden 12 Eylül’e)**, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1981, s. 40.

³³¹ İba, **a.g.e.**, s. 222.

³³² Zafer Üskül, **Siyaset ve Asker**, 2. bs., Ankara, İmge Kitabevi, 1997, s. 261.

Cephe olarak bilinen koalisyon hükümeti güvenoyu alarak göreve başladı.³³³ Bu hükümet de çok uzun sürememiştir. Zira devam eden ABD ambargosu, ekonomik kriz ve artan olaylarla beraber kanlı 1 Mayıs 1977 bu koalisyon hükümetinin de sonunu getirdi.

3.1.2. 1977 Erken Seçimi

Doğal olarak yaşanan toplumsal kargaşa ve siyasi anlaşmazlıklar erken seçimi getirdi. 5 Haziran 1977 tarihinde yapılan genel seçimlerinde 1973'te olduğu gibi yine Cumhuriyet Halk Partisi birinci, Adalet Partisi ise ikinci parti olarak çıkmıştı. Fakat bu sefer CHP oy oranını arttırmış 213 milletvekiline ulaşmıştı. Adalet Partisi 189, Milli Selamet Partisi 24, Milliyetçi Hareket Partisi ise 16 milletvekili çıkartabilmişlerdi.³³⁴ Cumhurbaşkanı tarafından hükümeti kurmakla görevlendirilen Ecevit, bu sefer Erbakan'dan olumlu sonuç alamayınca azınlık hükümeti kurmaya çalıştı. Güvenoyu alamayan Ecevit, Demirel'e koalisyon önerdiyse de amacına ulaşamadı. Ardından hükümet kurma görevini alan Demirel, 1 Ağustos 1977'de MSP ve MHP ile beraber II. Milliyetçi Cephe olarak bilinen koalisyon hükümetini kuruyordu.³³⁵

II. MC hükümeti, ülkedeki ekonomik başarısızlık ve artan cinayetlerden dolayı siyasi anlamda baskı altındaydı. Adalet Partisi'nden ise çeşitli anlaşmazlıklardan dolayı on milletvekili istifa etmiş, böylelikle hükümet parlamentodaki sayısal üstünlüğünü kaybetmişti. Daha sonra muhalefet tarafından hükümete verilen gensoru neticesinde yeterli güvenoyu çıkmayınca, II. Milliyetçi Cephe hükümeti istifa etmek durumunda kalmıştı. Hükümeti kurmakla tekrar görevlendirilen Bülent Ecevit, Türk siyasi tarihinde "Güneş Motel Olayı" olarak bilinen yani Adalet Partisi'nden ayrılan milletvekillerine bakanlık vererek hükümeti kurdu.³³⁶ Siyasi arenada bunlar gerçekleşirken 6 Mart 1978 günü Ecevit hükümeti Orgeneral Kenan Evren'i Genelkurmay Başkanı olarak atıyordu.³³⁷

³³³ Kocabaş, a.g.e., s. 477.

³³⁴ **Cumhuriyet**, 8 Haziran 1977, s. 1.

³³⁵ Kahraman, a.g.e., s. 144.

³³⁶ Cüneyt Arcaçay, **Demokrasinin Sonbaharı (1977-1978)**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1985, s. 304.

³³⁷ Mehmet Ali Birand, **12 Eylül Saat: 04.00**, İstanbul, Karacan Yayınları, 1984, s. 60.

Yeni hükümetin en fazla sıkıntı çektiği konu ekonomideki kötü durumdu. Birçok temel ihtiyacın dahi bulunmasında zorluk çekiliyor ve bu ortamda karaborsa oluşuyordu. Petrol sıkıntısı had safhadaydı. İhracat gün geçtikçe geriliyor, dış ticaret açığı ise artarken devalüasyon yapılıyordu.³³⁸ Türkiye’de II. Dünya Savaşı yıllarından sonra darlık, yokluk, stokçuluk ve rüşvet en çok bu zamanda yaşanmaktaydı.³³⁹ Faili meçhul cinayetler ise gün geçtikçe artmakta, bilim adamları ve gazeteciler öldürülmekteydi. Sokaktaki siyasal şiddet önü alınamaz bir şekilde artıyordu. Siyasilerin kendi aralarındaki huzursuzluğu adeta sokağa yansımaktaydı. Artık ölü rakamları yüzlerle ifade edilmeye başlanmıştı. Ülkede can güvenliği kalmamış, öğrenci olayları artmış, ülkede sağ-sol ayrımı iyice gün yüzüne çıkmıştı. Malatya’da, Sivas’ta, Bingöl ve Kahramanmaraş’ta mezhepsel şiddet olayları yaşanmaktaydı.³⁴⁰ Bütün bunlar yaşanırken Türk Silahlı Kuvvetleri hükümete karşı güvenini yitiriyordu.

Bu arada 14 Ekim 1979 tarihinde boş olan 5 milletvekilliği için ara seçim yapılmış, Ecevit hükümeti, Adalet Partisi karşısında büyük bir yenilgiye uğramıştı. Boş bulunan beş milletvekilliğinin hepsini Adalet Partisi kazanınca, Ecevit bunu güvensizlik olarak yorumlamış ve Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk’e istifasını sunmuştu. Yeni hükümeti kurmakla görevlendirilen Süleyman Demirel, bir azınlık hükümeti kurarak tekrar başbakanlık görevine başlıyordu.³⁴¹ Bu arada Demirel tarafından Başbakanlık Müsteşarlığı’na ekonomiyi düzeltmesi için getirilen Turgut Özal tarafından 24 Ocak 1980 tarihinde yeni ekonomik kararlar alınıyordu. Dünya Bankası ve IMF’nin istediği program uygulanacaktı. Serbest piyasa ekonomisine geçilerek dolarda devalüasyon yapılmış, birçok temel ihtiyaç maddesine yüksek oranlarda zam gelmişti. Buna karşılık ücretlerde herhangi bir değişiklik yapılmıyor, yapılmak istenen grevler erteleniyordu.³⁴² Ekonomi tamamen yabancı sermayeye açılıyordu. Bu kararlar özellikle işçi sınıfının belini bükmüş, kötü olan ekonomik

³³⁸ Korkut Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi (1908-2005)**, 10. bs., Ankara, İmge Kitabevi, 2006, s. 140-141.

³³⁹ Toker, **a.g.e.**, s. 316.

³⁴⁰ Sunay, **a.g.e.**, s. 208.

³⁴¹ Mine Söğüt, Tamaşa F. Dural, Çetin Demirhan, **Fotoğraflarla 12 Eylül Kitabı (1 Mayıs 1977–6 Kasım 1983)**, İstanbul, Tempo Kitapları, 1994, s. 18.

³⁴² M. Sönmez, **Türkiye Ekonomisinde Bunalım: 24 Ocak Kararları ve Sonrası**, İstanbul, Belge Yayınları, 1980, s. 88.

bunalım daha da arttırmıştı.³⁴³ Elektrikten akaryakıtta, kağıttan bakıra, Ulaşımından ilaca, ekmekten süte bütün temel ihtiyaçlara yüksek oranlarda zamlar yapılmıştı.³⁴⁴ Çeşitli zorluklar altında kalkınmaya çalışan Türkiye, demokrasiyi de rayında götürmeye çalışıyordu. Fakat bu çok zordu. Şüphesiz 24 Ocak kararlarından kısa bir düre sonra 12 Eylül darbesinin yapılması bir tesadüf değildi. Bir şekilde kararların uygulanması gerekiyordu.³⁴⁵

Bu arada ülkedeki siyasal şiddetin dozu ve etkisi ise dayanılmaz bir hal almıştı ve kimseyi ayırt etmiyordu. 12 Mart döneminde başbakanlık yapmış Nihat Erim 19 Temmuz 1980 tarihinde³⁴⁶, DİSK genel başkanlığı yapmış ve zamanın Maden-İş Genel Başkanı Kemal Türkler de Erim'den üç gün sonra öldürüldü.³⁴⁷

3.1.3. 12 Eylül 1980

Nisan 1980'de Korutürk'ün görev süresi sona ermişti. Fakat bu sefer de uzunca bir süre yeni cumhurbaşkanı seçme krizi yaşanmıştı. Partiler hiçbir isim üzerinde anlaşmaya varamıyorlardı. Adalet Partisi'nin adayı Saadettin Bilgiç, CHP'nin adayı ise 12 Mart komutanlarından olan Muhsin Batur'du.³⁴⁸ Aylarca süren oylamalardan herhangi bir sonuç alınamıyordu. Artık seçim komediye dönüşmüş, Ajda Pekkan, Bülent Ersoy gibi sanatçılara bile oy çıkar olmuştu.³⁴⁹

Ordu artık bütün bu olup bitenlerden rahatsızdı ve darbe yapmaya kararlıydı. Darbenin adı "Bayrak Harekatı" idi. Planlı bir şekilde hazırlanan bu hareket, daha önceki tarihlerde düşünülse de 12 Eylül 1980'de gerçekleştirilmişti. O gün sabah saat 04:00'da radyodan ilk olarak İstiklal Marşı, ardından Harbiye Marşı çaldıktan sonra, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin idareye el koyduğu okunmaktaydı.³⁵⁰ Yapılan müdahale başarılı bir şekilde ve hiçbir mukavemetle karşılaşmadan emir komuta zinciri içerisinde yapılmıştı.

³⁴³ İba, a.g.e., s. 244-245.

³⁴⁴ Arslan Başer Kafaoğlu, **24 Ocak Uygulamaları ve Bazı Gerçekler**, İstanbul, Kardeşler Basımevi, 1981, s. 11-13.

³⁴⁵ Osman Ulagay, **24 Ocak Deneyimi Üzerine**, İstanbul, Hil Yayın, 1983, s. 13.

³⁴⁶ "Nihat Erim Öldürüldü", **Cumhuriyet**, 20 Temmuz 1980, s. 1.

³⁴⁷ "Kemal Türkler Öldürüldü", **Milliyet**, 23 Temmuz 1980, s. 1.

³⁴⁸ Birand, **12 Eylül Saat: 04.00**, s. 175.

³⁴⁹ Söğüt/Dural/Demirhan, a.g.e., s. 27.

³⁵⁰ Hasan Cemal, **Tank Sesiyle Uyanmak**, 7. bs., Ankara, Bilgi Yayınevi, 1986, s. 22.

Darbenin liderleri Milli Güvenlik Konseyi'ni oluşturuyordu. Konsey beş kişiden teşekkül ediyordu. Genelkurmay Başkanı ile beraber kuvvet komutanları ve Jandarma Genel Komutanı yer almaktaydı. Darbe sonrası yapılan ilk bildiriye ülkenin içinde bulunduğu kötü durum tasvir edilmekte, vatandaşların can ve mal güvenliklerinin kalmadığına dikkat çekilerek, ülkenin bir iç savaşa doğru gittiği vurgulanmakta, milli birlik ve beraberlik vurgusu yapılmaktaydı.³⁵¹

Darbe ile beraber parlamento ve hükümet feshedilmiş, milletvekillerinin dokunulmazlıkları kaldırılmış, bütün yurttaki sıkıyönetim ilan edilmiş, DİSK ve MİSK gibi sendikaların faaliyetleri durdurulmuş Türk Hava Kurumu, Çocuk Esirgeme Kurumu ve Kızılay hariç bütün derneklerin durumu askıya alınmıştı.³⁵² Siyasi liderlerden Demirel ve Ecevit Gelibolu Hamzaköy'e, Erbakan ve darbeden üç gün sonra teslim olan Türkeş ise İzmir Uzunada'daki askeri tesislere götürülmüştü.³⁵³

Daha sonra Konsey tarafından illerdeki sıkıyönetim komutanlıklarına orgeneral ve korgeneraller arasından çeşitli atamalar yapıldı.³⁵⁴ Ülkede yasama ve yürütme yetkisi Milli Güvenlik Konseyi'nin elindeydi. Konsey, Devlet ve Milli Güvenlik Konseyi Başkanı Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kenan Evren, üyeleri; Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Nurettin Ersin, Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Tahsin Şahinkaya, Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Nejat Tümer ve Jandarma Genel Komutanı Orgeneral Sedat Celasun'dan oluşmaktaydı.³⁵⁵ Konsey, darbeden hemen sonra yeni bir bakanlar kurulu oluşturma çabası içine girmiş, Başbakan için ise emekli Deniz Kuvvetleri Komutanı Bülent Ulusu üzerinde karar kılınmıştı.³⁵⁶

12 Eylül darbesi ile beraber temel hak ve özgürlükler kısıtlanmış, birçok kişi tutuklanmış ve göz altına alınmış, idam cezası verilenlerden elli kişi asılmış, vatandaşlıktan çıkarılmalar artmış, binlerce dernek kapatılmış ve birçok film

³⁵¹ **Milli Güvenlik Konseyince Kabul Edilen Kanunlar, Yayınlanan Bildiri ve Kararlar ile Önemli Mevzuat**, Haz. İlhan Gülsün, 1. c., Ankara, Başbakanlık Basımevi, 1981, s. 241.

³⁵² **A.e.**, s. 241-247.

³⁵³ Kemal Anadol, **12 Eylül Günleri**, İstanbul, Yalçın Yayınları, 1987, s. 28.

³⁵⁴ "Sıkıyönetim Komutanları", **Milliyet**, 13.09.1980, s. 1.

³⁵⁵ "Milli Güvenlik Konseyi Hakkında Kanun", **Resmi Gazete (Mükerrer)**, 12 Aralık 1980, Sayı: 17188.

s. 1.

³⁵⁶ Cemal, **a.g.e.**, s. 67.

yasaklanmış, binlerce dergi ve kitap imha edilmişti. Bunların yanında basına baskı yapılmış, birçok gazeteci cezaevine girmiş, öğretmen, hakim ve akademisyenlerin işine son verilmişti.³⁵⁷

3.1.4. Değerlendirme

Türk Silahlı Kuvvetleri yapılan darbeyi meşrulaştırmak adına toplumdaki siyasal çatışmayı, meclisteki gerginliği ve ardı ardına hükümetler kurulmasını, ekonominin kötüye gidişini kullanmıştı. İdeolojik kampaşmalar toplumun birçok kesimine yansımıştı. Üniversiteler, öğretmenler ve polis bunun içerisindeydi. Özellikle polisin kendi içinde yer alan ideolojik bölünmesi, hem devlete olan güveni sarsıyor hem de güvenlik zaafiyeti doğuruyordu. Bütün bunlara ek, aylarca süren cumhurbaşkanlığı krizi parlamentonun ne derece işlevsiz olduğunu gösteriyordu. Bütün bunlar bakışları orduya çevirmişti. Ordu da olup biten bütün problemlerden rahatsız olduğunu dile getirirken aynı zamanda halkın ona teveccüh ettiğini de biliyordu. Zira halk artık sokağa çıkmaya çekiniyordu. 12 Eylül 1980 günü ordu darbeyi yaptığında kimse karşı çıkmamıştı.

12 Eylül'de ABD'nin etkisi hala sıcak bir tartışmadır. Zira dönemin ABD Ulusal Güvenlik Konseyi Danışmanı Paul Henze, darbenin hemen akabinde bir telefon alır. Telefondaki ses şöyle demektedir: "Your boys have done it." (seninkiler nihayet yaptı).³⁵⁸ Bu olay yıllarca tartışılmış, hatta Paul Henze bu diyalogu sonradan yalanlamıştı. Fakat Mehmet Ali Birand bunun üzerine ilgili kaseti sesli ve görüntülü olarak göstermişti.³⁵⁹ Yine darbeden önce ABD'yi ziyaret eden ve 10 Eylül günü Türkiye'ye dönen dönemin Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Tahsin Şahinkaya'nın aslında bu ziyaretinde darbeyi haber vermediği, çünkü bunun zaten önceden Dedeman Oteli'nde planlandığı, sadece son koordine için orada bulunduğu belirtilmektedir.³⁶⁰

12 Eylül'ün ABD'yi rahatlatığı konusunda kuşku yoktur zira 1979'da Afganistan'ın işgali ve İran Devrimi Batı'yı tedirgin etmekteydi. Ünlü "Rogers

³⁵⁷ "Darbenin Bilançosu", **Cumhuriyet**, 12.09.2000.

³⁵⁸ Birand, **12 Eylül Saat: 04.00**, s. 286.

³⁵⁹ <http://arsiv.zaman.com.tr/2003/06/14/haberler/h2.htm>, (Çevrimiçi), 01.06.2012

³⁶⁰ Ferruh Sezgin, **Sistem'in İntikamı: Bir 12Eylül İncelemesi**, Ankara, Yeni Düşünce Yayınları, 1990, s. 77.

Planı” da ABD’nin NATO’nun güneydoğu kanadında herhangi bir sorun istemediğinin bir göstergesiydi. 1974 Kıbrıs Harekatı’ndan sonra Batı’ya karşı tavır olarak NATO’nun askeri kanadından çekilen Yunanistan, 1976 yılında tekrar dönmek istedi. Fakat Türkiye Ege’deki komuta kontrol alanlarının yeniden belirlenmesi hususunda ısrarcı bir tutum içerisine girerek bu isteği kabul etmeyeceğini söyledi. Fakat ABD bölgede etkisini kaybetmek istemiyordu. Nitekim 12 Eylül darbesinden kısa bir süre sonra Kenan Evren ile görüşen dönemin NATO Avrupa Kuvvetler Başkomutanı Bernard Rogers Türkiye’den istediğini alıyordu. Rogers ile Evren Yunanistan’ın NATO’nun askeri kanadına dönme konusunda sözlü olarak anlaşmışlardı. Bu görüşmenin 12 Eylül’den hemen sonra olması ve yıllarca ikna edilemeyen Demirel ve Ecevit’ten sonra Kenan Evren’in ikna olması darbe ile ABD ilişkisini düşündürmektedir.³⁶¹

3.1.5. Anayasa ve Seçimler

Milli Güvenlik Konseyi yeni bir anayasa yapmaya kararlıydı zira 1961 Anayasası’ndan ordu memnun değildi. Düşünceleri, eski 12 Mart Muhtırası’nda Genelkurmay Başkanı olan Memduh Tağmaç’ın “sosyal gelişme ekonomik gelişmeyi aştı”³⁶² düşüncesi ile aynıydı. Yeni anayasa için ilk olarak kurucu meclis oluşturuldu. Kurucu meclis, Milli Güvenlik Konseyi ve Danışma Meclisinden oluşmaktaydı. Danışma Meclisi’nin başına Prof. Dr. Orhan Aldıkaçtı getirilmişti.³⁶³ Hazırlanan anayasa taslağı ilk olarak Milli Güvenlik Konseyi’nin onayından geçmişti. Bu arada yeni Anayasa için ordu, insanları ikna etmeye çalışıyordu. Devlet Başkanı Kenan Evren, radyo ve televizyondan yaptığı konuşmalarda, yeni Anayasaya bizzat kefil olduğunu söylüyor, anayasanın geçmeme ihtimaline karşı 12 Eylül öncesi karmaşık dönemlere dönülme tehlikesinin olduğunu ima ediyordu.³⁶⁴ Anayasa 7 Kasım 1982 tarihinde halkoyuna sunulmuş ve % 91 gibi büyük bir oranla

³⁶¹ İlhan Uzgel, “1980-1990 ABD ve NATO’yla ilişkiler,” Baskın Oran (ed.), **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Cilt II, 7. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2004, s. 40-43.

³⁶² Uğur Mumcu, **Sakıncalı Piyade**, İstanbul, Tekin Yayınevi, 1977, s. 37.

³⁶³ Hulusi Turgut, **12 Eylül Partileri**, İstanbul, 2. bs., ABC Ajansı, 1986, s. 34.

³⁶⁴ Baskın Oran, **Kenan Evren’in Yazılmamış Anıları**, 8. bs., Ankara, Bilgi Yayınevi, 1989, s. 110.

kabul edilerek orduyu bile şaşırtmıştı.³⁶⁵ Bu sonuçla aynı zamanda Kenan Evren cumhurbaşkanı olarak seçilmiş oluyordu.

1983 yılında gelindiğinde artık askeri yönetimin sonuna geliniyordu. Asker, seçimlere doğru gidilirken kendi isteğine göre milletvekilliği adaylıklarını veto ediyor ve seçime sadece üç partinin katılmasına müsaade ediyordu. Bu partiler, başında emekli orgeneral Turgut Sunalp'ın olduğu Milliyetçi Demokrasi Partisi, Necdet Calp liderliğindeki Halkçı Parti ve Turgut Özal'ın kurduğu Anavatan Partisi idi.³⁶⁶ Bu üç partinin yanısıra, 6 Kasım seçimleri için yapılan bağımsız aday başvurularında sayıca cumhuriyet tarihinin rekoru kırılmıştı. Toplam 482 kişi bağımsız milletvekilliği için adaylık başvurusunda bulunmuş fakat yüzde 90'ı veto edilmişti.³⁶⁷ Seçimlere katılması Milli Güvenlik Konseyi'nce kabul edilen üç partinin milletvekili listeleri de Konsey tarafından hemen kabul edilmiyordu. Seçime kadar bu üç parti listelerini oluşturmakta zorlandılar. Toplamda MDP'den 74, ANAP'tan 81, HP'den ise 89 aday askerden veto yemişti.³⁶⁸ Seçim yaklaştıkça heyecan artıyor fakat ordu, tarafını iyice belli ediyordu. 4 Kasım günü Kenan Evren halka yaptığı açıklamada "Milli Güvenlik Konseyi'nin üç senelik icraatından memnun iseniz, bu icraatı devam ettirecek ve memleketi bir daha kargaşa ortamına sürüklemeyecek bir yönetimi işbaşına getireceğinize inanıyorum"³⁶⁹ diyerek, Turgut Sunalp'ı desteklediğini açıkça söylüyordu. Fakat seçim sonucunda beklenenin aksine Turgut Özal'ın partisi yüzde 45, Halkçı parti yüzde 30, askerin desteklediği parti Milliyetçi Demokrasi Partisi ise yüzde 24 oy almıştı.³⁷⁰ Bu sonuçlarla ANAP tek başına iktidar olmuştu.

Sonuç olarak 12 Eylül darbesi bir önceki darbeye nazaran daha profesyoneldi. Karar mekanizması az kişiden oluşturulmuştu. Bu şekilde hızlı karar alabilen bir yapısı vardı. 1960'taki gibi ordu içinde herhangi bir ayrışma mevcut değildi ve sıkı bir hiyerarşi gözetiliyordu. Ordunun önceden hazırlıklı olduğu attığı

³⁶⁵ Oran, **a.g.e.**, s. 125.

³⁶⁶ Turgut, **a.g.e.**, s. 331.

³⁶⁷ Yalçın Doğan, **Dar Sokakta Siyaset (1980-1983)**, İstanbul, Tekin Yayınevi, 1985, s. 396.

³⁶⁸ Yavuz Donat, **Buyruklu Demokrasi (1980-1983)**, 2. bs., Ankara, Bilgi Yayınevi, 1987, s. 423-424.

³⁶⁹ Hasan Cemal, **Demokrasi Korkusu**, 4. bs., İstanbul, Bilgi Yayınevi, 1986, s. 443.

³⁷⁰ Cemal **a.g.e.**, s. 446.

adımlardan ve çıkarttığı kanunlardan belliydi. Ordu, 27 Mayıs ve 12 Mart'tan dersler çıkarmıştı.

3.2. Milli Güvenlik Konseyi

1980 darbesi emir komuta zinciri içerisinde, üst rütbelilerin kontrolünde yapılmıştı. Darbe gerçekleşikten sonra müdahaleyi yapan komutanlar “Milli Güvenlik Konseyi” adı altında toplandılar. Konsey, yasama ve yürütme gücünü elinde tutuyordu. Bu yetki darbe ile başlamış ve TBMM Başkanlık Divanının olduğu 6 Aralık 1983' kadar sürmüştür.

3.2.1. Milli Güvenlik Konseyi İç Tüzüğü

Milli Güvenlik Konseyi darbeyi gerçekleştirdikten sonra kendisine dönük olarak 25 Eylül 1980 tarihinde yasama görevlerine ait bir içtüzük kabul etmişti. İchtüzük oniki bölümden oluşmaktaydı ve her bölümün kendisine ait maddeleri mevcuttu. İchtüzüğün bir kısmı beş ay sonra değişecekti. Bu alt bölümde söz konusu içtüzük ışığında Milli Güvenlik Konseyi'nin işleyişini göstermek amacındayım.

İchtüzüğün birinci bölümü Milli Güvenlik Konseyi'nin kimlerden oluştuğunu yani Genelkurmay Başkanı, kuvvet komutanları ve jandarma genel komutanını saymaktaydı. İkinci bölüm ise genel sekreterlik makamından bahsediyordu. Genel sekreterin Konseye danışmanlık görevini yaptığını, toplantılara katılabileceğini fakat oy kullanma yetkisinin olmadığını belirtmekteydi.³⁷¹ Üçüncü bölüm “ihtisas komisyonları” ile alakalıydı. İchtüzüğün 5. maddesi şu şekildeydi:

“Milli Güvenlik Konseyi Genel Sekreteri lüzum görülen hallerde, kanun tasarı ve teklifleri ile diğer konular üzerinde inceleme ve araştırma yapılması için yeteri kadar uzman kamu personelden oluşan ihtisas komisyonları kurabilir.

³⁷¹ “Türkiye Cumhuriyeti Milli Güvenlik Konseyi Yasama Görevleri İchtüzüğünün Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında”, **Resmi Gazete**, 3 Mart 1981, Sayı: 17268, s. 1; ayrıca bkz. **Milli Güvenlik Konseyince Kabul Edilen Kanunlar, Yayınlanan Bildiri ve Kararlar ile Önemli Mevzuat**, Haz. İlhan Gülsün, Cilt II, Ankara, Başbakanlık Basımevi, 1981, s. 3.

Bu komisyonlarda görevlendirilen uzman kamu personeli, komisyon çalışmalarında mensup oldukları kamu kurumları ve o kurumdaki görevleri ile bağlı olmaksızın, tam bir serbesti içinde görüş bildirirler.

Bu komisyonlara başkaca uzman kişiler çağırılıp fikirleri alınabilir. Genel Sekreterlik çalışma sonucunda hazırlanan raporları inceler, nihai duruma getirir.

İhtisas komisyonları raporu varsa tasarı ve tekliflerle birlikte basılıp, yeteri kadar önce, Konsey üyelerine ve Bakanlar Kuruluna sunulur.³⁷²

Anlaşılabacağı üzere Konsey, kanun veya başka konular üzerinde uzman kişileri çağırma ve ilgili alanla bağlantılı ihtisas komisyonları kurabilmekteydi.

İçtüzüğün dördüncü bölümü Milli Güvenlik Konseyi'nin "gündem ve oturumları" hakkında bilgi vermekteydi. Gündemin genel sekreter tarafından belirlendiğini ifade ediyordu. 6. madde şu şekildeydi:

"Gündem; Milli Güvenlik Konseyi Başkanı adına Genel Sekreter tarafından hazırlanır. Gündem basıldıktan sonra, yeteri kadar önce, Konsey üyelerine ve Bakanlar Kurulu ile gerekli yerlere gönderilir."³⁷³

"Kanunların yapımı ve oylama" ile ilgili olan kısım içtüzüğün beşinci bölümünü oluşturuyordu. 9. madde şu şekildeydi:

"Kanun teklif etmeye Milli Güvenlik Konseyi üyeleri ve Bakanlar Kurulu yetkilidir.

Kanun tasarıları gerekçesiyle birlikte Konsey Başkanlığına sunulur. Kanun tasarılarının gerekçesinde, tasarıların tümü ve maddeleri hakkında bilgiler verilir ve kaldırılması veya eklenmesi istenilen hükümlerin neler olduğu ve neden kaldırılması, değiştirilmesi veya eklenmesi gerekli görüldüğü açıkça gösterilir.

Milli Güvenlik Konseyi Başkanlığı, gelen tasarılarından gerekli gördüklerini ihtisas komisyonlarında inceleyebileceği gibi doğrudan doğruya Konsey gündemine de alabilir.

Gelen tasarı ve teklifler hakkında Milli Güvenlik Konseyi üyelerine Başkanlıkça bilgi verilir."³⁷⁴

³⁷² "Türkiye Cumhuriyeti Milli Güvenlik Konseyi Yasama Görevleri İçtüzüğü'nün Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında", **a.g.e.**, s. 1.

³⁷³ **A.e.**, s. 2.; ayrıca bkz. Gülsün, **a.g.e.**, Cilt II, s. 3.

³⁷⁴ "Türkiye Cumhuriyeti Milli Güvenlik Konseyi Yasama Görevleri İçtüzüğü", **Resmi Gazete**, 28 Eylül 1980, Sayı: 17119, s. 2; ayrıca bkz. Gülsün, **a.g.e.**, Cilt I, s. 12.

Her ne kadar kanun teklif etmeye Konsey ile beraber Bakanlar Kurulu da yetkili olsa, darbe dönemindeki bir başbakan ve onun hükümetinin ne derece ağırlığı olacağı aşikardır. Sonuçta ancak Konseyin istediği bir kanun kabul edilebilirdi.

İçtüzüğün 14. maddesi Konseyin toplanması ile ilgiliydi. Yasama gücünü eline alan Konsey, yapacağı toplantıları gizlilik içerisinde yapmayı yeğlemekteydi.

“Milli Güvenlik Konseyi üye tamsayısının salt çoğunluğu ile toplanır.

Milli Güvenlik Konseyi tarafından aksi kararlaştırılmadıkça Konsey toplantıları kapalı oturum şekline yapılır.

Oylama sözlü veya işaretle olur.”³⁷⁵

İçtüzüğün altıncı bölümü bütçe ile ilgiliydi. Ortada sözde bir hükümet olduğu için bütçe kanun tasarıları Konseyin onayından geçtikten sonra karara bağlanıyordu. Konsey siyasi konularda olduğu gibi ekonomik konularda da yetkiyi elinden bırakmak istemiyordu. 15. maddenin ilk fıkrası şöyleydi:

“Genel ve Katma bütçe kanun tasarıları ile milli bütçe tahminlerini gösteren rapor, mali yılbaşından en az üç ay önce, Bakanlar Kurulu tarafından Milli Güvenlik Konseyine sunulur.”³⁷⁶

İçtüzüğün sekizinci bölümü “hükümet programının onaylanması” ile ilgili bölümdü. Milli Güvenlik Konseyi en üst merci olarak hükümet programını onaylıyordu. 18. madde şu şekildeydi:

“Hükümet programının, Milli Güvenlik Konseyi’nde okunmasını izleyen birleşimde program üzerinde görüşme açılır. Görüşmeler sonunda hükümete güven bildirilir.”³⁷⁷

³⁷⁵ “Türkiye Cumhuriyeti Milli Güvenlik Konseyi Yasama Görevleri İçtüzüğü’nün Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun”, **Resmi Gazete**, s. 2; ayrıca bkz. Gülsün, **a.g.e.**, Cilt II, s. 4.

³⁷⁶ **A.e.**,

Milli Güvenlik Konseyi denetim alanında da en üst konumdaydı. İÇtüzüğün 19. maddesinin birinci fıkrasında, “Milli Güvenlik Konseyi Başbakan ve bakanları her zaman denetleyebilir, yazılı veya sözlü bilgi isteyebilir” ibaresi yer almaktadır.³⁷⁸ Ordu, hükümet üzerinde hakimiyetini elinden bırakmak istememekte, kendisini her yönden sorumsuz kılmaktadır. Bu şekilde bir maddeyle konsey, zaten bilinen konumunu kanun yaparak hukuki bir duruma da sokmaktadır. 12 Eylül yönetimi bu anlamda bir hiyerarşi çizmekte fakat bunu yaparken tehdit ve korkutma politikası gütmektedir.

İÇtüzüğün onuncu bölümü “bakanların dokunulmazlığı ve haklarında soruşturma açılması” ile alakalıydı. 20. maddenin ilk fıkrası şu şekildeydi:

“Bakanlar Kurulu üyelerinden birinin bakanlık görevine başlamadan önce veya bu görevinin devamı esnasında göreviyle ilgili veya kişisel suçlarından ötürü soruşturma ve kovuşturma açılması Milli Güvenlik Konseyi’nin kararına bağlıdır.”³⁷⁹

Hükümetin bakanlarının kaderi tamamen beş komutanın elindeydi. Konseyin elinde böyle bir güç olduğu sürece, hükümet mensuplarının rahat ve objektif bir şekilde çalışması mümkün değildir. Bu madde ile hükümetin Konseyin elinde ne derece kukla bir iktidar olduğu bellidir.

İÇtüzüğün 11. bölümü ise “idari teşkilatla” ilgiliydi. İÇtüzüğün 21. maddesine göre “yasama organının idari kuruluşları Milli Güvenlik Konseyi Genel Sekreterliğine bağlıdır” ibaresi yer almaktadır. Böylelikle kapatılmış olan Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin bütün organları konseye bağlanmış bulunmaktaydı.³⁸⁰

³⁷⁷ “Türkiye Cumhuriyeti Milli Güvenlik Konseyi Yasama Görevleri İÇtüzüğünün Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun”, **a.g.e.**, s. 3; ayrıca bkz. Gülsün, **a.g.e.**, Cilt II, s. 5.

³⁷⁸ “Türkiye Cumhuriyeti Milli Güvenlik Konseyi Yasama Görevleri İÇtüzüğünün Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında”, **a.g.e.**, s. 3.

³⁷⁹ **A.e.**,

³⁸⁰ **A.e.**, s. 4; ayrıca bkz. Gülsün, **a.g.e.**, Cilt II, s. 6.

3.3. Yeni Kanunlar ve Değişiklikler

Bu bölümde 12 Eylül darbesinden 1982 Anayasası'na kadar olan süreçte çıkarılmış olan kanunlar ele alınacaktır. İlk olarak ordunun üstünde çok durduğu ve cumhuriyet tarihi boyunca genellikle askeri müdahaleler ile birlikte değişikliğe uğrayan, kolaylaştırılan, ordunun devlet işleyişi içerisinde etkisini arttıran ve seksen dokuz yıllık cumhuriyet tarihinde geçmişten 12 Eylül'e kadar değişik zaman dilimlerinde uygulanmış olan sıkıyönetim kanununun üzerinde durulacaktır. Bu kanun 12 Eylül yönetimi içerisinde değişik zaman dilimlerinde birçok defa değişiklikten geçmiştir. Bu yüzden ilk olarak bu kanun üzerinde durulacaktır. Ardından kronolojik olarak ilk defa çıkarılmış veya değişikliğe uğramış kanunlar incelenerek Türk siyasi tarihinde nasıl bir değişikliğe sebep oldukları, nasıl yasaklar konulduğu ve bu bağlamda ordunun idare düşüncesi gösterilmeye çalışılacaktır.

3.3.1. 1402 Sayılı Sıkıyönetim Kanunu'nda Yapılan Değişiklikler

3.3.1.1. Olağanüstü Yetkiler, 19 Eylül 1980

12 Eylül darbesi gerçekleşikten bir hafta sonra ülkede değiştirilen ilk kanun, 1402 sayılı "sıkıyönetim kanunu" idi. 12 Mart Muhtırası'ndan iki ay sonra 13 Mayıs 1971'de kabul edilen ve iki gün sonrasında Resmi Gazete'de yayımlanan 1402 sayılı Sıkıyönetim Kanunu, ordunun Türkiye'de görev ve yetkisini attıran, sıkıyönetim zamanlarında orduya toplum üzerinde tam yetki veren bir düzenlemeydi. 12 Eylül 1980 darbesinden sonra bu kanun üzerinde defalarca değişiklik yapıldı. Şüphesiz bu değişiklikler, ülke yönetimini ele geçiren Milli Güvenlik Konseyi'nin, orduya önceki dönemde verilen yetkilerin yeterli olmadığı kanaatinden olsa gerektir.

Sıkıyönetim, savaş hali, savaşı gerektirecek bir durum baş göstermesi ayaklanma olması, vatan ve cumhuriyete karşı kuvvetli ve eylemli bir kalkışma olduğunu gösterir kesin belirtilerin meydana çıkması sebepleri ile milli varlığın müdafaa ve himayesi için fevkalade tedbirlerin alındığı bir idare sistemidir.³⁸¹

³⁸¹ Hilmi Ergüney, **Türk Hukukunda Lügat ve İstihlalar**, İstanbul, Yenilik basımevi, 1973, s. 374.

Sıkıyönetim ilanının başlıca dört sonucu vardır: Birincisi, temel hak ve hürriyetler kısmen veya tamamen durdurulabilir. İkincisi, sıkıyönetim kanun hükmünde kararnamesi çıkarılabilir. Üçüncüsü, kolluk yetkileri askeri makamlara geçer.³⁸² Dördüncüsü, bazı suçların yargılanması askeri mahkemelerin görev alanına girer.³⁸³ Görüldüğü üzere sıkıyönetim başlı başına olağandışı bir durumdur ve bu olağandışı durumda tam yetki sahibi olan, son sözü söyleyen kişi sıkıyönetim ilan edilen yerde yani sıkıyönetim bölgesinde idareyi elinde tutan sıkıyönetim komutanıdır.

İlk olarak 19 Eylül 1980 tarihinde, 1402 sayılı Sıkıyönetim Kanunu'nun bazı hükümleri değiştirilmiş veya mevcut maddelere eklemeler yapılmıştır. Kanunun yürütülmesi ile ilgili, halihazırda oldukça etkili olan ikinci maddesine ek bir fıkra eklenmişti. Bu ek fıkra şu şekildedir:

“Sıkıyönetim komutanlarının; bölgelerinde genel güvenlik, asayiş veya kamu düzeni açısından çalışmaları sakıncalı görülen veya hizmetleri yararlı olmayan kamu personelinin statülerine göre atanması veya işine son verilmesi, yerel yönetimde çalışanların görevden uzaklaştırılması veya işlerine son verilmesi hakkındaki istemleri, ilgili kurum ve organlarca derhal yerine getirilir.”³⁸⁴

Bu şekilde yapılan bir düzenleme ile sıkıyönetim bölgesinde bulunan herhangi bir kamu personelinin geleceği, komutayı elinde bulunduran subayın iki dudağı arasında kalmaktadır. Görevli komutan alacağı karar ile akademisyen, bürokrat veya herhangi bir kamu çalışanının işine son verilmesini isteyebilmektedir. İstemesiyle beraber, ilgili kişinin çalıştığı kurum bu emri görüldüğü üzere ivedi bir şekilde yerine getirmekle mesul tutulmaktadır. Böylelikle sıkıyönetim komutanı kendi fikrine göre zararlı gördüğü veya hangi ölçüye bağlı olduğu belli olmaksızın yararlı olduğunu düşünmediği bir kişinin çalışma hakkını doğrudan elinden alabilmekteydi.

Sıkıyönetim Kanunu'nda yapılan düzenlemeler, sıkıyönetim komutanına istediğinde kullanması için birtakım yetkiler vermiştir. Bunun için de yine aynı

³⁸² 1982 Anayasası'nın 122. maddesinin son fıkrasına göre sıkıyönetim komutanları Genelkurmay Başkanlığı'na bağlı olarak görev yaparlar.

³⁸³ Kemal Gözler, **Türk Anayasa Hukuku**, Bursa, Ekin Kitabevi Yayınları, 2000, s. 821.

³⁸⁴ “1402 Sayılı Sıkıyönetim Kanununun Bazı Hükümlerinin Değiştirilmesine ve Bazı Hükümler Eklenmesine Dair Kanun”, **Resmi Gazete**, 21 Eylül 1980, Sayı: 17112, s. 1; ayrıca bkz. Gülsün, **a.g.e.**, Cilt I, s. 19.

tarihte mevcut kanun üzerinde görev ve yetkiler bölümünde genişletilme yapılmıştır. Örneğin 13 Mayıs 1971 yılında kabul edilen 1402 sayılı Sıkıyönetim Kanunu'nun 3. maddesinin (c) bendi 12 Eylül'den sonra değişikliğe uğramıştır. Kanunun (c) bendi ilk çıkarıldığında şu şekildeydi:

“Söz, yazı resim, film ve sesle yapılan her türlü yayım, haberleşme, mektup, telgraf ve sair mersuleleri kontrol etmek; gazete, dergi, kitap ve diğer yayımların basın ve yayımını kayıtlamak ve bunlar üzerine sansür koymak veya sıkıyönetim bölgesine sokulmasını yasaklamak; sıkıyönetim komutanlığınca basılması veya neşri yasaklanan kitap, dergi, gazete, broşür, afiş gibi bilcümle matbu evrakı basan matbaaları kapatmak;”³⁸⁵

Fakat 19 Eylül 1980 tarihinde 3. maddenin (c) bendi şu şekilde değişmiştir:

“Söz, yazı, resim, film ve sesle yapılan her türlü yayım, haberleşme, mektup ve sair mersuleleri kontrol etmek, gazete, dergi, kitap ve diğer yayınların basımını, yayımını, dağıtımını, birden fazla sayıda bulundurulmasını veya taşınmasını veya Sıkıyönetim bölgesine sokulmasını yasaklamak veya sansür koymak; Sıkıyönetim Komutanlığı'nca basımı, yayımı ve dağıtılması yasaklanan kitap, dergi, gazete, broşür, afiş, bildiri, pankart, plak, bant gibi bilcümle evrakı, yayını ve haberleşme araçlarını toplatmak, bunları basan matbaaları, plak ve bant yapım yerlerini kapatmak.”³⁸⁶

Yapılan değişiklikle gazete, kitap, dergi gibi yayımların üzerinde tam hakimiyet kurulmak istendiğini görülmektedir. Kanun maddesinin bendine baktığımızda, basın özgürlüğünün işareti olan gazete, kitap ve dergi gibi her türlü neşriyat, sıkıyönetim bölgesinde istenildiği takdirde kişinin üzerinde birden fazla bulundurulamayacaktı. 12 Eylül yönetimi kendi yetkisini arttırırken bir o kadar da temel bir özgürlüğü kısıtlamaktaydı. O kadar ki, yine herhangi bir sebebe dayanmaksızın asker tarafından zararlı görülen bir yayın, kişinin üzerinde iki tane dahi bulunamıyordu. 1971 yılındaki yasaklarda böyle bir ifade bulunmazken yasağın kapsamı genişletilmiştir. Daha önce yine aynı bendin devamında sıkıyönetim komutanına, bildiri, pankart, plak ve bant gibi evrakları toplatma yetkisi verilmiştir.

³⁸⁵ 1402 Sayılı Sıkıyönetim Kanunu, **Resmi Gazete**, 15 Mayıs 1971, Sayı: 13837, s. 1.

³⁸⁶ “1402 Sayılı Sıkıyönetim Kanununun Bazı Hükümlerinin Değiştirilmesine ve Bazı Hükümler Eklenmesine Dair Kanun”, **a.g.e.**, s. 1-2; ayrıca bkz. Gülsün, **a.g.e.**, Cilt I, s. 19.

Fakat 1971'deki ifade kitap, dergi, gazete, broşür ve afiş gibi materyalleri kapsarken, 12 Eylül yönetimi bunların olmasını yeterli görmemiş, kendini daha net olarak ifade etmek için açık açık bildiri, pankart, plak ve bant gibi materyalleri de eklemiştir. Böylelikle yasakların hacmi daha da genişlemiştir.

Sıkıyönetim Kanunu'nun 3. maddesinin (f) bendi 1971 yılında şöyleydi:

“Grev, lokavt yetkilerinin kullanılmasını süreli olarak durdurmak veya izne bağlamak; işgal, filli durum, boykot ve iş yavaşlatılması gibi hareketleri yasaklamak, önlemek veya önleyici tedbirleri almak;”³⁸⁷

12 Eylül yönetiminin değiştirdiği (f) bendi ise şu şekildeydi:

“Grev, lokavt yetkilerinin kullanılmasını, irade beyanı, referandum, gibi sendikal faaliyetleri sürekli olarak durdurmak veya izine bağlamak;

Tahrip, yağma, işgal, filli durum, boykot, iş yavaşlatılması, çalışma özgürlüğünün kısıtlanması ve işyerlerinin kapatılması gibi hareketleri yasaklamak, önlemek veya önleyici tedbirleri almak;”³⁸⁸

Yapılan değişiklikle mevcut bent genişletilerek, sıkıyönetim komutanına sadece grev veya lokavt gibi hakları engellemek değil, demokratik düzenin bir parçası olan irade beyanı ve referandum gibi özgürlükleri de durdurma yetkileri verilmiştir. Böylelikle halkın fikirleri tamamen gözardı edilmektedir.

Yine kanunun (g) bendi ilk çıkarıldığı zaman şu ifadeyi kapsıyordu:

“Kapalı ve açık yerlerde her türlü toplantıları veya gösteri yürüyüşlerini yasaklamak, her türlü dernek ve teşekküllerin çalışmalarını durdurmak veya bunları izne bağlamak; yeni dernek kuruluşlarını izne bağlamak;”³⁸⁹

³⁸⁷ “1402 Sayılı Sıkıyönetim Kanunu”, **a.g.e.**, s. 1.

³⁸⁸ “1402 Sayılı Sıkıyönetim Kanununun Bazı Hükümlerinin Değiştirilmesine ve Bazı Hükümler Eklenmesine Dair Kanun”, **a.g.e.**, s. 2; ayrıca bkz. Gülsün, **a.g.e.**, Cilt I, s. 19.

³⁸⁹ “1402 Sayılı Sıkıyönetim Kanunu”, **a.g.e.**, s. 1.

Aynı bendin 12 Eylül 1980 sonrasında değişen hali şöyledi:

“Kapalı ve açık yerlerde her türlü toplantıları veya gösteri yürüyüşlerini yasaklamak, izine bağlamak, yapılacağı kapalı ve açık yerleri tayin ve tahsis etmek, izine bağladığı her türlü toplantıyı kontrol altında tutmak veya izlemek, her türlü dernek ve teşekküllerin çalışmalarını durdurmak veya bunları izne bağlamak; yeni dernek kuruluşlarını izine bağlamak;”³⁹⁰

Yapılan değişiklikle bütün toplantı ve gösteri yürüyüşleri zaten izine bağliken, ilave olarak bu hakların istenilen her yerde yapılamayacağı, sadece sıkıyönetim komutanlığının belirlediği yerlerde ve aynı zamanda yapılacak toplantı veya yürüyüşün göz hapsinde tutulabileceği vurgulanmaktadır.

Kanun maddesinin değişen bir başka bendi ise (i) bendidir. 12 Mart Muhtırası’ndan sonra oluşturulan bend kanunda şu şekildeydi:

“Gazino, kahvehane, birahane, meyhane, tiyatro, sinema, bar, diskotek, taverna, dansing ve emsali gibi eğlence yerleri ile kulüp vesair oyun salonlarını kontrol etmek, kapatmak veya bunların açılma ve kapanma zamanlarını tayin etmek ve sınırlamak;”³⁹¹

1980 yılında ise bendi şu haliyle görmekteyiz:

“Lokanta, lokal, gazino, kahvehane, birahane, meyhane, tiyatro, sinema, bar, diskotek, taverna, dansing ve benzeri eğlence yerleri ile kulüp vesair oyun salonlarını, otel, motel, kamping ve bunlara benzer yerleri kontrol etmek, kapatmak veya bunların açılma ve kapanma zamanlarını tayin etmek ve sınırlamak;”³⁹²

Yapılan değişiklikle insanların toplu halde bir araya geldiği ve beraberinde eğlendiği veya günlük yaşantısını devam ettirdiği mekanları kontrol etme yetkisi sıkıyönetim komutanının eline geçmiştir. 12 Eylül yönetimi lokanta gibi daha önceki

³⁹⁰ “1402 Sayılı Sıkıyönetim Kanununun Bazı Hükümlerinin Değiştirilmesine ve Bazı Hükümler Eklenmesine Dair Kanun”, **a.g.e.**, s. 2; ayrıca bkz. Gülsün, **a.g.e.**, Cilt I, s. 20.

³⁹¹ “1402 Sayılı Sıkıyönetim Kanunu”, **a.g.e.**, s. 2.

³⁹² “1402 Sayılı Sıkıyönetim Kanununun Bazı Hükümlerinin Değiştirilmesine ve Bazı Hükümler Eklenmesine Dair Kanun”, **a.g.e.**, s. 2; ayrıca bkz. Gülsün, **a.g.e.**, Cilt I, s. 20.

maddede yer almayan bir yeri dahi tehlikeli görebilmekte, insanların barınma ihtiyacı için kullandığı otel gibi mekanları gerektiğinde kapatabilmekte ve bütün bu tip yerlerin çalışma saatlerini ayarlayabilmektedir. Artık asker insan hayatının her veçhesinde yer almaktadır.

Sıkıyönetim Kanunu'nun yine 3. maddesinin (m) bendi 1971 yılında şu şekildeydi:

“Lüzumu halinde sıkıyönetim bölgesindeki Hazine, özel idare, ve belediyelere ait bina, araç ve personelden yararlanmak;”³⁹³

12 Eylül 1980'den sonra bent şu hali almıştır:

“Sıkıyönetim bölgesindeki her türlü kamu ve özel kuruluşlara gerekli tedbirleri aldirmek; lüzumu halinde sıkıyönetim bölgesindeki hazine, kamu iktisadi teşebbüsleri, teşekkülleri, ve müesseseleri ile özel idare, belediye ve bankalara ait bina, araç ve personelden yararlanmak;”³⁹⁴

Artık sıkıyönetim komutanının emri altına sadece devlete ait kurumlar değil bankalar da girmektedir.

Sıkıyönetim Kanunu'nda bu şekilde mevcut mevzuat üzerinde değişiklik yapıldığı gibi birçok eklemeler de gerçekleşmiştir. Örneğin yine 19 Eylül 1980 tarihinde yapılan eklemelerden bazıları şunlardır:

Kanunun 3. maddesine daha önceki değişikliklere ek olarak (o) bendi eklenmiştir:

“Temel, orta ve yükseköğretim kurumlarında geçici olarak öğretim ve eğitime ara vermek veya yetkili kişi ve bu kurumların yetkili kurullarınca geçici veya sürekli olarak eğitime ara verilmesi kararlarını kaldırmak veya kısaltmak;”³⁹⁵

³⁹³ “1402 Sayılı Sıkıyönetim Kanunu”, **a.g.e.**, s. 2.

³⁹⁴ “1402 Sayılı Sıkıyönetim Kanununun Bazı Hükümlerinin Değiştirilmesine ve Bazı Hükümler Eklenmesine Dair Kanun”, **a.g.e.**, s. 2; ayrıca bkz. Gülsün, **a.g.e.**, Cilt I, s. 20.

Bu ek bent ordunun, eğitim üzerinde tam denetim kurmak istediğini açıkça göstermektedir. Bu düzenleme ile sıkıyönetim komutanı, bulunduğu yerde ilköğretim, ortaöğretim ve varsa yükseköğretim kurumlarını istediği zaman kapatma yetkisine sahip olmaktadır. Ordu neyi kurguluyor veya tehlikeli görüyorsa, o şey gerçekleşmesin diye en temel hak olan eğitim öğretim hakkını dahi engelleme gücünü kendisinde görebilmektedir.

Bir diğer ek bent ise (p) bendidir:

“Sıkıyönetim bölgesi içinde bulunmaları sakıncalı görülerek; sıkıyönetim bölgesi dışına çıkarılan öğrencilerin, geçici veya devamlı olarak okudukları eğitim ve öğretim kurumlarından ilişkilerini kestirmek, bu amaçla ilgililere anılan kurumların özel mevzuat hükümlerini uygulamak;”³⁹⁶

Yine ordunun öğrenciden ne ölçüde korktuğunu ve aynı şekilde onları tehlikeli görebildiğini anlamak açısından bu ek bent yeterlidir. Asker, neden olmaksızın herhangi bir öğrenciyi sakıncalı görebildiği gibi, bu öğrencilerin eğitim ve öğretim hakkını geçici olarak veya tamamen durdurabilmektedir. Böylelikle 12 Eylül, öğrencilere karşı durmuş, onların özgür düşüncelerini ve hareket etmelerini kısıtlamak istemektedir.

Sıkıyönetim Kanunu'nun 4. maddesi “güvenlik güçlerinin silah kullanma yetkisi” ile ilgilidir. 1971 tarihindeki maddede genel olarak “sıkıyönetim komutanlığı emrindeki asker, polis ve jandarmanın kanunlar dahilinde silah kullanma yetkisine haiz olduğu belirtilmekte, gereken hallerde tek olanların kendi başlarına, toplu olanların ise amirlerinin izniyle silah kullanabileceği” ifade edilmektedir.³⁹⁷ 19 Eylül 1980 tarihinde yapılan değişiklikler içerisinde bu maddeye de dokunulmuştur. Kanun maddesinin ikinci fıkrasında çok açık bir şekilde şu ifadeyi görmekteyiz:

³⁹⁵ “1402 Sayılı Sıkıyönetim Kanununun Bazı Hükümlerinin Değiştirilmesine ve Bazı Hükümler Eklenmesine Dair Kanun”, **a.g.e.**, s. 2

³⁹⁶ **A.e.**,

³⁹⁷ “1402 Sayılı Sıkıyönetim Kanunu”, **a.g.e.**, s. 2.

“Silah kullanma yetkisine sahip güvenlik kuvvetlerinin “teslim ol” emrine itaat edilmemesi veya silahla mukabeleye yeltenilmesi veya güvenlik kuvvetlerinin meşru müdafaa durumuna düşmeleri halinde görevli güvenlik kuvvetleri mensupları doğruca ve duraksamadan hedefe ateş edebilirler.”³⁹⁸

Burada söz konusu olan silahlı güç kullanma tekeli ve yetkisinin sınırsız genişletilmesidir. Güvenlik güçlerine her türlü durumda tam yetki verilmesi, halkı tam anlamıyla korku devleti içinde yaşamaya itmektir. Meşru müdafaa anlaşılabilirken, teslim ol emrine uyulmaması veya silahla mukabele olmaksızın sadece yeltenilmesi durumunda “hedefe duraksamadan ateş edilmesi” bireyin yaşam hakkının adeta kaybolduğu bir durumdur. Kaldı ki darbe yönetiminin olduğu bir ülkede neyin meşru müdafaa olduğu veya karşı tarafın gerçekten mukabele edip etmediği hususu zaten tartışmaya açıktır. Bu ifadeden anlayacağımız şey, güvenlik kuvvetleri sıkıyönetim zamanında sahip oldukları silah gücünü, şartlar oluştuğu zaman keyfi bir şekilde kullanabilme kudretine sahip olmasıdır. Dikkat çeken bir başka nokta ise “amirin izniyle” ifadesinin değişiklikte yer almamasıdır. Aynı maddenin 4. fıkrasının son ifadesinde ise söz konusu silah kullanan personelin “haklarındaki soruşturma işleminin tutuksuz yapılacağı” da vurgulanmaktadır.³⁹⁹ Böylelikle kolayca silah kullanma yetkisi ile birlikte haklarındaki olası bir soruşturma sürecinde de herhangi bir tutuklamanın olmayacağı silah kullanana verilen bir destektir.

Kanunun “askeri mahkemeler” ile ilgili bölümü oluşturan 11. maddenin ikinci fıkrası da 12 Eylül tarafından değişikliğe uğratılmıştır. Eski hali şu şekildeydi:

“Bu mahkemelere Genelkurmay Başkanlığı Adli Müşaviri, Milli Savunma Bakanlığı Askeri Adalet İşleri Başkanı ve Milli Savunma Bakanlığı Askeri Adalet Teftiş Kurulu Başkanından müteşekkil kurulca seçilen yeteri kadar adli müşavir, askeri hakim ve askeri savcı ile bunların yardımcıları usulüne göre atanır.”⁴⁰⁰

³⁹⁸ “1402 Sayılı Sıkıyönetim Kanununun Bazı Hükümlerinin Değiştirilmesine ve Bazı Hükümler Eklenmesine Dair Kanun”, **a.g.e.**, s. 3; ayrıca bkz. Gülsün, **a.g.e.**, Cilt I, s. 21.

³⁹⁹ **A.e.**,

⁴⁰⁰ “1402 Sayılı Sıkıyönetim Kanunu”, **a.g.e.**, s. 2.

1980 yılında yapılan değişiklikle kanunun sonuna “Genelkurmay Başkanı’nın görüşü alınarak usulüne göre atanır” denilmekteydi.⁴⁰¹ Son söz herhangi bir tartışmaya meydan vermemek adına doğrudan Genelkurmay Başkanı’na bırakılmıştı.

Sıkıyönetim Kanunu’nun 13. maddesi olan “sıkıyönetim ilanını gerektiren hallere bağlı eylemler” bölümünün sonuna 12 Eylül’den sonra ek bir fıkra eklenmiştir. Bu fıkraya göre:

“Sıkıyönetim Komutanının suç dosyasını gönderdiği Cumhuriyet Savcıları, Askeri savcılar ile askeri ve adliye mahkemeleri görevsizlik ve yetkisizlik kararları veremezler.”⁴⁰²

Böylelikle sıkıyönetim komutanı bulunduğu bölgede son sözü söyleyen, aldığı karara itiraz edilemeyen bir güç haline gelmiştir. Görevli komutan herhangi bir kişi hakkında suçlu olduğu kanaatine vardığı zaman artık o kişi için geri dönülmez bir yola girilmiş olmaktadır.

Kanunun “suçlar ve cezalar” bölümünü içeren 16. maddesinde de bazı suçlara verilen cezalar 12 Eylül döneminde arttırılmıştır. Örneğin “sıkıyönetim bölgelerinde emirleri dinlemeyip aykırı hareket edenler” 1971 yılındaki kanuna göre bir aydan altı aya kadar cezalandırılırken⁴⁰³, 1980 yılındaki değişiklikle bu durum üç aydan bir yıla kadar olarak değiştirilmiştir.⁴⁰⁴ Yine “sıkıyönetim bölgesinde telaş doğuracak şekilde asılsız ve mübalağalı haber yapan veya nakledenlere” altı aydan iki yıla kadar hapis cezası ve beşyüz liradan beşbin liraya kadar para cezası verilirken,⁴⁰⁵ 1980 darbesinden sonra bu durumda hapis cezası aynı kalmakla beraber en az beşbin lira

⁴⁰¹ “1402 Sayılı Sıkıyönetim Kanununun Bazı Hükümlerinin Değiştirilmesine ve Bazı Hükümler Eklenmesine Dair Kanun”, **a.g.e.**, s. 3. ayrıca bkz. Gülsün, **a.g.e.**, Cilt I, s. 21.

⁴⁰² **A.e.**,

⁴⁰³ “1402 Sayılı Sıkıyönetim Kanunu”, **a.g.e.**, s. 3.

⁴⁰⁴ “1402 Sayılı Sıkıyönetim Kanununun Bazı Hükümlerinin Değiştirilmesine ve Bazı Hükümler Eklenmesine Dair Kanun”, **a.g.e.**, s. 4. ayrıca bkz. Gülsün, **a.g.e.**, Cilt I, s. 23.

⁴⁰⁵ “1402 Sayılı Sıkıyönetim Kanunu”, **a.g.e.**, s. 3.

para cezasına yükseltilmiştir.⁴⁰⁶ Son olarak aynı maddede “sıkıyönetim bölgesinden çıkarılanlar veya bölge içinde yerleşmesi yasaklananlar”, izinsiz şekilde mevcut bölgeye girerse eskiden bir aydan üç aya kadar ve tekrarında da iki aydan altı aya kadar cezalandırılırken,⁴⁰⁷ yeni değişiklikle bu durum birincisinde iki aydan dört aya, tekrarında ise dört aydan bir yıla kadar hapis cezasına çıkartılmıştır.⁴⁰⁸ Görüldüğü üzere askeri yönetim hem para hem de hapis cezalarını arttırarak özgürlüğü kısıtlayıcı başka bir korku durumu oluşturmaktadır. Böylelikle insanlar neyin ceza gerektirip gerektirmediğinin dışında, çeşitli yaptırımlarla adeta açık hava hapisanesinde yaşamakta ve düşüncelere baştan ket vurulmaktadır.

Sıkıyönetim Kanunu’nun “uygulanacak usul hükümleri” başlığı altında bulunan ve 18. maddeyi oluşturan bölüm, 1971 yılında kısa bir paragraftan oluşmaktaydı. Fakat 1980 yılında yapılan değişiklikler ile bu madde bentlere ayrılarak oldukça genişletilmiştir. Örneğin maddeye eklenen (b) bendi, “sanığın soruşturma sırasında tutuklanıp tutuklanmayacağı hakkındaki kararı sıkıyönetim askeri mahkemesinde askeri hakim sınıfından olan üyelerden birisi verir” demektedir. Bu karara itiraz edildiği takdirde de yetkili olacak olan kişi yine askeri mahkemelerin askeri hakim sınıfından biri olacaktır.⁴⁰⁹ Böylelikle ordu, sivil hakimlere söz hakkı tanımayarak mahkemede son kararı verenin askeri hakim olmasını istemekte ve herhangi bir itiraz halinde de yine son sözü ısrarla askeri hakim vermesini istemekte, tarafsız olması gereken mahkemelere müdahalede bulunmakta ve insanların adil bir şekilde yargılanma hakkını elinden almaktadır. Bu şekilde bir değişiklik ile ordunun yasama ve yürütme ile beraber aslında yargıya da müdahil olduğu anlaşılmaktadır.

Aynı maddenin (e) bendi ise şu şekildeydi:

⁴⁰⁶ “1402 Sayılı Sıkıyönetim Kanununun Bazı Hükümlerinin Değiştirilmesine ve Bazı Hükümler Eklenmesine Dair Kanun”, **a.g.e.**, s. 4; ayrıca bkz. Gülsün, **a.g.e.**, Cilt I, s. 23.

⁴⁰⁷ “1402 Sayılı Sıkıyönetim Kanunu”, **a.g.e.**, s. 3.

⁴⁰⁸ “1402 Sayılı Sıkıyönetim Kanununun Bazı Hükümlerinin Değiştirilmesine ve Bazı Hükümler Eklenmesine Dair Kanun”, **a.g.e.**, s. 5; ayrıca bkz. Gülsün, **a.g.e.**, Cilt I, s. 23.

⁴⁰⁹ **A.e.**,

“Suç sıkıyönetim askeri mahkemesinin bulunduğu ilçe sınırları dışında işlenmiş ise, sıkıyönetim askeri savcısı suçun işlendiği yerdeki Cumhuriyet Savcısı veya Askeri Savcıdan hazırlık soruşturması yapılmasını isteyebilir. Bu takdirde hazırlık soruşturması öncelikle ve ivedilikle yapılır.”⁴¹⁰

Sıkıyönetim askeri savcısı kendi bölgesi dışında dahi herhangi bir kişiyi etkileyebilmektedir. İsteddiği soruşturma ise öncelik hakkına sahiptir. Böylelikle bütün yurttta sıkıyönetim ilan edildiği için de herkes göz hapsinde tutulmaktadır.

Maddenin (h) bendi ise şu şekildedir:

“Sıkıyönetim Askeri Mahkemesi güvenlik ve davanın süratle sonuçlandırılması amacı ile duruşmanın başka bir yerde de icrasına karar verebilir.”⁴¹¹

Askeri yönetim kendince zararlı ve tehlikeli gördüğü kişilerin bir an önce cezaevine gitmesi gerektiği inancı taşımaktadır. Hatta bunun için başka bir yerde yargılama yapabilecek kadar istekli gözükmektedir. Normalde bir suça, suçun işlendiği yerdeki mahkeme bakmaktadır. Fakat ordu bu durumu da istediği zaman değiştirebilme hakkını kendinde bulmaktadır.

18. maddenin son bendi olan (n) bendinin ilk fıkrasında “sıkıyönetim askeri mahkemelerince verilen üç yıla kadar hürriyeti bağlayıcı ceza hükümleri temyiz olunamaz” ibaresi yer almaktadır.⁴¹² Bunun tek istisnası ise sıkıyönetim komutanı ve il savcılarıydı. Yani bu kişiler isterlerse ayrıcalık sahibi olarak temyize gidebiliyorlardı. Fakat herhangi bir kişi bu demokratik hakkı kullanamamaktaydı. Ordu kendisini bu şekilde yargı alanında itiraz edilemez özerk bir güç haline getiriyordu.

3.3.1.2. Parti ve Derneklere Müdahale, 8 Ekim 1980

Sıkıyönetim Kanunu’nda bir süre sonra birtakım değişiklikler yapılmıştır. Bu kanun üzerinde değişiklikler daha sonraki dönemlerde de devam edecektir. 8 Ekim

⁴¹⁰ “1402 Sayılı Sıkıyönetim Kanununun Bazı Hükümlerinin Değiştirilmesine ve Bazı Hükümler Eklenmesine Dair Kanun”, **a.g.e.**, s. 5

⁴¹¹ “1402 Sayılı Sıkıyönetim Kanununun Bazı Hükümlerinin Değiştirilmesine ve Bazı Hükümler Eklenmesine Dair Kanun”, **a.g.e.**, s. 5

⁴¹² **A.e.**, s. 6; ayrıca bkz. Gülsün, **a.g.e.**, Cilt I, s. 25.

1980 tarihinde yapılan değişiklik ek maddeler koyularak yapılmıştır. Koyulan ek maddelerin birincisi şu şekildedir:

“Sıkıyönetim askeri mahkemelerinin görevine giren suçları işleyen siyasi partilerin her kademe ve yan kuruluşlarının yönetici ve üyeleri ile siyasi partilerle ilişkileri görülen diğer kuruluş ve derneklerin yönetici ve üyelerinin suç dosyaları hakkında soruşturma ve yargılama yapmaya parti genel merkezlerinin bulunduğu yer sıkıyönetim komutanlıkları nezdindeki askeri mahkemeler yetkilidir.”⁴¹³

Ek maddenin son fıkrasında “suç dosyasının gönderildiği makam dosyayı geri çeviremeyeceği gibi adli mercilerin de görevsizlik ve yetkisizlik kararı veremeyeceği” ifade edilmektedir. Burada göze çarpan durum gönderilen makamların bunu reddedemeyeceği gibi bu konuda görevsizlik ve yetkisizlik kararı veremezler denilmesidir. Ayrıca askeri mahkemelerin yetkileri genişletilerek sadece siyasi parti yöneticileri değil, parti ile ilişkileri olan bütün kuruluş ve derneklerin de yönetici ve çalışanları da askeri mahkemenin yargılama kapsamına girmektedir. Bu düzenleme ile 12 Eylül yönetiminin toplumu tamamen apolitik hale getirme çabası içerisinde olduğu daha net görülmektedir.

3.3.1.3. Uzayan Gözaltı Süresi, 7 Kasım 1980

Mevcut Sıkıyönetim Kanunu’nda gözaltı süresinde 30 güne kadar müsaade edilmektedir.⁴¹⁴ Fakat 7 Kasım 1980 tarihinde yapılan değişiklik ile gözaltı süresi gerektiğinde 90 güne kadar çıkarılmıştır.⁴¹⁵ Böylelikle insan haklarına aykırı bir şekilde değişiklik yapılarak, sıkıyönetim zamanlarında 30 gün olan gözaltı süresi, üç katına çıkarılarak 90 güne kadar uzatılmıştır. Temel hak ve hürriyetler açısından aksi ispatlanana kadar herkesin masum olduğu karinesine istinaden, bir an önce hakim karşısına geçip bağımsız mahkeme tarafından yargılanması gereken bir kişi, aylarca gözaltında akıbeti belirsiz bir şekilde bekletilebiliyordu.

⁴¹³ “1402 Sayılı Sıkıyönetim Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun”, **Resmi Gazete (Mükerrer)**, 10 Ekim 1980, Sayı: 17131, s. 1; ayrıca bkz. Gülsün, **a.g.e.**, Cilt I, s. 37.

⁴¹⁴ “1402 Sayılı Sıkıyönetim Kanunu”, **a.g.e.** s. 3.

⁴¹⁵ “Sıkıyönetim Kanununun 15. Maddesinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun”, **Resmi Gazete**, 8 Kasım 1980, Sayı: 17154, s. 1; ayrıca bkz. Gülsün, **a.g.e.**, Cilt I, s. 70.

3.3.1.4. Başbakanın Alınan Yetki ve Hukuki Sorumsuzluk, 14 Kasım 1980

Sıkıyönetim Kanunu'nun 6. maddesine göre, sıkıyönetim komutanı görev ve yetkilerinden dolayı Başbakana karşı sorumluydu.⁴¹⁶ 14 Kasım 1980 tarihindeki değişiklik ile bu yetki ve sorumluluk Genelkurmay Başkanına geçmiştir.⁴¹⁷ Bu değişiklik önemlidir. Zira darbe dönemleri dışında da ordu kendi içinde daha özgür olmakta, dışa karşı ise dokunulamaz bir hale gelmektedir. Asker sıkıyönetim zamanlarında sivil denetimin etkisinden çıkmıştır. Bu durum sıkıyönetim komutanının her isteğini hiçbir tereddüt içerisinde kalmadan yapabileceği bir alan bırakmaktadır. Bu değişiklik ileride 1982 Anayasası'na girecektir.

Yine bu tarihte sıkıyönetim kanununa bazı ek maddeler koyulmuştur. Bunlardan ek madde 3'e göre "sıkıyönetim komutanlarına tanınan yetkilerin kullanılmasına ilişkin idari işlemler hakkında iptal davası açılmaz. Şahsi kusurları nedeniyle hukuki sorumlulukları ileri sürülemezdi"⁴¹⁸ Bu maddeye baktığımızda sıkıyönetim komutanının adeta dokunulmaz bir mevkiye yükseltildiğini, ona verilen olağanüstü yetkilerin bu madde ile korunduğunu görmekteyiz. Eğer komutan yanlışlıkla da ona verilen yetkiler hususunda kusur işlerse yine sorumlu kılınmayacaktı.

3.3.1.5. Askeri Mahkemeler, 8 Aralık 1980

8 Aralık 1980 tarihinde Sıkıyönetim Kanunu'na tekrardan ek maddeler eklenmişti. Anlaşılan ordu bir türlü kafasındaki sıkıyönetimi oluşturamamaktaydı. Bunlardan ek madde 4'e göre, "devletin siyasi veya mali veya iktisadi veya askeri

⁴¹⁶ "1402 Sayılı Sıkıyönetim Kanunu", a.g.e. s. 2.

⁴¹⁷ "1402 Sayılı Sıkıyönetim Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi ve Kanuna Bir Ek ve İki Geçici Madde Eklenmesi Hakkında Kanun", **Resmi Gazete**, 15 Kasım 1980, Sayı: 17161. s. 1; ayrıca bkz. Gülsün, a.g.e., Cilt I, s. 76.

⁴¹⁸ A.e., s. 2., ayrıca bkz. Gülsün, a.g.e., Cilt I, s. 77.

veya idari güvenliğini bozacak nitelikteki kaçakçılık suçunu işleyenlerin ve onlara yardım edenlerin askeri mahkemelerde yargılanacağını” belirtmektedir.⁴¹⁹

Ordunun bütün işlenen suçları askeri mahkemelerin yetkisi altına almakta kararlı olduğu gözükmekteydi. 12 Eylül yönetimine göre, normalde adli sayılabilecek bir suç askeri bir nitelik kazanabilmekteydi. Artık her suçun sıkıyönetim mahkemesinden geçeceği anlaşılmaktadır. Bu şekilde yetki olarak sınırı belli olmayan bir mahkeme görüntüsü verilmekteydi.

3.3.1.6. Basına Müdahale, 3 Eylül 1981

3 Eylül 1981 tarihinde Sıkıyönetim Kanunu’nun 3. maddesinin (c) bendine “yayına yeni girecek gazete ve dergilerin çıkarılmasını izne bağlamak⁴²⁰ ibaresi eklenmiştir. Yapılan değişiklikle henüz yayın hayatına girmemiş olan gazete ve dergiler bile sıkıyönetim komutanının süzgecinden geçecekti. Bu durum basın özgürlüğüne vurulan darbenin son haddiydi.

Bir başka değişiklik ise gözaltı süresi ile ilgiliydi. Daha önceki değişiklik ile 30 gün olan gözaltı süresi 90 güne kadar çıkarılmıştı. Son değişiklikle beraber 90 gün, 45 güne indirilmişti.⁴²¹ Muhtemelen ordu 90 gün olan gözaltı süresinin fazlalığının farkına varmış, fakat her halükarda gözaltı süresi eski haline getirilmemiştir.

3.3.1.7. Vakıflara Müdahale, 12 Mart 1982

1402 Sayılı Sıkıyönetim Kanunu’nun 3. maddesinin (g) bendi 19 Eylül 1980 tarihinde değişikliğe uğramıştı. Aynı bent bu sefer 12 Mart 1982 tarihinde tekrar değiştirilmiştir. Yapılan değişiklik ile bendin sonuna “resmi senetle kurulabilen vakıf ve teşekküllerin kuruluşlarını izine bağlamak, ayrıca her türlü dernek, vakıf ve teşekküllerin çalışmalarını durdurmak veya bunları izine bağlamak” ibaresi

⁴¹⁹ “1402 Sayılı Sıkıyönetim Kanununa Üç Ek Madde Eklenmesi Hakkında Kanun,” **Resmi Gazete**, 11 Aralık 1980, Sayı: 17187, s. 9; ayrıca bkz. Gülsün, **a.g.e.**, Cilt I, s. 134.

⁴²⁰ “1402 Sayılı Sıkıyönetim Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi ve Bu Kanuna Bir Geçici Madde Eklenmesi Hakkında Kanun,” **Resmi Gazete**, 7 Eylül 1981, Sayı: 17451, s. 1; ayrıca bkz.

Gülsün, **a.g.e.**, s. 1.

⁴²¹ **A.e.**,

eklenmiştir.⁴²² Böylelikle sıkıyönetim komutanının yetkisi bir kat daha arttırılarak derneklerden sonra vakıf ve teşekküllerinin açılmasının izni de askerın imzasından geçecekti.

3.4. Diğer Kanunlar

3.4.1. Atatürk Kültür Merkezi ve Resmi İdeoloji, 23 Eylül 1980

12 Eylül yönetimi ideolojik anlamda ayrışmış bulunan toplumu bir arada tutabilmek için ortak bir payda olarak Atatürkçülük üst ideolojisini belirlemiştir. Ordu, ileride bu doğrultuda 1982 Anayasası'nın başlangıç kısmına da Atatürk milliyetçiliği ibaresini ekleyecektir. Fakat anayasadan önce gerek yapılan konuşmalarda gerekse kanunlar yolu ile Atatürkçülük daha çok ön planda tutulmaya başlanmıştır. Bu bağlamda 23 Eylül 1980 tarihinde Atatürk'ün doğumunun 100. yıldönümünü de vesile sayarak, "Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılı'nın Kutlanması ve Atatürk Kültür Merkezi Kurulması" adı altında bir kanun çıkarılmıştır. Bu kanunun amacı Atatürk'ün özelliklerini insanlara duyurmak ve bunun için yurtiçi ve yurtdışında çeşitli toplantılar, törenler düzenlemek, yazılı basın yoluyla tanıtmaktır. Türk milliyetçiliği bu şekilde güçlendirilmek istenmekteydi. Bu bağlamda kanunda, Atatürkçülük ideolojisini destekleyen her türlü yayın ve çalışma desteklenmiş ve bunlar için de Ankara'da bir "Atatürk Kültür Merkezi" kurulması kararına varılmıştır.⁴²³ 12 Eylül yönetimi ordu ile bütünleşmiş olan Atatürkçülük düşüncesini topluma benimsetmeye çalışmıştı. Ordu artık başka bir ikinci ideoloji istememektedir.

3.4.2. Yerel Yönetimde Asker İktidarı, 25 Eylül 1980

12 Eylül yönetiminin göreve başladıktan sonra yaptığı ilk icraatlarından biri de mevcut belediye yönetimlerini feshetmesidir. Siyasi düşünceye ve demokrasi anlayışına karşı olan askeri zihniyet, çıkarmış olduğu kanun ile halk tarafından

⁴²² "13/5/1971 Gün ve 1402 Sayılı Sıkıyönetim Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun," **Resmi Gazete**, 16 Mart 1982, Sayı: 17635, s. 1; ayrıca bkz. Gülsün, **a.g.e.**, Cilt VI, s. 75.

⁴²³ "Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılı'nın Kutlanması ve Atatürk Kültür Merkezi Kurulması Hakkında Kanun," **Resmi Gazete**, 26 Eylül 1980, Sayı: 17117, s. 1; ayrıca bkz. Gülsün, **a.g.e.**, Cilt I, s. 27.

seçilmiş olan belediye başkanlarını görevlerinden almıştır. Bunu yapmak için 1930 tarihli mevcut Belediye Kanunu'na geçici maddeler eklemiştir. 25 Eylül 1980 tarihinde çıkarılan ek kanunun geçici birinci maddesi aynen şu şekildeydi:

“12 Eylül 1980 tarihinden itibaren mevcut belediye meclisleri feshedilmiş ve belediye başkanları görevden alınmıştır.”⁴²⁴

Yine aynı kanunun geçici üçüncü maddesine göre;

“Görevden alınan belediye başkanları yerine fiilen görevli veya emekli kamu görevlileri veya serbest meslek sahipleri veya görevden alınmış bulunan belediye başkanları arasından Sıkıyönetim Komutanlarının istemlerine uygun olarak il merkezlerinde İçişleri Bakanlığınca, il merkezi olmayan yerlerde valilerce atama yapılır ve gerektiğinde aynı usullerle değiştirilebilir.”⁴²⁵

Bu maddeye baktığımız zaman göze çarpan şey, görevinden bir şekilde alınan belediye başkanlığı makamlarına o bölgenin sıkıyönetim komutanının isteğine göre birisinin atanmasıdır. Sıkıyönetim komutanı bulunduğu bölge içerisinde adeta tek adam haline gelmiş, halkın eğilim gösterdiği kişiler göz ardı edilerek tek bir kişinin isteği ile yerel yönetim üzerinde de son sözü söyleyen bir pozisyona ulaşmıştır.

Aynı maddenin üçüncü fıkrasında, “görevden alınmış belediye başkanlarının göreve iade edilmesi halinde başkanlık görevlerinin devamı süresince siyasi partilerle olan ilişkileri kesilir” ibaresi yer almaktadır.⁴²⁶ Bu şekilde eklenen bir fıkra ile demokrasinin gereği olan siyasi partilerin yerel yönetimlerde de ilişkisi olamayacağı kesin bir dille bildirilmekteydi. Mevcut kanun yapılan bu düzenlemelerle de yetinmeyip geçici bir madde daha eklemektedir. Beşinci geçici madde şöyleydi:

“Belediye kanununun 133 ve müteakıp maddelerine göre kurulmuş olan belediye birliklerini; sıkıyönetim bölgelerinde Sıkıyönetim Komutanları gerektiğinde feshe, faaliyetlerini durdurmaya veya

⁴²⁴ “3/4/1930 Tarih ve 1580 Sayılı Belediye Kanununa Ek Kanun,” **Resmi Gazete**, 29 Eylül 1980, Sayı: 17120, s. 1; ayrıca bkz. Gülsün, **a.g.e.**, Cilt I, s. 31.

⁴²⁵ **A.e.**,

⁴²⁶ **A.e.**, s. 1.

seçilmiş üyelerden teşekkül eden organları yerine bu organların görevlerini yapmak üzere, kamu görevlilerinden başkan atamaya ve kurullar teşkiline yetkilidirler.”⁴²⁷

Önceki kanuna göre sıkıyönetim komutanının isteği üzerine belediye başkanı atanırken şimdi de görüldüğü üzere, mevcut sıkıyönetim komutanı istediği takdirde belediye birliklerini ortadan kaldırmaya, durdurmaya ve gerekli gördüğü zaman kaldırdığı organın yerine yine istediği kişiyi atamaya yetkiliydi. Bu arada belediye meclislerinin kaldırılması ile aynı gün, ülkedeki tüm il genel meclisleri de feshedilmekteydi.

3.4.3. Sendika Tasfiyesi, 10 Ekim 1980

12 Eylül darbesi ile beraber bütün sendika, federasyon ve konfederasyonların faaliyetleri durdurulmuştu. Ardından darbeden yaklaşık bir ay kadar sonra 10 Ekim 1980 tarihinde, kapatılan bu kurumlara kayyım tayini ile ilgili bir kanun çıkarılmıştır. Kanununun 1. maddesinin ikinci fıkrasında, “faaliyeti durdurulan mesleki teşekküller, sıkıyönetim komutanlığınca, kayyım tayini için görevli mahkemeye bildirilir. Kayyım, görevini sıkıyönetim komutanlığının gözetim ve talimatı altında yerine getirir” ibaresi yer almaktadır.⁴²⁸ Zaten kapatılmış bulunan sendika ve federasyonlar kayyım emri altına getirilmekte, üstelik bu kayyım mevcut sıkıyönetim komutanının emri altında onun istediği doğrultuda çalışacaktı. Bu kanun ile birlikte sendikalar toplumsal hayattan silinmiş olmaktadır.

3.4.4. Değiştirilen Anayasal Düzen, 27 Ekim 1980

12 Eylül'den itibaren fiiliyatta yasama yetkisini elinde bulunduran Milli Güvenlik Konseyi ve kendisini devlet başkanı ilan eden Kenan Evren'in durumu, hukuki anlamda da 27 Ekim 1980 tarihinde çıkarılan “Anayasa Düzeni Hakkındaki Kanunun” 2. maddesi ile “meclisin yetkilerinin Milli Güvenlik Konseyi'ne, Cumhurbaşkanına ait olan yetkilerin de Milli Güvenlik Konseyi Başkanı ve Devlet

⁴²⁷ “3/4/1930 Tarih ve 1580 Sayılı Belediye Kanununa Ek Kanun,” **Resmi Gazete**, 29 Eylül 1980, Sayı: 17120, s. 2.; ayrıca bkz. Gülsün, **a.g.e.**, Cilt I, s. 32.

⁴²⁸ “Faaliyetleri Durdurulan Sendika, Federasyon ve Konfederasyonlara Kayyım Tayini Hakkında Kanun,” **Resmi Gazete**, 11 Ekim 1980, Sayı: 17132, s. 3; ayrıca bkz. Gülsün, **a.g.e.**, Cilt I, s. 41.

Başkanınca yerine getirileceği” açıklanmaktaydı. Milli Güvenlik Konseyi yasama ve yürütmeyi tek elde toplamıştı.⁴²⁹

Kanunun üçüncü maddesi, “milli güvenlik konseyince kabul edilerek yayımlanan bildiri ve karar hükümleri ile yayımlanan ve yayımlanacak olan kanunların Anayasaya aykırılığı iddiası ileri sürülemez”⁴³⁰ demekte, aynı kanunun dördüncü maddesinde, “Milli Güvenlik Konseyi’nin bildiri ve kararlarında yer alan ve yer alacak olan hükümlerle 12 Eylül 1980 tarihinden sonra çıkarılan ve çıkarılacak olan Bakanlar Kurulu kararnamelerinin ve üçlü kararnamelerin yürütülmesinin durdurulması ve iptali istemi ileri sürülemez”⁴³¹ ibaresi yer almaktadır. Beşinci maddede, “12 Eylül 1980 tarihinden sonra, bakanlar ile bakanların yetki verdiği görevlilerce kamu personeli hakkında uygulanan ve uygulanacak olan işlemlerin ve alınan kararların yürütülmesinin durdurulması istemi ileri sürülemez” yazmaktaydı.⁴³²

Son olarak altıncı maddede ise şu ifade yer almaktaydı:

“Milli Güvenlik Konseyi’nin bildiri ve kararlarında yer alan ve alacak olan hükümlerle Konseyce kabul edilerek yayımlanan ve yayımlanacak olan kanunların 9 temmuz 1961 tarihli Anayasa hükümlerine uymayanları Anayasa değişikliği olarak ve yürürlükteki kanunlara uymayanları da kanun değişikliği olarak yayımlandıkları tarihte veya metinlerinde gösterilen tarihlerde yürürlüğe girer.”⁴³³

Maddelerden anlaşılacağı üzere, Milli Güvenlik Konseyi’nin yayınladığı ve yayımlayacağı her türlü kanun, bildiri ve kararları hakkında anayasaya aykırılık iddiası ileri sürme yolu baştan tıkanmış, iptal ve yürütme durdurma isteminin de yolu aynı şekilde engellenmiştir. Konsey güdümünde kurulan hükümet üyelerinin de yetki verdiği kimselerin yaptığı işlere de herhangi bir itiraz hakkı tanınmamaktadır. Bu şekilde demokratik bir yol olan herhangi bir karara itiraz etme durumu kesin bir

⁴²⁹ Resmi Gazete, **Anayasa Düzeni Hakkında Kanun**, 28 Ekim 1980, Sayı: 17145, s. 1; ayrıca bkz. Gülsün, **a.g.e.**, Cilt I, s. 53.

⁴³⁰ Anayasa Düzeni Hakkında Kanun, **a.g.e.**, s. 1.

⁴³¹ **A.e.**,

⁴³² **A.e.**,

⁴³³ **A.e.**,

şekilde baştan reddedilmektedir. Konseyin attığı her türlü adım itiraz edilemeyecek bir şekilde insanların yaşamlarında yer almaya başlayacaktır.

Bu kanun şunu göstermektedir ki, Konsey sadece yasama yetkisini değil, anayasada değişiklik yapma yetkisini de kendinde bulmuştu. Aynı zamanda bu kanun ile aslında Anayasa Düzeni Hakkında bir kanun vardır fakat artık anayasal hatta anayasalı bir düzen yoktur.⁴³⁴

3.4.5. Siyasi Parti ve Derneklerin Tasfiyesi, 27 Ekim 1980

27 Ekim 1980 tarihinde çıkarılan bir başka kanun “faaliyetleri durdurulan siyasi parti ve derneklerin mallarının idaresinin kayımlar tarafından sağlanacağını” belirtmekteydi. Kanunun dördüncü maddesi can alıcı nokta olarak “kayımların görevlerini sıkıyönetim komutanının gözetim ve talimatı altında yerine getireceğini” belirtiyordu.⁴³⁵ Böylelikle bu kanunla beraber sıkıyönetim komutanları bütün sivil kuruluşlar üzerinde tam yetkiye sahip oluyorlardı. Sendikalarla beraber siyasi partiler de askerin emri altına girmektedir.

3.4.6. Milli Güvenlik Konseyi'nin Görev Süresi ve Millete Uyarı, 12 Aralık 1980

12 Aralık 1980 tarihinde Milli Güvenlik Konseyi kendine yönelik bir kanun çıkardı. Kanunun birinci maddesi konseyin kimlerden oluştuğunu isim isim açıkladıktan sonra, ikinci madde şu şekildeydi:

“Kurucu meclis tarafından hazırlanarak halkoyuna sunulacak yeni Anayasada yer alacak hükümlere göre teşekkül edecek olan Türkiye Büyük Millet Meclisi fiilen göreve başlayıncaya kadar Milli Güvenlik Konseyi Başkanı ve üyelerinin görevleri, yetki ve sorumlulukları rütbe süreleri ile hizmet sürelerine ve yaş hadlerine bakılmaksızın devam eder.”⁴³⁶

⁴³⁴ Bülent Tanör, Necmi Yüzbaşıoğlu, **1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku**, 10. bs., İstanbul, Beta Yayınları, 2011, s. 8.

⁴³⁵ “Faaliyetleri Durdurulan Siyasi Parti, Dernek, Federasyon ve Konfederasyonlara Kayımların Hakkında Kanun,” **Resmi Gazete**, 28 Ekim 1980, Sayı: 17145, s. 2; ayrıca bkz. Gülsün, **a.g.e.**, Cilt I, s. 54.

⁴³⁶ “Milli Güvenlik Konseyi Hakkında Kanun,” **Resmi Gazete (Mükerrer)**, 12 Aralık 1980, Sayı: 17188, s. 1; ayrıca bkz. Gülsün, **a.g.e.**, Cilt I, s. 136.

Çıkarılan bu kanun ile Konseyin süresi yeni bir meclis oluşturuluncaya kadar süresiz olarak uzatılmaktaydı. Şüphesiz bu durum Milli Güvenlik Konseyi’ni hukuki anlamda garanti altına almaktaydı. Aynı zamanda bu madde, yapılacak olan anayasanın kabul edilmemesi halinde meclisin geç oluşacağı ve dolayısıyla da Konseyin süresinin devam edeceği uyarısı yapılmaktadır.

3.4.7. Vatandaşlıktan Çıkarma, 13 Şubat 1981

12 Eylül yönetimi 1964 tarihli Türk Vatandaşlığı Kanunu’nun “vatana bağlılıkla bağdaşmayan eylemler” bölümüne ilave bentler eklemiştir. Bunlardan 25. maddeye eklenen ve daha sonra 1992 yılına kadar yürürlükte olan (g) bendi ile vatandaşlıktan çıkarılma şu şekildeydi:

“Yurt dışında bulunup da Türkiye Cumhuriyeti’nin iç ve dış güvenliği ile kanunun suç saydığı şekilde iktisadi veya mali güvenliği aleyhinde faaliyette bulunan veya yurt içinde bu tür faaliyetlerde bulunup da her ne suretle olursa olsun yurt dışına çıkan ve hakkında Türkiye’de bu nedenle kamu davası açılmasına veya ceza kovuşturmasına veya hükmün infazına olanak bulunmayan ve gelmesi için yapılan duyuruya rağmen üç ay içinde, Sıkıyönetim ve olağanüstü hallerde bir ay içinde yurda dönmeyenler;”⁴³⁷

Yapılan değişiklik ile ordunun suçlu saydığı bir kimse ülkeye dönmediği takdirde kolaylıkla vatandaşlıktan çıkarılabiliyordu. Bu şekilde 12 Eylül yönetimi sürecinde birçok kişinin vatandaşlıktan nasıl çıkarıldığı belli olmaktaydı.

3.4.8. Bayram Adı Değiştirme, 17 Mart 1981

12 Eylül yönetimi ulusal bayramların adlarında da birtakım değiştirmeler yapmışlardı. 17 Mart 1981 tarihinde kabul edilen “bayram ve tatiller” ile ilgili kanunun 2. maddesinde şöyle bir ifade vardır:

⁴³⁷ “11/2/1964 Tarih ve 403 Sayılı Türk Vatandaşlığı Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi ve Bu Kanuna İki Ek Geçici Madde Eklenmesi Hakkında Kanun,” **Resmi Gazete**, 13 Şubat 1981, Sayı: 17254, s. 3; ayrıca bkz. Gülsün, **a.g.e.**, Cilt II, s. 19.

“23 Nisan günü Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramıdır. Bugün ana ve ilkokullar düzeyinde törenler yapılır.”⁴³⁸

Aslında o zaman kadar 23 Nisan günü çocuklara armağan edilmiş bir bayram değildi. Başlangıçta 23 Nisan, meclisin açılışından bir yıl sonra yani 23 Nisan 1921 tarihinden itibaren sadece milli bir bayram olarak kutlanmaktaydı. Çocuk bayramı olarak herhangi bir ibare yoktu. Kırklareli milletvekili Fuat Umay’ın başkanlığını yaptığı Himaye-i Etfal Cemiyeti (Çocuk Esirgeme Kurumu) de 1925’ten itibaren 23 Nisan’ı çocuk bayramı olarak kutlamaktaydı. Umay’ın önerisiyle aynı gün olan bayramlar bir günde kutlanmaktaydılar. Fakat 12 Eylül darbesinden sonra meclis lağvedilmişti. Dolayısıyla milli egemenlik bayramının kutlanması mümkün değildi. Çıkarılan kanunla “Ulusal Egemenlik Bayramı” ile “Çocuk Bayramı” resmi olarak 17 Mart 1981 tarihinde birleştirildi.⁴³⁹ Dolayısıyla Milli Güvenlik Konseyi kabul ettiği bu kanunla çocuklara resmi anlamda bir bayram hediye etmiş oldu.

Bir diğer düzenleme ise Gençlik ve Spor Bayramı ile ilgilidir. Aynı kanunun 2. maddesinin devamında “19 Mayıs günü Atatürk’ü Anma ve Gençlik ve Spor Bayramı günüdür ifadesi” yer almaktadır.⁴⁴⁰ Aslında yine o zamana kadar 19 Mayıs günü, 20 Haziran 1938 tarihinde çıkarılan “ulusal bayram ve genel tatiller hakkındaki 2739 sayılı kanuna ek kanun” ile sadece “gençlik ve spor bayramı olarak kutlanmaktaydı.⁴⁴¹ Fakat 17 Mart 1981 günü kabul edilen kanunla, bu bayramın adına “Atatürk’ü Anma” ibaresi eklenmiştir.⁴⁴² Böylelikle Konsey, bir başka bayramın adına daha müdahalede bulunmuş oluyordu. Şüphesiz 19 Mayıs bayramında Atatürk’ü Anma” ibaresinin yer almasında, o dönem için arzulanan tek ideoloji olan Atatürkçülüğün önemi vardır.

3.4.9. Denetlenemeyen Ordu, 1 Nisan 1981

⁴³⁸ “Ulusal Bayram ve Genel Tatiller Hakkında Kanun,” **Resmi Gazete**, 19 Mart 1981, Sayı: 17284, s. 2; ayrıca bkz. Gülsün, **a.g.e.**, Cilt II, s. 81.

⁴³⁹ Mehmet Ö. Alkan, “23 Nisan’ın Gayri Resmî Tarihi” (En Doğru Bildiğimizden Kuşkulamak-5), **Toplumsal Tarih**, Nisan 2011.

⁴⁴⁰ “Ulusal Bayram ve Genel Tatiller Hakkında Kanun,” **a.g.e.**, s. 2.

⁴⁴¹ “Ulusal Bayram ve Genel Tatiller Hakkındaki 2739 Sayılı Kanuna Ek Kanun,” **Resmi Gazete**, 4 Temmuz 1938, Sayı: 3950, s. 9.

⁴⁴² “Ulusal Bayram ve Genel Tatiller Hakkında Kanun,” **a.g.e.**, s. 2.

1 Nisan 1981 tarihinde “Devlet Denetleme Kurulu Kurulması” hakkında bir kanun kabul edildi. Kanuna 1. maddesine göre “yönetimin hukuka uygun, düzenli ve verimli bir şekilde yürütülmesinin ve geliştirilmesinin sağlanması” için Devlet Denetleme Kurulu’nun kurulduğu belirtiliyordu. Kanunun 2. maddesine göre Kurul, “tüm kamu kuruluş ve kurumlarını, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarını, her düzeydeki işçi ve işveren meslek teşekküllerini ve kamuya yararlı dernekleri” denetleme yetkisine sahipti. Kurula devlet başkanı tarafından atama yapılmaktaydı. Esas önemli olan nokta kanunun sonunda yer almaktaydı. Son fıkrada yer alan ifadeye göre “silahlı kuvvetler ve yargı organları Devlet Denetleme Kurulu’nun görev alanı dışındadır.”⁴⁴³

Yargının denetlenememesi bağımsız ve tarafsız olması gerektiği açısından anlaşılabilir. Fakat bu kadar geniş bir denetleme alanı olan bir kurulun, orduyu denetleyememesi ilginçtir. Bu şekilde ordu, kendisini devlet içerisinde özerk bir konuma getirmek istemektedir. Böylelikle hiçbir kurum ona hesap soramayacaktır.

3.4.10. Dernek ve Polis, 1 Nisan 1981

1 Nisan 1981 tarihinde “Emniyet Teşkilatı Kanunu’na” bazı ek maddeler koyulmuş ve değişiklikler yapılmıştır. Bu kanunun ek 8. maddesi şu şekildeydi:

“Emniyet teşkilatı mensupları ile çarşı ve mahalle bekçileri dernek kuramaz. Spor dernekleri dışında kurulmuş derneklere üye olamazlar ve Türk Polis Teşkilatını Güçlendirme Vakfı dışında vakıf kuramazlar, diğer vakıf kuruluşlarının organlarında görev alamazlar.

Birinci fıkra hükmüne aykırı hareket ettiği tespit edilenler yetkili disiplin kurulunca, usulüne göre, meslekten çıkarma cezası ile cezalandırılır.”⁴⁴⁴

Toplumdan birçok kesimi siyasi girişimden uzak tutmaya çalışan 12 Eylül yönetimi, bu kanun ile beraber bütün polis teşkilatı üyelerini, siyasi düşüncelerini

⁴⁴³ “Devlet Denetleme Kurulu Kurulması Hakkında Kanun,” **Resmi Gazete**, 3 Nisan 1981, Sayı: 17299, s. 3; ayrıca bkz. Gülsün, **a.g.e.**, Cilt III, s. 24.

⁴⁴⁴ “3201 Sayılı Emniyet Teşkilat Kanununun Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması ve Bu Kanuna Bir Geçici Madde Eklenmesi Hakkında Kanun,” **Resmi Gazete**, 3 Nisan 1981, Sayı: 17299, s. 6; ayrıca bkz. Gülsün, **a.g.e.**, Cilt III, s. 27.

özgürce yansıtma teşebbüsünden uzak tutmakta, sadece spor derneklerine üye olmalarına iznini vermektedir. Vakıf alanını da kısıtlamaktadır. Aksi takdirde bütün bunların cezası meslekten men edilmektir. Ordu, bu anlamda çarşı ve mahalle bekçilerine dahi karışmaktadır.

3.4.11. Sözde Meclis, 29 Haziran 1981

29 Haziran 1981 tarihinde Milli Güvenlik Konseyi ve Danışma Meclisi'nde oluşan Kurucu Meclis oluşturulmuştur. Meclis, yeni anayasayı, siyasi partiler kanununu, seçim kanununu ve yasama görevini yapma görevini üstlenmiştir. Milli Güvenlik Konseyi'nin güdümünde olan bu mecliste her üye konseyin süzgecinden geçmektedir.

Kanunun 4. maddesi “Danışma Meclisine üyelik şartları” hakkındaydı. Maddenin (g) bendinde “11 Eylül 1980 tarihinde herhangi bir siyasi partinin üyesi olmamak”⁴⁴⁵ ifadesi yer almaktaydı. Böylelikle Danışma Meclisine Konseyin istediği teknokratlar girmiş olacak ve çıkarılacak olan kanunlarda askerin işi daha kolay olacaktı.

Aynı kanunun 25. maddesi kanunların yapım süreci ile ilgiliydi. Maddenin 3. fıkrasında şöyle bir ifade yer almaktadır:

“Milli Güvenlik Konseyi, Danışma Meclisinden gelen kanun tasarı ve teklifleri aynen veya değiştirerek kabul veya reddedebilir.”⁴⁴⁶

Konsey, ne olursa olsun Danışma Meclisine güvenmiyor, kanunlarda son söz olarak kendine yetki veriyordu. Son olarak kanunun 26. maddesinin ilk fıkrası şu şekildeydi:

⁴⁴⁵ “Kurucu Meclis Hakkında Kanun,” **Resmi Gazete**, 30 Haziran 1981, Sayı: 17386, s. 2; ayrıca bkz. Gülsün, **a.g.e.**, Cilt III, s. 101.

⁴⁴⁶ **A.e.**, s. 4; ayrıca bkz. Gülsün, **a.g.e.**, Cilt III, s. 104.

“Danışma Meclisinin, Anayasa komisyonu tarafından hazırlanan ve Genel Kurulca kabul edilen Anayasa metni, Milli Güvenlik Konseyince aynen veya değiştirilerek kabul edilir ve Resmi Gazete ile yayımlanır.”⁴⁴⁷

Böylelikle Konsey, kanunlarda olduğu gibi Anayasa metninde de işi şansa bırakmak istememektedir.

3.4.12. Özel Güvenlik, 22 Temmuz 1981

22 Temmuz 1981 tarihli “bazı kurum ve kuruluşların korunması ve güvenliklerinin sağlanması hakkında” yapılan kanunun dördüncü bölümünde yer alan yasak hükümlere bakıldığında bazı ayrıntılar göze çarpmaktadır. Kanunun 21. maddesi şu şekildedir:

“Özel güvenlik teşkilatı personeli, sendika, dernek ve siyasi partilere üye olamazlar. Bu yasağa uymayanların görevlerine ilgili kuruluşça son verilir.”⁴⁴⁸

Bir sonraki maddedeki ifade ise şu şekildeydi:

“Özel güvenlik teşkilatı personeli, grevlere ve her türlü toplantı veya gösteri yürüyüşlerine, hiçbir şekilde katılamaz ve katılmaya teşvik edilemez ve zorlanamazlar.”⁴⁴⁹

12 Eylül yönetimi özel güvenlik çalışanlarının dahi herhangi bir sendikaya, derneğe veya partiye üye olmasına tahammül edemiyordu. Yine aynı personel grev ya da yürüyüş hakkından da men ediliyordu. Uygulanacak yaptırım ise işten çıkarmak gibi çok ağır bir yaklaşıma sahipti. Polis, bekçi derken özel güvenliğe mensup kişiler de yasaklardan nasibini alıyordu.

3.4.13. Parti Düşmanlığı, 16 Ekim 1981

⁴⁴⁷ “Kurucu Meclis Hakkında Kanun,” a.g.e., s. 4.

⁴⁴⁸ “Bazı Kurum ve Kuruluşların Korunması ve Güvenliklerinin Sağlanması Hakkında Kanun,” **Resmi Gazete**, 24 Temmuz 1981, Sayı: 17410, s. 5; ayrıca bkz. Gülsün, a.g.e., Cilt IV, s. 16.

⁴⁴⁹ A.e.,

12 Eylül darbesinden sonra faaliyetleri durdurulan bütün siyasi partiler, 16 Ekim 1981 tarihinde feshedilmişlerdi. “Siyasi partilerin feshine” dair kanunun birinci maddesi şu şekildeydi:

“12 Eylül 1980 tarihine kadar kurulmuş olan ve faaliyetleri Milli Güvenlik Konseyi’nin 7 numaralı bildirisi ile yasaklanmış bulunan bütün siyasi partiler; tüm merkez, il, ilçe ve diğer şube teşkilatları, kadın ve gençlik kolları, temsilcilik, lokal ve diğer adlarla kurulan her türlü yardımcı kuruluş ve yan organları ile birlikte feshedilmişlerdir.”⁴⁵⁰

Kanunun ikinci maddesi ise şöyleydi:

“Feshedilmiş bulunan siyasi partilerin ve her türlü yardımcı kuruluş ve yan organlarının para dahil taşınır ve taşınmaz bütün malları bu kanun yürürlüğe girdiği tarihte hazineye geçer;”⁴⁵¹

Yedinci madde ise “1965 tarihli Siyasi Partiler Kanunu’nun yürürlükten kaldırıldığını” belirtmektedir.⁴⁵²

Çıkarılan kanun ile fiili olarak işlevsiz bulunan siyasi partiler hukuki olarak tamamen kapatılmış ve bütün malları hazineye devredilmişti. Bununla beraber 1965 tarihli siyasi partiler kanunu da bütün maddeleriyle kaldırılmıştı. 12 Eylül yönetimi anlaşılıyor ki, milletin görüşlerini yansıtan siyasi partiler hakkında tamamen kendisine göre hazırlanacak olan bir parti kanunu düşünüyordu. Halbuki bu durum milletin iradesine vurulan bir darbeydi.

3.4.14. Üniversiteye Müdahale, 4 Kasım 1981

4 Kasım 1981 tarihinde uzun yıllar tartışmalara neden olacak olan “Yüksek Öğretim Kanunu” çıkarılmıştı. 12 Eylül yönetimi üniversiteler üzerinde tam yetki sahibi olma ve üniversiteleri siyasetten uzaklaştırma hususunda kararlıydı. Çünkü

⁴⁵⁰ “Siyasi Partilerin Feshine Dair Kanun,” **Resmi Gazete (Mükerrer)**, 16 Ekim 1981, Sayı: 17486, s. 1; ayrıca bkz. Gülsün, **a.g.e.**, Cilt IV, s. 71.

⁴⁵¹ “Siyasi Partilerin Feshine Dair Kanun,” **a.g.e.**, s. 1.

⁴⁵² **A.e.**,

onlara göre ülkedeki kargaşanın sebebi büyük çoğunlukla üniversiteler yüzündendi. Kanunun 5. maddesinin (1) bendi “Atatürk İlkeleri ve İnkılap tarihi dersinin zorunlu olarak okutulacağını” vurgulamaktaydı.⁴⁵³ Buradan anlaşılacağı üzere Atatürkçülük resmi bir hüviyet kazanmaya başlamıştır. Kanunun 6. maddesi Yükseköğretim Kurulu’nu tanımlayıp etki alanını göstermesi açısından önemlidir:

“Yükseköğretim Kurulu, tüm yükseköğretimi düzenleyen ve yükseköğretim kurumlarının faaliyetlerine yön veren, bu kanunla kendisine verilen görev ve yetkiler çerçevesinde özerkliğe ve kamu tüzelkişiliğine sahip, sürekli görev yapan bir kuruluştur.”⁴⁵⁴

Yükseköğretim Kurulu’nun üyeleri devletin çeşitli kesimlerinden oluşan bir heyetti. Bu heyet içerisinde 2004 yılına kadar devam edecek olan “Genelkurmay Başkanlığı’nca” gönderilen bir üye de bulunuyordu. Bütün kişilerin üyelikleri devlet başkanınca kesinleşmekteydi. Bu kurul yeni bir üniversite kurulmasında veya birleştirilmesinde, bölüm açılmasında ya da kapatılmasında gibi alanlarda söz sahibiydi.⁴⁵⁵

Yükseköğretim Kurulu’na Yükseköğretim Denetleme Kurulu ile Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi bağlıdır. Yükseköğretim Denetleme Kurulu, Yükseköğretim Kurulu adına üniversiteleri, bağlı birimlerini, öğretim elemanlarını ve bunların faaliyetlerini denetleyen bir kuruluştur. Bu kurulun içerisinde de “Genelkurmay Başkanlığı’nca” seçilecek bir üye bulunmaktadır. Bu kurul, istediği takdirde rektörler hakkında disiplin soruşturması yapabilmekte, üniversitelerdeki eğitim-öğretim faaliyetlerini denetleyebilmektedir.⁴⁵⁶ Üniversitelerarası Kurul da yükseköğretimin bir parçasıdır. Bu kurulda da üniversite rektörlerinin yanısıra “Genelkurmay Başkanlığı’nın” Silahlı Kuvvetlerden dört yıl için seçeceği bir profesör bulunmaktadır.⁴⁵⁷ Maddelerden anlaşılacağı üzere ordu, bütün üniversiteler

⁴⁵³ “Yükseköğretim Kanunu,” **Resmi Gazete**, 6 Kasım 1981, Sayı: 17506, s. 4. ayrıca bkz. Gülsün, **a.g.e.**, Cilt IV, s. 80.

⁴⁵⁴ “Yükseköğretim Kanunu,” **a.g.e.**, s. 4. ayrıca bkz. Gülsün, **a.g.e.**, s. 81.

⁴⁵⁵ **A.e.**,

⁴⁵⁶ **A.e.**, s. 6.

⁴⁵⁷ **A.e.**, s. 7.

üzerinde hakimiyet kuracak olan bu kanun aracılığıyla, yükseköğretimi elinde tutmak ve ona istediği şekilde yön vermek istemektedir.

Kanununun 54. maddesi “öğrencilerin disiplin işleri” ile alakalıdır. Maddenin (a) bendi şu şekildeydi:

“Yükseköğretim kurumları içinde veya dışında yükseköğretim öğrenciliği sıfatına, onur ve şerefine aykırı harekette bulunan, öğrenme ve öğretme hürriyetini, doğrudan doğruya veya dolaylı olarak kısıtlayan, kurumların sükun, huzur ve çalışma düzenini bozan, boykot, işgal ve engelleme gibi eylemlere katılan, bunları teşvik ve tahrik eden, yükseköğretim mensuplarının şeref ve haysiyetine veya şahıslarına tecavüz eden veya saygı dışı davranışlarda bulunan ve anarşik veya “ideolojik” olaylara katılan veya bu olayları tahrik ve teşvik eden öğrencilere; eylem başka bir suç oluşturursa bile ayrıca uyarma, kınama, bir haftadan bir aya kadar veya bir veya iki yarıyıl için kurumdan uzaklaştırma veya yükseköğretim kurumundan çıkarma cezaları verilir.”⁴⁵⁸

Bir öğrencinin ideolojik olaylara katılması, onun üniversiteden atılması için yeterli sebeplerden birisi olmuştur. Son derece doğan olan ideolojik düşünce, ordu tarafından bilimsel ve özgür düşüncenin kaynağı olması gereken üniversitelerde atılma cezası olarak yer almaktadır.

Yine aynı maddenin (g) bendi şu şekildeydi:

“Yükseköğretim kurumundan çıkarma kararı bütün yükseköğretim kurumlarına, Yükseköğretim Kurulu, emniyet makamları ve ilgili askerlik şubelerine bildirilir. Yükseköğretim kurumundan çıkarma cezası verilen öğrenciler, bir daha herhangi başka bir yükseköğretim kurumuna alınmazlar.”⁴⁵⁹

Bir öğrencinin olası bir atılmadan sonraki hayatı bu düzenleme ile karartılmaktaydı. Örneğin ideolojik düşüncesinden ötürü üniversiteden atılan bir öğrenci, bir daha üniversite okuyamayarak eğitim-öğretim hakkı elinden alınmaktadır.

⁴⁵⁸ “Yükseköğretim Kanunu,” a.g.e., s. 23. ayrıca bkz. Gülsün, a.g.e., Cilt IV, s. 100.

⁴⁵⁹ A.e.,

Kanunun 59. maddesi “siyasi partilere girme yasağı” ile ilgiliydi. 1997 yılında yumuşatılacak olan bu madde kabul edildiği tarihte şu şekildeydi:

“Yükseköğretim kurumlarındaki öğretim elemanları ile her düzeydeki öğrenciler siyasi partilere ve bunların her türlü yan kuruluşlarına üye olamazlar ve bir parti hesabına siyasi faaliyet gösteremezler. Kamu yararına olan dernekler dışında herhangi bir derneğe üye olma, rektörün yazılı iznine bağlıdır.”⁴⁶⁰

Bir ülkenin bilimsel ve özgür düşüncenin kaynağı olan üniversitelerde, demokratik düzenin bir parçası olan siyasi partilere yönelik herhangi bir eğilim kesinlikle kabul edilmemekteydi. Bu şekildeki bir düşünce yapısı ile hem akademisyenler hem de öğrenciler birer duygusuz robot misali sadece devletin kendilerine yüklemiş olduğu vazifeleri yapmak zorunda bırakılmışlar, bir derneğe üye olmak için bile rektörden izin almak durumunda kalmışlardır. Yüksek Öğretim Kanunu ile üniversitelerin özerklikleri kaldırılarak merkeziyetçi bir yapıyla yönetilebilir hale gelmişlerdir.

3.4.15. Askere Zam, 12 Şubat 1982

Demokrasiyi rayına oturtmak ve ülkedeki anarşiye son vermek için ülke yönetimine el koyan Türk Silahlı Kuvvetleri, kendi personeline zam yapmayı da ihmal etmemiştir. 1967 yılında kabul edilen “Türk Silahlı Kuvvetleri Personel Kanunu’nun” 137. maddesi, uzman çavuştan generale kadar olan personelin maaşları hakkında kademe göre gösterge rakamlarından bahsetmekteydi. Bu maddeye göre en düşük gösterge rakamı 100, en yüksek ise 1000 idi.⁴⁶¹ Daha sonra 13 Ekim 1978 tarihinde çıkarılan 15 sayılı kanun hükmünde kararname ile gösterge rakamları en düşük olarak 340 ve en yüksek 1200 olarak belirlenmişti.⁴⁶²

12 Eylül yönetimi darbeden sonra söz konusu gösterge rakamlarını daha da yükseltmiştir. 12 Şubat 1982 tarihinde çıkarılan bir kanun ile en düşük gösterge rakamı 410, en yüksek ise 1400 yapılmıştır. Aynı kanunun sonuna da ek bir madde

⁴⁶⁰ A.e., s. 25; ayrıca bkz. Gülsün, a.g.e., Cilt IV, s. 102.

⁴⁶¹ “Türk Silahlı Kuvvetleri Personel Kanunu,” **Resmî Gazete**, 10 Ağustos 1967, Sayı: 12670, s. 13.

⁴⁶² <http://www.bilgi-rehberi.com/kanunlar/kanun5926bes-033.html>, (Çevrimiçi), 08.05.2012

eklenerek, “Genelkurmay Başkanı’na brüt aylık tutarının % 20’si, Kuvvet Komutanlarına ve Jandarma Genel Komutanına ise % 15’i makam tazminatı olarak ayrıca ödenir” demektedir.⁴⁶³

Birçok gerekçeyi öne sürerek zorla yönetime el koyan ordu, ekonomik darboğazdan çıkmaya çalışan bir ülkede, kendine yönelik bir zam kanununu yapmaktan geri durmamıştır. Her konumda ayrıcalıklı bir pozisyona sahip olan silahlı kuvvetler, yaşayış tarzı olarak toplumun diğer kesimlerine nazaran kendini yüksek tutmayı ihmal etmemiştir.

3.4.16. 12 Eylül Memuru, 12 Mayıs 1982

12 Eylül yönetimi memurlar için de kanun değişiklikleri yapmıştır. 1965 yılında kabul edilen 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu’nun ödevler ve sorumluluklar başlığı altında bulunan 6. maddesi “devlet memurları, Türkiye Cumhuriyeti Anayasasına sadakatla bağlı kalmak ve Türkiye Cumhuriyeti kanunlarını sadakatla uygulamak zorundadırlar” şeklindeydi.⁴⁶⁴ 12 Mayıs 1982 tarihinde bu madde şu şekilde değişmiştir:

“Devlet memurları, Türkiye Cumhuriyeti Anayasasına ve kanunlarına sadakatla bağlı kalmak ve milletin hizmetinde Türkiye Cumhuriyeti kanunlarını sadakatla uygulamak zorundadırlar. Devlet memurları bu hususu "Asli Devlet Memurluğuna" atandıktan sonra en geç bir ay içinde kurumlarınca düzenlenecek merasimle yetkili amirlerin huzurunda yapacakları yeminle belirtirler ve özlük dosyalarına konulacak aşağıdaki "Yemin Belgesi"ni imzalayarak göreve başlarlar.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasasına, Atatürk İnkılap ve İlkelerine, Anayasada ifadesi bulunan Türk Milliyetçiliğine sadakatla bağlı kalacağıma; Türkiye Cumhuriyeti kanunlarını milletin hizmetinde olarak tarafsız ve eşitlik ilkelerine bağlı kalarak uygulayacağıma; Türk Milletinin milli, ahlaki, insani, manevi ve kültürel değerlerini benimseyip, koruyup bunları geliştirmek için çalışacağıma; insan haklarına ve Anayasanın temel ilkelerine dayanan milli, demokratik, laik, bir hukuk devleti olan Türkiye Cumhuriyetine karşı görev ve sorumluluklarını bilerek, bunları davranış halinde göstereceğime namusum ve şerefim üzerine yemin ederim.”⁴⁶⁵

⁴⁶³ “926 Sayılı Türk Silahlı Kuvvetleri Personel Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun,” **Resmi Gazete**, 1 Mart 1982, Sayı: 17620; ayrıca bkz. Gülsün, **a.g.e.**, Cilt VI, s. 11.

⁴⁶⁴ “Devlet Memurları Kanunu,” **Resmi Gazete**, 23 Temmuz 1965, Sayı: 12056, s. 1.

⁴⁶⁵ “657 Sayılı Devlet Memurları Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi, Bazı Maddelerinin Kaldırılması ve Bu Kanuna Bazı Maddeler Eklenmesi Hakkında Kanun,” **Resmi Gazete**, 16 Mayıs 1982, Sayı: 17696, s. 1; ayrıca bkz. Gülsün, **a.g.e.**, Cilt VI, s. 138.

Eski maddeye göre yapılan değişiklik oldukça fazladır. Yeni maddeye detaylı bir yemin belgesi koyulmuştur. Bu yemin belgesi “Atatürk İnkılap ve İlkeleri” ifadeleriyle başlamaktadır. 12 Eylül yönetiminin toplumu birleştirici unsur olarak düşündüğü Atatürkçülük ideolojisi memurun işe başlamasındaki yemin belgesinde de yer almaktaydı.

Kanunun 7. maddesi “tarafsızlık” ile ilgiliydi. Maddenin 1965’teki halinde memurun siyasete girme yasağı mevcuttu.⁴⁶⁶ 12 Eylül’ün bu madde üzerindeki değişikliğinde siyaset yasağı devam etmekle beraber, memurun “herhangi bir derneğe katılmasını” da yasaklamıştı.⁴⁶⁷

Yine kanunun “disiplin cezaları” ile ilgili 125. maddesi 12 Eylül’den sonra oldukça genişletilmiştir. Sırasıyla uyarma, kınama, aylıktan kesme, kademe ilerlemesinin durdurulması ve devlet memurluğundan çıkarma cezalarının ne oldukları tanımlanmış ve ne gibi durumlarda bunların hangisinin devreye gireceği belirtilmiştir. Örneğin kademe ilerlemesinin durdurulması için gereken şartlardan biri “herhangi bir siyasi parti yararına veya zararına fiilen faaliyette bulunmak iken,” en büyük ceza olan devlet memurluğundan çıkartma için gereken şartlardan bazıları “siyasi partiye girmek, yasaklanmış her türlü yayını veya siyasi veya ideolojik amaçlı bildiri, afiş, pankart, bant ve benzerlerini basmak, çoğaltmak, dağıtmak veya bunları kurumların herhangi bir yerine asmak veya teşhir etmek, siyasi ve ideolojik eylemlerden arananları görev mahallinde gizlemek” idi.⁴⁶⁸

Yapılan bu değişikliklere bakıldığında ordunun, akademisyen ve öğrenciden sonra memurların da herhangi bir siyasi görüşe sahip olmaması gerektiği inancı taşıdığı anlaşılmaktadır. Asker, toplumun her kesimini tek tip, herhangi bir siyasi görüş ve ideolojiden yoksun olarak görmek istemektedir.

⁴⁶⁶ “Devlet Memurları Kanunu”, **a.g.e.**, s. 1.

⁴⁶⁷ “657 Sayılı Devlet Memurları Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi, Bazı Maddelerinin Kaldırılması ve Bu Kanuna Bazı Maddeler Eklenmesi Hakkında Kanun,” **a.g.e.**, s. 2; ayrıca bkz. Gülsün, **a.g.e.**, Cilt VI, s. 139.

⁴⁶⁸ “657 Sayılı Devlet Memurları Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi, Bazı Maddelerinin Kaldırılması ve Bu Kanuna Bazı Maddeler Eklenmesi Hakkında Kanun,” **a.g.e.**, s. 9.

3.5. 1982 Anayasası ve 12 Eylül

Tezin bu alt bölümünde 1982 Anayasası'na değinilerek, kısıtlanan bazı temel haklar üzerinde durulacaktır. Çünkü 1982 Anayasası'nda 12 Eylül darbesinden sonra çıkarılan kanunlara paralel olarak, bütününde devletçi, ideolojik olarak taraflı, bireysellik ve özgürlük karşıtı bir felsefe egemendir.⁴⁶⁹

3.5.1. Sınırlamalar

Hazırlanan 1982 Anayasası 7 Kasım 1982 tarihinde halkoylamasına sunulmuş,⁴⁷⁰ % 91 gibi yüksek bir oranda kabul edilmişti. Fakat kabul edilen yeni anayasa beraberinde yıllarca sürecek olan tartışmaları da getirmiştir. Son derece devletçi ve otoriter bir anayasa olan 1982 Anayasası, hukuki anlamda temel hak ve hürriyetleri kısıtlayan ve devlet yönetiminde orduyu güçlendiren bir düzenlemedir.

1982 Anayasası'nın 13. maddesi “temel hak ve hürriyetlerin sınırlanması” ile ilgiliydi. Söz konusu madde aynen şu şekildeydi:

“Temel hak ve hürriyetler, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün, milli egemenliğinin, Cumhuriyetin, milli güvenliğinin, kamu düzeninin genel asayişin, kamu yararının, genel ahlakın ve genel sağlığın korunması amacı ile ve ayrıca Anayasanın ilgili maddelerinde öngörülen özel sebeplerle, Anayasanın sözüne ve ruhuna uygun olarak kanunla sınırlanabilir.

Temel hak ve hürriyetlerle ilgili genel ve özel sınırlamalar demokratik toplum düzeninin gereklerine aykırı olamaz ve öngörülükleri amaç dışında kullanılamaz.

Bu maddede yer alan genel sınırlama sebepleri temel hak ve hürriyetlerin tümü için geçerlidir.”⁴⁷¹

Fakat 1961 Anayasası'nın “temel hakların özünü” ifade eden 11. maddesinin son fıkrası “kanun kamu yararı, genel ahlak, kamu düzeni, sosyal adalet ve milli

⁴⁶⁹ Yavuz Atar, **Türk Anayasa Hukuku**, 5. bs., Mimoza Yayınları, Konya, 2009, s. 37.

⁴⁷⁰ “Anayasanın Halkoyuna Sunulması Hakkında Kanun,” **Resmi Gazete**, 25 Eylül 1982, Sayı: 17833, s. 2; ayrıca bkz. Gülsün, **a.g.e.**, Cilt VII, s. 17.

⁴⁷¹ “Türkiye Cumhuriyeti Anayasası,” **Resmi Gazete (Mükerrer)**, 9 Kasım 1982, Sayı. 17863, s. 4.

güvenlik gibi sebeplerle de olsa, bir hakkın ve hürriyetin özüne dokunamaz” demektedir.⁴⁷²

1961 Anayasası temel hak ve özgürlükler bakımından daha özgürlükçüydü. Fakat 1982 Anayasası, insan hak ve özgürlüklerinin istenildiği zaman sınırlanabileceğini söylemektedir. 13. maddeye göre, bir kişinin hak ve özgürlüğü devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü, milli egemenlik, cumhuriyet, kamu düzeni, genel asayiş, kamu yararı, genel ahlak ve genel sağlık gibi şartlar altında sınırlanabilmektedir. Belli temel hak ve özgürlüğün güvence altına aldığı yaşam kesiti daha yeni terimlerle daraltılıyorsa burada bir sınırlama vardır.⁴⁷³ 13. maddeye baktığımızda, zikredilen kavramların hepsi her türlü yoruma elverişli, önu açık ve ölçüsüz kavramlardır. Böylelikle devlet bu kavramlara istediği esnekliği vererek istediği kısıtlamayı yapabilecektir.⁴⁷⁴ Bu nitelikte bir genel sınırlama Batı demokrasileri Anayasalarında yoktur zira bu şekilde bir düzenleme ile özgürlük kural olmaktan çıkarılmış olmakta, sınırlılık kural haline gelmiştir.⁴⁷⁵

1982 Anayasası'nın “kişinin dokunulmazlığı, maddi ve manevi varlığı” başlığı altında yer alan 17. maddesi şu şekildeydi:

“Herkes, yaşama, maddî ve manevî varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir.

Tıbbî zorunluluklar ve kanunda yazılı haller dışında, kişinin vücut bütünlüğüne dokunulamaz; rızası olmadan bilimsel ve tıbbî deneylere tabi tutulamaz.

Kimseye işkence ve eziyet yapılamaz; kimse insan haysiyetiyle bağdaşmayan bir cezaya veya muameleye tâbi tutulamaz.

Mahkemelerce verilen ölüm cezalarının yerine getirilmesi ile meşru müdafaa hali, yakalama ve tutuklama kararlarının yerine getirilmesi, bir tutuklu veya hükümlünün kaçmasının önlenmesi, bir ayaklanma veya isyanın bastırılması, sıkıyönetim veya olağanüstü hallerde yetkili merciin verdiği emirlerin uygulanması sırasında silah kullanılmasına kanunun cevaz verdiği zorunlu durumlarda meydana gelen öldürme fiilleri, birinci fıkraya hükmü dışındadır.”⁴⁷⁶

Fakat aynı madde 1961 Anayasası'nda şu şekilde yer almaktaydı:

“Herkes, yaşama, maddi ve manevi varlığını geliştirme haklarına ve kişi hürriyetine sahiptir.

⁴⁷² “Türkiye Cumhuriyeti Anayasası,” **Resmi Gazete**, 31 Mayıs 1961, Sayı: 10816, s. 4202.

⁴⁷³ Fazıl Sağlam, **Temel Hakların Sınırlanması ve Özü**, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1982, s. 21.

⁴⁷⁴ Halit Çelenk, **12 Eylül ve Hukuk**, Ankara, Orun Basımevi, 1988, s. 103.

⁴⁷⁵ Bülent Tanör, **İki Anayasa: 1961-1982**, İstanbul, Beta Basım Yayın, 1986, s. 135.

⁴⁷⁶ “Türkiye Cumhuriyeti Anayasası,” **a.g.e.**, s. 5; ayrıca bkz. Gülsün, **a.g.e.**, Cilt VII, s. 24.

Kişi dokunulmazlığı ve hürriyeti, kanunun açıkça gösterdiği hallerde, usulüne göre verilmiş hâkim kararı olmadıkça kayıtlanamaz.

Kimseye eziyet ve işkence yapılamaz.

İnsan haysiyetiyle bağdaşmayan ceza konulamaz.”⁴⁷⁷

İki anayasada aynı maddeler birbirinden çok farklıdır. 1982 Anayasası’nda yaşam dokunulmazlığı kabul edildikten sonra maddenin son fıkrasında bunun istisnaları sayılmıştır. Yani bir tutuklunun kaçmasının önlenmesi, sıkıyönetim ve olağanüstü hallerde yetkili makamın verdiği emirler ile kolluk kuvvetleri silah kullanabilecek ve bundan dolayı da sorumlu olmayacaktı. Bu şekilde bir insanın öldürülmesi yargısız infaz anlamına geldiği gibi, devletin esas görevi öldürmek değil yakalamaktır.⁴⁷⁸

3.5.2. Askerin Ağırlığı

Asker sivil ilişkileri bakımından 1982 Anayasası’nın 118. maddesi önemlidir. Milli Güvenlik Kurulu’nun yapısını ve işleyişini açıklayan bu maddede, askerin ağırlığı göze çarpmaktadır. 1961 Anayasası’nda Milli Güvenlik Kurulu 111. maddeyi oluşturuyordu. O zaman ki madde şu şekildeydi:

“Milli Güvenlik Kurulu, kanunun gösterdiği Bakanlar ile Genelkurmay Başkanı ve Kuvvet temsilcilerinden kuruludur.

Milli Güvenlik Kuruluna Cumhurbaşkanı başkanlık eder; bulunmadığı zaman bu görevi Başbakan yapar.

Milli Güvenlik Kurulu, milli güvenlik ile ilgili kararların alınmasında ve koordinasyonun sağlanmasında yardımcılık etmek üzere, gerekli temel görüşleri Bakanlar Kuruluna bildirir.”⁴⁷⁹

12 Mart 1971 muhtırasından sonraki dönemde bu madde üzerinde birtakım değişiklikler yapılmıştı. Örneğin maddenin son fıkrasında “Milli Güvenlik Kurulu, milli güvenlik ile ilgili kararların alınmasında ve koordinasyonun sağlanmasında “yardımcılık etmek üzere, gerekli temel görüşleri Bakanlar Kuruluna bildirir” ibaresi, muhtıradan sonra “Milli Güvenlik Kurulu, Milli Güvenlik ile ilgili kararların

⁴⁷⁷ “Türkiye Cumhuriyeti Anayasası”, a.g.e., s. 2.

⁴⁷⁸ Çelenk, a.g.e., s. 62.

⁴⁷⁹ “Türkiye Cumhuriyeti Anayasası” a.g.e., s. 2.

alınmasında ve koordinasyonun sağlanmasında gerekli temel görüşleri Bakanlar Kuruluna “tavsiye” eder şeklinde yeniden düzenlenmiş, yani “yardımcılık” kelimesi kalkmış, “bildirir” ifadesi de değişerek yerini “tavsiye eder” ifadesine bırakmıştır.⁴⁸⁰

1982 Anayasası ile birlikte bu madde üzerinde tekrar değişiklik yapılmıştır. Anayasanın 118. maddesinin şu üç fıkrası yapılan değişikliği göstermesi açısından yeterlidir:

“Milli Güvenlik Kurulu, Cumhurbaşkanının başkanlığında, Başbakan, Genelkurmay Başkanı, Milli Savunma, İçişleri, Dışişleri Bakanları, Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanları ve Jandarma Genel Komutanından kurulur.

Milli Güvenlik Kurulu; Devletin milli güvenlik siyasetinin tayini, tespiti ve uygulanması ile ilgili kararların alınması ve gerekli koordinasyonun sağlanması konusundaki görüşlerini Bakanlar Kuruluna bildirir. Kurulun, Devletin varlığı ve bağımsızlığı, ülkenin bütünlüğü ve bölünmezliği, toplumun huzur ve güvenliğinin korunması hususunda alınmasını zorunlu gördüğü tedbirlere ait kararlar Bakanlar Kurulunca öncelikle dikkate alınır.

Milli Güvenlik Kurulu’nun gündemi; Başbakan ve Genelkurmay Başkanının önerileri dikkate alınarak Cumhurbaşkanınca düzenlenir.”⁴⁸¹

Yapılan değişiklik ile Milli Güvenlik Kurulu’nun üyeleri tek tek sayılarak, Jandarma Genel Komutanı eklenmiş, Bakanlar Kuruluna “tavsiye eder” ibaresi yerini “bildirir” ifadesine bırakmış ve kurulun kararlarının Bakanlar Kurulu tarafından öncelikle dikkate alınır vurgusu da ayrıca yapılmıştır. Bu şekilde kararların gücü arttırılmıştır. Son olarak gündem belirtme açısından Başbakan ile beraber Genelkurmay Başkanı eşit derecede gündem belirlemede söz sahibidir. Böylelikle asker, ülke gündemini belirlemede ve karar almada etkili bir konuma gelmiş bulunmaktaydı.⁴⁸²

Yine 1982 Anayasası’nın 125. maddesinin ikinci fıkrası “Cumhurbaşkanının tek başına yapacağı işlemler ile Yüksek Askeri Şuranın kararları yargı denetimi dışındadır” diyerek askeriyenin almış olduğu kararlar, yargı denetimi dışında bırakılmıştır. Bu şekilde ordunun sorumluluğu ortadan kaldırılmaktadır. Aynı

⁴⁸⁰ İnsel/Bayramoğlu, a.g.e., s. 80.

⁴⁸¹ “Türkiye Cumhuriyeti Anayasası” a.g.e., s. 32.

⁴⁸² Bülent Tanör, **Bugünkü Türkiye (1980-2003)**, İstanbul, Cem Yayınevi, 2011, s. 49.

maddenin beşinci fıkrası, “kanun, olağanüstü hallerde, sıkıyönetim, seferberlik ve savaş halinde ayrıca millî güvenlik, kamu düzeni, genel sağlık nedenleri ile yürütmenin durdurulması kararı verilmesini sınırlayabilir” diyerek aksi durumlarda yargı yolunun kapalı olduğunu göstermektedir.⁴⁸³

3.5.3. Sendika, Grev ve Lokavt

12 Eylül Anayasası sendikal faaliyetlere, grev ve lokavt haklarına da birtakım sınırlamalar getirmişti. Bunun nedeni depolitizasyon idi. Yani ordu, toplumu siyasetten uzaklaştırmaya çalışmakta, daha az katılımcı bir sistem istemektedir. Kenan Evren’in 1982 Anayasası öncesi yaptığı tanıtma konuşmalarından birinde “vatandaşın siyasi tartışma ve çekişmeyi bir yana bırakması, evde, işyerinde, sokakta siyasetle meşgul olmaması ve siyasal faaliyet ile sadece siyasal partilerin ilgilenmesi gerektiğini” söylemekteydi.⁴⁸⁴

1982 Anayasası’nın 51. maddesi “sendika kurma hakkı” ile ilgilidir. Maddenin beşinci fıkrası “işçiler ve işverenler aynı zamanda birden fazla sendikaya üye olamazlar derken,” yedinci fıkrası ise “işçi sendika ve üst kuruluşlarında yönetici olabilmek için, en az on yıl bilfiil işçi olarak çalışmış olma şartı aranır” demektedir.⁴⁸⁵ 12 Eylül yönetimi bir işçinin en fazla bir sendikaya üye olmasını isterken, aynı zamanda kimin o sendikaya başkan olacağını da nitelik anlamında belirlemektedir.

Anayasanın “sendikal faaliyet başlığını” içeren 52. maddesi ise birçok yasağı birden içermektedir. Örneğin, maddenin ilk fıkrasında “sendikalar siyasi amaç güdemezler, siyasi faaliyette bulunamazlar, siyasi partilerden destek göremezler ve onlara destek olamazlar; derneklerle, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ve vakıflarla bu amaçlarla ortak hareket edemezler” demektedir.⁴⁸⁶ Depolitizasyon bu maddede açıkça gözükmektedir. Orduya göre, hiçbir sendika herhangi bir siyasi görüşe sahip olmamalı ve partilerle hiçbir şekilde bağlantı kurmamalıdır. 12 Eylül

⁴⁸³ “Türkiye Cumhuriyeti Anayasası,” a.g.e., s. 34; ayrıca bkz. Gülsün, a.g.e., Cilt VII, s. 53.

⁴⁸⁴ Ergun Özbudun, **Türk Anayasa Hukuku**, 10. bs., Ankara, Yetkin Yayınları, 2009, s. 67.

⁴⁸⁵ “Türkiye Cumhuriyeti Anayasası,” a.g.e., s. 13; ayrıca bkz. Gülsün, a.g.e., Cilt VII, s. 32.

⁴⁸⁶ “Türkiye Cumhuriyeti Anayasası,” a.g.e., s. 13 s. 14.

yönetiminin 5 Mayıs 1983 tarihinde çıkarmış olduğu “sendikalar kanununun” 37. maddesinde de bu yasakları detaylı bir anlatımla tekrar etmiştir.⁴⁸⁷ Demokratik bir toplumda son derece normal bir hak olan sendika hakkı bu tür engellemelerle tamamen kontrol altına alınmak istenmektedir.

1982 Anayasası’nın 53. maddesi “toplu iş sözleşmesi hakkı” ile alakalıdır. Maddenin son fıkrasında “aynı işyerinde, aynı dönem için, birden fazla toplu iş sözleşmesi yapılamaz ve uygulanamaz”⁴⁸⁸ diyerek gerektiğinde kullanılabilen doğal bir hak kısıtlanmıştır.

Grev hakkı ve lokavt bölümü 1982 Anayasası’nın 54. maddesini oluşturmaktaydı. Maddenin ilk “fıkrasında toplu iş sözleşmesinin yapılması sırasında, uyuşmazlık çıkması halinde işçiler grev hakkına sahiptirler” demekte, ikinci fıkrası ise “grev hakkı ve lokavt iyiniyet kurallarına aykırı tarzda, toplum zararına ve milli serveti tahrip edecek şekilde kullanılamaz” demektedir. Yine aynı maddenin devam eden fıkrasında “grev esnasında greve katılan işçilerin ve sendikanın kasıtlı veya kusurlu hareketleri sonucu, grev uygulanan işyerinde sebep oldukları maddi zarardan sendika sorumludur” ibaresi yer alırken, dördüncü fıkrada “grev ve lokavtın yasaklanabileceği veya ertelenebileceği haller ve işyerleri kanunla düzenlenir” ibaresi yer almakta, yedinci fıkrada ise “siyasi amaçlı grev ve lokavt, dayanışma grev ve lokavtı, genel grev ve lokavt, işyeri işgali, işi yavaşlatma, verim düşürme ve diğer direnişler yapılamaz” demektedir.⁴⁸⁹ Yapılan kanunla grev ancak uyuşmazlık çıkması halinde başvurulabilecek bir yol olarak gösterilmiştir. Yine grev ve lokavt için “iyiniyet”, “milli servet” gibi yoruma açık kavramlar kullanılarak bu hakları kısıtlama yoluna gidilmiştir. Bunlardan başka grevin oluşturduğu zarardan, işçilerin bağlı oldukları sendika sorumlu tutularak, gizliden gizliye grev olmadan önce bir kez daha düşünülmesi uyarısı yapılmaktadır. Kanunun içeriğinde gerekirse grev veya lokavtın ertelenebileceği hallerin varlığına dikkat çekilmekte, son olarak ise siyasi amaçlı bir greve devletin müsaade etmeyeceği vurgulanmaktadır.

⁴⁸⁷ “Sendikalar Kanunu,” **Resmi Gazete**, 7 Mayıs 1983, Sayı: 18040, s. 11; ayrıca bkz. Gülsün, **a.g.e.**, Cilt VII, s. 344.

⁴⁸⁸ “Türkiye Cumhuriyeti Anayasası,” **a.g.e.**, s. 14; ayrıca bkz. Gülsün, **a.g.e.**, Cilt VII, s. 33.

⁴⁸⁹ **A.e.**,

Böylelikle ekonomik düzen içerisinde haksızlığa uğradığını düşünen bir işçi, bu düşüncesini dile getirmekten men edilmektedir.

3.5.4. Basına Darbe

12 Eylül yönetimi basın üzerinde de baskıcı bir politika izlemiştir. 1982 Anayasası'nın "basın hürriyeti" ile ilgili 28. maddesinin ikinci fıkrası "kanunla yasaklanmış olan herhangi bir dilde yayım yapılamaz" derken, yedinci fıkrasında "sürelî veya süresiz yayınlar, kanunun gösterdiği suçların soruşturma veya kovuşturmasına geçilmiş olması hallerinde hâkim kararıyla; Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün, millî güvenliğinin, kamu düzeninin, genel ahlâkın korunması ve suçların önlenmesi bakımından gecikmesinde sakınca bulunan hallerde de kanunun açıkça yetkili kıldığı merciin emriyle toplatılabilir" ifadesi yer almakta ve son olarak aynı maddenin dokuzuncu fıkrası "Türkiye'de yayımlanan sürelî yayınlar, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, Cumhuriyetin temel ilkelerine, millî güvenliğe ve genel ahlâka aykırı yayımlardan mahkûm olma halinde, mahkeme kararıyla geçici olarak kapatılabilir. Kapatılan sürelî yayının açıkça devamı niteliğini taşıyan her türlü yayın yasaktır; bunlar hâkim kararıyla toplatılır" demektedir.⁴⁹⁰

Bu maddeye göre hakim kararı ile bir yayın kapatılabilmektedir. Yine millî güvenlik, kamu düzeni ve genel ahlak gibi muğlak ifadeler kullanılmış, adeta özgürlüğün istisna olduğu dile getirilmiştir. Bireye uygulanan yasaklar gibi basın da özgür düşünceden mahrum bırakılmıştır. Basın özgürlüğünün kısıtlanması önemlidir. Çünkü toplumun birçok kesimine ulaşan basın, devletin kısıtlamaları ile şekillenmekte, böylelikle kişiler daha kolay yönlendirilebilmektedir.

3.5.5. Kapatılan Dernekler

12 Eylül yasaklarından dernekler de etkilenmişti. 1982 Anayasası'nın 33. maddesi "dernek kurma hürriyeti" ile ilgiliydi. Maddenin dördüncü fıkrası "dernekler siyasi amaç güdemezler, siyasi faaliyette bulunamazlar, siyasi partilerden destek göremez ve onlara destek olamazlar, sendikalarla, kamu kurumu niteliğindeki meslek

⁴⁹⁰ "Türkiye Cumhuriyeti Anayasası," a.g.e., s. 8; ayrıca bkz. Gülsün, a.g.e., Cilt VII, s. 27.

kuruluşları ve vakıflarla bu amaçla ortak hareket edemezler” derken, altıncı fıkrasında; “dernekler, kanunun öngördüğü hallerde hakim kararıyla kapatılabilir. Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün, milli güvenliğinin, milli egemenliğinin, kamu düzenininin, başkalarının hak ve hürriyetlerinin korunması ve suçların önlenmesi bakımlarından gecikilmesinde sakınca bulunan hallerde, hakim kararına kadar kanunen yetkili kılınan merciin emriyle faaliyetten alıkonulabilir” ifadesi yer almaktadır.⁴⁹¹ Siyasi yasaklardan dernekler de nasibini almıştır. Yine genel ifadeler içeren sebeplerle istenildiği zaman herhangi bir dernek kapatılabilmektedir.

3.5.6. Yasaklanan Yürüyüşler

1982 Anayasası'nın 34. maddesi “toplantı ve gösteri yürüyüşü” ile ilgili yapılmış bir düzenlemeydi. Maddenin dördüncü fıkrasının bir kısmında “kanunun gösterdiği yetkili merci, kamu düzenini ciddi şekilde bozacak olayların çıkması veya milli güvenlik gereklerinin ihlal edilmesi veya Cumhuriyetin ana nitelikleri yok etme amacını güden fiillerin işlenmesinin kuvvetle muhtemel bulunması halinde belirli bir toplantı ve gösteri yürüyüşünü yasaklayabilir veya iki ayı aşmamak üzere erteleyebilir demektedir, son fıkrasında da ise, dernekler, vakıflar, sendikalar ve kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları kendi konu ve amaçları dışında toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleyemezler” ifadesi yer almaktadır.⁴⁹² Ayrıca 6 Ekim 1983 tarihinde kabul edilen “toplantı ve gösteri yürüyüşleri kanunu” ile de bu yasaklar detaylıca anlatılmıştır.⁴⁹³

3.5.7. Olağanüstü Hal İlanı

1982 Anayasası'nın 120. maddesi şu şekilde hazırlanmıştır:

“Anayasa ile kurulan hür demokrasi düzenini veya temel hak ve hürriyetleri ortadan kaldırmaya yönelik yaygın şiddet hareketlerine ait ciddi belirtilerin ortaya çıkması veya şiddet olayları sebebiyle kamu düzenininin ciddi şekilde bozulması hallerinde, Cumhurbaşkanı başkanlığında toplanan

⁴⁹¹ “Türkiye Cumhuriyeti Anayasası,” **a.g.e.**, s. 9.

⁴⁹² **A.e.**, s. 10; ayrıca bkz. Gülsün, **a.g.e.**, Cilt VII, s. 29.

⁴⁹³ “Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu,” **Resmî Gazete**, 8 Ekim 1983, Sayı: 18185, s. 6; ayrıca bkz. Gülsün, **a.g.e.**, Cilt VIII, s. 229.

Bakanlar Kurulu, Millî Güvenlik Kurulunun da görüşünü aldıktan sonra yurdun bir veya birden fazla bölgesinde veya bütününde, süresi altı ayı geçmemek üzere olağanüstü hal ilân edebilir.⁴⁹⁴

Olağanüstü Hal Kanunu 12 Eylül rejiminin getirdiği bir düzenlemeydi. Anayasada yer alan bu hüküm ayrıca 25 Ekim 1983 tarihinde kabul edilen “olağanüstü hal kanunu” ile daha detaylı düzenlenmişti. Bu kanuna göre kolluk kuvvetlerine sıkıyönetimde olduğu gibi silah kullanma yetkisi verilmişti. Yine gerektiğinde gazete, dergi ve kitap basımının yasaklanması ile birtakım temel hak ve hürriyetlerin engellenmesi kanuna koyulmuştu.⁴⁹⁵ 12 Eylül yönetimi anayasa ile adeta devleti kutsamış, bireyin özgürlüğünü sağlaması gereken, onu devlete karşı koruması lazım gelen bir anayasa yerine, toplumun birçok kesimini içine alan siyasi yasakları, basımı engellemeyi ve devletin şiddet içeren yüzünü tercih etmiştir.

3.6. Anayasadan Sonraki Bazı Kanunlar

Bu çalışmada 1982 Anayasası'na kadar olan bazı kanunlar incelenmeye çalışılmıştır. Fakat Milli Güvenlik Konseyi anayasadan sonra da 6 Aralık 1983'e kadar toplam 259 kanun çıkartmıştır.⁴⁹⁶ Bu kanunlar içerisinde yine özgürlükleri kısıtlayan, orduyu ön plana çıkartan ve toplumu siyasi düşünceden uzaklaştıran birçok düzenleme vardır. Bu alt bölümde bu dönem içerisinde çıkartılan bazı kanunlardan çok kısa bahsedilmeye çalışılacaktır.

28 Aralık 1982 tarihinde sıkıyönetim kanunu üzerinde yine değişiklik yapılmıştır. Yapılan değişiklik ile sıkıyönetim komutanınca işine son verilen bir kamu görevlisi, bir daha kamu hizmetlerinde çalıştırılmayacaktı.⁴⁹⁷ Yapılan bu değişiklik ile bireyin devlette çalışma hakkı tamamen elinden alınmaktaydı. 24 Şubat

⁴⁹⁴ “Türkiye Cumhuriyeti Anayasası,” **a.g.e.**, s. 33; ayrıca bkz. Gülsün, **a.g.e.**, Cilt VII, s. 52.

⁴⁹⁵ “Olağanüstü Hal Kanunu,” **Resmi Gazete**, 27 Ekim 1983, Sayı: 18204; ayrıca bkz. Gülsün, **a.g.e.**, Cilt VIII, s. 378.

⁴⁹⁶ Bkz. Gülsün, **a.g.e.**, Cilt VII ve VIII.

⁴⁹⁷ “13/5/1971 Tarihli ve 1402 Sayılı Sıkıyönetim Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun,” **Resmi Gazete**, 30 Aralık 1982, Sayı: 17914.

1983 tarihinde ise “hakimler ve savcılar kanunu” çıkartılarak yargının işleyişine müdahalede bulunulmuştur.⁴⁹⁸

22 Nisan 1983’te ise “siyasi partiler kanunu” kabul edilmiştir. Halen tartışılmakta olan bu kanunun içeriğinde partilerin 12 Eylül’ün resmi ideolojisine paralel olarak Atatürk ilke ve İnkılaplarına bağlı olarak çalışacağı vurgulanmaktadır. Yükseköğretim kurumlarındaki öğretim elemanlarının ve devlet memurlarının daha önce incelediğimiz kanunlarda olduğu gibi siyasi partilere girmesi yasaklanmıştı. Millettin iradesini yansıtan, bireylerin kendisini ifade etmesinin yolunu açan siyasi partilerin, bununla çelişki doğuracak şekilde kadın kolu, gençlik kolu gibi yan kuruluşlar meydana getiremeyeceği, dernek ve vakıf kuramayacağı kanunun ilk halinde yer almaktaydı. Yine Anayasa Mahkemesi tarafından bir parti kapatılabilmekte ve kapatılan partinin mensupları on yıl süreyle milletvekili adayı olamayacağı gibi yeni bir siyasi parti kurma girişiminde de bulunamayacaktı. 12 Eylül yönetimi parti adlarına da karışmaktaydı. Doğruluğu veya yanlışlığı ayrı bir tartışma konusu olan bu konuda örneğin komünist, anarşist, faşist, teokratik, nasyonal sosyalist adlarının veya din, dil, mezhep ve bölge adlarına yönelik isim kullanılması yasaklanmıştı. Yine partiler 12 Eylül 1980 darbesine ve Milli Güvenlik Konseyi’nin kararlarına karşı herhangi bir tutum içerisine giremezlerdi.⁴⁹⁹ Oldukça detaylı hazırlanan bu kanunda yasaklar üstüne yasaklar koyulmuştu.

5 Mayıs 1983 tarihinde kabul edilen “sendikalar kanunu” ile “toplu iş sözleşmesi, grev ve lokavt kanununda” siyasi faaliyet yasakları yer almış, hangi kesimlerin grev yapamayacağı tek tek sayılmış, gerekirse grevlerin ertelenebileceği belirtilmiştir.⁵⁰⁰ 16 Haziran 1983’te “milli eğitim temel kanununda” bazı değişiklikler yapan Milli Güvenlik Konseyi, kanuna “Atatürk milliyetçiliği” ibaresini ekleyerek eğitimin her kesiminde tek ideolojiyi resmi anlamda benimsetmek istemektedir.⁵⁰¹ Yine resmi ideolojiyi vurgulamak adına 11 Ağustos 1983 tarihinde

⁴⁹⁸ “Hakimler ve Savcılar Kanunu,” **Resmi Gazete**, 26 Şubat 1983, Sayı: 17971.

⁴⁹⁹ “Siyasi Partiler Kanunu,” **Resmi Gazete**, 24 Nisan 1983, Sayı: 18027.

⁵⁰⁰ “Sendikalar Kanunu ve Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu,” **Resmi Gazete**, 7 Mayıs 1983, Sayı: 18040.

⁵⁰¹ “14.06.1973 Tarih ve 1739 Sayılı Milli Eğitim Temel Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun,” **Resmi Gazete**, 18 Haziran 1983, Sayı: 18081.

“Atatürk, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Kanunu” kabul edilmiştir.⁵⁰² Kurum, Atatürkçü düşüncüyü ve Atatürk ilke ve inkılaplarını yaymak amacıyla kurulmuştu. Resmi ideolojiyi üretmek için kurulduğu belli olan bu kurum, kendi bünyesinde eskiden kurulmuş olan Türk Tarih ve Türk Dil Kurumu gibi kuruluşları eritmek ve yeniden biçim vererek denetim altında tutmak istemekteydi.⁵⁰³

4 Ekim 1983 tarihinde kabul edilen “dernekler kanununda” kurulması yasak olan derneklerin nasıl olduğu belirtilmiştir. Anayasada yer aldığı gibi tanımı yapılmamış muğlak ifadeler içeren bu koşullar kanunda yer almaktadır.⁵⁰⁴ 6 Ekim 1983’te çıkarılan “toplantı ve gösteri yürüyüşleri kanununda” ise valinin veya kaymakamın yine muğlak ifadeler öne sürerek toplantıları erteleyebileceği, derneklerin, sendikaların veya vakıfların kendi konuları dışında gösteri yürüyüşü yapamayacakları vurgulanmıştır.⁵⁰⁵ 12 Eylül kimin, nasıl davranacağını detaylı bir şekilde belirtmekte sınırları kendi çizmektedir.

9 Kasım 1983 tarihinde “Milli Güvenlik Kurulu ve Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Kanunu” hakkında kanun kabul edilmişti. Milli Güvenlik Kurulu’nun çalışma biçimi hakkında düzenleme yapan kanuna göre, gündemin hazırlamasında Genelkurmay Başkanı ve Başbakanın önerileri dikkate alınmaktaydı. Bu bağlamda askeri sivil ilişkisi eşit tutulmuştu. Yine kurula katılan kişiler beş sivil ve beş askerden oluşmaktaydı.⁵⁰⁶ Asker ülke yönetiminde geri kalmak istemiyordu. 11 Kasım 1983 tarihinde “Türkiye radyo ve televizyon kanunu” kabul ediliyordu. Kanunda yer alan düzenlemeye göre radyo ve televizyon istasyonlarının kurulmasında Milli Güvenlik Kurulu’nun görüşünün alınacağı vurgulanmaktaydı. “Yayın esasları” başlığı altında bir yayının nasıl olması gerektiği anlatılmaktaydı. Buna göre bir yayın, devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü, milli egemenliği, cumhuriyeti, kamu düzenini ve genel asayişini korumalıydı. Bu

⁵⁰² “Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Kanunu,” **Resmi Gazete**, 17 Ağustos 1983, Sayı: 18138.

⁵⁰³ M. Yücel Karlıklı, **1982 Anayasası Döneminde Kemalizm**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. İlhan Akın, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1994, s. 67.

⁵⁰⁴ “Dernekler Kanunu.” **Resmi Gazete**, 7 Ekim 1983, Sayı: 18184.

⁵⁰⁵ “Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu,” **Resmi Gazete**, 8 Ekim 1983, Sayı: 18185.

⁵⁰⁶ “Milli Güvenlik Kurulu ve Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Kanunu,” **Resmi Gazete**, 11 Kasım 1983, Sayı: 18218.

kavramların yine daha önceki kanunlarda olduğu gibi neleri ihtiva ettikleri belli değildi. Aynı zamanda bir yayın Atatürk ilke ve inkılaplarını kökleştirmeli ve devletin milli güvenlik siyasetinin menfaatlerine uygun davranmalıydı. Bütün bunların yanında milli güvenliğin gerekli kıldığı hallerde bir haber veya yayın kolaylıkla men edilebiliyordu.⁵⁰⁷ Birçok maddeyle bir yayının çerçevesini çizen 12 Eylül idaresi, rahat bir şekilde sansür uyguladığını göstermekte, toplumun birçok kesimine ulaşan televizyon ve radyo konusunda hassas davranarak kontrolü elinde tutmak istemekteydi.

⁵⁰⁷ "Türkiye Radyo ve Televizyon Kanunu," **Resmi gazete**, 14 Kasım 1983, Sayı: 18221.

SONUÇ

12 Eylül darbesi emir komuta zinciri içerisinde gerçekleşmiş, ordu içerisinde herhangi bir görüş ayrılığı olmamıştı. Yönetimdeki komuta heyeti sayıca az tutularak istenilen adımlar hızlı bir şekilde gerçekleştirilmişti. Darbeden TBMM başkanlık divanının olduğu 1983 yılının Aralık ayına kadar 535 kanun çıkartılmıştı.⁵⁰⁸ Bununla beraber 1982 Anayasası'na koyulan geçici 15. maddeyle, bu üç yıllık süre içerisinde Milli Güvenlik Konseyi'nin, emrindeki hükümetlerin ve Danışma Meclisi'nin gerçekleştirdikleri faaliyetler hakkında herhangi bir yargı merciine başvurulamıyor ve bu dönem içinde yapılan kanunların Anayasaya aykırılığı iddia edilemiyordu.⁵⁰⁹ Bu şekilde bir düzenleme ile daha baştan yapılan kanunların eksikliklerinin olduğu ve anayasaya aykırı olabileceği fakat bu şekilde kabul edilmesi gerektiği vurgulanmaktaydı.

Milli Güvenlik Konseyi özellikle sıkıyönetim kanunu üzerinde birçok değişiklik yapmıştı. Bir sıkıyönetim komutanının bulunduğu bölge içerisinde sahip olduğu yetkiler ve bu yetkilerin yaptırımlarına karşı herhangi bir itiraz hakkının olamaması temel hak ve hürriyetlerin ne derece kısıtlandığını göstermeye yeterlidir.

12 Eylül rejiminde temel hak ve hürriyetler oldukça kısıtlanmıştı. Toplantı ve gösteri hakları izne bağlanmış, basın fazlasıyla sansürlenmiş, dernek ve sendikal haklar neredeyse bitirilmiş, işçilerin grev hakkı birçok şarta bağlanmıştır. 12 Eylül yönetimi devleti ön plana alarak kişinin yaşama özgürlüğüne de gölge düşürmüştür. Kolluk kuvvetlerine verilen yetkiler ve gözaltı süresinin artması bireyin güvenliğini sarsmıştır. Yargılamalar adalete olan güveni kaldırmış, birçok idam cezası verilmiştir. Bununla beraber verilen cezalara karşı temyiz yolları kısıtlanmıştır.

Vatandaşlık durumu da 12 Eylül yönetiminin ele alığı konulardandı. Kanunda yapılan değişikliklerle kişinin vatandaşlıktan çıkarılması kolaylaştırılmıştı. Yurtdışına gitmek zorunda kalan kişilerin vatandaşlığı yapılan değişikliklerle kolayca alınabiliyordu.

⁵⁰⁸ Nurkut İnan ve Cüneyt Ozansoy, "Yasama Faaliyetleri Açısından 12 Eylül", **Yapıt**, No. 14, 1986, s. 6.

⁵⁰⁹ Sunay, **a.g.e.**, s. 342.

12 Eylül üniversiteler hakkında kapsamlı bir düzenleme yapmıştı. YÖK kurularak cumhurbaşkanı üzerinden üniversiteler kontrol altına alındı ve özerklikleri kaldırıldı. Aynı zamanda yüksek öğretim kanunu ile akademisyenlerin herhangi bir siyasi faaliyette bulunması yasaklanmıştı.

12 Eylül rejiminde askeri yargı sivil yargı aleyhine genişlemiştir. Sıkıyönetim komutanlıklarına bağlı çalışan askeri mahkemelerin yetkileri geniş tutulmuştu. Bu mahkemeler verdikleri ağır cezalarla beraber, yargı bağımsızlığı kriterlerine uymayan mahkemelerdi. Alınan kararlara karşı koymak mümkün değildi. Tek denetim makamı Milli Güvenlik Konseyi idi.

Ordunun toplumu değiştirme isteği anayasa ile büyük ölçüde gerçekleşmişti. Cumhurbaşkanının yetkileri artırılmış, yürütme güçlendirilmiş, askeri gücün özerkliği artmıştır. 1982 Anayasası'nda genel olarak otoriter bir devlet anlayışı benimsenerek, topluma karşı baskıcı bir denetleme anlayışı gelmişti.

Anayasa ile beraber milli güvenlik anlayışı baskın hale getiriliyordu. Sıkıyönetim zamanlarında komutanlar Başbakan yerine doğrudan Genelkurmay Başkanına karşı sorumlu tutuldu. Bu durum askerin özerkliğini arttırdı. Temel hak ve özgürlüklerin çoğu gerektiğinde muğlak ve değişken ifadeler içeren sebeplerle sınırlandırılabilirdi. Güvenlik güçlerine yaşam hakkına son verme yetkisi verilmişti.

12 Eylül ile beraber toplumun depolitizasyonu hedeflenmişti. Dernek, sendika, vakıf gibi kuruluşlar siyasi faaliyetten men ediliyorlar ve partilerle ilişkileri kesiliyordu. Devlet memurları, öğrenciler hatta özel güvenlikçiler bile siyasi faaliyetten uzak tutulmuştu. 12 Eylül yönetimine göre siyaseti sadece partiler yapmalıydı. Birey için toplum sorunlarına kafa yormak ve tartışmak yasaktı. Siyasi katılım minimize edilerek sivil toplum anlayışı bertaraf edilmiş, özellikle de gençliğin sesi kesilmek istenmişti. Hedeflenen tek ideoloji Atatürkçülük idi. Çıkarılan birçok kanunun içeriğinde Atatürk ilke ve inkılapları ibaresi geçmekteydi. Ordu, milli birliğin sağlanması yolunda tek çözümün bu olduğunu belirtmekte ve topluma karşı söylemlerinin yanında hukuki olarak da olması gereken ideolojinin Atatürkçülük olduğu vurgusunun her zaman hatırlatılmaktaydı.

Ordunun 1980 darbesini meşrulaştırmasının sebepleri, siyasi istikrarsızlık ve ekonomik bunalımla beraber ortaya çıkan güvenlik eksikliğiydi. 1973'ten itibaren artan siyasi şiddet orduyu müdahaleye sevk etmişti. 1960 darbesi ve 1971 muhtırası öncesinde de toplumda yer alan kargaşa ve ekonomiye karşı hissedilen güvensizlik, ordunun müdahalelerinin toplum nezdinde meşruiyet kazanmasını kolaylaştıran faktörlerdi. Zira ordu, 12 Eylül darbesiyle Türkiye Cumhuriyeti'ni bir iç savaştan kurtardığı düşüncesine sahipti ve bu toplum nezdinde kabul görmüştü. Ordu bu darbeden istediğini alarak çıkmıştı.

Bununla beraber siyasi başarısızlık ve ekonomik bozukluk tek başına orduyu harekete geçirmek için yeterli değildir. Bunların yanında ülkenin siyasi bilinci önemlidir. Ordu, siyasi bilinci yüksek bir ülkede harekete geçmeden önce toplumun nabzını tutar. Sivil toplumun iyi örgütlendiği bir ülkede halk, çözüm yolunu orduda görmez. Tepkisini ve çözümü meşru zeminde arar.

Türkiye'de ordunun gücünü kontrol altında tutmak için yapılacak yasal değişimler önemlidir. Orduya karşı yapılan eleştiriler, mevcut anayasal düzenleme ve kanunlarda herhangi bir değişiklik olmadığı takdirde her zaman için etkisiz kalacaktır. Zira ordu, gerektiğinde kendisine verilen kanuni yetkileri kullandığını hatırlatmaktadır. Fakat tek başına yasal düzenlemeler yeterli olmayabilir. Bu yüzden siyasiler ve sivil toplum ordunun konumunu beraber sorgulamalıdır. Toplum demokrasi bilincini kendi içinde oturttuğu vakit ordu da kışlasından çıkma ihtiyacını kolay kolay hissedemeyecektir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Afyoncu, Erhan: **1000 Soruda Osmanlı İmparatorluğu**, Cilt IV, İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2010.
- Ağaoğlu, Samet: **Demokrat Parti'nin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri Bir Soru**, İstanbul, Baha Matbaası, 1972.
- Ahmad, Feroz: **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, 3. Baskı, İstanbul, Hil Yayınları, 2007.
- İttihat ve Terakki (1908-1914)**, 3. Baskı, İstanbul, Kaynak Yayınları, 1984.
- Akarsu, Bedia: **Felsefe Terimleri Sözlüğü**, 7. Baskı, İstanbul, İnkılap Yayınları, 1998.
- Aksun, Ziya Nur: **Osmanlı Tarihi**, Cilt III, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 1994.
- Akşin, Sina: **100 Soruda Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1980.
- 31 Mart Olayı**, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1970.
- İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele**, İstanbul, Cem Yayınevi, 1983.

Osmanlı Devleti 1600-1908 (Ed.), İstanbul, Cem Yayınevi, 1990.

Alkan, Ahmet Turan:

II. Meşrutiyet Devrinde Ordu ve Siyaset, İstanbul, Ufuk Kitapları, 2001.

Alkan, Türker:

Gelişen Ülkelerde Aydınlar ve Siyaset, Ankara, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Yayınları, 1977.

Altuğ, Kurtul:

12 Mart ve Nihat Erim Olayı, Ankara, Yedigün Yayınları, 1973.

Amca, Hasan:

Doğmayan Hürriyet Bir Devrin İç Yüzü (1908-1918), İstanbul, M. Sıralar Matbaası, 1958.

Anadol, Kemal:

12 Eylül Günleri, İstanbul, Yalçın Yayınları, 1987.

Arcayürek, Cüneyt:

Darbeler ve Gizli Servisler, İstanbul, Bilgi yayınevi, 1989.

Demirel Dönemi 12 Mart Darbesi (1965-1971), Ankara, Bilgi Yayınevi, 1985.

Demokrasinin Sonbaharı (1977-1978), Ankara, Bilgi Yayınevi, 1985.

Armağan, Mustafa:

Osmanlı'nın Mahrem Tarihi, İstanbul, Timaş Yayınları, 2008.

Armaoğlu, Fahir:

19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914), 4. Baskı, İstanbul, Alkım Yayınevi, 2007.

- 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, 16. Baskı, İstanbul, Alkım Yayınevi, 2007.
- Aşkun, Vehbi Cem: **Sivas Kongresi**, 2. Baskı, İstanbul, İnkılap ve Aka Kitabevleri, 1963.
- Atar Yavuz: **Türk Anayasa Hukuku**, 5. Baskı, Mimoza Yayınları, 2009.
- Ateş, Toktamış: **Türk Devrim Tarihi**, İstanbul, Güryay Matbaası, 1980.
- Avcıoğlu, Doğan: **31 Mart'ta Yabancı Parmağı**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1969.
- Aydemir, Şevket Süreyya: **İkinci Adam (1938-1950)**, 2. Cilt, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1967.
- Tek Adam**, Cilt I, 26. Basım, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2009.
- Aydemir, Talat: **Talat Aydemir'in Hatıraları**, İstanbul, Kitapçılık Ticaret, 1968.
- Barker, Colin: **Devrim Provaları: Fransa 1968, Şili 1972, Portekiz 1974, Polonya 1981**, Çev: Umut Haskan-İrem Yılmaz, İstanbul, Yordam Kitap, 2008.
- Barsch, Hans Werner vd.: **Şili: Kara Darbe**, Çev: Zeyyat Selimoğlu, İstanbul, Cem Yayınevi, 1975.

- Başgil, Ali Fuad: **27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri**, İstanbul, Yağmur Yayınevi, 1966.
- Batur, Muhsin: **Anılar ve Görüşler: Üç Dönemin Perde Arkası**, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1985.
- Birand, Mehmet Ali: **12 Eylül Saat: 04.00**, İstanbul, Karacan Yayınları, 1984.
- Emret Komutanım**, 7. Baskı, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1986.
- Birand, Mehmet Ali vd.: **12 Mart (İhtilalin Pençesinde Demokrasi)**, 6. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi, 2002.
- Boratav, Korkut: **Türkiye İktisat Tarihi**, 10. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi, 2006.
- Bozdağ, İsmet: **Sultan Abdülhamid'in Hatıra Defteri**, İstanbul, Emre Yayınları, 2006.
- Cem, İsmail: **Tarih Açısından 12 Mart**, 2. Cilt, İstanbul, Cem Yayınevi, 1977.
- Cemal, Hasan: **Demokrasi Korkusu**, 4. Baskı, İstanbul, Bilgi Yayınevi, 1986.
- Tank Sesiyle Uyanmak**, 7. Baskı, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1986.
- Cizre, Ümit: **Muktedirlerin Siyaseti**, 2. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2005.

- Cleveland, William L.: **Modern Ortadoğu Tarihi**, Çev: Mehmet Harmancı, İstanbul, Agora Kitaplığı, 2008.
- Cunhal, Alvaro: **Portekiz’de Özgürlüğün Şafağı**, Çev: Hale Özışık, Ankara, Bilim Yayınları, 1975.
- Çavdar, Tevfik: **Türkiye’nin Demokrasi Tarihi**, 3. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi, 2004.
- Çelenk, Halit: **12 Eylül ve Hukuk**, Ankara, Orun Basımevi, 1988.
- Dağcı, Gül Tuba: **Ordu Siyaset İlişkisi: 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi**, İstanbul, İlgı Yayınları, 2006.
- Danışman, Zuhuri: **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, Cilt XI, İstanbul, Zuhuri Danışman Yayınevi, 1966.
- Danışmend, İsmail Hami: **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, Cilt IV, İstanbul, Türkiye Yayınevi, 1972.
- Darity, William A.: **International Encyclopedia of the Social Sciences**, 2nd Edition, Vol. 7, Farmington Hills, Macmillan Reference, 2007, s. 228.
- Davison, Roderic H.: **Osmanlı İmparatorluğu’nda Reform**, Çev: Osman Akınhay, Cilt II, İstanbul, Papirüs Yayınevi, 1997.
- Değer, M. Emin: **CIA Kontr-Gerilla ve Türkiye**, Ankara, Nüve Matbaası, 1977.

- Demirci, Sevtap: **Belgelerle Lozan**, Çev: Mehmet Moralı, İstanbul, Alfa Basım Yayım, 2011.
- Devellioğlu, Ferit: **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, 12. Baskı, Ankara, Aydın Kitabevi Yayınları, 1995.
- Dilligil, Turhan: **27 Mayıs'tan 12 Eylül'e**, Ankara, Adalet Yayınları, 1983.
- Doğan, Yalçın: **Dar Sokakta Siyaset (1980-1983)**, İstanbul, Tekin Yayınevi, 1985.
- Doğru, Osman: **27 Mayıs Rejimi**, Ankara, İmge Kitabevi, 1998.
- Doğu, Fuat: **Kırmızı Karanfiller İhtilali**, İstanbul, Güryay Matbaası, 1982.
- Donat, Yavuz: **Buyruklu Demokrasi (1980-1983)**, 2. Baskı, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1987.
- Engelhardt: **Tanzimat ve Türkiye**, Çev: Ali Reşad, İstanbul, Kaknüs Yayınları, 1999.
- Eren, Ahmet Cevat: **Tanzimat Fermanı ve Dönemi**, İstanbul, Derin Yayınları, 2007.
- Erer, Tekin: **On Yıllık Mücadelesi**, İstanbul, Ticaret Postası Matbaası, 1963.
- Ergil, Doğu: **Milli Mücadelenin Sosyal Tarihi**, Ankara, Turhan Kitabevi, 1981.

- Ergüney, Hilmi: **Türk Hukukunda Lügat ve İstılahlar**, İstanbul, Yenilik basımevi, 1973.
- Erkanlı, Orhan: **Anılar, Sorunlar, Sorumlular**, 2. Basım, İstanbul, Baha Matbaası, 1972.
- Eroğul, Cem: **Anatüze'ye Giriş**, 6. Baskı, Ankara, İmaj Yayıncılık, 2000.
- Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, 4. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi, 2003.
- Eryılmaz, Bilal: **Tanzimat ve Yönetimde Modernleşme**, İstanbul, İşaret Yayınları, 1992.
- Esengin, Kenan: **27 Mayıs ve Ordudaki Kısımlar**, İstanbul, Su Yayınları, 1978.
- Finer, S. E.: **The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics**, London, Pinter Publishers, 1988.
- Genç, Süleyman: **Bıçağın Sırtındaki Türkiye**, İstanbul, Der Yayınları, 1978.
- Giddens, Anthony: **Sosyoloji**, Çev: Işıl Bayar, Ankara, Ayraç Yayınları, 2000.
- Giritli, İsmet: **27 Mayıs'tan İkinci Cumhuriyet'e**, İstanbul, Gençlik Yayınları, 1961.

- Goloğlu, Mahmut: **Devrimler ve Tepkileri (1924-1930)**, Ankara, Goloğlu Yayınları, 1972.
- Gönlübol, Mehmet: **Uluslararası Politika: İlkeler-Kavramlar-Kurumlar**, 5. Baskı, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2000.
- Gözler, Kemal: **Türk Anayasa Hukuku**, Bursa, Ekin Kitabevi Yayınları, 2000.
- Gözübüyük, Şeref: **Anayasa Hukuku**, 9. Baskı, Ankara, Turhan Kitabevi, 2000.
- Green, Gil: **Portekiz Devrimi**, Çev: Yusuf Yoğurtçu, Ankara, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, 1978.
- Gölsün, İlhan: **Milli Güvenlik Konseyince Kabul Edilen Kanunlar, Yayınlanan Bildiri ve Kararlar ile Önemli Mevzuat**, Cilt 1-8, Ankara, Başbakanlık Basımevi, 1981.
- Güresin, Ecvet: **31 Mart İsyanı**, İstanbul, Habora Kitabevi, 1969.
- Gürkan, Celil: **12 Mart'a Beş Kala**, İstanbul, Tekin Yayınevi, 1986.
- Hale, William: **Türkiye'de Ordu ve Siyaset**, İstanbul, Hil Yayınları, 1996.
- Hammer: **Büyük Osmanlı Tarihi**, Çev: B. Sıtkı Baykal, Cilt IX, İstanbul, Emir Basın Yayın, 1996.

- Hanioğlu, M. Őukrú: **Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti ve Jön Túrklúk (1889-1902)**, Cilt I, İstanbul, İletişim Yayınları, 1985.
- Huntington, Samuel P.: **Changing Patterns of Military Politics**, ed. Samuel P. Huntington, New York, The Free Press of Glencoe, 1962.
- Political Order in Changing Societies**, New Haven, Yale University Press, 1968.
- Ilıcak, Nazlı: **15 Yıl Sonra 27 Mayıs Yargılanıyor**, 1. Cilt, İstanbul, Kervan Yayınları, 1978.
- Imbert, Paul: **Osmanlı İmparatorluğu'nda Yenileşme Hareketleri**, Çev: Adnan Cemgil, İstanbul, Havass Yayınları, 1981.
- İba, Şaban: **Ordu Devlet Siyaset**, İstanbul, Çiviyazıları, 1998.
- İnsel, A., Bayramoğlu, A.: **Bir Zümre, Bir Parti Türkiye'de Ordu**, İstanbul, Birikim Yayınları, 2009.
- Janowitz, Morris: **The Professional Soldier: A social and Political Portrait**, London, Free Press, 1971.
- Johnson, John J.: **The Role of the Military in Under-Developed Countries**, ed. John J. Johnson, Princeton, Princeton University Press, 1962.

- Jorga, Nicolae: **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, Çev: Nilüfer Epçeli, Cilt V, İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2005.
- Kafaoğlu, Arslan Başer: **24 Ocak Uygulamaları ve Sonrası**, İstanbul, Kardeşler Basımevi, 1981.
- Kahraman, Recep: **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, Kronolojik Tarih (29 Ekim 1923-31 Aralık 2005)**, İstanbul, Venüs Yayınları, 2006.
- Kansu, Aykut: **1908 Devrimi**, 3. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002.
- Karabekir, Kazım: **İstiklal Harbimizin Esasları**, İstanbul, Sinan Matbaası, 1951.
- Karal, Enver Ziya: **Osmanlı Tarihi**, Cilt V, 7. baskı, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1999.
- Karpat, Kemal H.: **Osmanlı'dan Günümüze Asker ve Siyaset**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2010.
- Kayalı, Kurtuluş: **Ordu ve Siyaset 27 Mayıs-12Mart**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1994.
- Kaynar, Reşat: **Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991.
- Kocabaş, Süleyman: **Bir Kuşağın Dramı (1960-1980)**, İstanbul, Vatan Yayınları, 2004.

- Koçak, Cemil: **Türkiye’de Milli Şef Dönemi (1938-1945)**, 2. Cilt, İstanbul, İletişim Yayınları, 1996.
- Koçaş, Sadi: **12 Mart Anıları**, İstanbul, Tomurcuk Matbaası, 1978.
- Kongar, Emre: **Atatürk ve Devrim Kuramları**, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1981.
- Kuhlmann, Jürgen: **Military Interventions and Democracy Security Policy and Defense in Finland**, ed. Jürgen Kuhlmann, München, 1989.
- Kuran, Ahmet Bedevi: **İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler**, İstanbul, Tan Matbaası, 1945.
- Kuran, Ahmet Bedevi: **Osmanlı İmparatorluğu’nda İnkılap Hareketleri ve Milli Mücadele**, İstanbul, Çeltüt Matbaası, 1959.
- Lewis, Bernard: **Modern Türkiye’nin Doğuşu**, Çev: Metin Kıratlı, 6. Baskı, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1996.
- Lovell, John P.: **To Sheathe the Sword: Civil Military Relations in the Quest for Democracy**, ed. David E. Albright, Westport, Greenwood Press, 1997.
- Luttwak, Edward: **Bir Uzmanın Gözüyle Darbe**, Çev: Edip İ. Polat, Ankara, Yaba Yayınları, 1996.

- Macfie L.: **Osmanlı'nın Son Yılları (1908-1923)**, Çev: Damla Acar- Funda Soysal, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2003.
- Macqueen, Norrie: **The Decolonization of Portuguese Africa: Metropolitan Revolution and the Dissolution of Empire**, London, Longman, 1997.
- Maksudoğlu, Mehmet: **Osmanlı Tarihi**, İstanbul, Elif Yayınları, 2007.
- Mills, C. Wright: **İktidar Seçkinleri**, Çev: Ünsal Oskay, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1974.
- Mumcu, Uğur: **Sakıncalı Piyade**, İstanbul, Tekin Yayınevi, 1977.
- Nordlinger, Eric. A.: **Soldiers in Politics: Military Coups and Governments**, New Jersey, Englewood Cliffs, Prentice-Hall, 1977.
- Oran, Baskın: **Kenan Evren'in Yazılmamış Anıları**, 8. Baskı, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1989.
- Türk Dış Politikası**, ed. Baskın Oran, Cilt (I-II), 7. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004.
- Orbay, Rauf: **Cehennem Değirmeni Siyasi Hatıralarım 1**, İstanbul, Emre Yayınları, 1993.
- Ortaylı, İlber: **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, 15. baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003.

- Örs, Birsen: **Türkiye’de Askeri Müdahaleler**, İstanbul, Der Yayınları, 1996.
- Örtülü, Erdoğan: **Üç İhtilalin Hikayesi**, 3. Baskı, İstanbul, Milli Ülkü Yayınevi, 1974.
- Öymen, Örsan: **Bir İhtilal Daha Var (1908-1980)**, 5. Baskı, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1987.
- Özbudun, Ergun: **Türk Anayasa Hukuku**, 10. Baskı, Ankara, Yetkin Yayınları, 2009.
- Özdağ, Ümit: **Menderes Döneminde Ordu-Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali**, 2. Baskı, İstanbul, Boyut Kitapları, 2004.
- Ordu-Siyaset İlişkisi (Atatürk-İnönü Dönemleri)**, Ankara, Gündoğan Yayınları, 1991.
- Öztuna, Yılmaz: **Türkiye Tarihi**, Cilt XI, Hayat Kitapları, 1967.
- II. Sultan Mahmud**, 3. Baskı, İstanbul, Babıali Kültür Yayıncılığı, 2011.
- Öztuna, Y., Gökdemir, A.: **Türkiye’de Askeri Müdahaleler**, İstanbul, Tercüman Yayınları, 1987.
- Öztürk, Osman Metin: **Ordu ve Politika**, Ankara, Gündoğan Yayınları, 1993.
- Paşa, Ahmet Cevdet: **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, Cilt I, İstanbul, İlgı Kültür Sanat, 2008.

- Paşa, Mahmut Şevket: **Sadrazam ve Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa'nın Günlüğü**, İstanbul, Arba Yayınları, 1988.
- Perlmutter, Amos: **The Military and Politics in Modern Times: On Professionals, Praetorians and Revolutionary Soldiers**, New Haven, Yale University Press, 1977.
- Poulantzas, Nicos: **Portekiz, İspanya ve Yunanistan'da Geçiş Süreci**, Çev: B. Yılmaz, İstanbul, Belge Yayınları, 1981.
- Ramsaur, Ernest Edmondson: **Jön Türkler ve 1908 İhtilali**, Çev: Nuran Ülken, İstanbul, Sander Yayınları, 1972.
- Rouquie, Alain: **Latin Amerika'da Askeri Devlet**, Çev: Şirin Tekeli, İstanbul, Alan Yayıncılık, 1986.
- Sağlam, Fazıl: **Temel Hakların Sınırlanması ve Özü**, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1982.
- Sander, Oral: **Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü**, 2. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi, 2000.
- Siyasi Tarih (1918-1994)**, 9. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi, 2001.
- Sarıca, Murat: **100 Soruda Fransız İhtilali**, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1970.

- Schmitter, Philippe C.: **Military Rule in Latin America: Function, Consequences and Perspectives**, ed. Philippe C. Schmitter, Beverly Hills, Sage Publication, 1973.
- Selek, Sabahattin: **Anadolu İhtilali**, İstanbul, Sıralar Matbaası, 1963.
- Sertoğlu, Mithat: **Türkiye’de Yenileşmenin Tarihçesi ve Tanzimat Devrimi**, İstanbul, İstanbul Gazetesi Yayınları, 1973.
- Sezgin, Ferruh: **Sistem’in İntikamı: Bir 12Eylül İncelemesi**, Ankara, Yeni Düşünce Yayınları, 1990.
- Shaw, Stanford J.: **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, Cilt I, 3. Baskı, İstanbul, 2008.
- Skocpol, Theda: **Devletler ve Toplumsal Devrimler: Fransa, Rusya ve Çin’in Karşılaştırmalı Bir Çözümlemesi**, Çev: S. Erdem Türközü, Ankara, İmge Kitabevi, 2004.
- Sofuoğlu, Ebubekir: **Osmanlı Devletinde İslahatlar ve I. Meşrutiyet**, İstanbul, Gökkuşbe Yayınları, 2004.
- Söğüt, Mine vd.: **Fotoğraflarla 12 Eylül Kitabı (1 Mayıs 1977–6 Kasım 1983)**, İstanbul, Tempo Kitapları, 1994.
- Sönmez, M.: **Türkiye Ekonomisinde Bunalım: 24 Ocak Kararları ve Sonrası**, İstanbul, Belge Yayınları, 1980.

- Sultan Abdülhamit: **Siyasi Hatıratım**, 6. Baskı, İstanbul, Dergah Yayınları, 1999.
- Sunay, Cengiz: **Türk Siyasetinde Sivil-Asker İlişkileri 27 Mayıs-12 Mart-12 Eylül ve Sonrası**, Ankara, Orion Kitabevi, 2010.
- Tanilli, Server: **Dünyayı Değiştiren On Yıl**, 4. Baskı, İstanbul, Cem Yayınevi, 1993.
- Tanör, Bülent: **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)**, 2. Baskı, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1998.
- Bugünkü Türkiye (1980-2003)**, İstanbul, Cem Yayınevi, 2011.
- İki Anayasa: 1961-1982**, İstanbul, Beta Basım Yayım, 1986.
- Tanör, B., Yüzbaşıoğlu, N.: **1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku**, 10. Baskı, İstanbul, Beta Yayınları, 2011.
- Tansel, Selahattin: **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, Cilt III, İstanbul, M.E.B. Yayınları, 1991.
- Timur, Taner: **Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş**, 3. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi, 2003.
- Toker, Metin: **İsmet Paşayla 10 Yıl**, İstanbul, Akis Yayınları, 1967.

Not Defterinden (1973 Seçimlerinden 12 Eylül'e), İstanbul, Milliyet Yayınları, 1981.

Toynbee, Arnold: **Militarizmin Kökenleri**, Çev: Mehmet Dündar, İstanbul, A Yayınları, 1989.

Tunaya, Tarık Zafer: **Hürriyet'in İlanı**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2004.

Türkiye'de Siyasal Partiler, Cilt III, İstanbul, Hürriyet Vakfı Yayınları, 1989.

Türkiye'de Siyasi Partiler (1859-1952), İstanbul, Arba Yayınları, 1952.

Tunçay, Mete: **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931)**, 3. Baskı, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999.

Turan, İlter: **Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış**, 3. Baskı, İstanbul, Der Yayınları, 1986.

Turgut, Hulusi: **12 Eylül Partileri**, 2. Baskı, İstanbul, ABC Ajansı, 1986.

Ulagay, Osman: **24 Ocak Deneyimi Üzerine**, İstanbul, Hil Yayınları, 1983.

Uribe, Armando: **Şili'de Amerikan Darbesi**, Çev: Nabi Dinçer, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1975.

- Üskül, Zafer: **Siyaset ve Asker**, 2. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi, 1997.
- Weiker, Walter F.: **Amerikalı, Fransız, Rus Gözüyle 1960 Türk İhtilali**, Çev: Mete Ergin, İstanbul, Cem Yayınevi, 1967.
- Welch, C. E., Smith, A. K.: **Military Role and Rule: Perspectives on Civil-Military Relations**, North Scituate, Mass.: Duxbury Press, 1974.
- Yetkin, Çetin: **Türkiye’de Tek Parti Yönetimi (1930-1945)**, İstanbul, Altın Kitaplar Yayınevi, 1983.
- Yurdsever Ateş, Nevin: **Türkiye Cumhuriyeti’nin Kuruluşu ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**, İstanbul, Der Yayınları, 1998.
- Yurdsever, Nevin: **Türkiye’de Askeri Darbe Girişimleri (1960-1964)**, İstanbul, Üçdal Neşriyat, 1983.
- Zürcher, Erik Jan: **Milli Mücadelede İttihatçılık**, İstanbul, Bağlam Yayınları, 1987.
- Modernleşen Türkiye’nin Tarihi**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002.
- Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (1924-1925)**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2010.

Makaleler

- Akad, M. Tanju: “Şili’de Darbe Vakti 11 Eylül 1973”, **Popüler Tarih**, S.49, Eylül 2004, s. 72-77.
- Akad, M. Tanju: “Yunanistan’da Cunta Dönemi”, **Popüler Tarih**, S.44, Nisan 2004, s. 58-63.
- Alkan, Mehmet Ö.: “23 Nisan’ın Gayri Resmî Tarihi” (En Doğru Bildiğimizden Kuşkulunmak-5), **Toplumsal Tarih**, Nisan 2011.
- “Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Seçimlerin Kısa Tarihi”, **Görüş**, No:30, Mayıs-Haziran 1999, s. 48-61.
- Coelho, J. P. Borges: “African Troops in the Portuguese Colonial Army 1961-1974: Angola, Guinea-Bissau and Mozambique”, **Portuguese Studies Review**, No.1, Vol.10, 2002, s. 129-150.
- Çakmak, Diren: “Türkiye’de Asker-Hükümet İlişkisi: Albay Talat Aydemir Örneği”, **Akademik Bakış**, Cilt 1, Sayı 2, Yaz 2008, s. 35-68.
- Çelik, Kemal: “Milli Mücadele’de İç İsyanlar, Vatana İhanet Kanunu ve İstiklal Mahkemeleri”, **Atatürk Yolu**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, S:40, Kasım 2007, s. 569-613.

- Çitçi, Oya: “Ordu Siyaset İlişkileri: 1920-1938”, **Amme İdaresi Dergisi**, C:39, S:4, Aralık 2006, s. 17-44.
- Demir, Yeşim: “Albay Talat Aydemir’in Darbe Girişimleri”, **ÇTTAD**, V/12, 2006 Bahar, s. 155-171.
- İnan, Nurkut – Ozansoy, Cüneyt “Yasama Faaliyeti Açısından 12 Eylül”, **Yapıt**, No. 14, Ocak-Şubat, 1986, s. 3-42.
- Kısıklı, Emine: “Sivas Kongresi’nin Milli Mücadelede Kamuoyu Oluşturulması Açısından Önemi”, **Atatürk Yolu**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, S:1, 1988, s. 29-42.
- Kuyaş, Ahmet: “Osmanlı Türk Modernleşmesi ve Ordunun Siyasetteki Yeri Üzerine”, **Cogito**, S:19, 1999, s. 259-267.
- Larouche, Lyndon H.: “Liberal Fascism Takes Over with Coup in Portugal”, **Executive Intelligence Review**, Vol.1, No.2, 10th of May, 1974, s. 3-4.
- Mardin, Şerif: “Yeni Osmanlı Düşüncesi”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Cumhuriyet’e Devreden Düşünce Mirası Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi**, Cilt I, 8. Baskı, Ed. Mehmet Ö. Alkan, İstanbul, İletişim Yayınları, 2009, s. 42-53.
- Mazrui, Ali A.: “Africa Between Nationalism and Nationhood”, **Journal of Black Studies**, No.1, Vol.13, September 1982, p. 23-44.

- Needler, Martin C.: “Political Development and Military Intervention in Latin America”, **American Political Science Review**, No.3, Vol.60. September 1966, p. 616-624.
- Perlmutter, Amos: “The Pratorian State and the Proterian Army: A Taxonomy of Civilian-Military Relations in Developing Countries”, **Comparative Politics**, Vol. 1, April 1969, p. 382-404.
- Tsarouas, Dimitris: “Explaining an Activist Military: Greece Until 1975”, **Southeast European Politics**, No.1, Vol.6, July 2005, p. 1-13.

Tezler

- Karlıklı, M. Yücel: “**1982 Anayasası Döneminde Kemalizm**”, İstanbul, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1994.
- Kılıçoğlu, Çiğdem: “**Albaylar Cuntası Döneminde Yunanistan’ın Türkiye Politikası (1967-1974)**”, Ankara (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2010.
- Kim, Joachan: “**G.Kore ve Türkiye’de Askerlerin Siyasete Müdahalelerinin Karşılaştırılması (1960-1980)**”, İstanbul, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1993.

Sürelî Yayınlar

Resmî Gazete, **Askerî Muhakeme Usulü Kanunu**, 14 Haziran 1930, Sayı: 1519

Resmî Gazete, **Genelkurmay Başkanlığı'nın Vazife ve Selahiyetleri Hakkında Kanun**, 13 Haziran 1944, Sayı: 5729

Resmî Gazete, **Kararnameler**, 27 Nisan 1971, Sayı: 13820

Resmî Gazete, **Kuzey Atlantik Antlaşmasına Türkiye Cumhuriyeti'nin Katılmasına Dair Kanun**, 19 Şubat 1952, Sayı: 8038

Resmî Gazete, **Millî Savunma Bakanlığı'nın Kuruluş ve Görevlerine Dair Kanun**, 3 Haziran 1949, Sayı: 7223

Resmî Gazete, **Ordu Dahili Hizmet Kanunu**, 18 Haziran 1935, Sayı: 3031

Resmî Gazete, **Türkiye Büyük Millet Meclisi Tahkikat Encümenlerinin Vazife ve Selahiyetleri Hakkında Kanun**, 28 Nisan 1960, Sayı: 10491

Resmî Gazete, **Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi ve Geçici Maddeler Eklenmesi Hakkında Anayasa Değişikliği**, 22 Eylül 1971, Sayı: 13964

Resmî Gazete (Mükerrer), **1402 Sayılı Sıkıyönetim Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun**, 10 Ekim 1980, Sayı: 1713

Resmî Gazete (Mükerrer), **Kurucu Meclis Hakkında Kanun**

Resmî Gazete (Mükerrer), **Millî Güvenlik Konseyi Hakkında Kanun**, 12 Aralık 1980, Sayı: 17188

Resmî Gazete (Mükerrer), **Siyasi Partilerin Feshine Dair Kanun**, 16 Ekim 1981, Sayı: 17486

Resmî Gazete (Mükerrer), **Türkiye Cumhuriyeti Anayasası**, 9 Kasım 1982, Sayı: 17863

Resmî Gazete, **11/2/1964 Tarih ve 403 Sayılı Türk Vatandaşlığı Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi ve Bu Kanuna İki Ek Geçici Madde Eklenmesi Hakkında Kanun**, 13 Şubat 1981, Sayı: 17254

Resmî Gazete, **13/5/1971 Gün ve 1402 Sayılı Sıkıyönetim Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun**, 16 Mart 1982, Sayı: 17635

Resmî Gazete, **1402 Sayılı Sıkıyönetim Kanunu**, 15 Mayıs 1971, Sayı: 13837

Resmi Gazete, **1402 Sayılı Sıkıyönetim Kanununa Üç Ek Madde Eklenmesi Hakkında Kanun**, 11 Aralık 1980, Sayı: 17187

Resmi Gazete, **1402 Sayılı Sıkıyönetim Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi ve Bu Kanuna Bir Geçici Madde Eklenmesi Hakkında Kanun**, 7 Eylül 1981, Sayı: 17451

Resmi Gazete, **3/4/1930 Tarih ve 1580 Sayılı Belediye Kanununa Ek Kanun**, 29 Eylül 1980, Sayı: 17120

Resmi Gazete, **3201 Sayılı Emniyet Teşkilat Kanununun Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması ve Bu Kanuna Bir Geçici Madde Eklenmesi Hakkında Kanun**, 3 Nisan 1981, Sayı: 17299

Resmi Gazete, **657 Sayılı Devlet Memurları Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi, Bazı Maddelerinin Kaldırılması ve Bu Kanuna Bazı Maddeler Eklenmesi Hakkında Kanun**, 16 Mayıs 1982, Sayı: 17696

Resmi Gazete, **926 Sayılı Türk Silahlı Kuvvetleri Personel Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun**, 1 Mart 1982, Sayı: 17620

Resmi Gazete, **Anayasa Düzeni Hakkında Kanun**, 28 Ekim 1980, Sayı: 17145

Resmi Gazete, **Anayasanın Halkoyuna Sunulması Hakkında Kanun**, 25 Eylül 1982, Sayı: 17833

Resmi Gazete, **Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılı'nın Kutlanması ve Atatürk Kültür Merkezi Kurulması Hakkında Kanun**, 26 Eylül 1980, Sayı: 17117

Resmi Gazete, **Bazı Kurum ve Kuruluşların Korunması ve Güvenliklerinin Sağlanması Hakkında Kanun**, 24 Temmuz 1981, Sayı: 17410

Resmi Gazete, **Devlet Denetleme Kurulu Kurulması Hakkında Kanun**, 3 Nisan 1981, Sayı: 17299

Resmi Gazete, **Devlet Memurları Kanunu**, 23 Temmuz 1965, Sayı: 12056

Resmi Gazete, **Faaliyetleri Durdurulan Sendika, Federasyon ve Konfederasyonlara Kayyım Tayini Hakkında Kanun**, 11 Ekim 1980, Sayı: 17132

Resmi Gazete, **Faaliyetleri Durdurulan Siyasi Parti, Dernek, Federasyon ve Konfederasyonlara Kayyım Tayini Hakkında Kanun**, 28 Ekim 1980, Sayı: 17145

Resmi Gazete, **Kurucu Meclis Hakkında Kanun**, 30 Haziran 1981, Sayı: 17386

Resmi Gazete, **Olağanüstü Hal Kanunu**, 27 Ekim 1983, Sayı: 18204

Resmi Gazete, **Sendikalar Kanunu**, 7 Mayıs 1983, Sayı: 18040

Resmi Gazete, **Sıkıyönetim Kanununun 15. Maddesinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun**, 8 Kasım 1980, Sayı: 17154

Resmi Gazete, **Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu**, 8 Ekim 1983, Sayı: 18185

Resmi Gazete, **Türk Silahlı Kuvvetleri Personel Kanunu**, 10 Ağustos 1967, Sayı: 12670

Resmi Gazete, **Türkiye Cumhuriyeti Anayasası**, 31 Mayıs 1961, Sayı: 10816

Resmi Gazete, **Türkiye Cumhuriyeti Milli Güvenlik Konseyi Yasama Görevleri İhtüzüğünün Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında**, 3 Mart 1981, Sayı: 17268

Resmi Gazete, **Türkiye Cumhuriyeti Milli Güvenlik Konseyi Yasama Görevleri İhtüzüğü**, 28 Eylül 1980, Sayı: 17119

Resmi Gazete, **Ulusal Bayram ve Genel Tatiller Hakkında Kanun**, 19 Mart 1981, Sayı: 17284

Resmi Gazete, **Ulusal Bayram ve Genel Tatiller Hakkındaki 2739 Sayılı Kanuna Ek Kanun**, 4 Temmuz 1938, Sayı: 3950

Resmi Gazete, **Yükseköğretim Kanunu**, 6 Kasım 1981, Sayı: 17506

Resmi Gazete, **13/5/1971 Tarihli ve 1402 Sayılı Sıkıyönetim Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun**, 30 Aralık 1982, Sayı: 17914.

Resmi Gazete, **Hakimler ve Savcılar Kanunu**, 26 Şubat 1983, Sayı: 17971.

Resmi Gazete, **Siyasi Partiler Kanunu**, 24 Nisan 1983, Sayı: 18027.

Resmi Gazete, **Sendikalar Kanunu ve Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu**, 7 Mayıs 1983, Sayı: 18040.

Resmi Gazete, **14.06.1973 Tarih ve 1739 Sayılı Milli Eğitim Temel Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun**, 18 Haziran 1983, Sayı: 18081.

Resmi Gazete, **Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Kanunu**, 17 Ağustos 1983, Sayı: 18138.

Resmi Gazete, **Dernekler Kanunu**, 7 Ekim 1983, Sayı: 18184.

Resmi Gazete, **Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu**, 8 Ekim 1983, Sayı: 18185.

Resmi Gazete, **Milli Güvenlik Kurulu ve Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Kanunu**, 11 Kasım 1983, Sayı: 18218.

Resmi gazete, **Türkiye Radyo ve Televizyon Kanunu**, 14 Kasım 1983, Sayı: 18221.

Milliyet, 2 Şubat 1962

Milliyet, 18 Eylül 1961

Milliyet, 17 Eylül 1961

Milliyet, 26 Nisan 1974

Milliyet, 25 Nisan 1967

Milliyet, 23 Temmuz 1980

Milliyet, 13.09.1980

Cumhuriyet, 12.09.2000

Cumhuriyet, 14 Mart 1973

Cumhuriyet, 22 Nisan 1967

Cumhuriyet, 25 Nisan 1967

Cumhuriyet, 8 Haziran 1977

Cumhuriyet, 20 Temmuz 1980

Elektronik Kaynaklar

<http://arsiv.zaman.com.tr/2003/06/14/haberler/h2.htm>, (Çevrimiçi), 01.06.2012.

<http://www.bilgi-rehberi.com/kanunlar/kanun5926bes-033.html>, (Çevrimiçi), 08.05.2012

Büyük Türkçe Sözlük, <http://tdkterim.gov.tr/bts/>, (Çevrimiçi), 14.10.2011

Kronolojik Kanun Sıralaması (12 Eylül 1980-6 Aralık 1983)

K.T:19.09.1980 R.G:21.09.1980 Sayı:17112	1402 Sayılı Sıkıyönetim Kanununun Bazı Hükümlerinin Değiştirilmesine Ve Bazı Hükümler Eklenmesine Dair Kanun.
K.T:23.09.1980 R.G:26.09.1980 Sayı:17117	Atatürk'ün Doğumunun 100 Üncü Yılı'nın Kutlanması Ve Atatürk Kültür Merkezi" Kurulması Hakkında Kanun
K.T:25.09.1980 R.G:29.09.1980 Sayı:17120	3/4/1930 Tarih Ve 1580 Sayılı Belediye Kanununa Ek Kanun.
K.T:25.09.1980 R.G:29.09.1980 Sayı:17120	13/3/1329 Tarihli İdare-İ Umumiye-İ Vilayat Kanunu Muvakkatına Ek Kanun.
K.T:25.09.1980 R.G:29.09.1980 Sayı:17120	6136 Sayılı Ateşli Silahlar Ve Bıçaklar İle Diğer Aletler Hakkında Kanun İle Türk Ceza Kanununun 264 Üncü Maddesinde Yer Alan Ateşli Silahlar, Patlayıcı Maddeler, Bıçaklar Ve Benzeri Aletlerin Teslimi Hakkında Kanun.
K.T:06.10.1980 R.G:07.10.1980 Sayı:17128	Türkiye Cumhuriyeti İle İşveç Krallığı Arasında Sosyal Güvenlik Sözleşmesi Ve Eki Protokol İle Sözleşmenin Yürütümü İle İlgili İdari Anlaşmanın Onaylanmasının Uygun Bulduğuna Dair Kanun.

K.T:06.10.1980
R.G:07.10.1980
Sayı:17128

Türkiye Cumhuriyeti Ve Norveç Kırallığı Arasında Sosyal Güvenlik Sözleşmesi İle Bu Sözleşmeye Ek Protokolun Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun.

K.T:06.10.1980
R.G:07.10.1980
Sayı:17128

İsa Armağan İle Mustafa Pehlivanoğlu Haklarındaki Ölüm Cezalarının Yerine Getirilmesine Dair Kanun.

K.T:06.10.1980
R.G:07.10.1980
Sayı:17128

Necdet Adalı İle Kemal Ergin Haklarındaki Ölüm Cezalarının Yerine Getirilmesine Dair Kanun.

K.T:08.10.1980
R.G:10.10.1980
Sayı:17131
(Mük.)

1402 Sayılı Sıkıyönetim Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun.

K.T:08.10.1980
R.G:11.10.1980
Sayı:17132

1 Mayıs 1969 Tarihli Türkiye İsviçre Sosyal Güvenlik Sözleşmenin Tadil Eden Ek Sözleşmesini Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun.

K.T:08.10.1980
R.G:11.10.1980
Sayı:17132

Türkiye Cumhuriyeti İle Amerika Birleşik Devletleri Arasında Suçluların Geri Verilmesi Ve Ceza İşlerinde Karşılıklı Yardım Anlaşmasının Onaylanmasının Uygun Bulunduğu Hakkında Kanun.

K.T:10.10.1980
R.G:11.10.1980

6136 Sayılı Ateşli Silahlar Ve Bıçaklar İle Diğer Aletler Hakkında Kanunun İnci Maddesine Bir Fıkra

Sayı:17132

İle Bu Kanuna Ek Geçici Bir Madde Eklenmesi Ve Ek 3 Üncü Maddesinin Yürürlükten Kaldırılması Hakkında Kanun.

K.T:10.10.1980

R.G:11.10.1980

Sayı:17132

Türkiye Cumhuriyeti İle Amerika Birleşik Devletleri Arasında Ceza Yargılarının Yerine Getirilmesine İlişkin Anlaşmasının Onaylanması Ve Uygulanması Hakkında Kanun.

K.T:10.10.1980

R.G:11.10.1980

Sayı:17132

Türkiye Cumhuriyeti İle Belçika Kırallığı Arasında Sosyal Güvenlik Hakkında Genel Sözleşmenin Revizyonu İle İlgili Sözleşmenin Onaylanmasının Uygun Bulduğuna Dair Kanun.

K.T:10.10.1980

R.G:11.10.1980

Sayı:17132

Faaliyetleri Durdurulan Sendika, Federasyon Ve Konfederasyonlara Kayyım Tayini Hakkında Kanun.

K.T:15.10.1980

R.G:18.10.1980

Sayı:17139

Yüksek Askeri Şûra'Nın Kuruluş Ve Görevleri Hakkında Kanuna Bir Geçici Madde Eklenmesi Ve 2 Nci Maddesinin 2 Nci Fıkrasının Yürürlükten Kaldırılması Hakkında Kanun.

K.T:15.10.1980

R.G:18.10.1980

Sayı:17139

4 Ocak 1961 Günlü Ve 211 Sayılı Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun.

K.T:17.10.1980

R.G:23.10.1980

Sayı:17140

854 Sayılı Deniz İş Kanununun 4/7/1975 Tarihli 1926 Sayılı Kanunla Değişik 20 Nci Maddesinin Değiştirilmesi Ve 51 İnci Maddesine Bir Fıkra

K.T:17.10.1980

R.G:23.10.1980

Sayı:17140

Eklenmesi Hakkında Kanun.

1475 Sayılı İş Kanununun 1927 Sayılı Kanunla Değişik 14 Üncü Maddesinin Değiştirilmesi, 98 İnci Maddesine Bir Fıkra Eklenmesi, 193 Sayılı Gelir Vergisi Kanununun 1927 Sayılı Kanunla Değişik 25 İnci Maddesinin 7 Nci Fıkrasının Değiştirilmesi Ve 4/7/1975 Tarihli 1927 Sayılı Kanunun 6 Nci Maddesinin Yürürlükten Kaldırılmasına Dair Kanun.

K.T:24.10.1980

R.G:25.10.1980

Sayı:17142

2298 Sayılı 1980 Yılı Bütçe Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun.

K.T:24.10.1980

R.G:25.10.1980

Sayı:17142

Serdar Soyergin Hakkındaki Ölüm Cezasının Yerine Getirilmesine Dair Kanun.

K.T:24.10.1980

R.G:25.10.1980

Sayı:17142

Jandarma Eratı Hakkındaki 1861 Sayılı Kanuna Ek 4005 Sayılı Kanunun 1 Ve 2 Nci Maddelerinin Değiştirilmesine İlişkin Kanun.

K.T:27.10.1980

R.G:28.10.1980

Sayı:17145

Anayasa Düzeni Hakkında Kanun.

K.T:27.10.1980

R.G:28.10.1980

Sayı:17145

Faaliyetleri Durdurulan Siyasi Parti, Dernek, Federasyon Ve Konfederasyonlara Kayyım Tayini Hakkında Kanun.

K.T:27.10.1980

R.G:28.10.1980

Sayı:17145

1971 Psikotrop Maddeler Sözleşmesine Katılmamızın Onaylanmasının Uygun Bulunduğu Hakkında Kanun.

K.T:27.10.1980 R.G:28.10.1980 Sayı:17145	Tedhişçiliğın Önlenmesine Dair Avrupa Sözleşmesinin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Hakkında Kanun.
K.T:31.10.1980 R.G:04.11.1980 Sayı:17150	16 Şubat 1976 Tarihinde Barselona'Da İmzalanan Akdeniz'İN Kirlenmeye Karşı Korunmasına Ait Sözleşme İle İki Protokol Ve Eklerinin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun.
K.T:31.10.1980 R.G:04.11.1980 Sayı:17150	1136 Sayılı Avukatlık Kanununun 168 Ve 169 Uncu Maddelerinin Değıştirilmesi Ve Bu Kanuna Bir Ek Geçici Madde Eklenmesi Hakkında Kanun.
K.T:03.11.1980 R.G:06.11.1980 Sayı:17152	Nakdi Tazminat Ve Aylık Bağlanması Hakkında Kanun
K.T:03.11.1980 R.G:06.11.1980 Sayı:17152	Nafaka Yükümlülüğüne Uygulanacak Kanuna Dair Sözleşmenin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna İlişkin Kanun.
K.T:03.11.1980 R.G:06.11.1980 Sayı:17152	Nafaka Yükümlülüğü Konusundaki Kararların Tanınmasına Ve Tenfizine İlişkin Sözleşmenin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanunu.
K.T:05.11.1980 R.G:07.11.1980 Sayı:17153	Sürekli Kamu Görevlerinde Sözleşmeli Personel Çalıştırılması Hakkında Kanun.

K.T:05.11.1980
R.G:07.11.1980
Sayı:17153

Milli Güvenlik Konseyi Genel Sekreterliğinde Görevlendirilecek Uzman Personele Yapılacak Ödemelere Dair Kanun.

K.T:07.11.1980
R.G:11.11.1980
Sayı:17157

Milletlerarası Para Fonu İle Milletlerarası İmar Ve Kalkınma Bankasına Katılmak İçin Hükümete Yetki Verilmesine Dair 5016 Sayılı Kanunun Değişik 2 Nci Maddesinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun.

K.T:07.11.1980
R.G:11.11.1980
Sayı:17157

Gülhane Askeri Tıp Akademisi Kanunu.

K.T:07.11.1980
R.G:08.11.1980
Sayı:17154

1402 Sayılı Sıkıyönetim Kanununun 15 İnci Maddesinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun.

K.T:12.11.1980
R.G:14.11.1980
Sayı:17160

1076 Sayılı Yedek Subay Ve Yedek Askeri Memurlar Kanununun 3 Üncü Maddesinin Değiştirilmesi Ve Bu Kanuna Bir Ek Ve Bir Geçici Madde Eklenmesi, 1111 Sayılı Askerlik Kanununun 5 Ve 77 Nci Maddelerinin Değiştirilmesi, 78 İnci Maddesine Bir Fıkra Eklenmesi Hakkında Kanun.

K.T:12.11.1980
R.G:14.11.1980
Sayı:17160

5521 Sayılı İş Mahkemeleri Kanununun 11 İnci Maddesine Bir Fıkra Eklenmesine Dair Kanun.

K.T:12.11.1980 R.G:14.11.1980 Sayı:17160	Çocuk Mahkemelerinin Kuruluşu, Görev Ve Yargılama Usulleri Hakkındaki Kanunun 46 Nci Maddesinin Değiştirilmesine Dair Kanun.
K.T:12.11.1980 R.G:14.11.1980 Sayı:17160	Muhammed Oğlu 1918 Doğumlu Muhammed Mamo'Ya Vatani Hizmet Tertibinden Aylık Bağlanmasına Dair Kanun.
K.T:14.11.1980 R.G:15.11.1980 Sayı:17161	1402 Sayılı Sıkıyönetim Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Ve Kanuna Bir Ek Ve İki Ek Geçici Madde Eklenmesi Hakkında Kanun.
K.T:27.11.1980 R.G:28.11.1980 Sayı:17174	210 Sayılı Değerli Kağıtlar Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun.
K.T:21.11.1980 R.G:28.11.1980 Sayı:17174	488 Sayılı Damga Vergisi Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun.
K.T:21.11.1980 R.G:28.11.1980 Sayı:17174	492 Sayılı Harçlar Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun.
K.T:26.11.1980 R.G:28.11.1980 Sayı:17174	1318 Sayılı Finansman Kanununun Taşıt Alım Vergisine İlişkin Maddelerinde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun.

K.T:26.11.1980
R.G:28.11.1980
Sayı:17174

6183 Sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkındaki Kanunda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun.

K.T:26.11.1980
R.G:28.11.1980
Sayı:17174

197 Sayılı Motorlu Kara Taşıtları Vergisi Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun.

K.T:01.12.1980
R.G:04.12.1980
Sayı:17180

Meşhut Suçların Muhakeme Usulü Kanununun Birinci Maddesinin (B) Bendinin Değiştirilmesine Dair Kanun.

K.T:08.12.1980
R.G:11.12.1980
Sayı:17187

1319 Sayılı Emlak Vergisi Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun.

K.T:08.12.1980
R.G:11.12.1980
Sayı:17187

1318 Sayılı Finansman Kanununun Bina İnşaat Vergisine İlişkin Maddelerinde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun.

K.T:08.12.1980
R.G:11.12.1980
Sayı:17187

Emlak Alım Vergisi Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun.

K.T:08.12.1980
R.G:11.12.1980
Sayı:17187

7338 Sayılı Veraset Ve İntikal Vergisi Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun.

K.T:08.12.1980
R.G:11.12.1980
Sayı:17187

1402 Sayılı Sıkıyönetim Kanununa Üç Ek Madde Eklenmesi Hakkında Kanun.

K.T:08.12.1980
R.G:11.12.1980
Sayı:17187

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti İle Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Hükümeti Arasında Türkiye Cumhuriyeti Ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Arasındaki Karadeniz'De Kıt'A Sahanlığı Sınırlandırması Hakkında Anlaşmanın Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna İlişkin Kanun.

K.T:12.12.1980
R.G:12.12.1980
Sayı:17188
(Mük.)

Milli Güvenlik Konseyi Hakkında Kanun.

K.T:12.12.1980
R.G:12.12.1980
Sayı:17188
(Mük.)

926 Sayılı Türk Silahlı Kuvvetleri Personel Kanununa Bir Ek Geçici Madde Eklenmesi Hakkında Kanun.

K.T:12.12.1980
R.G:12.12.1980
Sayı:17188
(Mük.)

5434 Sayılı T.C. Emekli Sandığı Kanununun 40 Ncı Maddesinde Değişiklik Yapılmasına Ve Bu Kanuna Bir Ek Geçici Madde Eklenmesine İlişkin Kanun.

K.T:12.12.1980
R.G:12.12.1980
Sayı:17188(Mük.)

926 Sayılı Türk Silahlı Kuvvetleri Personel Kanununun 110 Uncu Maddesinin Değiştirilmesi Ve Bu Kanuna Ek Geçici Bir Madde Eklenmesi Hakkında Kanun.

K.T:12.12.1980

R.G:12.12.1980

Sayı:17188

(Mük.)

Erdal Eren Hakkındaki Ölüm Cezasının Yerine Getirilmesine Dair Kanun.

K.T:24.12.1980

R.G:27.12.1980

Sayı:17203

31/12/1960 Gün Ve 193 Sayılı Gelir Vergisi Kanununda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun.

K.T:24.12.1980

R.G:27.12.1980

Sayı:17203

5422 Sayılı Kurumlar Vergisi Kanununda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun.

K.T:24.12.1980

R.G:27.12.1980

Sayı:17203

5434 Sayılı T.C. Emekli Sandığı Kanunu İle 1005 Sayılı İstiklal Madalyası Verilmiş Bulunanlara Vatani Hizmet Tertibinden Şeref Aylığı Bağlanması Ve 2150 Sayılı Vatani Hizmet Tertibinden Aylık Alanların Aylıklarının Yükseltilmesi Hakkındaki Kanun

K.T:24.12.1980

R.G:27.12.1980

Sayı:17203

Süresi Sona Eren Toplu İş Sözleşmelerinin Sosyal Zorunluluk Hallerinde Yeniden Yürürlüğü Konulması Hakkında Kanun.

K.T:30.12.1980

R.G:31.12.1980

Sayı:17207(Mük.)

4/1/1961 Gün Ve 213 Sayılı Vergi Usul Kanununda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun.

K.T:30.12.1980 R.G:31.12.1980 Sayı:17207 (Mük)	492 Sayılı Harçlar Kanununda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun.
K.T:31.12.1980 R.G:31.12.1980 Sayı:17207 (Mük)	488 Sayılı Damga Vergisi Kanununda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun.
K.T:31.12.1980 R.G:31.12.1980 Sayı:17207 (Mük)	Sağlık Personelinin Tazminat Ve Çalışma Esaslarına Dair Kanun.
K.T:07.01.1981 R.G:10.01.1981 Sayı:17216	Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine Ve Kanuna Yeni Bir Madde Eklenmesine Dair Kanun.
K.T:07.01.1981 R.G:10.01.1981 Sayı:17216	Türk Ceza Kanununun Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılmasına, Bazı Maddelerine Yeni Fıkralar Eklenmesine Dair Kanun.
K.T:12.01.1981 R.G:13.01.1981 Sayı:17219	1402 Sayılı Sıkıyönetim Kanununa 8/12/1980 Tarih Ve 2354 Sayılı Kanunla Eklenen Ek 5 İnci Maddenin Değiştirilmesi Hakkında Kanun.
K.T:19.01.1981 R.G:21.01.1981 Sayı:17227	26 Ekim 1963 Tarih Ve 357 Sayılı Askeri Hakimler Kanununun 2 Ve 14 Üncü Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun.

K.T:21.01.1981
R.G:23.01.1981
Sayı:17229

Türkiye Cumhuriyeti İle Hollanda Krallığı Arasında Sosyal Güvenlik Hakkındaki Sözleşmenin Revizyonu İle İlgili Sözleşmenin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun.

K.T:21.01.1981
R.G:23.01.1981
Sayı:17229

Diplomasi Ajanları Da Dahil Olmak Üzere Uluslararası Korunan Kişilere Karşı İşlenen Suçların Önlenmesi Ve Cezalandırılması Sözleşmesine Katılmamızın Uygun Bulunduğu Hakkında Kanun.

K.T:21.01.1981
R.G:23.01.1981
Sayı:17229

Uluslararası Enerji Programı Anlaşmasının Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun.

K.T:21.01.1981
R.G:23.01.1981
Sayı:17229

353 Sayılı Askeri Mahkemeler Kuruluşu Ve Yargılama Usulü Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine Ve Kanuna Bazı Maddeler Eklenmesine Dair Kanun.

K.T:23.01.1981
R.G:25.01.1981
Sayı:17231

Öğretmenlere Eğitim Ve Öğretim Tazminatı Ödenmesi Hakkındaki Kanun.

K.T:23.01.1981
R.G:25.01.1981
Sayı:17231

Hafize Öztürk, Mehmet Kartal Ve İsa Güneş'E Vatani Hizmet Tertibinden Aylık Bağlanması Ve 22/5/1967 Tarih Ve 870 Sayılı Kanuna Ekli Listeden Dört Kişinin Adlarının Çıkartılmasına İlişkin Kanun.

K.T:02.02.1981 R.G:05.02.1981 Sayı:17242	926 Sayılı Türk Silahlı Kuvvetleri Personel Kanununun 137 Nci Maddesinin Değiştirilmesi Ve Kanuna Bir Ek Madde İle Bir Ek Geçici Madde Eklenmesi Hakkında Kanun.
K.T:02.02.1981 R.G:05.02.1981 Sayı:17242	Belediyelere Ve İl Özel İdarelerine Genel Bütçe Vergi Gelirlerinden Pay Verilmesi Hakkında Kanun.
K.T:02.02.1981 R.G:05.02.1981 Sayı:17242	657 Sayılı Devlet Memurları Kanununun 126 Ve 134 Üncü Maddelerinin Değiştirilmesine Dair Kanun.
K.T:13.02.1981 R.G:17.02.1981 Sayı:17254	2490 Sayılı Artırma, Eksiltme Ve İhale Kanununun 66 Nci Maddesinin Değiştirilmesine İlişkin Kanun.
K.T:13.02.1981 R.G:17.02.1981 Sayı:17254	11/2/1964 Tarih Ve 403 Sayılı Türk Vatandaşlığı Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Ve Bu Kanuna İki Ek Geçici Madde Eklenmesi Hakkında Kanun.
K.T:13.02.1981 R.G:17.02.1981 Sayı:17254	Orman Bakanlığının Tarım Bakanlığına Devri Hakkında Kanun.
K.T:13.02.1981 R.G:17.02.1981 Sayı:17254	Bayındırlık Bakanlığınca Yaptırılacak Sivil Akaryakıt Ve Doğalgazların Boru Hatları İle Taşınması, Depolanması Ve Dağıtılmasına Ait Tesislerin İhale Esaslarına Dair Kanun.

K.T:23.02.1981
R.G:05.03.1981
Sayı:17270

Vakıflar Genel Müdürlüğü 1981 Mali Yılı Bütçe Kanunu.

K.T:23.02.1981
R.G:05.03.1981
Sayı:17270

Toprak Ve Tarım Reformu Müsteşarlığı 1981 Mali Yılı Bütçe Kanunu.

K.T:23.02.1981
R.G:05.03.1981
Sayı:17270

Ankara Üniversitesi 1981 Mali Yılı Bütçe Kanunu.

K.T:23.02.1981
R.G:05.03.1981
Sayı:17270

Hacettepe Üniversitesi 1981 Mali Yılı Bütçe Kanunu.

K.T:23.02.1981
R.G:05.03.1981
Sayı:17270

İktisadi Ve Ticari İlimler Akademisi 1981 Mali Yılı Bütçe Kanunu.

K.T:23.02.1981
R.G:05.03.1981
Sayı:17270

İstanbul Üniversitesi 1981 Mali Yılı Bütçe Kanunu.

K.T:23.02.1981
R.G:05.03.1981
Sayı:17270

İstanbul Teknik Üniversitesi 1981 Mali Yılı Bütçe Kanunu.

K.T:23.02.1981
R.G:05.03.1981
Sayı:17270

Ege Üniversitesi 1981 Mali Yılı Bütçe Kanunu.

K.T:23.02.1981
R.G:05.03.1981
Sayı:17270

Çukurova Üniversitesi 1981 Mali Yılı Bütçe Kanunu.

K.T:23.02.1981
R.G:05.03.1981
Sayı:17270

Diyarbakır Üniversitesi 1981 Mali Yılı Bütçe Kanunu.

K.T:23.02.1981
R.G:05.03.1981
Sayı:17270

Fırat Üniversitesi 1981 Mali Yılı Bütçe Kanunu.

K.T:23.02.1981
R.G:05.03.1981
Sayı:17270

19 Mayıs Üniversitesi 1981 Mali Yılı Bütçe Kanunu.

K.T:23.02.1981
R.G:05.03.1981
Sayı:17270

Bursa Üniversitesi 1981 Mali Yılı Bütçe Kanunu.

K.T:23.02.1981
R.G:05.03.1981
Sayı:17270

Anadolu Üniversitesi 1981 Mali Yılı Bütçe Kanunu.

K.T:23.02.1981 R.G:05.03.1981 Sayı:17270	Cumhuriyet Üniversitesi 1981 Mali Yılı Bütçe Kanunu.
K.T:23.02.1981 R.G:05.03.1981 Sayı:17270	Atatürk Üniversitesi 1981 Mali Yılı Bütçe Kanunu.
K.T:23.02.1981 R.G:05.03.1981 Sayı:17270	İnönü Üniversitesi 1981 Mali Yılı Bütçe Kanunu.
K.T:23.02.1981 R.G:05.03.1981 Sayı:17270	Selçuk Üniversitesi 1981 Mali Yılı Bütçe Kanunu.
K.T:23.02.1981 R.G:05.03.1981 Sayı:17270	Karadeniz Teknik Üniversitesi 1981 Mali Yılı Bütçe Kanunu.
K.T:23.02.1981 R.G:05.03.1981 Sayı:17270	Boğaziçi Üniversitesi 1981 Mali Yılı Bütçe Kanunu.
K.T:23.02.1981 R.G:05.03.1981 Sayı:17270	Kayseri Üniversitesi 1981 Mali Yılı Bütçe Kanunu.

K.T:23.02.1981 R.G:05.03.1981 Sayı:17270	Karayolları Genel Müdürlüğü 1981 Mali Yılı Bütçe Kanunu.
K.T:23.02.1981 R.G:05.03.1981 Sayı:17270	Hudut Ve Sahiller Sağlık Genel Müdürlüğü 1981 Mali Yılı Bütçe Kanunu.
K.T:23.02.1981 R.G:05.03.1981 Sayı:17270	Tekel Genel Müdürlüğü 1981 Mali Yılı Bütçe Kanunu.
K.T:23.02.1981 R.G:05.03.1981 Sayı:17270	Orman Genel Müdürlüğü 1981 Mali Yılı Bütçe Kanunu.
K.T:23.02.1981 R.G:05.03.1981 Sayı:17270	Devlet Üretme Çiftlikleri Genel Müdürlüğü 1981 Mali Yılı Bütçe Kanunu.
K.T:23.02.1981 R.G:05.03.1981 Sayı:17270	Devlet Hava Meydanları İşletmesi Genel Müdürlüğü 1981 Mali Yılı Bütçe Kanunu.
K.T:23.02.1981 R.G:05.03.1981 Sayı:17270	Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü 1981 Mali Yılı Bütçe Kanunu.

K.T:23.02.1981 R.G:05.03.1981 Sayı:17270	Petrol İşleri Genel Müdürlüğü 1981 Mali Yılı Bütçe Kanunu.
K.T:23.02.1981 R.G:05.03.1981 Sayı:17270	Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü 1981 Mali Yılı Bütçe Kanunu.
K.T:24.02.1981 R.G:28.02.1981 Sayı:17265	1981 Mali Yılı Bütçe Kanunu.
K.T:25.02.1981 R.G:27.02.1981 Sayı:17264	2298 Sayılı 1980 Yılı Bütçe Kanununa Bağlı (A) İşaretli Cetvelin İçişleri Bakanlığı Kısmında Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun.
K.T:25.02.1981 R.G:27.02.1981 Sayı:17264	15 Temmuz 1950 Tarihli Ve 5682 Sayılı Pasaport Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun.
K.T:25.02.1981 R.G:27.02.1981 Sayı:17264	1615 Sayılı Gümrük Kanunu İle 1918 Sayılı Kaçakçılığın Men Ve Takibine Dair Kanunun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Ve 1615 Sayılı Gümrük Kanununa Geçici Maddeler Eklenmesi Hakkında Kanun.
K.T:06.03.1981 R.G:08.03.1981 Sayı:17273	Memur Meskenleri İnşası Hakkında 4626 Sayılı Kanuna Ek 6126 Sayılı Kanunun 1 İnci Maddesine İki Fıkra İle Kanuna Bir Ek Geçici Madde Eklenmesi Hakkında Kanun.

K.T:06.03.1981
R.G:08.03.1981
Sayı:17273

2644 Sayılı Tapu Kanununun 26 Nci Maddesinin Üçüncü Fıkrasının Değiştirilmesi Hakkında Kanun.

K.T:06.03.1981
R.G:08.03.1981
Sayı:17273

506 Sayılı Sigortalar Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine, İki Maddesinin Kaldırılmasına Ve Bu Kanuna Bazı Ek Geçici Maddeler Eklenmesine Dair Kanun.

K.T:06.03.1981
R.G:08.03.1981
Sayı:17273

1479 Sayılı Esnaf Ve Sanatkarlar Ve Diğer Bağımsız Çalışanlar Ve Sosyal Sigortalar Kurumu Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine, Bu Kanuna Bazı Ek Ve Geçici Maddeler Eklenmesine Ve Bir Ek Maddenin Yürürlükten Kaldırılmasına Dair Kanun

K.T:13.03.1981
R.G:14.03.1981
Sayı:17279

Mülki İdare Amirliği Hizmetleri Tazminat Kanunu.

K.T:13.03.1981
R.G:14.03.1981
Sayı:17279

644 Sayılı Milli İstihbarat Teşkilat Kanununa Bir Ek Madde İle Bir Ek Geçici Madde Eklenmesi Hakkında Kanun.

K.T:13.03.1981
R.G:14.03.1981
Sayı:17279

Er, Onbaş Ve Kıt'A Çavuşlarının Günlük İstihkaklarına Sigara İlavesi Hakkında Kanunun Yürürlükten Kaldırılmasına Dair Kanun.

K.T:13.03.1981 R.G:14.03.1981 Sayı:17279	1177 Sayılı Tütün Ve Tütün Tekeli Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun.
K.T:17.03.1981 R.G:19.03.1981 Sayı:17284	6559 Sayılı Türkiye Demir Ve Çelik İşletmeleri Kanununun 1 İnci Maddesinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun.
K.T:17.03.1981 R.G:19.03.1981 Sayı:17284	Ulusal Bayram Ve Genel Tatiller Hakkında Kanun
K.T:20.03.1981 R.G:22.03.1981 Sayı:17287	492 Sayılı Harçlar Kanunu Ve Bu Kanunu Değiştiren 27/3/1969 Tarihli Ve 1137 Sayılı Kanunu İle 21/11/1980 Tarihli 2345 Sayılı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun.
K.T:20.03.1981 R.G:22.03.1981 Sayı:17287	Tahsilatın Hızlandırılması Hakkında Kanun.
K.T:20.03.1981 R.G:24.03.1981 Sayı:17289	İstanbul Belediyesine Ait Bir Taşınmaz Malın Hazineye Devrine Dair Kanun.
K.T:24.03.1981 R.G:26.03.1981 Sayı:17291	1318 Sayılı Finansman Kanununun Taşıt Alım Vergisine İlişkin Maddelerinde Değişiklik Yapan 26/11/1980 Gün Ve 2346 Sayılı Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun.

- K.T:24.03.1981**
R.G:26.03.1981
Sayı:17291 197 Sayılı Motorlu Taşıtlar Vergisi Kanununda Değişiklik Yapan 26/11/1980 Gün Ve 2348 Sayılı Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun.
- K.T:24.03.1981**
R.G:26.03.1981
Sayı:17291 24/2/1981 Tarih Ve 2416 Sayılı 1981 Mali Yılı Bütçe Kanununda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun.
- K.T:24.03.1981**
R.G:26.03.1981
Sayı:17291 5/11/1980 Tarih Ve 2334 Sayılı Milli Güvenlik Konseyi Genel Sekreterliğinde Görevlendirilecek Uzman Personele Yapılacak Ödemelere Dair Kanunda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun.
- K.T:24.03.1981**
R.G:26.03.1981
Sayı:17291 2762 Sayılı Vakıflar Kanununun 5404 Sayılı Kanunla Değişik 1 İnci Maddesinin Dördüncü Fıkrasının Değiştirilmesine Ve Bu Maddeye Bir Fıkra Eklenmesine Dair Kanun.
- K.T:24.03.1981**
R.G:26.03.1981
Sayı:17291 2082 Sayılı İstanbul, Kayseri, Bursa Kapalı Çarşılarının Onarımı Ve İmarı Hakkındaki Kanunun 1 İnci Ve 2 Nci Maddelerinin Değiştirilmesine Dair Kanun.
- K.T:24.03.1981**
R.G:26.03.1981
Sayı:17291 13/5/1971 Tarih Ve 1402 Sayılı Sıkıyönetim Kanununa Ek - 7 Nci Madde Eklenmesi Hakkında Kanun.
- K.T:24.03.1981**
R.G:26.03.1981
Sayı:17291 1076 Sayılı Yedeksubay Ve Yedek Askeri Memurlar Kanununun Geçici 6 Nci Maddesinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun.

- K.T:01.04.1981**
R.G:03.04.1981
Sayı:17299
- 1730 Sayılı Yargıtay Kanununun 48 İnci Maddesinin 1 İnci Fıkrasının Değiştirilmesine Dair Kanun.
- K.T:01.04.1981**
R.G:03.04.1981
Sayı:17299
- 1136 Sayılı Avukatlık Kanununun 14 Üncü Maddesine Bir Fıkra İle Bu Kanuna Geçici Bir Madde Eklenmesi Hakkında Kanun.
- K.T:01.04.1981**
R.G:03.04.1981
Sayı:17299
- Devlet Denetleme Kurulu Kurulması Hakkında Kanun.
- K.T:01.04.1981**
R.G:03.04.1981
Sayı:17299
- 6219 Sayılı Türkiye Vakıflar Bankası Türk Anonim Ortaklığı Kanununun 5 İnci Maddesinde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun.
- K.T:01.04.1981**
R.G:03.04.1981
Sayı:17299
- 3201 Sayılı Emniyet Teşkilat Kanununun Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Ve Bu Kanuna Bir Geçici Madde Eklenmesi Hakkında Kanun.
- K.T:14.04.1981**
R.G:16.04.1981
Sayı:17312
- 14/7/1964 Tarih Ve 500 Sayılı Kanunun 10/6/1975 Tarih Ve 1908 Sayılı Kanunla Değişik "14/7/1964 Gün Ve 500 Sayılı Kıbrıs'A Gönderilecek Türk Askeri Birliği Mensuplarının Aylık Ve Ücretleri İle Çeşitli İstihkakları Ve Birliğin Başka Giderlerihakkındaki Kanunun 1 İnci Maddesinin Değiştirilmesine Ve Bu Kanuna Üç Geçici Madde Eklenmesine Dair Kanun"Un 1 İnci Maddesinin 2 Nci Fıkrasının Değiştirilmesi Hakkında Kanun.

K.T:17.04.1981 R.G:19.04.1981 Sayı:17315	6802 Sayılı Gider Vergileri Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun.
K.T:17.04.1981 R.G:19.04.1981 Sayı:17315	4/7/1956 Tarihli, 6772 Sayılı Kanuna Bir Ek Madde Eklenmesi Ve İşçilere Toplu İş Sözleşmeleri İle Verilecek İkramiyeler Hakkında Kanun.
K.T:17.04.1981 R.G:19.04.1981 Sayı:17315	18 Kasım 1960 Tarihli Ve 132 Sayılı Türk Standartları Enstitüsü Kuruluş Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Ve Kanuna Bir Geçici Madde Eklenmesi Hakkında Kanun.
K.T:23.04.1981 R.G:25.04.1981 Sayı:17321	Atatürk'ün Doğumunun 100 Üncü Yılı'nın Kutlanması Ve "Atatürk Kültür Merkezi Kurulması" Hakkında Kanunun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun.
K.T:23.04.1981 R.G:25.04.1981 Sayı:17321	Bakanlıklar Ve Bağlı Kuruluşlarda Atama Usulüne İlişkin Kanun
K.T:23.04.1981 R.G:25.04.1981 Sayı:17321	7457 Sayılı Kanunun 10 Üncü Maddesinin Son Fıkrasının Değiştirilmesi Hakkında Kanun.
K.T:23.04.1981 R.G:25.04.1981 Sayı:17321	Yurt Dışında Görevli Personele Nakdi Tazminat Verilmesi Ve Aylık Bağlanması Hakkında Kanun.

- K.T:01.05.1981**
R.G:05.05.1981
Sayı:17331
- 31/12/1960 Tarihli Ve 193 Sayılı Gelir Vergisi Kanununda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun.
- K.T:01.05.1981**
R.G:05.05.1981
Sayı:17331
- 213 Sayılı Vergi Usul Kanununda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun.
- K.T:01.05.1981**
R.G:05.05.1981
Sayı:17331
- İşletme Vergisi Kanunu.
- K.T:05.05.1981**
R.G:08.05.1981
Sayı:17334
- 854 Sayılı Deniz İş Kanununun 20 Nci Maddesi İle 1475 Sayılı İş Kanununun 14 Üncü Maddesinin Değiştirilmesi Ve Bu Kanuna Bir Ek Madde İle 2319 Ve 2320 Sayılı Kanunlara Geçici Maddeler Eklenmesi Hakkında Kanun.
- K.T:05.05.1981**
R.G:08.05.1981
Sayı:17334
- 24/2/1981 Tarih Ve 2416 Sayılı 1981 Mali Yılı Bütçe Kanununda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun.
- K.T:05.05.1981**
R.G:08.05.1981
Sayı:17334
- 10/6/1946 Tarih Ve 4922 Sayılı Denizde Can Ve Mal Koruma Hakkında Kanunun 29/6/1956 Tarih Ve 6763 Sayılı Kanunla Değişik 5 İnci Maddesinin Değiştirilmesine Dair Kanun.

K.T:05.05.1981 R.G:08.05.1981 Sayı:17334	1581 Sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri Ve Birlikleri Kanununun 6 Ncı Maddesinin Değiştirilmesine Dair Kanun.
K.T:13.05.1981 R.G:14.05.1981 Sayı:17340	Hakimler Ve Savcılar Yüksek Kurulu Kanunu.
K.T:13.05.1981 R.G:14.05.1981 Sayı:17340	2556 Sayılı Hakimler Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine Ve Bu Kanuna Üç Ek Madde İlavesine Dair Kanun.
K.T:20.05.1981 R.G:22.05.1981 Sayı:17347	1598 Sayılı Mali Denge Vergisi Kanunu'nda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun
K.T:26.05.1981 R.G:29.05.1981 Sayı:17354	Belediye Gelirleri Kanunu
K.T:01.06.1981 R.G:02.06.1981 Sayı:17358	Cevdet Karakaş Hakkındaki Ölüm Cezasının Yerine Getirilmesine Dair Kanun.
K.T:01.06.1981 R.G:02.06.1981 Sayı:17358	Recep Sarıaslan Hakkındaki Ölüm Cezasının Yerine Getirilmesine Dair Kanun.

K.T:01.06.1981
R.G:03.06.1981
Sayı:17359

Türk Kanun-U Medenisi İle İlgili Çalışmalar
Yapmak Üzere Komisyon Kurulması Hakkında
Kanun

K.T:01.06.1981
R.G:03.06.1981
Sayı:17359

2556 Sayılı Hakimler Kanununun Değişik 18 İnci
Maddesine İki Fıkra, Bu Maddeye Bağlı (2) Sayılı
Cetvele Bir Ünvan Ve Aynı Kanuna Bir Geçici
Madde Eklenmesi Hakkındaki 5/4/1979 Tarihli Ve
2226 Sayılı Kanunun Yürürlükten Kaldırılmasına Ve
4/7/1934 Tarihli Ve 2556 Sayılı Hakimler Kanununa
İki Ek Geçici Madde Eklenmesine Dair Kanun

K.T:01.06.1981
R.G:03.06.1981
Sayı:17359

6136 Sayılı Ateşli Silahlar Ve Bıçaklar İle Diğer
Aletler Hakkında Kanun İle Türk Ceza Kanununun
264 Üncü Maddesinde Yer Alan Ateşli Silahlar,
Patlayıcı Maddeler, Bıçaklar Ve Benzeri Aletlerin
Teslimi Hakkında 2305 Sayılı Kanuna Bir Ek
Geçicimadde Eklenmesine Dair Kanun

K.T:01.06.1981
R.G:03.06.1981
Sayı:17359

28/2/1981 Tarih Ve 2416 Sayılı 1981 Mali Yılı
Bütçe Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair
Kanun.

K.T:04.06.1981
R.G:06.06.1981
Sayı:17362

1318 Sayılı Finansman Kanununun Bina İnşaat
Vergisine İlişkin Maddelerinde Değişiklik
Yapılmasına Dair Kanun.

K.T:04.06.1981
R.G:06.06.1981
Sayı:17362

Atatürk Barajı Ve Hidroelektrik Santrali, Karakaya
Barajı Ve Hidroelektrik Santrali İle Afşin - Elbistan
Linyitleri Developmanı Ve Termik Santrali

Projelerinde Çalıştırılacak Sözleşmeli Personel Hakkında Kanun

K.T:08.06.1981
R.G:09.06.1981
Sayı:17365

Veysel Güney Hakkındaki Ölüm Cezasının Yerine Getirilmesine Dair Kanun.

K.T:08.06.1981
R.G:10.06.1981
Sayı:17366

1402 Sayılı Sıkıyönetim Kanununun 18. Madde (N) Bendinin Değiştirilmesi Ve Bu Kanuna Bir Ek Geçici Madde Eklenmesi Hakkında Kanun.

K.T:08.06.1981
R.G:10.06.1981
Sayı:17366

Kooperatifler Kanununun 52. Maddesinin Değiştirilmesine Ve Bu Kanuna Bir Geçici Madde Eklenmesine Dair Kanun.

K.T:23.06.1981
R.G:24.06.1981
Sayı:17380

Ahmet Saner İle Kadri Tandoğan Haklarındaki Ölüm Cezalarının Yerine Getirilmesine Dair Kanun.

K.T:23.06.1981
R.G:25.06.1981
Sayı:17381

23/4/1981 Tarih Ve 2451 Sayılı Kanun'un Kapsamı Dışında Kalan Kamu Kurum Ve Kuruluşlarında Atama Usulüne İlişkin Kanun

K.T:23.06.1981
R.G:25.06.1981
Sayı:17381

6136 Sayılı Ateşli Silahlar Ve Bıçaklar Ve Diğer Aletler Hakkında Kanunun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Ve Bu Kanuna İki Ek Madde İle Bir Ek Geçici Madde Eklenmesi Hakkında Kanun.

- K.T:23.06.1981**
R.G:25.06.1981
Sayı:17381
- 7269 Sayılı Umumi Hayata Müessir Afetler Dolayısıyla Alınacak Tedbirlerle Yapılacak Yardımlara Dair Kanunda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun.
- K.T:23.06.1981**
R.G:25.06.1981
Sayı:17381
- 4759 Sayılı İller Bankası Kanununun Değişik 2 Nci Maddesinin Değiştirilmesi Ve Bu Kanuna Geçici Madde Eklenmesi Hakkında Kanun.
- K.T:23.06.1981**
R.G:25.06.1981
Sayı:17381
- Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti İle Sierra Leone Cumhuriyeti Hükümeti Arasında 14/8/1979 Tarihinde Ankara'Da İmzalanan Kültür Anlaşmasının Onaylanmasının Uygun Bulduğuna Dair Kanun.
- K.T:25.06.1981**
R.G:27.06.1981
Sayı:17383
- Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti İle Nijerya Federal Cumhuriyeti Federal Askeri Hükümeti Arasında Kültür Anlaşmasının Onaylanmasının Uygun Bulduğuna Dair Kanun.
- K.T:25.06.1981**
R.G:29.06.1981
Sayı:17385
- 16/5/1973 Tarih Ve 1730 Sayılı Yargıtay Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Ve 44 Sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluş Ve Yargılama Usülleri Hakkında Kanunun 35 İnci Maddesinin 2 Nci Fıkrasının Yürürlükten Kaldırılmasına Dair Kanun
- K.T:25.06.1981**
R.G:27.06.1981
Sayı:17383
- 1318 Sayılı Finansman Kanununun Gayrimenkul Kıymet Artışı Vergisine Ait Maddelerinde Değişiklikler Yapılması Hakkında Kanun.

K.T:29.06.1981

R.G:30.06.1981

Sayı:17386

(Mük.)

Kurucu Meclis Hakkında Kanun

K.T:08.07.1981

R.G:10.07.1981

Sayı:17396

Borçlar Kanunu'nun 110 Uncu Maddesine Bir Fıkra Eklenmesine Dair Kanun

K.T:08.07.1981

R.G:10.07.1981

Sayı:17396

Toplu Konut Kanunu

K.T:08.07.1981

R.G:10.07.1981

Sayı:17396

5254 Sayılı Muhtaç Çiftçilere Ödünç Tohumluk Verilmesi Hakkında Kanun'un Değişik 3 Üncü Maddesinin Değiştirilmesi Dair Kanun

K.T:08.07.1981

R.G:10.07.1981

Sayı:17396

6132 Sayılı At Yarışları Hakkında Kanun'un 7 Nci Maddesinin Değiştirilmesine Dair Kanun

K.T:08.07.1981

R.G:10.07.1981

Sayı:17396

222 Sayılı İlköğretim Ve Eğitim Kanunu'nun Değişik Geçici 5 İnci Meddesinin Uygulama Süresinin 10 Yıl Uzatılmasına İlişkin Kanun.

K.T:08.07.1981

R.G:10.07.1981

Sayı:17396

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti İle Yunanistan Krallık Hükümeti Arasında "Trakya'Da Ve Meriç Nehrinin Denize Döküldüğü Bölgede Hudut

Olaylarının Önlenmesi Ve Halli Hakkında Anlaşma" İle "Trakya Hududunda Ve Meriç Nehrinin Denize Döküldüğü Bölgede Hudut İşaretlerinin Muhafazası, Kontrolü, Bakımı, Onarımı Ve İhyası Hakkında Protokol"ün Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna İlişkin Kanun.

K.T:08.07.1981
R.G:10.07.1981
Sayı:17396

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti İle Malezya Hükümeti Arasında 13/2/1977 Tarihinde Ankara'Da İmzalanan "Kültür Anlaşması" nın Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun.

K.T:16.07.1981
R.G:18.07.1981
Sayı:17404

1050 Sayılı Muhasebei Umumiye Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun.

K.T:16.07.1981
R.G:18.07.1981
Sayı:17404

1086 Sayılı Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Ve 2004 Sayılı İcra Ve İflas Kanununun Bir Maddesinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun.

K.T:22.07.1981
R.G:24.07.1981
Sayı:17410

Bazı Kurum Ve Kuruluşların Korunması Ve Güvenliklerinin Sağlanması Hakkında Kanun.

K.T:22.07.1981
R.G:24.07.1981
Sayı:17410

6186 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları İşletmesi Kuruluş Kanununun 2. Maddesinin (I) Numaralı Bendine Bir Fıkra Eklenmesine Dair Kanun.

K.T:22.07.1981 R.G:24.07.1981 Sayı:17410	27 Temmuz 1967 Gün Ve 926 Sayılı Türk Silahlı Kuvvetleri Personel Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun.
K.T:22.07.1981 R.G:24.07.1981 Sayı:17410	26 Ekim 1963 Gün Ve 357 Sayılı Askeri Hakimler Kanunu'nun Ek 5 İnci Maddesinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun
K.T:28.07.1981 R.G:30.07.1981 Sayı:17416	Sermaye Piyasası Kanunu
K.T:28.07.1981 R.G:30.07.1981 Sayı:17416	Hazineye Ait Bir Taşınmaz Malın Satışına İzin Verilmesine Dair Kanun
K.T:28.07.1981 R.G:30.07.1981 Sayı:17416	Romen İndepentante Tankerinin Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Tarafından Çıkarılabilmesine İzin Verilmesine İlişkin Kanun.
K.T:28.07.1981 R.G:30.07.1981 Sayı:17416	2416 Sayılı 1981 Mali Yılı Bütçe Kanununa Bağlı (A) İşaretli Cetvelin Milli Savunma Bakanlığı Kısımında Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun.
K.T:28.07.1981 R.G:30.07.1981 Sayı:17416	Başbakanlık Basımevi Döner Sermaye İşletmesi Kuruluşu Hakkındaki Kanunun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine Dair Kanun.

K.T:28.07.1981 R.G:30.07.1981 Sayı:17416	1164 Sayılı Arsa Ofisi Kanununun 5 İnci Maddesinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun.
K.T:18.08.1981 R.G:19.08.1981 Sayı:17433	Mustafa Özenç Hakkındaki Ölüm Cezasının Yerine Getirilmesi Hakkında Kanun.
K.T:18.08.1981 R.G:19.08.1981 Sayı:17433	İsmet Şahin Hakkındaki Ölüm Cezasının Yerine Getirilmesi Hakkında Kanun.
K.T:18.08.1981 R.G:20.08.1981 Sayı:17434	Denizcilik Yüksek Okulu Kanunu
K.T:18.08.1981 R.G:20.08.1981 Sayı:17434	1580 Sayılı Belediye Kanununa 2303 Sayılı Kanunla Eklenen Geçici 3 Üncü Maddenin Değiştirilmesine Ve Bu Kanuna Üç Geçici Madde Eklenmesine Dair Kanun.
K.T:20.08.1981 R.G:22.08.1981 Sayı:17436	657 Sayılı Devlet Memurları Kanununun Değişik 59 Uncu Maddesine Bir Fıkra İlavesine Dair Kanun.
K.T:20.08.1981 R.G:22.08.1981 Sayı:17436	357 Sayılı Askeri Hakimler Kanununa 2219 Sayılı Kanunla Eklenen Ek-5 İnci Maddenin 1 Ve 2 Nci Fıkralarının Değiştirilmesi Hakkında Kanun.

K.T:20.08.1981 R.G:22.08.1981 Sayı:17436	926 Sayılı Türk Silahlı Kuvvetleri Personel Kanununa Bir Ek Geçici Madde Eklenmesi Hakkında Kanun.
K.T:20.08.1981 R.G:22.08.1981 Sayı:17436	Başbakanlık Deniz Teşkilatı Hakkında Kanun.
K.T:21.08.1981 R.G:25.08.1981 Sayı:17439	265 Sayılı Turizm Ve Tanıtma Bakanlığı Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine Dair Kanun.
K.T:21.08.1981 R.G:25.08.1981 Sayı:17439	Bazı Sağlık Personelinin Devlet Hizmeti Yükümlülüğüne Dair Kanun.
K.T:03.09.1981 R.G:07.09.1981 Sayı:17451	1402 Sayılı Sıkıyönetim Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Ve Bu Kanuna Bir Geçici Madde Eklenmesi Hakkında Kanun.
K.T:03.09.1981 R.G:07.09.1981 Sayı:17451	2398 Sayılı Bursa Üniversitesi 1981 Mali Yılı Bütçe Kanununa Ek Kanun.
K.T:03.09.1981 R.G:07.09.1981 Sayı:17451	1050 Sayılı Muhasebe Umumiye Kanununun 133 Üncü Maddesine Göre Terkinine Karar Verilen Borçları Silinmesi Hakkında Kanun.

K.T:03.09.1981 R.G:07.09.1981 Sayı:17451	4947 Sayılı Türkiye Emlak Kredi Bankası Kanununun 8 İnci Maddesinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun.
K.T:03.09.1981 R.G:07.09.1981 Sayı:17451	2416 Sayılı 1981 Yılı Bütçe Kanununa Bağlı (A) İşaretli Cetvelin Dışışleri Bakanlığı Kısımında Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun.
K.T:11.09.1981 R.G:15.09.1981 Sayı:17459	2279 Sayılı Ödünç Para Verme İşleri Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun.
K.T:11.09.1981 R.G:15.09.1981 Sayı:17459	Avda Ve Sporda Kullanılan Tüfekler, Nişan Tabancaları Ve Av Bıçaklarının Yapımı, Alımı, Satımı Ve Bulundurulmasına Dair Kanun
K.T:11.09.1981 R.G:15.09.1981 Sayı:17459	Kamu Kuruluşlarının Yurt Dışındaki İhalelere Katılması Hakkında Kanun
K.T:11.09.1981 R.G:15.09.1981 Sayı:17459	7470 Sayılı T.C.Turizm Bankası Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun.
K.T:11.09.1981 R.G:15.09.1981 Sayı:17459	Anıtkabir Hizmetlerinin Yürütülmesine İlişkin Kanun

K.T:18.09.1981 R.G:22.09.1981 Sayı:17466	5434 Sayılı T.C. Emekli Sandığı Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun.
K.T:18.09.1981 R.G:22.09.1981 Sayı:17466	Bir Evlenme Akdine Dayanmayan Birleşmelerden Doğan Çocukların Neseplerinin Düzeltilmesine Ve Bu Birleşmelerin Evlilik Olarak Tescillerine İlişkin Kanun.
K.T:25.09.1981 R.G:29.09.1981 Sayı:17473	Türk Soylu Yabancıların Türkiye’de Meslek Ve Sanatlarını Serbestçe Yapabilmelerine, Kamu, Özel Kuruluş Veya İşyerlerinde Çalıştırılabilmelerine İlişkin Kanun
K.T:25.09.1981 R.G:29.09.1981 Sayı:17473	Er Kazanından İlaş Edileceklere İlişkin Kanun.
K.T:02.10.1981 R.G:06.10.1981 Sayı:17480	1447 Sayılı Menkul Kıymetler Ve Kambiyo Borsaları Kanununda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun.
K.T:02.10.1981 R.G:06.10.1981 Sayı:17480	Ereğli Demir Ve Çelik Fabrikaları Türk Anonim Şirketinin Kuruluşu Hakkındaki 7462 Sayılı Kanunda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun.
K.T:02.10.1981 R.G:06.10.1981 Sayı:17480	Kamu Görevlerinden Ayrılanların Yapamayacakları İşler Hakkında Kanun

K.T:02.10.1981 R.G:06.10.1981 Sayı:17480	926 Sayılı Türk Silahlı Kuvvetleri Personel Kanununun 49 Üncü Maddesinin (D) Bendinin 3 Ve 4 Üncü Fıkralarının Değiştirilmesi Hakkında Kanun.
K.T:16.10.1981 R.G:16.10.1981 Sayı:17486 (Mük.)	Siyasi Partilerin Feshine Dair Kanun.
K.T:16.10.1981 R.G:18.10.1981 Sayı:17488	21/2/1967 Tarih Ve 832 Sayılı Sayıştay Kanununa Bir Ek Madde Eklenmesi Hakkında Kanun.
K.T:16.10.1981 R.G:18.10.1981 Sayı:17488	488 Sayılı Damga Vergisi Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun.
K.T:16.10.1981 R.G:18.10.1981 Sayı:17488	1319 Sayılı Emlak Vergisi Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun.
K.T:16.10.1981 R.G:18.10.1981 Sayı:17488	211 Sayılı Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanununun 46 Ncı Maddesinin (B) Ve (C) Bentlerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun.
K.T:16.10.1981 R.G:18.10.1981 Sayı:17488	353 Sayılı Askeri Mahkemeler Kuruluşu Ve Yargılama Usulü Kanunu İle 1402 Sayılı Sıkıyönetim Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun.

K.T:22.10.1981
R.G:24.10.1981
Sayı:17494

1111 Sayılı Askerlik Kanununa 2299 Sayılı Kanunla Eklenen Ek 1 İnci Maddenin Birinci Ve İkinci Fıkralarının Değiştirilmesine Ve Bu Kanuna Bir Geçici Madde Eklenmesine Dair Kanun.

K.T:22.10.1981
R.G:24.10.1981
Sayı:17494

5434 Sayılı T.C.Emekli Sandığı Kanununa Bir Ek Geçici Madde Eklenmesi Hakkında Kanun.

K.T:22.10.1981
R.G:24.10.1981
Sayı:17494

2416 Sayılı 1981 Mali Yılı Bütçe Kanununun 40 İnci Maddesinin Değiştirilmesine İlişkin Kanun.

K.T:22.10.1981
R.G:24.10.1981
Sayı:17494

Tuzla Deniz Harp Okulu İnşaatının Tamamlanması Ve Hizmete Açılması İle İlgili Kanun.

K.T:22.10.1981
R.G:24.10.1981
Sayı:17494

657 Sayılı Devlet Memurları Kanununun Değişik Ek Geçici 21 İnci Maddesinin Birinci Fıkrasının Değiştirilmesi Hakkında Kanun.

K.T:22.10.1981
R.G:24.10.1981
Sayı:17494

Diyarbakır Üniversitesi Tıp Fakültesine Kadro Verilmesi Hakkında Kanun.

K.T:22.10.1981
R.G:24.10.1981
Sayı:17494

Türkiye Cumhuriyeti İle Irak Cumhuriyeti Arasında Türkiye İle Irak Arasındaki Hudutların Yeniden İşaretlenmesine Dair Protokolün Onaylanmasının Uygun Bulduğuna Dair Kanun.

K.T:27.10.1981
R.G:28.10.1981
Sayı:17498

2431 Sayılı Tahsilatın Hızlandırılması Hakkında Kanuna Bir Ek Madde Eklenmesine Dair Kanun.

K.T:04.11.1981
R.G:06.11.1981
Sayı:17506

Yükseköğretim Kanunu

K.T:06.11.1981
R.G:10.11.1981
Sayı:17510

Gemi Sağlık Resmi Kanunu

K.T:06.11.1981
R.G:10.11.1981
Sayı:17510

Devlet Mezarlığı Hakkında Kanun

K.T:06.11.1981
R.G:10.11.1981
Sayı:17510

1111 Sayılı Askerlik Kanununun 2 Nci Maddesinin Değiştirilmesi Ve Bu Kanuna Bir Geçici Madde Eklenmesi Hakkında Kanun.

K.T:06.11.1981
R.G:10.11.1981
Sayı:17510

5434 Sayılı T.C. Emekli Sandığı Kanununa 6 Ek Geçici Madde Eklenmesi Hakkında Kanun.

K.T:06.11.1981
R.G:10.11.1981
Sayı:17510

Çocuk Mahkemelerinin Kuruluşu, Görev Ve Yargılama Usülleri Hakkında Kanunun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine, Bazı Maddelerinin Kaldırılmasına Dair Kanun.

- K.T:13.11.1981**
R.G:14.11.1981
Sayı:17514
- 2416 Sayılı 1981 Mali Yılı Bütçe Kanunu Ve Bu Kanuna Bağlı (A) İşaretli Cetvelde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun.
- K.T:13.11.1981**
R.G:14.11.1981
Sayı:17514
- 2388 Sayılı Ankara Üniversitesi 1981 Mali Yılı Bütçe Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun.
- K.T:13.11.1981**
R.G:14.11.1981
Sayı:17514
- 2412 Sayılı Devlet Hava Meydanları İşletmesi Genel Müdürlüğü 1981 Mali Yılı Bütçe Kanununa Bağlı Cetvellerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun.
- K.T:13.11.1981**
R.G:14.11.1981
Sayı:17514
- 2411 Sayılı Devlet Üretim Çiftlikleri Genel Müdürlüğü 1981 Mali Yılı Bütçe Kanununa Bağlı Cetvellerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun.
- K.T:13.11.1981**
R.G:14.11.1981
Sayı:17514
- 2407 Sayılı Karayolları Genel Müdürlüğü 1981 Mali Yılı Bütçe Kanununa Bağlı Cetvellerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun.
- K.T:13.11.1981**
R.G:14.11.1981
Sayı:17514
- 2413 Sayılı Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü 1981 Mali Yılı Bütçe Kanununa Bağlı Cetvellerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun.
- K.T:13.11.1981**
R.G:14.11.1981
Sayı:17514
- 5434 Sayılı T.C.Emekli Sandığı Kanununun 3 Üncü Maddesi İle 15 İnci Maddesinin (H) Fıkrasının Değiştirilmesine Ve 39 Üncü Maddesine (J) Fıkrası Ve Bu Kanuna Geçici Ve Ek Geçici Maddeler Eklenmesine Dair Kanun.

K.T:20.11.1981 R.G:23.11.1981 Sayı:17523	İstanbul Su Ve Kanalizasyon İdaresi Genel Müdürlüğü Kuruluş Ve Görevleri Hakkında Kanun
K.T:04.12.1981 R.G:08.12.1981 Sayı:17538	Büyük Şehirlerin Yakın Çevresindeki Yerleşim Yerlerinin Anabelediyelere Bağlanmaları Hakkında Kanun.
K.T:11.12.1981 R.G:15.12.1981 Sayı:17545	6245 Sayılı Harcırah Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun.
K.T:11.12.1981 R.G:15.12.1981 Sayı:17545	Askeri Yargıtay Kanunu İle Askeri Hakimler Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun.
K.T:11.12.1981 R.G:15.12.1981 Sayı:17545	506 Sayılı Sosyal Sigortalar Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine Ve Bu Kanuna İki Ek Ve Bir Geçici Madde Eklenmesine Dair Kanun.
K.T:18.12.1981 R.G:22.12.1981 Sayı:17552	Askeri Yasak Bölgeler Ve Güvenlik Bölgeleri Kanunu
K.T:18.12.1981 R.G:22.12.1981 Sayı:17552	Bazı Kamu Görevlilerine Nakdi Tazminat Verilmesi Ve Aylık Bağlanması Hakkında Kanun

- K.T:24.12.1981**
R.G:26.12.1981
Sayı:17556
- 8 Mart 1950 Tarihli Ve 5590 Sayılı Kanunun Adı İle Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Ve Bu Kanuna Ek Ve Geçici Maddeler Eklenmesine Dair Kanun.
- K.T:25.12.1981**
R.G:26.12.1981
Sayı:17556
- Askeri Yüksek İdare Mahkemesi Kanunu İle Askeri Hakimler Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun.
- K.T:30.12.1981**
R.G:31.12.1981
Sayı:17561
- T.C. Ziraat Bankasının Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankasına Olan Bir Kısım Borçlarının Hazineden Ve Bazı Kuruluşlardan Olan Alacakları Karışığında Tahkim Edilmesi Hakkında Kanun.
- K.T:30.12.1981**
R.G:31.12.1981
Sayı:17561
- Umumi, Mülhak Ve Hususi Bütçelerle İdare Edilen Daireler Ve Belediyelerle Sermayesinin Tamamı Devlete Veya Belediye Veya Hususi İdarelere Ait Daire Ve Müesseseler Arasındaki İhtilafların Tahkim Yolu İle Halli Hakkında 3533 Sayılı Kanunun 4 Üncü Maddesinin Değiştirilmesine, 3 Üncü Maddesinin Kaldırılmasına Ve Bir Geçici Madde Eklenmesine Dair Kanun.
- K.T:31.12.1981**
R.G:05.01.1982
Sayı:17565
- 2431 Sayılı Tahsilatın Hızlandırılması Hakkında Kanuna Bazı Maddeler Eklenmesi Hakkında Kanun.
- K.T:31.12.1981**
R.G:05.01.1982
Sayı:17565
- 1598 Sayılı Mali Denge Vergisi Kanununun Değiştirilmesi Hakkında Kanun.

K.T:31.12.1981 R.G:05.01.1982 Sayı:17565	5422 Sayılı Kurumlar Vergisi Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun.
K.T:31.12.1981 R.G:05.01.1982 Sayı:17565	193 Sayılı Gelir Vergisi Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun.
K.T:06.01.1982 R.G:20.01.1982 Sayı:17580	Danıştay Kanunu
K.T:06.01.1982 R.G:20.01.1982 Sayı:17580	Bölge İdare Mahkemeleri, İdare Mahkemeleri Ve Vergi Mahkemelerinin Kuruluşu Ve Görevleri Hakkında Kanun
K.T:06.01.1982 R.G:20.01.1982 Sayı:17580	İdari Yargılama Usulü Kanunu
K.T:13.01.1982 R.G:13.01.1982 Sayı:17573 (Mük.)	Ödeme Güçlüğü İçinde Bulunan Bankerlerin İşlemleri Hakkında Yetki Kanunu.
K.T:14.01.1982 R.G:21.01.1982 Sayı:17581	Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti İle Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Hükümeti Arasında İmzalanmış Olan Karadenizde Türkiye Cumhuriyeti İle Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Karasuları Arasındaki Deniz Hududunun

İşaretlenmesine (Demarkasyonuna) İlişkin
Belgelerin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna
Dair Kanun.

K.T:14.01.1982

R.G:21.01.1982

Sayı:17581

5659 Sayılı Atatürk Orman Çiftliği Müdürlüğü
Kuruluş Kanununun 3 Üncü Maddesinin
Değiştirilmesi Hakkında Kanun.

K.T:14.01.1982

R.G:21.01.1982

Sayı:17581

Deniz Ticaret Filosunun Geliştirilmesi Ve Gemi İnşa
Tesislerinin Teşviki Hakkında Kanun

K.T:14.01.1982

R.G:21.01.1982

Sayı:17581

827 Sayılı Rıhtım Resmi Kanunu'nda Değişiklik
Yapılması Hakkında Kanun.

K.T:14.01.1982

R.G:21.01.1982

Sayı:17581

6136 Sayılı Ateşli Silahlar Ve Bıçaklar İle Diğer
Aletler Hakkında Kanun İle Türk Ceza Kanununun
264 Üncü Maddesinde Yeralan Ateşli Silahlar,
Patlayıcı Maddeler, Bıçaklar Ve Benzeri Aletlerin
Teslimi Hakkında 2305 Sayılı Kanuna İki Ek Madde
Eklenmesine Dair Kanun

K.T:14.01.1982

R.G:21.01.1982

Sayı:17581

1462 Sayılı Harp Okulları Kanununun Değişik 4
Üncü Maddesinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun.

K.T:14.01.1982

R.G:21.01.1982

Sayı:17581

Urfa İli Viranşehir İlçesinin Ceylanpınar Bucağında
Ceylanpınar Adıyla, İzmir İli Menemen İlçesi Aliağa
Bucağında Aliağa Adıyla Yeniden İki İlçe Kurulması
Hakkında Kanun.

K.T:21.01.1982 R.G:26.01.1982 Sayı:17586	6802 Sayılı Gider Vergileri Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun.
K.T:21.01.1982 R.G:27.01.1982 Sayı:17587	1319 Sayılı Emlak Vergisi Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun.
K.T:21.01.1982 R.G:27.01.1982 Sayı:17587	492 Sayılı Harçlar Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun.
K.T:21.01.1982 R.G:27.01.1982 Sayı:17587	2464 Sayılı Belediye Gelirleri Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun.
K.T:21.01.1982 R.G:27.01.1982 Sayı:17587	488 Sayılı Damga Vergisi Kanunda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun.
K.T:21.01.1982 R.G:27.01.1982 Sayı:17587	7338 Sayılı Veraset Ve İntikal Vergisi Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun.
K.T:21.01.1982 R.G:27.01.1982 Sayı:17587	2247 Sayılı Uyuşmazlık Mahkemesinin Kuruluş Ve İşleyişi Hakkında Kanunun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun.

K.T:21.01.1982
R.G:27.01.1982
Sayı:17587

6136 Sayılı Ateşli Silahlar Ve Bıçaklar İle Diğer Aletler Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun.

K.T:21.01.1982
R.G:27.01.1982
Sayı:17587

2238 Sayılı Organ Ve Doku Alınması, Saklanması, Aşılması Ve Nakli Hakkında Kanunun 14 Üncü Maddesinin Matlabı İle Son Fıkrasının Değiştirilmesi Ve Bu Maddeye Yeni Bir Fıkra Eklenmesine İlişkin Kanun.

K.T:12.02.1982
R.G:15.02.1982
Sayı:17606

657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu, 1765 Sayılı Üniversite Personel Kanunu İle 5434 Sayılı T.C. Emekli Sandığı Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi, Bazı Maddelerinin Kaldırılması Hakkında Kanun.

K.T:12.02.1982
R.G:15.02.1982
Sayı:17606

926 Sayılı Türk Silahlı Kuvvetleri Personel Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun.

K.T:17.02.1982
R.G:01.03.1982
Sayı:17620

Vakıflar Genel Müdürlüğü 1982 Mali Yılı Bütçe Kanunu.

K.T:17.02.1982
R.G:01.03.1982
Sayı:17620

Toprak Tarım Reformu Müsteşarlığı 1982 Mali Yılı Bütçe Kanunu.

K.T:17.02.1982 R.G:01.03.1982 Sayı:17620	Ankara Üniversitesi 1982 Mali Yılı Bütçe Kanunu.
K.T:17.02.1982 R.G:01.03.1982 Sayı:17620	Hacettepe Üniversitesi 1982 Mali Yılı Bütçe Kanunu.
K.T:17.02.1982 R.G:01.03.1982 Sayı:17620	İktisadi Ve Ticari İlimler Akademileri 1982 Mali Yılı Bütçe Kanunu.
K.T:17.02.1982 R.G:01.03.1982 Sayı:17620	İstanbul Üniversitesi 1982 Mali Yılı Bütçe Kanunu.
K.T:17.02.1982 R.G:01.03.1982 Sayı:17620	İstanbul Teknik Üniversitesi 1982 Mali Yılı Bütçe Kanunu.
K.T:17.02.1982 R.G:01.03.1982 Sayı:17620	Ege Üniversitesi 1982 Mali Yılı Bütçe Kanunu.
K.T:17.02.1982 R.G:01.03.1982 Sayı:17620	Çukurova Üniversitesi 1982 Mali Yılı Bütçe Kanunu.

K.T:17.02.1982
R.G:01.03.1982
Sayı:17620

Diyarbakır Üniversitesi 1982 Mali Yılı Bütçe Kanunu.

K.T:17.02.1982
R.G:01.03.1982
Sayı:17620

Fırat Üniversitesi 1982 Mali Yılı Bütçe Kanunu.

K.T:17.02.1982
R.G:01.03.1982
Sayı:17620

19 Mayıs Üniversitesi 1982 Mali Yılı Bütçe Kanunu.

K.T:17.02.1982
R.G:01.03.1982
Sayı:17620

Bursa Üniversitesi 1982 Mali Yılı Bütçe Kanunu.

K.T:17.02.1982
R.G:01.03.1982
Sayı:17620

Anadolu Üniversitesi 1982 Mali Yılı Bütçe Kanunu.

K.T:17.02.1982
R.G:01.03.1982
Sayı:17620

Cumhuriyet Üniversitesi 1982 Mali Yılı Bütçe Kanunu.

K.T:17.02.1982
R.G:01.03.1982
Sayı:17620

Atatürk Üniversitesi 1982 Mali Yılı Bütçe Kanunu.

K.T:17.02.1982
R.G:01.03.1982
Sayı:17620

İnönü Üniversitesi 1982 Mali Yılı Bütçe Kanunu.

K.T:17.02.1982
R.G:01.03.1982
Sayı:17620

Selçuk Üniversitesi 1982 Mali Yılı Bütçe Kanunu.

K.T:17.02.1982
R.G:01.03.1982
Sayı:17620

Karadeniz Teknik Üniversitesi 1982 Mali Yılı Bütçe Kanunu.

K.T:17.02.1982
R.G:01.03.1982
Sayı:17620

Boğaziçi Üniversitesi 1982 Mali Yılı Bütçe Kanunu.

K.T:17.02.1982
R.G:01.03.1982
Sayı:17620

Kayseri Üniversitesi 1982 Mali Yılı Bütçe Kanunu.

K.T:17.02.1982
R.G:01.03.1982
Sayı:17620

Orta - Doğu Teknik Üniversitesi 1982 Mali Yılı Bütçe Kanunu.

K.T:17.02.1982
R.G:01.03.1982
Sayı:17620

Karayolları Genel Müdürlüğü 1982 Mali Yılı Bütçe Kanunu.

K.T:17.02.1982 R.G:01.03.1982 Sayı:17620	Hudut Ve Sahiller Sağlık Genel Müdürlüğü 1982 Mali Yılı Bütçe Kanunu.
K.T:17.02.1982 R.G:01.03.1982 Sayı:17620	Tekel Genel Müdürlüğü 1982 Mali Yılı Bütçe Kanunu.
K.T:17.02.1982 R.G:01.03.1982 Sayı:17620	Orman Genel Müdürlüğü 1982 Mali Yılı Bütçe Kanunu.
K.T:17.02.1982 R.G:01.03.1982 Sayı:17620	Devlet Üretim Çiftlikleri Genel Müdürlüğü 1982 Mali Yılı Bütçe Kanunu.
K.T:17.02.1982 R.G:01.03.1982 Sayı:17620	Devlet Hava Meydanları İşletmesi Genel Müdürlüğü 1982 Mali Yılı Bütçe Kanunu.
K.T:17.02.1982 R.G:01.03.1982 Sayı:17620	Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü 1982 Mali Yılı Bütçe Kanunu.
K.T:17.02.1982 R.G:01.03.1982 Sayı:17620	Petrol İşleri Genel Müdürlüğü 1982 Mali Yılı Bütçe Kanunu.

K.T:17.02.1982 R.G:01.03.1982 Sayı:17620	Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü 1982 Mali Yılı Bütçe Kanunu.
K.T:17.02.1982 R.G:24.02.1982 Sayı:17615	1982 Mali Yılı Bütçe Kanunu.
K.T:28.02.1982 R.G:28.02.1982 Sayı:17619 (Mük.)	Uçuş, Paraşüt, Denizaltı, Dalgıç Ve Kurbağa Adam Hizmetleri Tazminat Kanunu
K.T:12.03.1982 R.G:12.03.1982 Sayı:17631 (Mük.)	Mehmet Ali Ağca Hakkındaki Ölüm Cezasının Yerine Getirilmesine Dair Kanun.
K.T:12.03.1982 R.G:12.03.1982 Sayı:17631 (Mük.)	Seyit Konuk, İbrahim Ethem Coşkun Ve Necati Vardar Haklarındaki Ölüm Cezalarının Yerine Getirilmesine Dair Kanun.
K.T:12.03.1982 R.G:16.03.1982 Sayı:17635	13/5/1971 Gün Ve 1402 Sayılı Sıkıyönetim Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun.
K.T:12.03.1982 R.G:16.03.1982 Sayı:17635	2336 Sayılı Gülhane Askeri Tıp Akademisi Kanununun 14 Üncü Maddesinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun.

K.T:12.03.1982

R.G:16.03.1982

Sayı:17635

Turizmi Teşvik Kanunu

K.T:12.03.1982

R.G:16.03.1982

Sayı:17635

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti İle Bangladeş Halk Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Dakka'Da İmzalanan "Kültür Anlaşması"nın Onaylanmasının Uygun Bulduğuna Dair Kanun.

K.T:12.03.1982

R.G:16.03.1982

Sayı:17635

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti İle Bangladeş Halk Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Askeri Eğitim Ve Öğretim İşbirliği Anlaşmasının Onaylanmasının Uygun Bulduğuna Dair Kanun.

K.T:12.03.1982

R.G:16.03.1982

Sayı:17635

Türkiye Cumhuriyeti İle Mısır Arap Cumhuriyeti Arasında Türk, Mal, Hak Ve Menfaatlerinin Tazminine İlişkin 4 Haziran 1981 Tarihinde Kahire'De İmzalanan Anlaşmanın Onaylanmasının Uygun Bulduğuna Dair Kanun.

K.T:17.03.1982

R.G:19.03.1982

Sayı:17638

647 Sayılı Cezaların İnfazı Hakkında Kanunun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine, Ek Birinci Maddesine Bir Fıkra Eklenmesine Ve Bu Maddenin Son Fıkrasının Değiştirilmesine Dair Kanun.

K.T:17.03.1982

R.G:19.03.1982

Sayı:17638

21/6/1927 Gün Ve 1111 Sayılı Askerlik Kanununa Bir Geçici Madde Eklenmesi Hakkında Kanun.

- K.T:17.03.1982**
R.G:19.03.1982
Sayı:17638
- 1497 Sayılı ay Kurumu Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine Dair Kanun.
- K.T:17.03.1982**
R.G:19.03.1982
Sayı:17638
- Afganistan'Dan Pakistan'A Sığınan Türk Soylu Göçmenlerin Türkiye'Ye Kabulü Ve İşkanına Dair Kanun.
- K.T:26.03.1982**
R.G:30.03.1982
Sayı:17649
- 926 Sayılı Türk Silahlı Kuvvetleri Personel Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi, Bu Kanuna Ek Ve Geçici Maddeler Eklenmesi Hakkında Kanun.
- K.T:26.03.1982**
R.G:26.03.1982
Sayı:17645
(Mk.)
- Fikri Arkan İle Kemal zdemir Haklarındaki lm Cezalarının Yerine Getirilmesine Dair Kanun.
- K.T:26.03.1982**
R.G:30.03.1982
Sayı:17649
- deme Güçlüğü İçinde Bulunan Bankerlere Ve Bunlarla İlgili Kişilere Uygulanacak Ceza Hükümleri Hakkında Kanun.
- K.T:26.03.1982**
R.G:30.03.1982
Sayı:17649
- 4792 Sayılı Sosyal Sigortalar Kurumu Kanununun 10 Uncu Maddesinin Değiştirilmesine Ve Bu Kanuna Bir Geçici Madde Eklenmesine Dair Kanun.
- K.T:26.03.1982**
R.G:30.03.1982
Sayı:17649
- Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti İle Somali Demokratik Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Ekonomik Ve Teknik İşbirliği Anlaşmasının Onaylanması Uygun Bulunduğuna Dair Kanun.

K.T:26.03.1982
R.G:30.03.1982
Sayı:17649

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti İle Somali Demokratik Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Kültür Anlaşmasının Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun.

K.T:26.03.1982
R.G:30.03.1982
Sayı:17649

Türkiye Cumhuriyeti İle Pakistan İslam Cumhuriyeti Arasında Hukuki Ve Ticari Konularda Adli Yardımlaşma Sözleşmesinin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun.

K.T:26.03.1982
R.G:30.03.1982
Sayı:17649

Adli Yardım Taleplerinin İletilmesine İlişkin Avrupa Sözleşmesinin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun.

K.T:26.03.1982
R.G:30.03.1982
Sayı:17649

Türkiye Cumhuriyeti İle Macaristan Halk Cumhuriyeti Arasında Ceza İşlerinde Karşılıklı Adli Yardım Ve Suçluların Geri Verilmesi Sözleşmesinin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun.

K.T:14.04.1982
R.G:20.04.1982
Sayı:17670

1402 Sayılı Sıkıyönetim Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine İlişkin Kanun.

K.T:14.04.1982
R.G:20.04.1982
Sayı:17670

1136 Sayılı Avukatlık Kanununun 81 Nci Maddesinin İkinci Bendinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun.

K.T:14.04.1982
R.G:20.04.1982
Sayı:17670

2547 Sayılı Yükseköğretim Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine Ve Bu Kanuna Bazı Maddeler Eklenmesine Dair Kanun.

K.T:14.04.1982
R.G:20.04.1982
Sayı:17670

1479 Sayılı Esnaf Ve Sanatkarlar Ve Diğer Bağımsız Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kurumu Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine Ve Bu Kanuna Ek Geçici Maddeler Eklenmesine Dair Kanun.

K.T:14.04.1982
R.G:20.04.1982
Sayı:17670

6831 Sayılı Orman Kanununun Değişik 34 Üncü Maddesinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun.

K.T:14.04.1982
R.G:20.04.1982
Sayı:17670

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti İle İslam Konferansı Örgütü Arasında İslam Ülkeleri İstatistik, Ekonomik Ve Sosyal Araştırma Ve Eğitim Merkezinin Ankara 'Da Kurulması Hakkında Anlaşmanın Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun.

K.T:14.04.1982
R.G:20.04.1982
Sayı:17670

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti İle İslam Konferansı Örgütü Arasında İslam Tarihi, Sanatı Ve Kültürü Araştırma Merkezinin İstanbul 'Da Kurulması Hakkında Anlaşmanın Onaylanmasını Uygun Bulunduğuna Dair Kanun.

K.T:14.04.1982
R.G:20.04.1982
Sayı:17670

Dünya Kültürel Ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşmeye Türkiye Cumhuriyetinin Katılmasının Uygun Bulunduğu Hakkında Kanun.

K.T:14.04.1982

Adli Tıp Kurumu Kanunu

R.G:20.04.1982

Sayı:17670

K.T:22.04.1982

R.G:22.04.1982

Sayı:17672

(Mük.)

Sabri Altay Hakkındaki Ölüm Cezasının Yerine Getirilmesine Dair Kanun.

K.T:22.04.1982

R.G:24.04.1982

Sayı:17674

2556 Sayılı Hakimler Kanununun Adı İle Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine Ve Bu Kanuna Ek Ve Ek Geçici Maddeler Eklenmesine Dair Kanun.

K.T:22.04.1982

R.G:24.04.1982

Sayı:17674

Vasiyet Tasarruflarının Biçimine İlişkin Kanun Uyuşmazlıkları Konusunda Sözleşmeye Katılmamızın Uygun Bulunduğu Hakkında Kanun.

K.T:22.04.1982

R.G:24.04.1982

Sayı:17674

Türkiye Cumhuriyeti İle Pakistan İslam Cumhuriyeti Arasında Ceza İşlerinde Karşılıklı Yardımlaşma Sözleşmesinin Onaylanmasının Uygun Bulduğuna Dair Kanun.

K.T:28.04.1982

R.G:28.04.1982

Sayı:17678

(Mük.)

Cengiz Baktemur Hakkındaki Ölüm Cezasının Yerine Getirilmesine Dair Kanun.

K.T:28.04.1982

R.G:30.04.1982

Sayı:17680

5434 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Ve Bu Kanuna Ek Maddeler İle Ek Geçici Maddeler Eklenmesine Ve 1005 Sayılı İstiklal Madalyası

Verilmiş Bulunanlara Vatani Hizmet Tertibinden Şeref Aylığı Bağlanması Hakkında Kanunun Değişik 1 İnci Maddesi İle 2150 Sayılı Vatani Hizmet Tertibinden Aylık Alanların Aylıklarının Yükseltilmesi Hakkındaki Kanunun Değişik 1 İnci Maddesinin (B) Bendinin Değiştirilmesine Dair Kanun.

K.T:28.04.1982
R.G:30.04.1982
Sayı:17680

Abdullah Aksel'E Vatani Hizmet Tertibinden Aylık Bağlanması Hakkında Kanun.

K.T:28.04.1982
R.G:30.04.1982
Sayı:17680

Uzun Menzilli Sınırlar Ötesi Hava Kirlenmesi Sözleşmesinin Onaylanmasının Uygun Bulunduğu Hakkında Kanun.

K.T:28.04.1982
R.G:30.04.1982
Sayı:17680

İslam Konferansı Üyesi Devletler Arasında İktisadi, Teknik Ve Ticari İşbirliği İle İlgili Anlaşma'Nın Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun.

K.T:28.04.1982
R.G:11.05.1982
Sayı:17691

İspanya'Nın Kuzey Atlantik Andlaşmasına Girişine Dair Protokolun Onaylanmasının Uygun Bulunduğu Hakkında Kanun.

K.T:12.05.1982
R.G:16.05.1982
Sayı:17696

657 Sayılı Devlet Memurları Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi, Bazı Maddelerinin Kaldırılması Ve Bu Kanuna Bazı Maddeler Eklenmesi Hakkında Kanun.

K.T:20.05.1982 R.G:22.05.1982 Sayı:17701	Dünya Sağlık Teşkilatı Anayasasının 24 Ve 25 İnci Maddelerini Değiştiren Metinlerin Onaylanmasının Uygun Bulunduğu Hakkında Kanun.
K.T:20.05.1982 R.G:22.05.1982 Sayı:17701	Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti İle İrlanda Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Hava Ulaştırma Anlaşmasının Onaylanmasının Uygun Bulunduğu Hakkında Kanun.
K.T:20.05.1982 R.G:22.05.1982 Sayı:17701	Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti İle İspanya Devleti Hükümeti Arasında Hava Ulaştırma Anlaşmasının Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna İlişkin Kanun.
K.T:20.05.1982 R.G:29.05.1982 Sayı:17708	Karasuları Kanunu
K.T:20.05.1982 R.G:22.05.1982 Sayı:17701	Milletlerarası Özel Hukuk Ve Usül Hukuku Hakkında Kanun.
K.T:10.06.1982 R.G:11.06.1982 Sayı:17721	Şehabettin Ovalı Hakkındaki Ölüm Cezasının Yerine Getirilmesine Dair Kanun.
K.T:10.06.1982 R.G:12.06.1982 Sayı:17722	Sivil Hava Meydanları, Limanları Ve Sınır Kapılarında Görev Ve Hizmetlerin Yürütülmesi Hakkında Kanun.

K.T:10.06.1982 R.G:12.06.1982 Sayı:17722	1580 Sayılı Belediye Kanununun 15 İnci Maddesine Bir Fıkra, 19 Uncu Maddesinin 5 No.Lu Fıkrasına Bir Bent Eklenmesine Dair Kanun.
K.T:17.06.1982 R.G:18.06.1982 Sayı:17728	Adnan Kavaklı Hakkındaki Ölüm Cezasının Yerine Getirilmesine Dair Kanun.
K.T:17.06.1982 R.G:19.06.1982 Sayı:17729	Kamu Kurum Ve Kuruluşlarının Kuruluş, Görev Ve Yetkilerinin Düzenlenmesi İle İlgili Yetki Kanunu.
K.T:17.06.1982 R.G:19.06.1982 Sayı:17729	28/6/1966 Tarihli Ve 766 Sayılı Tapulama Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun.
K.T:17.06.1982 R.G:19.06.1982 Sayı:17729	13/5/1971 Tarih Ve 1402 Sayılı Sıkıyönetim Kanununun Ek 4 Üncü Maddesinin Değiştirilmesi Ve Bu Kanuna Bir Geçici Madde Eklenmesine Dair Kanun.
K.T:17.06.1982 R.G:19.06.1982 Sayı:17729	2313 Sayılı Uyuşturucu Maddelerin Murakabesi Hakkında Kanunun 20 Ve 21 İnci Maddelerinin Değiştirilmesine Dair Kanun.
K.T:17.06.1982 R.G:19.06.1982 Sayı:17729	İlköğretim Ve Ortaöğretimde Parasız Yatılı Veya Burslu Öğrenci Okutma Ve Bunlara Yapılacak Sosyal Yardımlara İlişkin Kanun

K.T:18.06.1982 R.G:19.06.1982 Sayı:17729	Toprak Ve Tarım Reformu Öntedbirler Kanununa Geçici Madde Eklenmesi Hakkında Kanun.
K.T:23.06.1982 R.G:26.06.1982 Sayı:17739	213 Sayılı Vergi Usul Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun.
K.T:01.07.1982 R.G:03.07.1982 Sayı:17743	2485 Numaralı Kurucu Meclis Hakkındaki Kanun Hükümlerine Göre Anayasanın Halkoyuna Sunulması İçin Hazırlanacak Oy Verme Kütüklerinin Düzenlenmesine Dair Kanun.
K.T:01.07.1982 R.G:03.07.1982 Sayı:17743	16/6/1964 Tarihli Ve 477 Sayılı Disiplin Mahkemeleri Kuruluşu, Yargılama Usulu Ve Disiplin Suç Ve Cezaları Hakkında Kanunun 13 Üncü Maddesinin I İnci Fıkrası İle 52 Nci Maddesinin Değiştirilmesine İlişkin Kanun.
K.T:09.07.1982 R.G:03.07.1982 Sayı:17743	2628 Sayılı 1982 Mali Yılı Bütçe Kanununa Bağlı (A) İşaretli Cetvelde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun.
K.T:09.07.1982 R.G:13.07.1982 Sayı:17753	Türkiye Atom Enerjisi Kurumu Kanunu
K.T:09.07.1982 R.G:13.07.1982 Sayı:17753	14/7/1964 Tarihli Ve 500 Sayılı Kıbrıs'A Gönderilecek Türk Askeri Birliği Mensuplarının Aylık Ve Ücretleriyle Çeşitli İstihkakları Ve Birliğin Başka Giderleri Hakkında Kanunun 10/6/1975 Tarih

Ve 1908 Sayılı Kanunla Değiştirilen 1
İncimaddesinin Birinci Fıkrasının Değiştirilmesi
Hakkında Kanun.

K.T:09.07.1982

R.G:13.07.1982

Sayı:17753

Sahil Güvenlik Komutanlığı Kanunu

K.T:09.07.1982

R.G:13.07.1982

Sayı:17753

22/5/1930 Tarihli Ve 1632 Sayılı Askeri Ceza
Kanununun 32 Nci Ve 35 İnci Maddelerinin (A)
Fıkralarının 1. Numaralı Bentlerinin Değiştirilmesi
Hakkında Kanun.

K.T:11.08.1982

R.G:11.08.1982

Sayı:17779

Ali Bülent Orkan Hakkındaki Ölüm Cezasının
Yerine Getirilmesine Dair Kanun.

K.T:11.08.1982

R.G:11.08.1982

Sayı:17779

Veli Acar Hakkındaki Ölüm Cezasının Yerine
Getirilmesine Dair Kanun.

K.T:11.08.1982

R.G:13.08.1982

Sayı:17781

4/6/1937 Tarihli Ve 3201 Sayılı Emniyet Teşkilat
Kanununa Yedi Ek Madde Eklenmesine Dair Kanun.

K.T:11.08.1982

R.G:13.08.1982

Sayı:17781

22/4/1962 Tarihli Ve 44 Sayılı Anayasa
Mahkemesinin Kuruluşu Ve Yargılama Usulleri
Hakkında Kanunun 56 Nci Maddesinin
Değiştirilmesine İlişkin Kanun.

K.T:11.07.1982
R.G:13.07.1982
Sayı:17781

Milli Eğitim Bakanlığı Okul Pansiyonları Kanunu

K.T:11.07.1982
R.G:13.07.1982
Sayı:17781

Umumi Mağazalar Kanunu

K.T:11.08.1982
R.G:13.08.1982
Sayı:17781

Avrupa Topluluklarına Yeni Üye Devletlerinin Katılmasından Dolayı Türkiye İle Avrupa Ekonomik Topluluğu Arasındaki Ortaklık Anlaşmasının Tamamlayıcı Protokolün Ve Avrupa Kömür Ve Çelik Topluluğunun Yetki Alanına Giren Maddelere İlişkin Tamamlayıcı Protokolün Onaylanmalarının Uygun Bulunduğu Hakkında Kanun.

K.T:11.08.1982
R.G:13.08.1982
Sayı:17781

Uluslararası Bir Aile Cüzdanı İhdasına İlişkin Sözleşmenin Onaylanmasının Uygun Bulduğuna Dair Kanun.

K.T:17.08.1982
R.G:17.08.1982
Sayı:17785

Eşref Özcan Hakkındaki Ölüm Cezasının Yerine Getirilmesine Dair Kanun.

K.T:19.08.1982
R.G:20.08.1982
Sayı:17788

16/6/1927 Tarihli Ve 1076 Sayılı İhtiyat Zabıtları Ve İhtiyat Askeri Memurları Kanununun 16 Nci Maddesinin Değiştirilmesi Ve 27/7/1967 Tarihli Ve 926 Sayılı Türk Silahlı Kuvvetleri Personel Kanununun 107 Nci Maddesine Bir Fıkra Eklenmesi Hakkında Kanun

K.T:19.08.1982
R.G:20.08.1982
Sayı:17788

6623 Sayılı Türk Hava Yolları Anonim Ortaklığı Kanunu'nun 7359 Sayılı Kanunla Değişik 6 Ncı Maddesinin Değiştirilmesine İlişkin 21 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin Kabulü Hakkında Kanun.

K.T:09.09.1982
R.G:11.09.1982
Sayı:17809

1312 Sayılı Türkiye Elektrik Kurumu Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi, İki Maddesinin Yürürlükten Kaldırılması, Bazı Madde, Bent Ve Fıkra Eklenmesi Hakkında Kanun.

K.T:24.09.1982
R.G:25.09.1982
Sayı:17823

Türkiye Cumhuriyeti İle Tunus Cumhuriyeti Arasında Cezai Konularda Adli Yardımlaşma Ve Suçluların Geri Verilmesi Sözleşmesinin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun.

K.T:24.09.1982
R.G:25.09.1982
Sayı:17823

Anayasanın Halkoyuna Sunulması Hakkında Kanun.

K.T:24.09.1982
R.G:25.09.1982
Sayı:17823

4/11/1981 Karihli Ve 2547 Sayılı Yükseköğretim Kanununun Geçici 19 Uncu Ve 23 Üncü Maddelerinin Değiştirilmesine İlişkin Kanun.

K.T:18.10.1982
R.G:09.11.1982
Sayı:17863
(Mük.)

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası

K.T:19.11.1982
R.G:24.11.1982
Sayı:17878

Türkiye Cumhuriyeti İle Suriye Arap Cumhuriyeti Arasında Suçluların Geri Verilmesi Ve Ceza İşlerinde Karşılıklı Adli Yardım Sözleşmesinin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun.

K.T:19.11.1982
R.G:24.11.1982
Sayı:17878

Türkiye Cumhuriyeti İle Tunus Cumhuriyeti Arasında Hukuki Ve Ticari Konularda Adli Yardımlaşmaya Dair Sözleşmenin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun.

K.T:19.11.1982
R.G:24.11.1982
Sayı:17878

5/11/1980 Tarih Ve 2334 Sayılı Milli Güvenlik Konseyi Genel Sekreterliğinde Görevlendirilecek Uzman Personele Yapılacak Ödemelere Dair Kanunun Adı İle Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun.

K.T:19.11.1982
R.G:24.11.1982
Sayı:17878

Türkiye Cumhuriyeti İle Tunus Cumhuriyeti Arasında Konsolosluk Sözleşmesinin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun.

K.T:23.11.1982
R.G:27.11.1982
Sayı:17881

4060 Sayılı Yüzde beş Faizli Hazine Tahvilleri İhracına Dair Kanunun 5072 Sayılı Kanunla Değişik 1 Ve 4 Üncü Maddeleri İle 9 Uncu Maddesinin Değiştirilmesine Ve Bu Kanuna Geçici Bir Madde Eklenmesine İlişkin 32 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin Yürürlükten Kaldırılmasına Dair Kanun.

K.T:23.11.1982
R.G:27.11.1982

Fiyat Düzenleme Ve Destekleme Fonu Kurulmasına İlişkin 30 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnameninin

Sayı:17881

Yürürlükten Kaldırılmasına Dair Kanun.

K.T:23.11.1982

R.G:27.11.1982

Sayı:17881

5383 Sayılı Gümrük Kanunu'na Bağlı Gümrük Giriş Tarife Cetvelinin Değiştirilmesi Hakkında 474 Sayılı Kanunun 2 Nci Maddesinin 1 İnci Fıkrasının Değiştirilmesine İlişkin 33 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin Kabulü Hakkında Kanun.

K.T:23.11.1982

R.G:27.11.1982

Sayı:17881

440 Sayılı İktisadi Devlet Teşekkülleriyle Müesseselere Ve İştirakler Hakkında Kanunun 3 Üncü Ve 7 Nci Maddelerinin İkinci Fıkralarının Değiştirilmesi Ve 36 Nci Maddesine Bir Fıkra Eklenmesine İlişkin 31/5/1979 Gün Ve 27 Sayılı Kanun Hükmünde kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanun.

K.T:23.11.1982

R.G:27.11.1982

Sayı:17881

1/4/1933 Tarihli Ve 2133 Sayılı Devlet Kitapları Mütedavil Sermayesi Hakkında Kanunun 2 Nci Maddesine 7380 Sayılı Kanunla Eklenen Ve 1733 Sayılı Kanunla Değiştirilen İkinci Fıkrasının Değiştirilmesine Dair Kanun.

K.T:30.11.1982

R.G:01.12.1982

Sayı:17885

Kamu Kurumu Niteliğindeki Meslek Kuruluşları İle Faaliyetlerine İzin Verilen Derneklerin Organlarının Seçimlerinin Ertelenmesi Hakkında Kanun.

K.T:30.11.1982

R.G:01.12.1982

Sayı:17885

8/6/1949 Tarihli Ve 5434 Sayılı T.C. Emekli Sandığı Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun.

K.T:30.11.1982 R.G:01.12.1982 Sayı:17885	2628 Sayılı 1982 Mali Yılı Bütçe Kanununa Bağlı (A) İşaretli Cetvelin Maliye Bakanlığı Kısmında Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun.
K.T:09.12.1982 R.G:27.12.1982 Sayı:17911	Vakıflar Genel Müdürlüğü 1983 Mali Yılı Bütçe Kanunu.
K.T:09.12.1982 R.G:27.12.1982 Sayı:17911	Toprak Ve Tarım Reformu Müsteşarlığı 1983 Mali Yılı Bütçe Kanunu.
K.T:09.12.1982 R.G:27.12.1982 Sayı:17911	Yükseköğretim Kurulu 1983 Mali Yılı Bütçe Kanunu.
K.T:09.12.1982 R.G:27.12.1982 Sayı:17911	Ankara Üniversitesi 1983 Mali Yılı Bütçe Kanunu.
K.T:09.12.1982 R.G:27.12.1982 Sayı:17911	Orta Doğu Teknik Üniversitesi 1983 Mali Yılı Bütçe Kanunu.
K.T:09.12.1982 R.G:27.12.1982 Sayı:17911	Hacettepe Üniversitesi 1983 Mali Yılı Bütçe Kanunu.

K.T:09.12.1982
R.G:27.12.1982
Sayı:17911

Gazi Üniversitesi 1983 Mali Yılı Bütçe Kanunu.

K.T:09.12.1982
R.G:27.12.1982
Sayı:17911

İstanbul Üniversitesi 1983 Mali Yılı Bütçe Kanunu.

K.T:09.12.1982
R.G:27.12.1982
Sayı:17911

İstanbul Teknik Üniversitesi 1983 Mali Yılı Bütçe Kanunu.

K.T:09.12.1982
R.G:27.12.1982
Sayı:17911

Boğaziçi Üniversitesi 1983 Mali Yılı Bütçe Kanunu.

K.T:09.12.1982
R.G:27.12.1982
Sayı:17911

Marmara Üniversitesi 1983 Mali Yılı Bütçe Kanunu.

K.T:09.12.1982
R.G:27.12.1982
Sayı:17911

Yıldız Üniversitesi 1983 Mali Yılı Bütçe Kanunu.

K.T:09.12.1982
R.G:27.12.1982
Sayı:17911

Mimar Sinan Üniversitesi 1983 Mali Yılı Bütçe Kanunu.

K.T:09.12.1982
R.G:27.12.1982
Sayı:17911

Ege Üniversitesi 1983 Mali Yılı Bütçe Kanunu.

K.T:09.12.1982
R.G:27.12.1982
Sayı:17911

Dokuz Eylül Üniversitesi 1983 Mali Yılı Bütçe Kanunu.

K.T:09.12.1982
R.G:27.12.1982
Sayı:17911

Trakya Üniversitesi 1983 Mali Yılı Bütçe Kanunu.

K.T:09.12.1982
R.G:27.12.1982
Sayı:17911

Uludağ Üniversitesi 1983 Mali Yılı Bütçe Kanunu.

K.T:09.12.1982
R.G:27.12.1982
Sayı:17911

Anadolu Üniversitesi 1983 Mali Yılı Bütçe Kanunu.

K.T:09.12.1982
R.G:27.12.1982
Sayı:17911

Selçuk Üniversitesi 1983 Mali Yılı Bütçe Kanunu.

K.T:09.12.1982
R.G:27.12.1982
Sayı:17911

Akdeniz Üniversitesi 1983 Mali Yılı Bütçe Kanunu.

K.T:09.12.1982
R.G:27.12.1982
Sayı:17911

Erciyes Üniversitesi 1983 Mali Yılı Bütçe Kanunu.

K.T:09.12.1982
R.G:27.12.1982
Sayı:17911

Cumhuriyet Üniversitesi 1983 Mali Yılı Bütçe Kanunu.

K.T:09.12.1982
R.G:27.12.1982
Sayı:17911

Çukurova Üniversitesi 1983 Mali Yılı Bütçe Kanunu.

K.T:09.12.1982
R.G:27.12.1982
Sayı:17911

19 Mayıs Üniversitesi 1983 Mali Yılı Bütçe Kanunu.

K.T:09.12.1982
R.G:27.12.1982
Sayı:17911

Karadeniz Üniversitesi 1983 Mali Yılı Bütçe Kanunu.

K.T:09.12.1982
R.G:27.12.1982
Sayı:17911

Atatürk Üniversitesi 1983 Mali Yılı Bütçe Kanunu.

K.T:09.12.1982
R.G:27.12.1982
Sayı:17911

İnönü Üniversitesi 1983 Mali Yılı Bütçe Kanunu.

K.T:09.12.1982
R.G:27.12.1982
Sayı:17911

Fırat Üniversitesi 1983 Mali Yılı Bütçe Kanunu.

K.T:09.12.1982
R.G:27.12.1982
Sayı:17911

Dicle Üniversitesi 1983 Mali Yılı Bütçe Kanunu.

K.T:09.12.1982
R.G:27.12.1982
Sayı:17911

Yüzüncü Yıl Üniversitesi 1983 Mali Yılı Bütçe Kanunu.

K.T:09.12.1982
R.G:27.12.1982
Sayı:17911

Karayolları Genel Müdürlüğü 1983 Mali Yılı Bütçe Kanunu.

K.T:09.12.1982
R.G:27.12.1982
Sayı:17911

Hudut Ve Sahiller Sağlık Genel Müdürlüğü 1983 Mali Yılı Bütçe Kanunu.

K.T:09.12.1982
R.G:27.12.1982
Sayı:17911

Tekel Genel Müdürlüğü 1983 Mali Yılı Bütçe Kanunu.

K.T:09.12.1982
R.G:27.12.1982
Sayı:17911

Orman Genel Müdürlüğü 1983 Mali Yılı Bütçe Kanunu.

K.T:09.12.1982 R.G:27.12.1982 Sayı:17911	Devlet Üretim Çiftlikleri Genel Müdürlüğü 1983 Mali Yılı Bütçe Kanunu.
K.T:09.12.1982 R.G:27.12.1982 Sayı:17911	Devlet Hava Meydanları İşletmesi Genel Müdürlüğü 1983 Mali Yılı Bütçe Kanunu.
K.T:09.12.1982 R.G:27.12.1982 Sayı:17911	Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü 1983 Mali Yılı Bütçe Kanunu.
K.T:09.12.1982 R.G:27.12.1982 Sayı:17911	Petrol İşleri Genel Müdürlüğü 1983 Mali Yılı Bütçe Kanunu.
K.T:09.12.1982 R.G:27.12.1982 Sayı:17911	Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü 1983 Mali Yılı Bütçe Kanunu.
K.T:09.12.1982 R.G:18.12.1982 Sayı:17902	1983 Mali Yılı Bütçe Kanunu.
K.T:10.12.1982 R.G:11.12.1982 Sayı:17895	1475 Sayılı İş Kanununun 14 Üncü Maddesinin, 854 Sayılı Deniz İş Kanununun 20 Nci Maddesinin Değiştirilmesi Ve Bu Kanunlara Bir Ek Geçici Madde Eklenmesi Hakkında Kanun.

K.T:28.12.1982 R.G:28.12.1982 Sayı:17912	Kazım Ergün Hakkındaki Ölüm Cezasının Yerine Getirilmesine Dair Kanun.
K.T:28.12.1982 R.G:28.12.1982 Sayı:17912	Muzaffer Öner Hakkındaki Ölüm Cezasının Yerine Getirilmesine Dair Kanun.
K.T:28.12.1982 R.G:28.12.1982 Sayı:17912	Halil (Fevzi) Uyguntürk Hakkındaki Ölüm Cezasının Yerine Getirilmesine Dair Kanun.
K.T:28.12.1982 R.G:30.12.1982 Sayı:17914	31/5/1971 Tarihli Ve 1402 Sayılı Sıkıyönetim Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun.
K.T:28.12.1982 R.G:30.12.1982 Sayı:17914	Kamu Kurumu Niteliğindeki Meslek Kuruluşları Hakkında Yetki Kanunu.
K.T:28.12.1982 R.G:30.12.1982 Sayı:17914	3/6/1938 Tarihli Ve 3423 Sayılı Milli Eğitim Bakanlığına Bağlı Ertik Okulları Mütedavil Sermayesi Hakkında Kanunun 1 İnci Maddesine Bir Fıkra Eklenmesine Dair Kanun.
K.T:28.12.1982 R.G:30.12.1982 Sayı:17914	7 Şubat 1967 Tarihli Ve 3828 Sayılı İhtalde Alınacak Damga Resmi Hakkında Kanun İle Değişikliklerinin Yürürlük Süresinin Uzatılmasına İlişkin Kanun.
K.T:28.12.1982 R.G:30.12.1982 Sayı:17914	2032 Sayılı Köye Götürülen Hizmetlerden Hiçbir Adla Katılma Payı Alınmaması Hakkındaki Kanunun

Adında Ve Birinci Maddesinde Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun.

K.T:30.12.1982

R.G:31.12.1982

Sayı:17915

657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu, 211 Sayılı Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu, 5434 Sayılı T.C. Emekli Sandığı Kanunu Ve 12/2/1982 Tarih Ve 2595 Sayılı Kanunda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun.

K.T:31.12.1982

R.G:31.12.1982

Sayı:17915

31/12/1960 Gün Ve 193 Sayılı Gelir Vergisi Kanununda Değişiklik Yapılması İle 1598 Sayılı Mali Denge Vergisi Kanununun Yürürlükten Kaldırılması Hakkında Kanun.

K.T:31.12.1982

R.G:31.12.1982

Sayı:17915

3/6/1949 Gün Ve 5422 Sayılı Kurumlar Vergisi Kanununun Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun.

K.T:11.01.1983

R.G:12.01.1983

Sayı:17926

Adem Özkan Hakkındaki Ölüm Cezasının Yerine Getirilmesine Dair Kanun.

K.T:11.01.1983

R.G:12.01.1983

Sayı:17926

Osman Demiroğlu Hakkındaki Ölüm Cezasının Yerine Getirilmesine Dair Kanun.

K.T:11.01.1983

R.G:12.01.1983

Sayı:17926

Hüseyin Çaylı Hakkındaki Ölüm Cezasının Yerine Getirilmesine Dair Kanun.

K.T:11.01.1983
R.G:13.01.1983
Sayı:17927

29/4/1959 Tarihli Ve 7258 Sayılı Futbol Müsabakalarında Müşterek Bahisler Tertibi Hakkında Kanuna Bir Ek Madde Eklenmesine İlişkin Kanun.

K.T:11.01.1983
R.G:13.01.1983
Sayı:17927

16 Haziran 1927 Tarihli Ve 1076 Sayılı İhtiyat Zabıtları Ve İhtiyat Askeri Memurları Kanununun 25 İnci Maddesine Ve 21 Haziran 1927 Tarihli Ve 1111 Sayılı Askerlik Kanununun 163 Üncü Maddesine Birer Fıkra Eklenmesi Hakkında Kanun.

K.T:11.01.1983
R.G:13.01.1983
Sayı:17927

Bazı Kanunlardaki "Devlet Başkanı" Unvanının "Cumhurbaşkanı" Olarak Değiştirilmesi Hakkında Kanun

K.T:11.01.1983
R.G:13.01.1983
Sayı:17927

Uçuş, Dalış Ve Atlayış Eğitimine Tabi Tutulacak Askeri Öğrenciler İle Aday Öğrenciler Hakkında Kanun

K.T:11.01.1983
R.G:13.01.1983
Sayı:17927

1447 Sayılı Menkul Kıymetler Ve Kambiyo Borsaları Kanununda Değişiklik Yapılmasına İlişkin 2/10/1981 Tarihli Ve 2529 Sayılı Kanunun 3 Ncü Maddesinin Yürürlük Tarihinin Ertelenmesine Dair 36 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanun.

K.T:11.01.1983
R.G:13.01.1983
Sayı:17927

Avrupa Konseyi İmtiyaz Ve Muafiyetleri Umumi Anlaşmasına Ek Üçüncü Protokol'ün Onaylanmasına Dair 29/8/1961 Tarihli Ve 358 Sayılı

Kanuna Ek 11/7/1972 Tarihli Ve 1608 Sayılı Kanunun 1 Nci Maddesinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun.

K.T:11.01.1983

R.G:13.01.1983

Sayı:17927

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti İle Tunus Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Hava Uluştırma Anlaşmasının Onaylanmasının Uygun Bulunduğu Hakkında Kanun.

K.T:21.01.1983

R.G:21.01.1983

Sayı:17935

Ahmet Mehmet Uluğbey Hakkındaki Ölüm Cezasının Yerine Getirilmesine Dair Kanun.

K.T:21.01.1983

R.G:21.01.1983

Sayı:17935

Ali Aktaş (Ağtaş) Hakkındaki Ölüm Cezasının Yerine Getirilmesine Dair Kanun.

K.T:21.01.1983

R.G:21.01.1983

Sayı:17935

Duran Bircan Hakkındaki Ölüm Cezasının Yerine Getirilmesine Dair Kanun.

K.T:21.01.1983

R.G:22.01.1983

Sayı:17936

765 Sayılı Türk Ceza Kanununun Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun.

K.T:21.01.1983

R.G:22.01.1983

Sayı:17936

647 Sayılı Cezaların İnfazı Hakkında Kanunun 4 Ve 5 İnci Maddelerinde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun.

K.T:21.01.1983 R.G:22.01.1983 Sayı:17936	1412 Sayılı Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununun 305 Nci Maddesinde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun.
K.T:21.01.1983 R.G:22.01.1983 Sayı:17936	10 Haziran 1949 Tarih Ve 5435 Sayılı Kanunun 2 Nci Maddesinin Değiştirilmesine Dair Kanun.
K.T:21.01.1983 R.G:22.01.1983 Sayı:17936	4/1/1961 Tarih Ve 213 Sayılı Vergi Usul Kanunu İle 21/2/1963 Tarih Ve 210 Sayılı Değerli Kağıtlar Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun.
K.T:28.01.1983 R.G:28.01.1983 Sayı:17942	Ramazan Yukarıgöz, Ömer Yazgan, Erdoğan Yazgan Ve Mehmet Kambur Haklarındaki Ölüm Cezalarının Yerine Getirilmesine Dair Kanun.
K.T:28.01.1983 R.G:28.01.1983 Sayı:17942	Ahmet Kerse Hakkındaki Ölüm Cezasının Yerine Getirilmesine Dair Kanun.
K.T:28.01.1983 R.G:28.01.1983 Sayı:17942	Levon Emekjian Hakkındaki Ölüm Cezasının Yerine Getirilmesine Dair Kanun.
K.T:28.01.1983 R.G:29.01.1983 Sayı:17943	506 Sayılı Sosyal Sigortalar Kanununun Bazı Madde Ve Bentlerinin Değiştirilmesine Ve Bir Bendinin Kaldırılmasına Dair Kanun.
K.T:04.02.1983 R.G:04.02.1983 Sayı:17949	Rıdvan Karaköse, Cavit Karaköse İle Süleyman Karaköse Haklarındaki Ölüm Cezalarının Yerine

Getirilmesine Dair Kanun.

K.T:04.02.1983

R.G:08.02.1983

Sayı:17953

Yargıtay Kanunu

K.T:22.02.1983

R.G:22.02.1983

Sayı:17967

Fatih Laçingil Hakkındaki Ölüm Cezasının Yerine
Getirilmesine Dair Kanun.

K.T:22.02.1983

R.G:22.02.1983

Sayı:17967

Fayık Güngörmez Hakkındaki Ölüm Cezasının
Yerine Getirilmesine Dair Kanun.

K.T:22.02.1983

R.G:24.02.1983

Sayı:17969

Petrol İşleri Genel Müdürlüğü Petrol Dairesi
Başkanlığı 1969,1970,1971,1972,
1973,1974,1975,1976 Bütçe Yıllar Kesin Hesap
Kanunu.

K.T:22.02.1983

R.G:24.02.1983

Sayı:17969

Bazı Kamu Alacaklarının Özel Uzlaşma Yolu İle
Tahsili Hakkında Kanun.

K.T:24.02.1983

R.G:26.02.1983

Sayı:17971

Hakimler Ve Savcılar Kanunu

K.T:10.03.1983

R.G:12.03.1983

Sayı:17985

Jandarma Teşkilat, Görev Ve Yetkileri Kanunu

K.T:15.03.1983 R.G:16.03.1983 Sayı:17989	Hasan Oğlu 1954 Doğumlu Piyade Astsubay Üstçavuş (1976-54) Mehmet Demircioğlu Hakkında Özel Af Kanunu.
K.T:16.03.1983 R.G:21.03.1983 Sayı:17994	İmar Ve Gecekondu Mevzuatına Aykırı Olarak Yapılan Yapılara Uygulanacak İşlemler Ve 6785 Sayılı İmar Kanununun Bir Maddesinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun.
K.T:28.03.1983 R.G:28.03.1983 Sayı:18001	Mustafa Başaran Hakkındaki Ölüm Cezasının Yerine Getirilmesine Dair Kanun.
K.T:28.03.1983 R.G:28.03.1983 Sayı:18001	Hüseyin Üye Hakkındaki Ölüm Cezasının Yerine Getirilmesine Dair Kanun.
K.T:28.03.1983 R.G:30.03.1983 Sayı:18003	Petrol Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Ve Kanuna Bazı Fıkralar Eklenmesi Hakkında Kanun.
K.T:28.03.1983 R.G:30.03.1983 Sayı:18003	Yükseköğretim Kurumları Teşkilatı Kanunu
K.T:05.04.1983 R.G:07.04.1983 Sayı:18011	Para Ve Sermaye Piyasalarının Yeniden Düzenlenmesi Hakkında Yetki Kanunu.

- K.T:05.04.1983**
R.G:07.04.1983
Sayı:18011
- 13/3/1913 Tarihli İdarei Umumiyei Vilayet Kanununun Muvakkatinin 5670 Sayılı Kanunla Değişik 111 Nci Maddesinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun.
- K.T:05.04.1983**
R.G:07.04.1983
Sayı:18011
- 26/4/1961 Tarihli Ve 298 Sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri Ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanunun Üç Ek Geçici Madde Eklenmesine Dair Kanun.
- K.T:05.04.1983**
R.G:07.04.1983
Sayı:18011
- Bilgi Teknolojileri Ve İletişim Kurumunun Kuruluşuna İlişkin Kanun (Telsiz Kanunu)
- K.T:13.04.1983**
R.G:14.04.1983
Sayı:18018
- 23/6/1965 Tarihli Ve 634 Sayılı Kat Mülkileti Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine Ve Bu Kanuna Bazı Maddeler Eklenmesine Dair Kanun.
- K.T:18.04.1983**
R.G:18.04.1983
Sayı:18022
- Şener Yiğit Hakkındaki Ölüm Cezasının Yerine Getirilmesine Dair Kanun.
- K.T:18.04.1983**
R.G:18.04.1983
Sayı:18022
- Cafer Aksu (Altuntaş) Hakkındaki Ölüm Cezasının Yerine Getirilmesine Dair Kanun.
- K.T:18.04.1983**
R.G:20.04.1983
Sayı:18024
- 1615 Sayılı Gümrük Kanununda Bazı Değişiklikler Yapılması Ve Bu Kanuna Bir Madde Eklenmesi Hakkında Kanun.

K.T:20.04.1983 R.G:20.04.1983 Sayı:18024	2429 Sayılı Ulusal Bayram Ve Genel Tatiller Hakkında Kanunun 2 Nci Maddesinin Birinci Fıkrasının Değiştirilmesine Dair Kanun
K.T:20.04.1983 R.G:20.04.1983 Sayı:18024	9/6/1930 Tarihli Ve 1700 Sayılı Dahiliye Memurları Kanununun 3 Ncü Maddesinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun.
K.T:22.04.1983 R.G:24.04.1983 Sayı:18027	Siyasi Partiler Kanunu
K.T:05.05.1983 R.G:07.05.1983 Sayı:18040	Sendikalar Kanunu
K.T:05.05.1983 R.G:07.05.1983 Sayı:18040	Toplu İş Sözleşmesi, Grev Ve Lokavt Kanunu
K.T:24.05.1983 R.G:27.05.1983 Sayı:18059	Atatürk Orman Çiftliği Mülkiyetindeki Bir Kısım Arazinin Devredilmesine İzin Verilmesi Hakkında Kanun
K.T:24.05.1983 R.G:27.05.1983 Sayı:18059	9/5/1960 Tarih Ve 7478 Sayılı Köy İçme Suları Kanununun 15 Nci Maddesinin Kaldırılması Ve Bu Kanuna Bir Geçici Madde Eklenmesi Hakkında Kanun.

K.T:24.05.1983 R.G:27.05.1983 Sayı:18059	926 Sayılı Türk Silahlı Kuvvetleri Personel Kanununun 49 Ncu Maddesine Bir Bent Eklenmesi Hakkında Kanun.
K.T:24.05.1983 R.G:24.05.1983 Sayı:18056	Abdülaziz Kılıç Hakkındaki Ölüm Cezasının Yerine Getirilmesine Dair Kanun.
K.T:24.05.1983 R.G:27.05.1983 Sayı:18059	Nüfus Planlaması Hakkında Kanun
K.T:24.05.1983 R.G:27.05.1983 Sayı:18059	Sosyal Hizmetler Ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu
K.T:24.05.1983 R.G:27.05.1983 Sayı:18059	Sosyal Güvenlik Kurumlarına Tabi Olarak Geçen Hizmetlerin Birleştirilmesi Hakkında Kanun.
K.T:24.05.1983 R.G:27.05.1983 Sayı:18059	13/3/1913 Tarihli İdare-İ Umumiye-İ Vilayat Kanun- I Muvakkatinin Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun.
K.T:24.05.1983 R.G:27.05.1983 Sayı:18059	79 Sayılı Milli Korunma Suçlarının Affına, Milli Korunma Teşkilat, Sermaye, Fon Hesaplarının Tasfiyesine Ve Bazı Hükümler İhdasına Dair Kanunun 10 Uncu Maddesinin Değiştirilmesine İlişkin 20 Sayılı Kanun Hükümünde Kararnamenin Kabulü Hakkında Kanun.

K.T:24.05.1983
R.G:27.05.1983
Sayı:18059

14/7/1970 Tarihli Ve 1309 Sayılı Devlet Opera Ve Balesi Genel Müdürlüğü Kuruluşu Hakkında Kanunun Bir Ek Maddesinin Değiştirilmesi Ve Bu Kanuna Bir Ek Madde Eklenmesine Dair 22/3/1983 Tarihli 59 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanun.

K.T:24.05.1983
R.G:27.05.1983
Sayı:18059

10/6/1949 Tarihli Ve 5441 Sayılı Devlet Tiyatrosu Kuruluşu Hakkında Kanunun Bir Maddesinin Değiştirilmesi Ve Bu Kanuna Bir Ek Madde Eklenmesine Dair 22/3/1983 Tarihli Ve 58 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanun.

K.T:03.06.1983
R.G:03.06.1983
Sayı:18066

Selçuk Duracık Ve Halil Esendağ Haklarında Ölüm Cezalarının Yerine Getirilmesine Dair Kanun.

K.T:03.06.1983
R.G:04.06.1983
Sayı:18067

13/5/1981 Tarih Ve 2461 Sayılı Hakimler Ve Savcılar Yüksek Kurulu Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine Dair Kanun.

K.T:03.06.1983
R.G:04.06.1983
Sayı:18067

13/5/1971 Tarihli Ve 1402 Sayılı Sıkıyönetim Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Ve Bu Kanuna Bir Ek Madde Eklenmesine İlişkin Kanun.

K.T:03.06.1983
R.G:04.06.1983
Sayı:18067

Methi Kurşun İle Gülali Güle Vatani Hizmet Tertibinden Aylık Bağlanması Hakkında Kanun.

K.T:03.06.1983

R.G:04.06.1983

Sayı:18067

Türkiye Cumhuriyeti İle Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Arasındaki Devlet Hudut Hattının Arpaçay (Ahuryan) Nehrindeki Barajın Gövdesi Ve Gölü Üzerinde Geçişine Ait Ek Tarif Protokolü Ve Ekleri İle Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti İle Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Hükümeti Arasında, Arpaçay (Ahuryan) Barajı Gölü Bölgesine Konulan Yeni Hudut İşaretlerinin Kontrol, Bakım, Onarım, İhya Veya Değiştirilmesi Hakkında Protokol Ve Eklerinin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun.

K.T:10.06.1983

R.G:13.06.1983

Sayı:18076

Milletvekili Seçimi Kanunu

K.T:10.06.1983

R.G:13.06.1983

Sayı:18076

Bor Tuzları, Trona Ve Asfaltit Madenleri İle Nükleer Enerji Hammaddelerinin İşletilmesini, Linyit Ve Demir Sahalarının Bazılarının İadesini Düzenleyen Kanun.

K.T:16.06.1983

R.G:18.06.1983

Sayı:18081

Zorunlu İlköğrenim Çağı Dışında Kalmış Okuma - Yazma Bilmeyen Vatandaşların, Okur - Yazar Duruma Getirilmesi Veya Bunlara İlkokul Düzeyinde Eğitim-Öğretim Yaptırılması Hakkında Kanun

- K.T:16.06.1983**
R.G:18.06.1983
Sayı:18081
- 14/6/1973 Tarih Ve 1739 Sayılı Milli Eğitim Temel Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun.
- K.T:16.06.1983**
R.G:18.06.1983
Sayı:18081
- 8/6/1965 Tarih Ve 625 Sayılı Özel Öğrenim Kurumları Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Ve Bu Kanuna Bir Madde Eklenmesine Dair Kanun.
- K.T:16.06.1983**
R.G:18.06.1983
Sayı:18081
- Fındık Üretiminin Planlanması Ve Dikim Alanlarının Belirlenmesi Hakkında Kanun
- K.T:16.06.1983**
R.G:18.06.1983
Sayı:18081
- Devlet Güvenlik Mahkemelerinin Kuruluş Ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun.
- K.T:16.06.1983**
R.G:18.06.1983
Sayı:18081
- 743 Sayılı Türk Kanunu Medenisinin 253 Ncü Maddesinin Değiştirilmesi Ve 257 Nci Maddesine Fıkralar Eklenmesi Hakkında Kanun.
- K.T:16.06.1983**
R.G:18.06.1983
Sayı:18081
- Türkiye Emekli Subaylar, Emekli Astsubaylar, Harp Malulü Gaziler, Şehit Dul Ve Yetimleri İle Muharip Gaziler Dernekleri Hakkında Kanun.
- K.T:16.06.1983**
R.G:18.06.1983
Sayı:18081
- 6136 Sayılı Ateşli Silahlar Ve Bıçaklar İle Diğer Aletler Hakkında Kanun İle Türk Ceza Kanununun 264 Ncü Maddesinde Yeralan Ateşli Silahlar, Patlayıcı Maddeler, Bıçaklar Ve Benzeri Aletlerin Teslimi Hakkında 2305 Sayılı Ateşli Silahlar Ve

Bıçaklar İle Diğer Aletler Hakkında 6136 Sayılı, Avda Ve Sporda Kullanılan Tüfekler, Nişan Tabancaları Ve Av Bıçaklarının Yapımı, Alımı, Satımı Ve Bulundurulmasına Dair 2521 Sayılı Kanunlara Ek Geçici Maddeler Eklenmesi Hakkında Kanun.

K.T:16.06.1983
R.G:18.06.1983
Sayı:18081

5434 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanununa Bir Ek Geçici Madde Eklenmesi Hakkında Kanun.

K.T:16.06.1983
R.G:18.06.1983
Sayı:18081

9/12/1982 Tarihli Ve 2761 Sayılı 1983 Mali Yılı Bütçe Kanununun 28 Nci Maddesinin (B) Fıkrasına Bir Bent Eklenmesine İlişkin Kanun.

K.T:16.06.1983
R.G:18.06.1983
Sayı:18081

6245 Sayılı Harcırah Kanununun Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun.

K.T:23.06.1983
R.G:25.06.1983
Sayı:18088

8/6/1949 Tarihli Ve 5434 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanununun 37 Nci Maddesinin Değiştirilmesi Ve Bu Kanuna Bir Ek Geçici Madde Eklenmesi Hakkında Kanun.

K.T:23.06.1983
R.G:25.06.1983
Sayı:18088

8/7/1971 Günlü Ve 1425 Sayılı Kanuna Ekli, 3/7/1975 Günlü Ve 1922 Sayılı Kanunla Değiştirilen "Emeklilik Gösterge Tablosu" Ve 5434 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanununa 1425 Sayılı Kanunla Eklenen Geçici 3 Üncü Madde İle Aynı Kanunla Eklenen Ve 1922 Sayılı Kanunla

Değiştirilen Ek 5 Nci Maddenin Değiştirilmesine İlişkin 27/10/1978 Günlü Ve 16 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanun.

K.T:23.06.1983
R.G:25.06.1983
Sayı:18088

1425 Sayılı Kanuna Ekli Ve 3/7/1975 Gün Ve 1922 Sayılı Kanun Ve 27/10/1978 Günlü Ve 16 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname İle Değiştirilen "Emeklilik Gösterge Tablosu" Nun Değiştirilmesine İlişkin 27/2/1979 Günlü Ve 26 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin Yürürlükten Kaldırılmasına İlişkin Kanun.

K.T:23.06.1983
R.G:25.06.1983
Sayı:18088

Hacettepe Üniversitenin 1969, 1970,1971,1972,1973,1974,1975 Ve 1976 Bütçe Yılları Kesin Hesap Kanunu.

K.T:23.06.1983
R.G:25.06.1983
Sayı:18088

6/1/1982 Tarih Ve 2576 Sayılı Bölge İdare Mahkemeleri, İdare Mahkemeleri Ve Vergi Mahkemelerinin Kuruluşu Ve Görevleri Hakkında Kanuna Bir Geçici Madde Eklenmesine Dair Kanun.

K.T:23.06.1983
R.G:25.06.1983
Sayı:18088

Kan Ve Kan Ürünleri Kanunu

K.T:23.06.1983
R.G:25.06.1983
Sayı:18088

5/1/1961 Tarih Ve 224 Sayılı Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesi Hakkında Kanununun 8/5/1969 Tarih Ve 1175 Sayılı Kanunla Değişik 20 Nci Maddesinin Değiştirilmesine Dair Kanun.

K.T:23.06.1983

R.G:25.06.1983

Sayı:18088

Tapulama Ve Kadastro Paftalarının Yenilenmesi
Hakkında Kanun

K.T:23.06.1983

R.G:25.06.1983

Sayı:18088

Yardım Toplama Kanunu

K.T:23.06.1983

R.G:25.06.1983

Sayı:18088

4/1/1961 Tarihli Ve 211 Sayılı Türk Silahlı
Kuvvetleri İç Hizmet Kanununun 34 Ve 43 Ncü
Maddeleri İle 16/6/1964 Tarihli Ve 477 Sayılı
Disiplin Suç Ve Cezaları Hakkında Kanunun 60 Ncı
Maddesinin Değiştirilmesine İlişkin Kanun.

K.T:28.06.1983

R.G:29.06.1983

Sayı:18092

1/6/1981 Tarih Ve 2467 Sayılı Türk Kanunu
Medenisi İle İlgili Çalışmalar Yapmak Üzere
Komisyon Kurulması Hakkında Kanunun 2 Nci
Maddesinin Son Fıkrasının Değiştirilmesine İlişkin
Kanun.

K.T:21.07.1983

R.G:23.07.1983

Sayı:18113

Kültür Ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu

K.T:21.07.1983

R.G:23.07.1983

Sayı:18113

18/12/1982 Tarihli Ve 2761 Sayılı 1983 Mali Yılı
Bütçe Kanununa Bağlı Cetvellerde Değişiklik
Yapılması Hakkında Kanun.

- K.T:21.07.1983**
R.G:23.07.1983
Sayı:18113
- 8/6/1949 Tarihli Ve 5434 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanununa Bir Ek Madde Eklenmesi Hakkında Kanun.
- K.T:25.07.1983**
R.G:27.07.1983
Sayı:18117
- Öğrencilerle İlgili Bazı Basılı Evrakın Milli Eğitim Bakanlığınca Hazırlanması, Bastırılması Ve Satılması Hakkında Kanun
- K.T:26.07.1983**
R.G:27.07.1983
Sayı:18117
- 7/1/1932 Tarihli Ve 1918 Sayılı Kaçakçılığın Men Ve Takibine Dair Kanunun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine Ve Bu Kanuna Bazı Maddeler Eklenmesine Ve 12/6/1933 Tarihli 2313 Sayılı Uyuşturucu Maddelerin Mukarabesi Hakkında Kanunun 28 Nci Maddesinin Yürürlükten Kaldırılmasına Dair Kanun.
- K.T:26.07.1983**
R.G:27.07.1983
Sayı:18117
- 9/7/1945 Tarih Ve 4792 Sayılı Sosyal Sigortalar Kurumu Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun.
- K.T:29.07.1983**
R.G:30.07.1983
Sayı:18120
- 1475 Sayılı İş Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Ve Bu Kanuna İki Geçici Madde Eklenmesi Hakkında Kanun.
- K.T:29.07.1983**
R.G:30.07.1983
Sayı:18120
- 27/7/1967 Tarih Ve 926 Sayılı Türk Silahlı Kuvvetleri Personel Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine Ve Bu Kanuna Ek Ve Ek Geçici Maddeler Eklenmesine Dair Kanun.

K.T:09.08.1983 R.G:11.08.1983 Sayı:18132	Kamu Görevlileri İle İlgili Mal Bildirimi Kanunu.
K.T:09.08.1983 R.G:11.08.1983 Sayı:18132	Çevre Kanunu
K.T:09.08.1983 R.G:11.08.1983 Sayı:18132	Milli Parklar Kanunu
K.T:11.08.1983 R.G:13.08.1983 Sayı:18134	Tasfiye Halindeki Bankerlerin Tasfiyelerinin Hızlandırılması Hakkında Kanun.
K.T:11.08.1983 R.G:13.08.1983 Sayı:18134	25/10/1963 Tarihli Ve 353 Sayılı Askeri Mahkemeler Kuruluşu Ve Yargılama Usulü Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine İlişkin Kanun.
K.T:11.08.1983 R.G:17.08.1983 Sayı:18138	Atatürk Kültür, Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu Kanunu
K.T:16.08.1983 R.G:18.08.1983 Sayı:18139	19/2/1947 Tarihli Ve 5016 Sayılı Milletlerarası Para Fonu İle Milletlerarası İmar Ve Kalkınma Bankasına Katılmak İçin Hükümete Yetki Verilmesine Dair Kanunun 7/11/1980 Tarihli Ve 2335 Sayılı Kanunla Değişik 2 Nci Maddesinin Değiştirilmesi Hakkında

Kanun.

K.T:16.08.1983

R.G:18.08.1983

Sayı:18139

Çocukların Ve Gençlerin Sanayide İşe Elverişlilikleri Yönünden Sağlık Muayenesine Tabu Tutulmaları Hakkında 77 Sayılı Milletlerarası Çalışma Sözleşmesinin Onaylanmasının Uygun Bulduğuna Dair Kanun.

K.T:17.08.1983

R.G:19.08.1983

Sayı:18140

Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği Teşkilatı Kanunu

K.T:17.08.1983

R.G:19.08.1983

Sayı:18140

2547 Sayılı Yükseköğretim Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Ve Bu Kanuna Bazı Maddeler Eklenmesine Dair Kanun.

K.T:17.08.1983

R.G:19.08.1983

Sayı:18140

132 Sayılı Türk Stantartları Enstitüsü Kuruluş Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine Dair Kanun.

K.T:28.08.1983

R.G:29.08.1983

Sayı:18150

5/5/1983 Tarihli Ve 2821 Sayılı Sendikalar Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Ve Bu Kanuna Bir Ek Madde Eklenmesi Hakkında Kanun.

,K.T:08.09.1983

R.G:10.09.1983

Sayı:18161

Zülfiye Güler'E Vatani Hizmet Tertibinden Aylık Bağlanması Hakkında Kanun.

K.T:08.09.1983
R.G:10.09.1983
Sayı:18161

Telli Kıran'a Vatani Hizmet Tertibinden Aylık Bağlanması Hakkında Kanun.

K.T:08.09.1983
R.G:10.09.1983
Sayı:18161

2490 Sayılı Artırma Ve Eksiltme Ve İhale Kanununun 2,5,7,14,16,19,25,27,36,37, 41,46,50 Ve 60 Nci Maddeleriyle Bu Kanuna 6150 Sayılı Kanunla Eklenen Ek Maddenin Değiştirilmesine Ve Bu Kanuna Ek 4876 Sayılı Kanunun Yürürlükten Kaldırılmasına İlişkin 19/1/1979 - 22 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin Yürürlükten Kaldırılmasına Dair Kanun.

K.T:08.09.1983
R.G:10.09.1983
Sayı:18161

Devlet İhale Kanunu

K.T:16.09.1983
R.G:16.09.1983
Sayı:18167

11/8/1983 Tarihli Ve 2876 Sayılı Atatürk Kültür, Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu Kanununun Geçici 4 Ncü Maddesinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun.

K.T:22.09.1983
R.G:24.09.1983
Sayı:18171

5/6/1935 Tarihli Ve 2762 Sayılı Vakıflar Kanununun 27 Nci Maddesinin 2 Nci Fıkrasının Ve 29 Ncu Maddesinin Değiştirilmesine Dair Kanun.

K.T:22.09.1983
R.G:24.09.1983
Sayı:18171

8/6/1949 Tarihli Ve 5434 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanununa Bir Ek Geçici Madde Eklenmesine Dair Kanun.

K.T:22.09.1983 R.G:24.09.1983 Sayı:18171	24/4/1930 Tarihli Ve 1593 Sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Ve Bu Kanuna Bir Ek Madde Eklenmesine İlişkin Kanun.
K.T:22.09.1983 R.G:24.09.1983 Sayı:18171	765 Sayılı Türk Ceza Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine Dair Kanun.
K.T:22.09.1983 R.G:24.09.1983 Sayı:18171	13/7/1965 Tarihli Ve 647 Sayılı Cezaların İnfazı Hakkında Kanunun Ek Birinci Maddesinin İkinci Fıkrasının Değiştirilmesine İlişkin Kanun.
K.T:22.09.1983 R.G:24.09.1983 Sayı:18171	Türk Bayrağı Kanunu
K.T:22.09.1983 R.G:24.09.1983 Sayı:18171	26 Ekim 1963 Tarihli Ve 357 Sayılı Askeri Hakimler Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Ve Bu Kanuna Bir Ek Ve Bir Geçici Madde Eklenmesine İlişkin Kanun.
K.T:22.09.1983 R.G:24.09.1983 Sayı:18171	22/4/1341 Tarihli Ve 657 Sayılı Harita Müdiriyeti Umumiyesi Kanununun Adının Değiştirilmesine Dair Kanun.
K.T:23.09.1983 R.G:27.09.1983 Sayı:18174	31/8/1956 Tarihli Ve 6831 Sayılı Orman Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine Ve Bazı Maddelerinin Yürürlükten Kaldırılmasına İlişkin Kanun.

- K.T:23.09.1983**
R.G:27.09.1983
Sayı:18174
- 1984 Yılı İçin Bir Geçiş Programı Hazırlanması Hakkında Kanun.
- K.T:23.09.1983**
R.G:27.09.1983
Sayı:18174
- 8/6/1949 Tarihli Ve 5434 Sayılı T.C. Emekli Sandığı Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Ve Bu Kanuna Bir Ek Madde İle İki Geçici Madde Eklenmesi Hakkında Kanun.
- K.T:27.09.1983**
R.G:29.09.1983
Sayı:18176
- 8/6/1949 Tarihli Ve 5434 Sayılı T.C. Emekli Sandığı Kanununun 12 Nci Maddesinin İki İşaretli Fıkrasına (O) Bendinin Eklenmesine Dair Kanun.
- K.T:27.09.1983**
R.G:29.09.1983
Sayı:18176
- Karayolları Genel Müdürlüğünün 1968,1969,1970,1971,1972,1973 Ve 1974 Bütçe Yılları Kesin Hesap Kanunu.
- K.T:27.09.1983**
R.G:29.09.1983
Sayı:18176
- Devlet Hava Meydanları İşletmesi Genel Müdürlüğü 1969,1970,1971,1972,1973,1974, 1975,1976 Ve 1977 Bütçe Yılları Kesinhesap Kanunu.
- K.T:27.09.1983**
R.G:29.09.1983
Sayı:18176
- 14/7/1965 Tarihli Ve 657 Sayılı Devlet Memurları Kanununa 1327 Sayılı Kanunla Eklenen Ve 1897 Sayılı Kanunla Değiştirilen Ek 2 Nci Maddenin (C) Fıkrasının Değiştirilmesi Hakkında Kanun.
- K.T:27.09.1983**
R.G:29.09.1983
Sayı:18176
- 10/4/1967 Tarihli Ve 852 Sayılı Başbakanlık Basımevi Döner Sermaye İşletmesi Kuruluşu Hakkında Kanunun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine Dair Kanun.

K.T:27.09.1983
R.G:29.09.1983
Sayı:18176

2/6/1941 Tarihli Ve 4060 Sayılı Yüzdebeş Faizli Hazine Tahvilleri İhracına Dair Kanun İle Ek Ve Değişikliklerinin Yürürlükten Kaldırılması Hakkında Kanun.

K.T:27.09.1983
R.G:29.09.1983
Sayı:18176

Tahsil Edilemeyen Hazine Alacaklarının Silinmesi Hakkında Kanun.

K.T:27.09.1983
R.G:29.09.1983
Sayı:18176

657 Sayılı Devlet Memurları Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi, Bazı Maddelerinin Kaldırılması Ve Bu Kanuna Bazı Maddeler Eklenmesi Hakkında 2670 Sayılı Kanunun 44 Ncü Maddesinin Değiştirilmesine İlişkin Kanun.

K.T:27.09.1983
R.G:29.09.1983
Sayı:18176

4/1/1961 Tarihli Ve 209 Sayılı Sağlık Ve Sosyal Yardım Bakanlığına Bağlı Sağlık Kurumları İle Esenlendirme (Rehabilitasyon) Tesislerine Verilecek Döner Sermaye Hakkında Kanunun 3.Cü Maddesinin Değiştirilmesi Ve Bu Kanuna Bir Ek Madde Eklenmesi Hakkında Kanun.

K.T:04.10.1983
R.G:07.10.1983
Sayı:18184

Dernekler Kanunu.

K.T:06.10.1983
R.G:08.10.1983
Sayı:18185

3 Haziran 1938 Tarihli Ve 3423 Sayılı Maarif Vekaletine Bağlı Ertik Okulları Mütedavil Sermayesi Hakkında Kanun İle Bu Kanunda Değişiklik Yapan 6

Temmuz 1962 Tarihli Ve 69,28 Aralık 1982 Tarih
Ve 2768 Sayılı Kanunların Başlıklarında
Vemetinlerinde Geçen Bazı Deyimlerin
Değiştirilmesi Hakkında Kanun.

K.T:06.10.1983

R.G:08.10.1983

Sayı:18185

657 Sayılı Devlet Memurları Kanununun 131 Nci
Maddesine Bir Fıkra Eklenmesi Hakkında Kanun.

K.T:06.10.1983

R.G:08.10.1983

Sayı:18185

Toplantı Ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu

K.T:11.10.1983

R.G:13.10.1983

Sayı:18190

18/5/1955 Tarihli Ve 6570 Sayılı Gayrimenkul
Kiralari Hakkında Kanuna Bir Geçici Madde
Eklenmesine Dair Kanun.

K.T:11.10.1983

R.G:13.10.1983

Sayı:18190

Dünya Olimpiyat Ve Avrupa Şampiyonluğu
Kazanmış Sporculara Ve Bunların Ailelerine Aylık
Bağlanması Hakkında Kanun.

K.T:11.10.1983

R.G:13.10.1983

Sayı:18190

Yükseköğretim Personel Kanunu

K.T:12.10.1983

R.G:15.10.1983

Sayı:18192

29/6/1956 Tarihli Ve 6762 Sayılı Türk Ticaret
Kanununun 1264 Ncü Maddesinin Üçüncü Fıkrası
İle 1404 Ve 1406 Ncı Maddelerinin Değiştirilmesi
Hakkında Kanun.

K.T:12.10.1983
R.G:15.10.1983
Sayı:18192

Özel Eğitime Muhtaç Çocuklar Kanunu.

K.T:12.10.1983
R.G:15.10.1983
Sayı:18192

5/1/1961 Tarih Ve 222 Sayılı İlköğretim Ve Eğitim Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi, Bazı Maddelerinin Kaldırılması Ve Bu Kanuna Bazı Maddeler Eklenmesine Dair Kanun.

K.T:13.10.1983
R.G:18.10.1983
Sayı:18195

Karayolları Trafik Kanunu

K.T:13.10.1983
R.G:18.10.1983
Sayı:18195

Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Sekreterliği Teşkilat Kanunu

K.T:14.10.1983
R.G:19.10.1983
Sayı:18196

Türk Sivil Havacılık Kanunu

K.T:14.10.1983
R.G:19.10.1983
Sayı:18196

13/6/1945 Tarihli Ve 4759 Sayılı İller Bankası Kanununun 3 Ncü Maddesinin Değişik (A) Fıkrası İle 7 Nci Maddesinin (B) Fıkrasının Ve 14 Ncü Maddesinin Değiştirilmesi Ve Bu Kanuna Bir Geçici Madde Eklenmesi Hakkında (21/2/1983 -57 Sayılı) Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanun.

K.T:14.10.1983 R.G:19.10.1983 Sayı:18196	Türkiye’De Öğrenim Gören Yabancı Uyruklu Öğrencilere İlişkin Kanun.
K.T:14.10.1983 R.G:19.10.1983 Sayı:18196	Yabancı Dil Eğitimi Ve Öğretimi İle Türk Vatandaşlarının Farklı Dil Ve Lehçelerinin Öğrenilmesi Hakkında Kanun
K.T:17.10.1983 R.G:20.10.1983 Sayı:18197	Orman Köylülerinin Kalkındırılmalarının Desteklenmesi Hakkında Kanun
K.T:17.10.1983 R.G:20.10.1983 Sayı:18197	Tarım İşçileri Sosyal Sigortalar Kanunu
K.T:17.10.1983 R.G:20.10.1983 Sayı:18197	Tarımda Kendi Adına Ve Hesabına Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kanunu.
K.T:17.10.1983 R.G:20.10.1983 Sayı:18197	2/9/1971 Tarih Ve 1479 Sayılı Esnaf Ve Sanatkarlar Ve Diğer Bağımsız Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kurumu Kanununun İki Maddesinin Değiştirilmesi Ve Bu Kanuna Bir Ek Geçici Madde Eklenmesi Hakkında Kanun.
K.T:19.10.1983 R.G:22.10.1983 Sayı:18199	6/11/1981 Tarihli Ve 2548 Sayılı Gemi Sağlık Resmi Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun.

K.T:19.10.1983
R.G:22.10.1983
Sayı:18199

İktisadi Devlet Teşekkülleri Ve Kamu İktisadi Kuruluşları Hakkında Kanun.

K.T:19.10.1983
R.G:22.10.1983
Sayı:18199

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti İle Libya Arap Halk Sosyalist Cemahiriyesi Arasında 30/12/1978 Tarihinde İmzalanan Türk - Libya Ortak Tarım Ve Hayvancılık Şirketi Kurulmasına Dair Anlaşma İle 11/5/1983 Tarihli Türkiye - Libya 10. Dönem Karma Ekonomik Komisyon Protokolü Ve Eki Türk - Libya Ortak Tarım Ve Hayvancılık Şirketi İle Ortak Deniz Nakliyat Şirketi Bazı Vergi Muafiyetleri Tanınmasına Ve Ayrıca Ortak Deniz Nakliyat Şirketi Anlaşmasına Bir Hüküm Eklenmesine İlişkin Mektupların Onaylanmalarının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun.

K.T:19.10.1983
R.G:22.10.1983
Sayı:18199

23/1/1981 Tarihli Ve 2377 Sayılı Öğretmenlere Eğitim Ve Öğretim Tazminatı Ödenmesi Hakkında Kanunun 12/2/1982 Tarihli Ve 2595 Sayılı Kanunun Geçici 8 Nci Maddesiyle Değiştirilen 1 Nci Maddesinin (B) Bendinin İkinci Fıkrasını Değiştirilmesine Dair Kanun.

K.T:19.10.1983
R.G:22.10.1983
Sayı:18199

Türkçeden Başka Dillerle Yapılacak Yayınlar Hakkında Kanun.

K.T:24.10.1983

Madalya Ve Nişanlar Kanunu

R.G:26.10.1983

Sayı:18203

K.T:24.10.1983

506 Sayılı Sosyal Sigortalar Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi, 26 Nci Maddesine Bir Fıkra Ve Bu Kanuna Geçici Maddeler Eklenmesi Hakkında Kanun.

R.G:26.10.1983

Sayı:18203

K.T:25.10.1983

Olağanüstü Hal Kanunu

R.G:27.10.1983

Sayı:18204

K.T:01.11.1983

5846 Sayılı Fikir Ve Sanat Eserleri Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Ve Bu Kanuna İki Geçici Madde Eklenmesi Hakkında Kanun.

R.G:03.11.1983

Sayı:18210

K.T:01.11.1983

Devlet İstihbarat Hizmetleri Ve Milli İstihbarat Teşkilatı Kanunu

R.G:03.11.1983

Sayı:18210

K.T:01.11.1983

17/7/1972 Tarihli Ve 1612 Sayılı Yüksek Askeri Şura'nın Kuruluş Ve Görevleri Hakkında Kanunun Bir Maddesinin Değiştirilmesine İlişkin Kanun.

R.G:03.11.1983

Sayı:18210

K.T:01.11.1983

18 Aralık 1981 Tarihli Ve 2565 Sayılı Askeri Yasak Bölgeler Ve Güvenlik Bölgeleri Kanununun 27 Nci Maddesinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun.

R.G:03.11.1983

Sayı:18210

K.T:01.11.1983
R.G:03.11.1983
Sayı:18210

11 Temmuz 1963 Tarih Ve 269 Sayılı Tahsis Edildikleri Gayelerde Kullanılmalarına İmkan Ve Lüzum Kalmayan Harp Sefinelerinin Satılmasına Yetki Verilmesi Hakkında Kanunun 3 Ncü Maddesinin Değiştirilmesine İlişkin Kanun.

K.T:04.11.1983
R.G:08.11.1983
Sayı:18215

Seferberlik Ve Savaş Hali Kanunu

K.T:04.11.1983
R.G:08.11.1983
Sayı:18215

Kamulaştırma Kanunu

K.T:09.11.1983
R.G:11.11.1983
Sayı:18218

20/2/1968 Tarih Ve 1005 Sayılı İstiklal Madalyası Verilmiş Bulunanlara Vatani Hizmet Tertibinden Şeref Aylığı Bağlanması Hakkındaki Kanunun İki Maddesinin Değiştirilmesi Ve Kanuna İki Geçici Madde Eklenmesi Hakkında Kanun.

K.T:09.11.1983
R.G:11.11.1983
Sayı:18218

8/9/1983 Tarih Ve 2886 Sayılı Devlet İhale Kanununun 94 Ncü Maddesinin (B) Bendinin Değiştirilmesine Dair Kanun.

K.T:09.11.1983
R.G:11.11.1983
Sayı:18218

Milli Güvenlik Kurulu Ve Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Kanunu

K.T:09.11.1983

Kamu Konutları Kanunu

R.G:11.11.1983

Sayı:18218

K.T:09.11.1983

17/6/1982 Tarih Ve 2684 Sayılı Temel Eğitim Ve Ortaöğretimde Parasız Yatılı Veya Burslu Öğrenci Okutma Ve Bunlara Yapılacak Sosyal Yardımlara İlişkin Kanununun 5 İnci Maddesine Bir Fıkra Eklenmesi Ve "Temel Eğitim" Deyiminin Değiştirilmesi Hakkında Kanun.

R.G:11.11.1983

Sayı:18218

K.T:10.11.1983

26 Ekim 1963 Tarihli Ve 357 Sayılı Askeri Hakimler Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine Ve Kanuna Dört Ek Madde Eklenmesine İlişkin Kanun.

R.G:13.11.1983

Sayı:18220

K.T:10.11.1983

Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu Ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun

R.G:13.11.1983

Sayı:18220

K.T:10.11.1983

15 Temmuz 1950 Tarih Ve 568 Sayılı Basın Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine, Bu Kanuna Ek Maddeler İlavesine Ve 4/7/1960 Tarih Ve 9 Sayılı Kanunun Yürürlükten Kaldırılmasına Dair Kanun.

R.G:13.11.1983

Sayı:18220

K.T:10.11.1983

Tekel Bey'iyeleri Üçte Birlerinin Dağıtımını Hakkında Kanun.

R.G:13.11.1983

Sayı:18220

K.T:11.11.1983 R.G:30.11.1983 Sayı:18237	Katma Bütçeli İdareler 1984 Mali Yılı Bütçe Kanunu.
K.T:11.11.1983 R.G:23.11.1983 Sayı:18230	1984 Mali Yılı Bütçe Kanunu.
K.T:11.11.1983 R.G:14.11.1983 Sayı:18221 (2. Mük.)	Türkiye Radyo Ve Televizyon Kanunu
K.T:17.11.1983 R.G:19.11.1983 Sayı:18226	Gülhane Askeri Tıp Akademisi Kanunu
K.T:17.11.1983 R.G:19.11.1983 Sayı:18226	1462 Sayılı Harp Okulları Kanununun 2218 Sayılı Kanunla Değişik 5 Nci Maddesine Bir Fıkra Eklenmesi Hakkında Kanun.
K.T:17.11.1983 R.G:19.11.1983 Sayı:18226	Bazı Askeri Hastanelere Döner Sermaye Tahsisine Dair Kanun
K.T:17.11.1983 R.G:19.11.1983 Sayı:18226	4/2/1983 Tarih Ve 2797 Sayılı Yargıtay Kanununa Bir Geçici Madde Eklenmesine Dair Kanun.

K.T:17.11.1983 R.G:19.11.1983 Sayı:18226	17/7/1964 Tarihli Ve 506 Sayılı Sosyal Sigortalar Kanununa İki Geçici Madde Eklenmesine Dair Kanun.
K.T:18.11.1983 R.G:22.11.1983 Sayı:18229	Boğaziçi Kanunu
K.T:18.11.1983 R.G:22.11.1983 Sayı:18229	2895 Sayılı Kanunla Değişik 22/4/1341 Tarihli Ve 657 Sayılı Harita Genel Komutanlığı Kanununun 8 Nci Maddesinin Değiştirilmesine İlişkin Kanun.
K.T:29.11.1983 R.G:30.11.1983 Sayı:18237	16/6/1927 Tarih Ve 1076 Sayılı İhtiyat Zabıtları Ve İhtiyat Askeri Memurları Kanununun Adının Ve Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine Ve Kanuna Bir Geçici Madde Eklenmesine İlişkin Kanun.
K.T:29.11.1983 R.G:30.11.1983 Sayı:18237	Altı İlçe Kurulması Ve Ankara İli Merkez İlçesinin Kaldırılması Hakkında Kanun.
K.T:29.11.1983 R.G:30.11.1983 Sayı:18237	Transit Terminal Hizmetleri Hakkında Türkiye Cumhuriyeti İle Amerika Birleşik Devletleri Hükümetleri Arasındaki Anlaşmanın Onaylanmasının Uygun Bulduğuna Dair Kanun.
K.T:29.11.1983 R.G:30.11.1983 Sayı:18237	1475 Sayılı İş Kanunu'nun 29/7/1983 Tarihli Ve 2869 Sayılı Kanunla Değişik 64 Nci Maddesinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun.

K.T:29.11.1983

R.G:30.11.1983

Sayı:18237

5/5/1983 Tarihli Ve 2821 Sayılı Sendikalar Kanununun Geçici 3 Ncü Maddesinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun.

K.T:02.12.1983

R.G:03.12.1983

Sayı:18240

17/6/1982 Tarih Ve 2680 Sayılı Kamu Kurum Ve Kuruluşlarının Kuruluş, Görev Ve Yetkilerinin Düzenlenmesi İle İlgili Yetki Kanununun 4 N Maddesinin Değiştirilmesine İlişkin Kanun.

K.T:02.12.1983

R.G:03.12.1983

Sayı:18240

Bazı zlk İşleriyle İlgili Tasarruflar Hakkında Kanun

K.T:06.12.1983

R.G:06.12.1983

Sayı:18243

12 Eylül 1980 ncesi Siyasi ekişme Ve atışma Ortamına Benzer Bir Durumun nlenmesi Hakkında Kanun.